

پىچان

تارىخىي ماتېرىياللىرى

6 - قىسىم

پىچان ناھىيىلىك سىياسىي كاتتاھ ش
تارىخىي ماتېرىياللار كومىتېتى

مەسئۇل تەھرىرى:

ئابدۇرېھىم سەيپول

نەشرگە تەييارلىغۇچى ۋە تەھرىرى:

مۇتەللىپ ھامۇت

تەھرىر ھەيئىتى:

ئابدۇرېھىم سەيپول (مۇدىر)

بەيىمىزىن (مۇئاۋىن مۇدىر)

مۇتەللىپ ھامۇت (ھەيئەت)

ئەخمەت ھۈسەيىن (ھەيئەت)

گوشوي (ھەيئەت)

مۇقاۋىنى ئىشلىگۈچى:

ماجىك يۇڭ

پەنجان تارىخىي ۋاتېرىياللىرى

6 - قىسىم

پەنجان ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش تارىخىي
ۋاتېرىياللىرى كومىتېتى

مۇندەرىجە

- چىڭۋاڭ ئىمىن خوجا ۋە ۋاڭ ئوردىسى توغرىسىدا .....
 1 ھىلىمىياز قادىر .....
- ۋاڭ ئوردىسىغا يېزىلغان بىر پارچە شېئىر... ئابدۇراخمان موسا
 10 «چوڭ يېغىلىق» تا قانغا بويالغان پىچان ..... يۈسۈپ ھەسەن
 11 چىقىم يېزىسى توغرىسىدا ..... ھىمىت ھەمدۇل
 50 قىزىل قورغاندىن تېپىلغان قىدىمقى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئىككى
 پارچە ھۆججەت .....
 65 «شىنجاڭ مەدەنىي يادىكارلىقلىرى» ژورنىلى
 73 «شەنگەن ئېرىغى» ۋاقىئەسى ..... ئىسمائىل رەجەپ
 مائارىپ مۇنبىرىدىكى پىشىۋالار:
 نەمتوللا رىشىت، مەخمۇت ھەسەن، سىتتىياز ۋاجىدى...
 78 يىاقۇپ يۈسۈپ .....
- شەپقەتچى ئۈستاز - قاسىم مۇخپۇل ..... سىتتىياز تۇرسۇن
 82 ئۇيغۇر كىلاسسىك 12 مۇقامنىڭ پىچان ۋارىئانتى تېكىستلىرى
 86 .....
- 313 ھىلىمىس ناخشا تېكىستلىرى .....

چىڭۋاڭ ئىمىن خوجا ۋە ۋاڭ ئوردىسى توغرىسىدا

ھېلىقىمىياز قادىر

تۇرپان رايونىغا 170 يىلدىن ئارتۇق ھۆكۈمرانلىق قىلغان لۈكچۈن ۋاڭلىقىنىڭ ئاتىسى ئىمىن خوجا - تۇرپان رايونىدىكى ئەڭ چوڭ فېئودال سوپى خوجىنىڭ نەۋرىسى بولۇپ مىلادى 1694 - يىلى قارا غۇجىدا تۇغۇلغان.

كىچىكىدىن تارتىپلا تەۋسىقلىق (سوپىلىق) تەربىيىسىنى ئېلىپ كېيىنكى كۈنلەردە بوۋىسىنىڭ ئىشانلىقىغا ۋارىسلىق قىلىپ نۇرغۇن مورت قوبۇل قىلغان.

1718 - 1719 - يىللىرى جۇڭغارلار ھاسىللىقىدىكى لۈكچۈن بەگلىكىنىڭ سۇلتانى كېيىش ئىمىن خوجىنىڭ نۇرغۇن مورت قوبۇل قىلغانلىقىنى ئۆزىگە نىسبەتەن تەھدىت دەپ بىلىپ، ئوردىدىكى يىقىنلىرىنىڭ مەسلىھىتى بويىچە ئىمىن خوجىنى ئوردىغا چاقىرىپ تىپ يوقاتماقچى بولىدۇ.

ئىمىن ئوردىغا كىرىپ كېيىش سۇلتانغا سالام بەرگەندە، سۇلتاننىڭ كەينىدە ئولتۇرغان ئايالى ئىمىن خوجىغا تۇققان بولغانلىقىدىن، بوينىغا قولىنى تەككۈزۈش ئىشارىسى بىلەن، ئىمىن خوجىنىڭ ئولتۇرۇلىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ.

سەزگۈر ئىمىن ئەھۋالنىڭ خەتەرلىكلىكىنى سېزىپ، «ئېتىم شاش ئىمدى، جايلاشتۇرۇپ قويۇپ كىرسەم» دەپ ئىجازەت ئېلىپ، قېچىپ كېتىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن لۈكچۈننىڭ غەربىدىكى پايانسىز قومۇشلۇق

14 ھېتىر ئىمگىزلىك 4 ھېتىر كەڭلىكتىكى سېپىلغا تايىنىپ، قارشىلىق كۆرسىتىدۇ. جۇڭغارلارنىڭ 3 قېتىملىق قاتتىق ھۇجۇمىنى چېكىندۈرىدۇ. چىڭ ئەسكەرلىرى ياردەمگە كەلگەندىن كېيىن ئۇلار بىلەن بىرلىشىپ جۇڭغارلارنى مەغلۇپ قىلىدۇ.

ئىمىن خوجا جۇڭغارلارنىڭ ئۈزلۈكسىز تەھدىتىگە ئۈچ-راپ تۇرغانلىقتىن چىڭ ھۆكۈمىتىدىن ئەسكىرى ياردەم سورايدۇ. بىراق بۇ دەۋردە چىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ھالى خاراپ بولۇپ، ئەسكىرى قىسىم ئېۋەتكەندە ئارقا سەپ تەيىناتىنى يەتكۈزۈپ بېرىش ئىمىن كانىيىتى بولمىغانلىقىدىن، ئىمىن خوجىنىڭ پۇقرالىرىنى ئېلىپ ئىچكىرىگە كۆچۈش قارار قىلىنىدۇ. ئىمىن خوجا بۇنى قىلالاپ 1732 - يىلى 10 - ئاينىڭ 14 - 17 - كۈنلىرى تۈركۈمگە بۆلۈنۈپ ئىمىن خوجا ھۆكۈمرانلىقىدىكى قاراغۇچا، مۇرتۇق، سۇ بېشى، لەمچىن، خانىدۇ، شۆگە، سىركىپ، ياڭخى، تۇيۇق بەگلىرى ئۆز پۇقرالىرىنى باشلاپ ئىمىن خوجىغا ئەگىشىپ 10 ھىكەدەك ئادەم گۇاچۇغا قاراپ يولغا چىقىدۇ.

1732 - يىلى 2389 ئۆيلۈك 8125 نەپەر ئادەم گۇاچۇغا يېتىپ بارىدۇ. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى كۆچۈپ بارغان ئۇيغۇرلارنى 5 قەلئەدىكى 4632 ئېغىز ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلارغا ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرى تارقىتىپ، تېرىشقا يەر، سۇ ئاجرىتىپ بېرىدۇ. ئىمىن خوجا چىڭ سۇلالىسىگە بەيئەت قىلغان كۈندىن باشلاپ، ئاكتىپ خىزمەت قىلىپ «بىلىكىنى سۆزلەپ، سۆزلىگەندىمۇ قوي-ماي سۆزلەپ» ئەمەلىي خىزمەت كۆرسەتكەنلىكتىن پادىشاھ چيەنلۇڭنىڭ پەۋقۇلئاددە مۇكاپىتىغا ئېرىشىدۇ. 1755 - يىلى (چيەنلۇڭنىڭ 20 يىلى) چىڭ ھۆكۈمىتى ئىمىنغا ئەسكەر چىقىرىپ جۇڭغارلاردىن داۋاچى توپىلىمىنى بېسىقتۇرۇشقا ئاتلانغاندا ئىمىن خوجا مۇئاۋىن قۇماندان سۈپىتىدە 300 دەك ئۇيغۇر ئەسكىرى بىلەن

جەڭگە قاتنىشىدۇ.

جۇڭغارلارنىڭ تۇرپان رايونىغا بولغان تەھدىتى ئۈزۈل - كېسىل بېسىقتۇرۇلغاندىن كېيىن گۇاچۇدىكى ئۇيغۇرلار 20 يىل ئۆتۈپ ئۆز ئانا ماكانىغا قايتىپ كېلىدۇ. شۇ چاغدا چيەنلۇڭ خان ئىمىن خوجىغا بەيسىلىك مەنسىپى بېرىدۇ. ئىمىن خوجا بەيسىلىك مەنسىپى بىلەن لۈكچۈن ئوردىسىدا تۇرۇپ 1759 - يىلىغىچە پىچاندىن ئاستانغىچە بولغان جايلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ.

ئاستانىنىڭ غەربىدىن توقسۇن ئىلانلىقىغىچە بولغان جايلارنى داد خاھ بەك مەنسىمىدىكى مەڭلىك خان خوجا سوراقتى. 1759 - يىلى مەڭلىكخان جۇڭغارلار بىلەن تىل بىرىكتۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلۈپ، ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدىكى جايلار ئىمىن خوجىغا ئۆتكۈ - زۇپ بېرىلىدۇ.

1759 - يىلى چىڭ سۇلالىسى شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن ئىمىن خوجىغا «جاساق» ۋاڭلىق مەنسىپى بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن تۇرپان رايونىنىڭ ھوقۇقى ئىمىن خوجىنىڭ قولىغا ئۆتىدۇ. بۇ دەۋردە لۈكچۈن ۋاڭلىقىغا تەۋە جايلار، پىچان، تۇرپان، توقسۇن، لوپنۇر قاتارلىق جايلار ئىدى.

ئىمىن خوجا چىڭۋاڭلىق مەنسىپىگە ئولتۇرغاندا ئىگىلىگەن خونسۇسى يېھرى 4 مىڭ مو بولغان. 4 ناھىيىدىن يىغىۋالدىغان ئوت ئۈچى بېجى 5 مىڭ سەر كۆمۈش. ئىمىن خوجا 1777 - يىلى 19 يىل چىڭۋاڭ بولۇپ، 83 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى.

ئىمىن خوجىنىڭ كېيىنكى ئاۋلادلىرى توغرىسىدا

ئىمىن خوجا ئۆلگەندىن كېيىن ئوغلى سۇلايمان چىڭۋاڭ بولىدۇ. سۇلايماننىڭ ئىسمى مۇسا 1759 - يىلى قەشقەردە موسۇل جانلار ئىشىنى ياخشى باشقۇرغانلىقتىن فۇگۇ گۇڭ مەنسىپى بىلەن

ئېلىغا ھاكىمىيەتلىككە تەيىنلىنىدۇ. ئاۋازى تارىخ ھاكىمىيەتلىرىدە
ئاساسلانغاندا 1778 - يىلى چيەنلۇڭ خان مۇساگۇڭنى بېيجىڭغا
چاقىرىتقان. بۇنىڭغا تارلىقى كەلگەن سۇلايمان چىڭگىزغا
ئادەم ئەۋەتىپ مۇساگۇڭغا زەھەر بېرىپ ئۆلتۈرگەن.

سۇلايماننىڭ مۇشۇ گۇناھى ئۈچۈن 1779 - يىلى ۋاڭلىق
مەنسىمىدىن ئېلىپ تاشلىنىپ، خۇسۇسى مال - مۈلىكى مۇسادىرە
قىلىنغانىكەن.

سۇلايماندىن كېيىن ئىسكەندەر، يۇنۇس، پەرىدۇن، مۇھەممەت
سىيىت، ئەفرىدۇن، مامۇت، ئىمىن قاتارلىق 7 كىشى بىرىنىڭ
ئىزىنى بىرى بېسىپ 140 يىلغا يېقىن ۋاڭلىق تەختىدە ئولتۇرۇپ
تۇرپان رايونىغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان.

ئىمىن خوجىدىن تارتىپ مۇھەممەت سىيىتقىچە يەنى 1759 -
يىلدىن 1825 - يىلغىچە ئىمىن خوجا ئەۋلادلىرى تۇرپان بىلەن
قەشقەر رايونىنىڭ ھوقۇقىنى تەڭ يۈرگۈزگەن. مۇھەممەت سىيىت
ۋاڭغا قەشقەر رايونىنىڭ ھوقۇقى بېرىلگەندە ئۇنىڭ 8 ياشلىق
ئوغلى ئەفرىدۇن لۈكچۈندە ۋاڭ بولغان.
قىسقىرى بۇ ھەقتە مۇنداق يازغان:

بولدى چوڭۋاڭ شاھى سەككىز ياشىدا،
لە ئىلىلىق تاجى ئەفرىدۇن باشىدا.
جەددى ئەلاسى ئىمىنخان شەخسۇار،
جەددى ئېنىڭ مىرۋەلىسى بۇزۇرگار.
ئەۋلىيا ئەۋلادىدىن ۋە ئەھيادىدىن،
خوجا مۇھەممەت شىرىپ ئەۋلادىدىن.

1825 - يىلى جاھانگىر خوجا قوزغىلىڭىدا مۇھەممەت سىيىت
ۋاڭ ئۆلتۈرۈلگەن.

ئەفرىدۇن كىچىككىدىن تارتىپلا ئەخمەت قىسۇرىدەك ئالىم-
لاردىن تەلىم ئالغاچقا، ئۇ ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋردە ئىلىم -
مەرىپەت گۈللەنگەن، مەدرىسىنىڭ ۋەخىي يەرلىرى كۆپەيتىلگەن.
ياقۇپ بەگ شىنجاڭنىڭ بىر قىسمىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن
ئەفرىدۇن ۋاڭنى قەشقەرگە چاقىرتىپ، ئۇنىڭ بېيجىڭ خانغا سوغا
قىلىشقا تەييارلىغان مال - دۇنياسىنى تارتىۋېلىپ، ئۆزىنى نەزەر
بەنت قىلغانلىقتىن 1876 - يىلى قەشقەردە ئەقىلىدىن ئېزىپ
ئۆلۈپ كەتكەن.

1877 - يىلى چىڭ ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن تۇرپان رايونى
ئازات قىلىندۇ. شۇنىڭ بىلەن قايتىدىن چىڭۋاڭ تىكلەمەكچى
بولۇپ، ئەفرىدۇننىڭ خانلىققا مەلۇم قىلغان پەرزەنتى بولمىغاچقا
كىمىنى چىڭۋاڭ قىلىش توغرىسىدا قاتتىق تالاش - تارتىش
بولدى.

قايتا - قايتا تەكشۈرۈش ۋە ئىسپاتلاش ئارقىلىق ئەفرىدۇن
ۋاڭنىڭ سەپەر ئۈستىدە ئالغان، بىراق ئوردىغا ئەكىلەلمىگەن
ئايالىدىن تۇغۇلغان بىر ئوغلىنىڭ بارلىقى ئېنىقلىنىپ، شۇنى
تېپىپ كېلىدۇ.

كىشىلەر پارىچى ۋاڭ دېيىشىدىغان ۋاڭ ئەنە شۇ جەنۇبتىن
تېپىپ كەلگەن مامۇتتۇر.

مامۇت تەخمىنەن 1881 - يىلى ئوردىغا كەلتۈرۈلۈپ 1882 -
يىلى خاننىڭ يارلىقى بىلەن چىڭۋاڭ بولىدۇ. ئۇ، تۇرپان رايونى -
نى 18 يىل دەھشەن بىلەن سوراپ 1900 - يىلى 6 - ئايدا ئۆر -
تەڭدە ئۆلىدۇ.

مامۇتتىن كېيىن چوڭ ئوغلى ئىمىن ۋاڭ بولىدۇ. ئىمىن
قۇمۇل ۋاڭنىڭ قىزىغا ئۆيلىنىدۇ. كېيىنكى كۈنلەردە مەلۇم ئىشتا
غورۇرى دەپسەندە قېلىنغانلىقتىن ساراڭ بولۇپ قالىدۇ. كىشىلەرنىڭ

ساراڭ ۋاڭ دېگىنى شۇ.

1933 - يىلى قاچاق ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى خوجىنىيازنى قوغلاپ لۇكچۇنگە كېلىپ، لۇكچۇن ئوردىسىغا ئوت قويىۋېتىدۇ. ئىمىن بىر نەپەر ئاشپىزى بىلەن ئوردىدا كۆيۈپ ئۆلىدۇ. ئىمىن خوجا ۋاڭلىقى شۇنىڭ بىلەن تەلتۈكۈس ئاخىرلىشىدۇ.

ئەگىز ئوردا توغرىسىدا

ئوردىنىڭ 1 - ئىشىكى قارا چاخسا دەپ ئاتىلىدىغان يوغان دامۇڭ، دامۇڭدىن كىرسە بىر نەچچە مەتر كەلگەندەك بوشلۇقتىن ئۆتۈپ 2 - ئىشىكى ئىرەۋىغا بارىدۇ. 2 - ئىشىكنىڭ 2 - تەرىپىگە دۈگلەك پەنجىرە قويۇلغان، بۇ يەردە 2 قاراۋۇل تۇرىدۇ. شىپاڭلىق ئۆيلەر بۇ دىۋان بېگىنىڭ خانىلىرى. 3 - ئىشىكتىن كىرگەندە يەنە كارىدورلۇق ئۆي توپ بېشىنىڭ خانىلىرى، بۇ جايدا $50m^2$ چە كېلىدىغان قىش بىلەن يەردىن كۆتىرىلىپ ياسالغان سۇپا بۇ جازا مەيدانى بولغان.

جازا مەيدانىدىن ئەگىپ ئۆتكەندە جەنۇبقا قارىغان 4 - ئىشىكتىن كىرسىڭىز ئۇزۇن كارىدور، كارىدورنىڭ ئاخىرى 41 تاش تاتما ئېغىزىغا تۇتىشىدۇ. قارا چاخسىدىن تاش تاتمىغىچە 200 مېتىردىن ئارتۇق ماڭمىسىز.

41 تاش تاتمىدىن يۇقىرى ئۆرلىسىڭىز ئىگىز ئوردىغا كىرىدىغان 3 مېتىر كەڭلىكتىكى ئاسما كۆۋرۈك. ئاسما كۆۋرۈكتىن ئۆتكەندە ئىگىز ئوردىنىڭ قوش قۇۋۇقلۇق ئىشىكى 5 - ئىشىك.

ئىشىكنىڭ ئىككى تەرىپىگە دۈگلەك پەنجىرە قويۇلغان. بۇ جايدا ھەم 2 قاراۋۇل تۇرىدۇ.

ئېگىز ئوردىنىڭ كەڭلىكى 40 مېتىر، ئۇزۇنلىقى 55 مېتىر، 2200 كۋادرات مېتىر دائىرىنى سېغىز توپا بىلەن 14 مېتىر ئىگىزلىكتە سوقۇپ چىقىپ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوتتۇرىنى لەمپە قىلىپ ئىككىسى

تەرەپكە (شېمال - جەنۇب) بەزىسى بىر قەۋەت، بەزىسى ئىككى قەۋەت، بەزىسى ياپىما، بەزىسى كېمىر قىلىپ ئۆي سالغان. ئاسىيا كۆۋرۈك تارتىۋېلىنسا ھەر قانداق قىلىپمۇ ئوردىغا كىرگىلى بولمايدۇ. ئاسىيا كۆۋرۈك ئارقىلىق ئوردىغا كىرگەندە كەڭلىكى 26 مېتر، ئۇزۇنلىقى 50 مېتر دائىرىدە ھەشەمەتلىك لەمپە ياسالغان. ئوردا ئىچىدە ۋاڭ ئۇنىڭ خوتۇن بالىلىرى تۇرىدىغان ئۆي، ئىش بېجىرىش خانىلىرى، شاھىنىشىن (ھەسچىت) سۇ تارتىدىغان قۇدۇق، زىندان، ئىگىز ئۆددىن گۈلباققا چىقىلىسى بولىدىغان يەر ئاستى يولى بولغان.

ۋاڭلىققا تەۋە ئىگىزدە ۋە پەستە بولۇپ 260 ئېغىز ئۆي بولغان.

ئىمىن خوجا ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى مۇشۇ ھەشەمەتلىك ئوردىدا ھۆكۈم سۈرگەن.

ئىگىز ئوردىنىڭ قاچان ياسالغانلىقى توغرىسىدا ئېنىق مەلۇمات يوق، پەقەت 1775 - يىلى رېمونت قىلىنغانلىقىنىلا بىلىمىز. ھېلىقىچە بۇ ھەشەمەتلىك ئىگىز ئوردىنى ئىمىن خوجا ياكى ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى ياسىغان ئەمەس. بۇ مۇسۇلمان بولغان چاغاتاي ئەۋلادلىرىدىن قالغان. چۈنكى، تۇرپان جۇملىدىن لۈكچۈن شەرقىي مۇغۇلىستاننىڭ پايتەختى بولغان. سەئىدىيە خانلىقىنى قۇرغان سەئىدى خانمۇ مۇشۇ ئوردىدا تۇغۇلغان.

تارىخچىلىرىمىز بۇ ئىگىز ئوردىنىڭ ئەخمەت ئالاچى خان دەۋرىدىمۇ، ياكى يونۇسخان دەۋرىدە قۇرۇلغانمۇ تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىپ باقسا بولىدۇ. تەخمىنەن 5 - 6 يۈز يىللىق تارىخقا ئىگە ھەيۋەتلىك ئوردىدا 1934 - يىلى بىر قېتىم بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان. ئۆيلىرى ئاساسەن ساق ئىدى، 1968 - يىلى ھەدەنەمىيەت ئىنقىلابىدا تۆت كونا قاتارىدا بۇزۇۋېتىلدى. كېيىن توپىسى

بۆتكۈلۈپ قاتتىق ۋەيران بولدى.

1820 - يىللار ئەتراپىدا ئەفەرىدەن ۋاڭ تەرىپىدىن بىننا قېلىنغان دۆلەتباغ، 1958 - يىلى لۈكچۈن ئوتتۇرا مەكتەپكە بېرىلگەچكە، دۆلەتباغنىڭ شۇ چاغدىكى راۋىقىسى ھېلىمۇ ساقلىنىپ تۇرۇپتۇ.

پايدىلانغان ماتېرىياللار:

«شىنجاڭ داشۆ ئىلمىي ژۇرنىلى»

ئىلى دەرياسى ژۇرنىلى

«ئۇيغۇرلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»

تارىخىي ھەمىدىيە

قەشقەر ئەدەبىياتى قاتارلىقلار.

ۋاڭ ئوردىسىغا يېزىلغان بىر پارچە شېئىر

ۋاڭ بىدراخمان مۇسا

1964 - يىلى 11 - ئاينىڭ 13 - كۈنى لۈكچۈن گۇڭشېغا بېرىپ بىر قىسىم پېشقەدەم يولداشلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن لۈكچۈن ۋاڭ ئوردىسىنى تولۇق كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدۇم. ھەمدە نۇرغۇن يېڭى تەسىرات، يېڭى چۈشەنچىلەرگە ئىگە بولدۇم. دەل شۇ پەيتتە لۈكچۈن ئوردىسىدىكى ئاستى - ئۈستىلىرى تۈرلۈك نەقىشلەر بىلەن كاتتا بېزەلگەن بىر ئېغىز ئۆيىنىڭ جەنۇب تېمىغا «زېرەك» دېگەن بىر شائىرنىڭ 1946 - يىلى يازغان شېئىرىنى كۆرۈپ ۋە قايتا - قايتا ئوقۇپ چىقىپ، «يازغان ئەستە قالار، يازمىغان يەردە قالار» دېگەن ماقالىنىڭ ئىلمى بىلەن خاتىرە دەپ تىرىمگە كۆچۈرۈۋالغان ئىدىم. ئۇ مۇنداق يېزىلغان:

بۈگۈن كىلىم ھوزورۇڭغا، مۇڭلۇنۇپ تۇرىدۇ ئوردىدا،
دەريالىرىڭ جۇشقۇن ئۇرادۇر بىلىقلىرىڭ چايقىلىپ سۇدا.

ئاجايىپ تىلغا كىردىڭ سەن گويا جانلەنمىپ شەيئىدەك،
سۆزۈڭ ئاڭلاپ غەمگە ئاشتى كۆزدە ياشمى سىماپتەك.

زېرەك 1949 - يىلى

«چوڭ يېغىلىق» دا قانغا بۇيالىغان پىچان

يۈسۈپ ھادىسان

تارىخىي ۋەقەلەر تارىخىنىڭ چىنلىق ئاساسىنى ساقلاپ قالغان پاكىتى. ئۇنى خاھىشقا قاراپ ئۆزگەرتىشكۈم بولمايدۇ. كىمكى ئۇنى ئۆزگەرتىشكە ئۇرىنىدىكەن ئۇ بىر كۈنى ھەقىقەت ئالدىدا تارىخنىڭ جازاسىغا ئۇچرايدۇ. لېكىن تارىخىي ۋەقە ھادىسىلەر كىشىلىك جەمئىيەتنىڭ مەلۇم ئىجتىمائىي شارائىتىدا يۈز بەرگەچكە سىنىپىي مۇناسىۋەتلەر تۈزۈپ يىلىدىن ئۇنىڭغا باھا بېرىش، ئۇنى يورۇتۇپ بېرىش سىنىپىي چەكلىمىگە ئۇچراپ، بەلگىلىك سەۋەنلىك لىپىزنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شۇنى ئېيتىش كېرەككى تارىخ ھامان تارىخ، تارىخقا ساداقەتلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىش كېرەك. مەن تارىخىي چىنلىقنى ئاساسى پاكىت قىلىپ تۇرۇپ ناھىيە مىزىنىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدا بىر ئۆتكەن قانلىق پاجىئەنى «چوڭ يېغىلىق» تا قانغا بويالىغان پىچان ناملىق ماقالە ئارقىلىق كىتابخانلارغا تەقدىم قىلىمەن.

فېئوداللىق ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ زۈلىمى ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە يەنى ھەم ياك زىنىمىڭ، چىن شورىن ھاكىمىيەتنىڭ قاتمۇ - قات زۈلىمى ناھىيەمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى چىدىغۇسىز ئېغىر كۈنلەرگە دۇچار قىلدى. خەلق بۇ ئېغىر كۈنلەرگە قارشى بىر قانچە قېتىم قوزغىلاڭ كۆتۈردى.

بۇ ۋەقەلەرنى پىچان خەلقى ئاددىي قىلىپ «يېغىلىق» دەپ ئاتايدىكەن. مەسىلەن: «لىگا يېغىلىقى» (1887) يىلى «ئامىر

يېغىلىقى» (1911) يىلى. «چىلان يېغىلىقى» (1925) يىلى. «شەنگەن يېغىلىقى» (1926) يىلى. قاتارلىقلار، بۇ يېغىلىقلار ئىچىدە ئەڭ چوڭ يېغىلىق «چوڭ يېغىلىق» تىۋر. 1932 - يىلىدىن 1933 - يىلى 4 - ئايغىچە ناھىيىمىز ئاسمىنى بىر قارا تۈستەك قاپلىدى. بۇ قارا تۈستەك خەلقىمىزنى بوغدى. بۇنداق دەھشەتلىك بوغۇش ئىس-سانىيەت تارىخىدىمۇ ئاز ئۇچرىسا كېرەك. مۇشۇ قېتىمقى «چوڭ يېغىلىق» تاشنىڭ سىسەي قوشۇلى ۋە چار روسىيەنىڭ شىنجاڭغا قېچىپ كەلگەن قورچاق ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن 20000 كىشى بىگۇنا رەھىمسىزلىەرچە قىرغىنچىلىققا ئۇچرىدى. شۇڭا پىچان خەلقىنىڭ بېشىغا كەلگەن بۇ پاجىئەنى پىچاندا «چوڭ يېغىلىق» دەپ ئاتايدۇ. پىچانلىقلارنىڭ پىشقەدەملىرى ئۆزلىرىنىڭ ياشلىرىنىمۇ «چوڭ يېغىلىق» نى ئۆلچەم قىلىپ ھېسابلايدۇ.

1. «يېغىلىقنىڭ باشلىنىشى»

ياڭ زىڭشىن ھاكىمىيىتى ئاغدۇرۇلۇپ، چىڭ شورىن ھاكىمىيەت ئۈستىگە چىقتى. ئۇ تەختكە چىققاندىن كېيىن ئۆزىنى شىنجاڭنىڭ مۇستەقىل پادىشاھى ھېسابلاپ، تېخىمۇ ئىستېمىدات سىياسەت يۈرگۈزۈپ، خەلق ئۈستىدىكى ئالۋاڭ - ياساقنى ھەسسىلەپ ئاشۇرۇۋەتتى.

خەلقنىڭ كۈن ئالغۇدەك ماجالى قالمىدى، زۇلۇم ۋە ئېكسپلاتاتسىيەدىن جاق تويغان خەلق چىقىش يولى تاپالماي تۇرغاندا، قۇمۇلدا غوجى نىياز ھاجى باشچىلىقىدىكى دېھقانلار قوزغىلىڭى باشلاندى. 1930 - يىلىدىن باشلانغان ئىنقىلاب ئۇچقىنى كۈچلۈك يانغىغا ئايلاندى. كىچىك دائىرىدىن چوڭ دائىرىگە كېڭەيىپ قۇ-مۇل ئەتراپىدىكى 12 تاغنىڭ ھەممە يېرىگە تۇتاشتى. بۇ ئىنقىلاب

تەسىرى بىلەن 1932 - يىلى يىل ئاخىرىدىن باشلاپ پىچان، تۇر-
پان، ترخسۇن ناھىيەلىرىدە دېھقانلار تەشكىللىنىپ غوجىنىياز ھاج-
غا ھىمىداشلىق قىلدى ۋە ئىنقىلابىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللان-
دى. شىنجاڭنى ئۆزەمنىڭ ھۆسۈتەقىل قورغىنى دەپ كۆرەڭلىپ
يۈرگەن جىن شۈرىن شەرقىتىكى بىر تېمىنىڭ تەۋرەپ غۇلاش
ھالىتىگە كەلگەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن ئالدىراپ ھاكىمىيىتىنى
ساقلاپ قىلمىش ئۈچۈن جىددى قوشۇنلىرىنى تەرتىپكە سىلىشقا
تۈتۈش قىلدى. ئۇ ئالدى بىلەن ياپۇنىيىدە ھەربىي ئىمىنى-
تىمىنى پۈتتۈرۈپ فاشىستىك ھەربىي تەربىيە ئالغان ھىلىگەر،
سىياسىي قارنىيەت، ئالدامچى، مەككار، شىكسىمەينى قۇماندانلىققا
كۆتەردى. شىنجاڭنىڭ خاقانى بولۇشقا ئىنتىلىپ يۈرگەن شىڭ
سىسەي پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ ئەسكەر كۆپەيتىپ، ئەسكەرلەر-
نىڭ قورال يارات ھەربىي ئەسلىھەلەرنى تولۇقلاش، ئىلغار سەۋىيەگە
كۆتۈرۈش تەدبىرىنى قوللاندى. ئۇ چەت ئەلدىن كۆپلەپ قورال-
ياراق سېتىۋالدى. ھەمدە شىنجاڭدا باندېتلىق قىلىپ يۈرگەن
قاچاق چارروسىيە ئەسكەرلىرىنى يېغىپ بىر پولىك باشقىلاردىن
بىر پولىك (تۇرەن) قوشۇن تەشكىللىدى. ئەسكەرلەرنى زامانىۋى
قوراللار بىلەن قوراللاندىرۇپ قۇمۇل يولدىكى 7 قۇدۇق (چىگا-
چىگا) غا ئاپرىپ ئىستىكام قۇردى. پىچان، تۇرپانغا بىر لويىدىن
ئەسكەر تۇرغازدى. پىچان، تۇرپاندىكى ئەسكەرلەر شەھەرنىڭ
سېپىل پوتەيلىرىنى رېمونت قىلىش بىلەن بىللە شەھەر ئىچىگە،
خەلققە ئالۋاڭ سېلىپ يېمەك - ئىچمەك، ئوزۇق - تۈلۈك، ئۈچۈن
زاپاس ئاشلىق ۋە باشقا ئىستېمال بۇيۇملىرىنى تەييارلىدى. بۇنى
دىن سىرت ئەسكەرلەرنىڭ كۈندىلىك ئاشلىق، گۆش، ماي، مال
بوغۇزى، ئوتۇن - كۆمۈر، كۈكتاتلىرى جەھەتتىكى ھەممە تەمىناتى
خەلقنىڭ زىمىنىگە يۈكلەندى. مۇشۇ مەزگىلدە لۈكچۈن ۋاڭنىڭ

ھەر قانداق ئىش ۋە ھەرىكەت بولغاندا پۇرسەت پەرەسلىرىنىڭ چىقىپ تۇرىدۇ. ئۇلار «توپىلاڭدىن توغاج ئوغۇرلاپ» ئۆزلىرىنىڭ توپىماس نەپىسى ئۈچۈن ھەممە ئەسكىلىكلەرنى قىلىشقا تەييار تۇرىدۇ. مۇشۇ مەزگىلىدە جازانىخورلار ئەپمىيۈن ئىشلەپچىقارغۇچى ۋە ساتقۇچىلار جىن شەرىپىن ئەمەلدارلىرىغا يان - تاياق بولۇپ، پۇقرانى ئىقتىسادىي ياقىتىن بوغدى. جازانىخورلار قەرز بەدىلىگە قەرزدارلارنىڭ ئۆي - جاي، يەر - مۈلۈكلىرى ھەتتا ياش قىزلىرىنىمۇ تارتىۋالدى. بۇنداق ھەددىدىن ئاشقان ئىشلار پۈتۈن پىچان ۋە تۇرپان ناھىيىلىرىنى قاپلىدى.

يۇقىرىقىدەك تاتمۇ - قات زۇلۇم ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە پۇقرانى ئۆزىنىڭ شېرىن جانلىرىدىن كېچىپ ئەركىنلىك جاللاتىمىزغا قارشى قوزغۇلاڭ كۆتۈرۈشكە مەجبۇر قىلدى. ئازاتلىققا ئىنتىلىش تەشنىسى خەلقنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالدى.

غوجىنىياز ھاجى قوزغۇلاڭچى قوشۇنلىرىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭغا يۈرۈش ئېغىزى پىچان ناھايىتى مۇھىم سىتراجىيە تېڭىيىلىك ئورۇن بولغاچقا، بۇ يەرنىڭ ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەم - لەش جىن شورىنىڭ بېشىنى قاتتۇرۇۋاتقان ئىش ئىدى. دەل شۇنداق پەيتتە پەيزۇللاخان ھاكىملىقىنى تاشلىدى. بۇ جىن شۇرىنىڭ مۇددىئاسىغا تازىمۇ باب كەلدى. ئۇ ئالدىراپ - تېنەپ ئۆزىگە سادىق چوڭ يەر ئىگىسى ماتىئىراڭنى پىچاننىڭ ھاكىملىقىغا، ئوۋونكوڭ (خەنزۇ) نى مۇئاۋىن ھاكىم قىلىپ تەيىنلىدى.

2. ماشەمىڭنىڭ پىچانغا چىقىشى

1932 - يىلى 11 - ئاينىڭ ئاخىرى (بۇ ۋاقىتتا رامزان باشلانغان ئىدى) قۇمۇلدا ماجۇڭ يىڭنىڭ ھەربىي ئەمەلدارى ماشەمىڭ (سوي يىڭجان) غوجى نىياز ھاجى ئىسمىدىن تۈمۈر يىڭجان،

تۇرسۇن پالۋان قاتارلىق 50 ئادەم چىقىمىنىڭ نەخول مەھەللىسىگە يېتىپ كەلدى. شۇ كۈنى ئۇلار پىچاندىن چارىلاشقا بارغان چىڭ شەھىرىنى ئەسكەرلەرى بىلەن دوڭقۇرۇش-ۈپ قېلىپ ماشىمىڭ، تۇمۇرلەر ئۇلار بىلەن تۇتۇشۇپ قالدى ۋە مەغلۇپ قىلدى. ئۇلارنىڭ ئات، قورال ۋە دۇرىۋونلىرىنى غەنىمەت ئالدى ۋە داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلەپ خۇپىيانە ھالدا دوڭ بازار خۇيزۇ يېزىسىغا كېلىپ چوڭ يەر ئىگىسى شىڭ لونغو (مارەچوڭ) نىڭ چوڭ ئوغلى مامو ۋە شوتاندا ئىرىقۇغان نىرولويى قاتارلىقلارغا «بىزنى غوجى نىياز ھاجى بىلەن گاسىلىڭ ئېۋەتتى. بىز بۇ يەردە كۈچ تىرىپلاپ پىچاننى ئالماقچى بولدۇق. ئەسكەر يېغىش سىلەرنىڭ ۋەزىپىڭلەر» دېگەن سۆزنى قىلىپ بۇنىڭ راسلىقى ئۈچۈن قۇرئاننى قولغا ئېلىپ، پىشانىسىغا يۈلەپ قەسەم قىلدى. كۈندە 5 ۋاخ ناھاز ئوقۇپ خەلقنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشتى مامو بىلەن نىرولويى كۆڭلى تاتقان ئائىلىلەرگە بېرىپ، غوجىنىياز ھاجى قوشۇنىغا قاتنىشىشنىڭ ئەۋزەللىكىنى سۆزلەپ، 300 ئادەمنى يىغدى. بۇ ئادەملەرنىڭ مەرگەنلىرىگە مىللىتى تۇتقازدى، چەمباش چىلىرىغا قىلىچ، نەيزە بەردى. يەنە بىر قىسمىنى ئوغاق، توقماق (كالتەك) بىلەن قوراللاندىرۇپ، بىر كېچىسى تۇيۇقسىز ھالدا شەھەر سېپىلىغا ھۇجۇم قىلىپ، سېپىل ئۈستىدىكى قاراۋۇللارنى نېرە - پىرەڭ قىلىۋەتتى. شەھەر ئىچىدىكى قالغان ئەسكەرلەر لۇيېۋغا كىرىۋېلىپ قاتتىق مۇداپىئەدە تۇرۇپ سىرتقا چىقمىدى. ماشىمىڭ ئەسكەرلىرى پىچان بازىرى قارا پوزۇلدىكى ۋاڭجا جازانمخورلار ئائىلىسىنى چاڭ تىوزاننىڭ ئەپيۈن دۇكانلىرىنى بۇلاپ ئوت قويدى. ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىنىڭ كىلىمىغا كاۋاك قىلىپ تىقىۋاتقان (يۇشۇرغان) يىامبۇ، لىمپىر دولىرى لىمىلار كۆيگەندىن كېيىن يەرگە چۈشۈشكە باشلىدى. بۇنى كۆرگەن كىشىلەر مۇ

ئولجىغا كىرىشىپ كەتتى. ئولجا ئېلىش تازا قىزىدى. بۇنداق بۇلاش، ئوت قويۇش، ئوچ كۈن داۋاملاشتى. بۇ خەۋەر ناھايىتى تېزلا ئاستانغا يېتىپ بارغاچقا، ئاستانىدىمۇ قوزغۇلاڭ كۆتۈرۈلۈپ جازانىخور، زالىملارغا قاخشاتقۇچ زەربە بېرىلگەن. بۇ ۋاقىتتا تۇرپان، توخسۇننىڭ ھەممە بېرىدە غوجىنىياز ھاجى پىچاننى ئېلىپتۇدەك، ئەمدى تۇرپاننى ئالغۇدەك، ئاندىن پۈتۈن ئالتە شەھەرنى، ئۇنىڭدىن كېيىن كۈچ توپلاپ ئۈرۈمچىنى ئالغۇدەك دەيدىغان پاراڭ تارقىلىپ، پۈتۈن خەلقنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى. تۇرپان ئاستانىدا مەخسۇت مۇھىتى، ماھۇت باي، موسول بايلارمۇ غوجىنىياز ھاجى كەلگىنىگە پەخىرلىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ بارلىق مال - مۈلۈك دۇنياسىدىن كېچىپ، قوزغۇلاڭغا قاتنىشىشقا تەييارلاندى بۇلاردىن تەسەرىلەنگەن دېھقان ياشلىرى ئۆزلىكىدىن پىدائىلىققا تېزىغا ئالدۇرۇپ، قوشۇنغا كىردى. ئۇلار دەسلەپتە ئوغاقلارنى تۈزلەپ، قىلىچ بىلەن قوراللاندى. مەخسۇت مۇھىتى پىدائىلار قوشۇنىغا «جەڭ - ئۆلۈم دېگەنلىكتۇر. ئاقىلانە نىشان بىلەن دۈشمەننى يوقاتما، دۈشمەن بىزنى يوقىتىدۇ، ئالدىراق - سانلىق، تارقاقچىلىق بولمىسۇن، تەييارلىنىپ تۇرۇڭلار، غوجىنىياز ھاجىنىڭ پىچانغا كەلگىنى راسمۇ بىلىپ كېلەي»، دەپ مۇھاپىزەتچىلەر بىلەن لۈكچۈنگە كېلىدۇ. شۇ كۈنى پىچان قوزغۇلاڭچىلار قوشۇنىنى لۈيپۇنى ئېلىش ھەققىدە مەسلىھەت قىلىۋاتقاندا، چىڭگىچىڭىزدا تۇرۇشلۇق شىيوڭ تۈەنجاڭ قول ئاستىدىكى بىر تۈەن ئەسكىرى ۋە ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرىنى باشلاپ كېلىدۇ. ئۇلار پىچانغا كېلىپ ئۇچىرغانلا كىشىگە ئوق ياغدۇرىدۇ. روس ئەسكەرلىرىنىڭ بوم ئاۋازلىق پىلموت ئاۋازىنى ئاڭلىغان ماشىمىڭ بىر قىسىم ئاتلىق ئەسكەرەرنى ئېلىپ لۈكچۈنگە قېچىپ، دىغار يېزىسىغا بېرىۋالىدۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر

تاپقان مەخسۇت مۇھىتى ئاستانىغا قايتىدۇ، ئۇ ئاستانىغا بارغىچە ئاستانىدىكى جازانىغا ئېغىر بوغۇلۇپ كەتكەن، زۇلۇم، ھاقارەتكە چىدۇغۇسىز ئۇچىرىغان خەلق فېئودال جازانىمخورلارغا، ئەپپون سودىگەرلىرىگە ۋە زالىم ئەمەلدارلارغا قارشى كۆرەشنى باشلىۋېتىدۇ. ئۇلارنىڭ جازانى، قەرز دەپتەلىرىنى كۆيىدۇرىدۇ، مال - مۈلۈكىنى ئولجا قىلىدۇ، بەزىلىرىنى دارغا ئېسىپ قىينايدۇ. بۇنداق كۆرەش پۈتۈن ئاستانىدا ئەۋج ئالىدۇ، مەخسۇت مۇھىتى كېلىپمۇ بۇنداق ھەرىكەتنى توسۇۋالمايدۇ. بۇنداق ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان تۇرپان لۇيبۇسى 200 ئاتلىق ئەسكەرنى ئاتلاندىرىدۇ. لېكىن ئۇلار يول - بويى مۈكۈپ دۈشمەننى كۈزۈتمۈاتقان پىدائىلار قوشۇنى تەرىپىدىن ئاستانىغا يېتىپ كەلمەيلا قورشاۋ ئىچىدە قېلىپ مىلتىقلىرىنى بەتلەشكەمۇ ئۈلگۈرەلمەي يوقىلىدۇ. ناھايىتى ئاز بىر قىسمى قېچىپ كېتىدۇ. بۇ ئەھۋالدىن تەمتىرەپ كەتكەن چىن شورىن ئەسكەرلىرى شەھەر مۇداپىئەسىنى كۈچەيتىدۇ. دۇ - بۇ 1932 - يىلى 12 - ئاينىڭ 17 - كۈنى بولغان ئۇرۇش بولۇپ، تۇرپاندا يېغى باشلىنىشنىڭ بىرىنچى كۈنى ئىدى.

شىيوڭ تۈەنجاڭ (شىيوڭ فايو) چىكاچىمىزدىن پىنچانغا كەلگەندە دەسلەپ يېڭى ئېرىقتىكى ئۇرايم قارىمىنىڭ جاڭزىسىدىكى ئەسكەر خانىگە ھۇجۇم قىلىدۇ. ئۇلار ئەسكەر بولسۇن، ئاشپەز - ناۋاي بولسۇن، ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن ئۇچىرىغان ئادەمنى ئوققا تۇتىدۇ. مۇشۇ قىرغىنچىلىقتا 1000 دىن ئارتۇق بىگۇنا پۇقرا ئۆلۈپ كېتىدۇ. خەلق قاچ - قاچقا چۈشىدۇ. دۆڭ بازار خەلقى قۇمتاققا، غەربىي بازار خەلقىمۇ يوغان قالغاچ (قار يېغاچ)، مەھەلىسىدىن ئۆتۈپ قۇمتاققا قاچىدۇ. قېرى، ئاغرىق، ئاجىز ئادەملەر چىن شورىن ئەسكەرلىرىنىڭ ئوقىغا يەم بولىدۇ. ماشىمىڭ بولسا، چىن شورىن قوشۇنىغا قارشى ئوق ئاتماي، قېچىپ 1000

دىن ئارتۇق ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولۇپ، دىغارغا بېرىۋالدى. شۇ مەزگىلدە قۇمۇلدا ۋەزىيەت كەسكىنلىشىپ، جەڭ جىددىيلىشىپ كەتكەچكە، شىيوڭ تۈۋەنجاڭ ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ قۇمۇلغا قايتىدۇ. چىڭ تۈۋەنجاڭ (چىڭ چىڭ يو) ئەسكىرى پىچاندا قالىدۇ.

11 كۈنلۈك قانلىق جەڭ ۋە قان قىساسنىڭ ئېلىنىشى

چىن شورىنىڭ تۇرپان لۇيۇدىن قارغوجا - ئاستانە قوزغۇ-لاڭچىلارنى باستۇرۇشقا ئەۋەتكەن قوشۇنلىرىنىڭ مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغانلىقى خەۋىرى تۇرپان، پىچان، توخسۇن خەلقلىرىدە چوڭ روھى مەدەت ھاسىل قىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئۈچ ناھىيە تەۋەسىدىكى ھەر قايسى جايلاردىن تۈركۈم - تۈركۈملەپ پىدائىيلار ئاستانىغا يېغىلىشقا باشلىدى. پىچان لۈكچۈندىن شىرۋەك، ياڭخى-تويۇق يېزىلىرىدىن ئىبراھىم دورغا قاتارلىق كىشىلەر ئۆز قوشۇنىنى باشلاپ ئاستانىغا كەلدى. تۇرپان، توخسۇن، لۈكچۈندىن 5000 پىدائىي ئاستانىدىكى مەخسۇت مۇھىتىنىڭ قوروسىغا يېغىلدى. ئۇلار غەنىمەت ئالغان 200 تال قورال ۋە ئەسلى بار بولغان قوراللار بىلەن قوراللىنىپ، تۇرپانغا قاراپ غەلبىلىك يۈرۈش باشلىدى ۋە تۇرپان شەھىرىنى پۈتۈنلەي ئىگەللەشكە پىدائىيلار ئۆز ئىلكىگە ئۆتكەن تۇرپان شەھىرىنى تەسلىم بولغان ھالويجاڭنىڭ مۇھاپىزەت قىلىشىغا تاپشۇرۇپ، يەنە ئاستانىغا قايتىپ كېلىپ، كېيىنكى ئۇرۇش نۇقتىلىرىنى، دۈشمەن بىلەن ئۆزىنىڭ كۈچ سىلىشتۈرۈشىنى، ستراتېگىيىلىك ئورۇنلارنى، ھەربىي چارە - تەدبىرلىرىگىچە ئەتراپلىق مۇھاكىمە قىلدى ۋە تەپسىلىي پىلانلىدى، ئورۇنلاشتۇردى.

تۇرپان شەھىرىنىڭ قولىدىن كەتكەنلىكى پىچاندىكى چىڭ تۈەنجاڭ -

نى ئالاقزادە قىلمۇۋەتتى. ئۇ ئۆز ھۇداپىمەسىنى تېخىمۇ كۈچەيتتى. پىدائىيلار قوشۇنى: «تۇرپاننى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن تېزلىكتە پىچاننى ئېلىش كېرەك» دېگەن قارارغا كەلدى ھەم پىچاندىكى ئەسكەرلەرنىڭ سانى ئاز، ھەربىي قوراللار كۆپ، ئۆزلىرىنىڭ سانى كۆپ، قورال ئاز بولۇشتەك ئەھۋالنى نەزەرگە ئېلىپ، ھاشىمىڭنىڭ پۇرسەتپەرەسلىك قىلىدىغان ماھىيىتىنى بېلىپ تۇر-سىمۇ، ئىتتىپاقلىق ئارزۇسىنى چىقىش قىلىپ، ئۇنى دىغاردىن چاقىرۋالدى.

پىدائىيلار پىچانغا يۈرۈش قىلىشتىن بۇرۇن ھەربىي كېڭەش چاقىرىپ قىسقىمىنى يەنە بىر قېتىم رەتكە سالدى. پىدائىيلار نەدىن كەلگەن بولسا، شۇلارنىڭ ئىچىدىكى قابىلىيەتلىك ئادەم بولسىلا، شۇنى باشلىقلىققا تەيىنلىدى. ئۇرايىم دورغىنى توپۇق - ياغىچى پىدائىيلارغا، شىرۋەكنى لۈكچۈن پىدائىيلارغا مەسئۇل قىلدى. دىغارلىق تايىپ زاھىرى، ھاپىز مىراپ، سىتتىپىياز لەنجاڭ قاتارلىق 12 كىشى يىڭجاڭلىققا بەلگىلەندى. ھاشىمىڭ خۇيزۇ قوشۇنىنىڭ شىجاڭلىقىغا، ماھو تۈەنجاڭ قىلىندى. ئۈچ ناھىيە پىدائىيلاقوشۇنىنىڭ باش قوماندانلىقىغا مەخسۇت مۇھىتى سايلاندى. تۇرپانلىق ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇم، ئاستانلىق موسول باي، ئىمىن باي ھاجىلار باش مەسلىھەتچى، مامۇت مۇھىتى لۇيچاڭ-لىققا بەلگىلىنىپ، پۈتۈن پىدائىيلارغا ئېلان قىلىندى. شۇ كېڭەشتە «پىدائىي» دېگەن نامنى «ئەسكەر» دېگەن نام بىلەن ئاتاشنى قارار قىلىشتى. قۇماندانلىق شتابى مەخسۇت مۇھىتنىڭ قوروسى قىلىپ بېكىتىلدى.

قوشۇن رەتلەنەندىدىن كېيىن قورال مەسلىھىسى مۇزاكىرە قىلىنىپ، نەتىجە شۇ بولدىكى، ھەر كىم ئۆزى كۆتۈرۈپ كەلگەن قورالنى ئۆزى تۇتۇشى، غەنىمەت ئالغان قوراللارنى مەرگەنلەر-

دىن ئىستىھان ئېلىپ نىشانغا تەككۈزەلمىگەنلەرگە بېرىشى، ئوق - دورىلارنى ئىشەن يىڭ رەھبەرلىرى تەھىنلەش، مىللىتى يېتىشمە-گەنلىرى قىلىچ، نەيزە، ئوغاق، تىوقماق تۇتۇش، بىرەۋ كىشى قورالسىز دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلماسلىق، قارار قىلىندى. ئىنتىزام ھەسلىمىدە پۈتۈن قوشۇن قۇماندانلىققا ئىتائەت قىلىش، قارام-لىق، ئۆز بېشىمچىلىق قىلماسلىق، تەرتىپ تۈزۈمگە ھۇلايىم بوي سۇنۇش، ئولجا قىلماسلىق بەلگىلەندى.

پىدائىيلار ئاستانغا يېغىلىشتىن بۇرۇن ئۆز مەھەللىرىدىن پىدائىيلىققا جېنىنى ئاتاپ، تەكبىر ئوقۇپ يولغا چىققان ئىدى. ئۇلار يۈرتتىن ئايرىلغاندىن كېيىن پىدائىيلارنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى، شۇ يەردىكى مۇتئىۋەرلەر گۆش، نان، ماي قاتارلىق يېمەكلىكلەرنى ئېلىپ تەرىپ - تەرىپتىن ھال سوراپ كەلدى. مەسلىھەتچى ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇمۇ قۇرئاننى تۇتۇپ: «ۋەتەن ئۈچۈن فى سەبى لىلا جەڭ قىلماق پەرز، ئۆلەك شەھىد بولۇپ شەك - شۈبھىسىز جەننەتكە كىرىمىز. قالساق غازى بولۇپ تۈگۈمەس ساۋاپ تاپىمىز. مىللىتى تۇتقانلار بىسىمىلا ئوقۇپ ئاتسا، ئاتقان ئوق زايى كەتمەيدۇ، مىللىتى يوقلار قەلبىمىزنى ئاللاغا بېغىشلاپ دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلغاندا يۈرىك-مىزدىن «ئاللا» دېگەن سۆز چىقسا ئۇ غايىمىنە ئوق بولۇپ، دۈشمەننىڭ يۈرۈكىنى تىتمىتىدۇ. دۈشمەنگە غالىپ كەلسەك ئۇلارنىڭ قوراللىرى بىزنىڭ قولىمىزغا چىقىدۇ» دەپ قۇرئان كەرىمدىن ئايەتلەر ئوقۇپ، ۋەزخانلىق قىلىپ ئەسكەرلەرگە زوھى كۈچ بىرەر ئىدى. ھەقىقەتەن ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇم يۇقىرى ئابىروپىغا ئىگە زات بولۇپ، ئۇنىڭ سەللە پەرىجە بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئەسكەرلەرگە كۆرۈنۈشى بەئەينى پەرىشتىنىڭ ئىناق كۆرۈنۈشى بىر بىچارنىڭ بېشىنى سىلاپ ئۇنىڭغا بەسەت ئاتا

قىلغىنىغا ئوخشاش ئىدى.

1933 - يىلى 1 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ھەممە تەييارلىقنى تۈگىتىپ، 8 - كۈنى سەھەردە پۈتۈن ئەسكەرلەر مۇنتىزىم ھالدا سەپكە تۇرۇپ، ئۈچ قېتىم تەككىم ئوقۇپ، پىچانغا قاراپ ئاتلاندى. قوشۇن يول ئۈستىدە لۈكچۈن، دىخانسو، سىپانسو، ئامانشاھ، سىركىپ، لەنگەر، شۈگۈرلەردىن يېڭى پىدائىيلارنى، لەمچىن، خاندو تەرەپتىن جازانىمخورلارنىڭ قەرز دەپتەرلىرىنى كۆيدۈرۈپ 107 زالىمنى ئۆلتۈرگەن مەتنىياز داموللا باشچىلىقىدىكى 300 دىن ئارتۇق پىدائىنى يېڭى جەڭچىلىككە قىزىقۇپ قىلدى. بۇنىڭ بىلەن پىچانغا يۈرۈش قىلغان پۈتۈن قوشۇن 6000 دىن ئاشتى. پىچانغا يۈرۈش قىلغاندا قوشۇن باشلىقلىرى ئات ئۈستىدە كېتىۋېتىپ، قانداق جەڭ قىلىش، ئورۇنلاشتۇرۇشنى قانداق قىلىش، ئوزۇق - تۈلۈك، تۇرمۇشنى قانداق ئورۇنلاشتۇرۇش قاتارلىق ئەھەلىي مەسىلىلەرنى مۇزاكىرىلىشىپ، پىچان شەھىرىگە يېقىن يوغان قالغىچ مەھەللە ئايىغىدىكى تېرەن يولدا توختىدى، بۇ جاي يەر يۈزىدىن 3 مېتىردەك چوڭقۇر يول بولغانلىقتىن، بىرغۇق شامالدىن ساقلىنىشقا ئەپلىك ئىدى. بۇ يەردە ئەسكەر ۋە ئات - ئۇلاقلارنى توپىغۇزۇپ مەسلىھەت قارار بويىچە 3000 ئەسكەر بۈگۈن كېچە شەھەر سېپىغا ھۇجۇم قىلىش، تاڭغا يېقىن يەنە 3000 ئەسكەر ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، ئەۋەللىقلىرى ھاردۇق ئېلىش، دۈشمەننى دەم ئالدۇرماي تەسلىم بولۇشقا قىستاش، ھەر بىر تۈەن ئۆزىنىڭ ئۇرۇشىنى ئۆزى باشقۇرۇش قاتارلىق تەدبىرلەر بەلگىلەندى. سېپىغا چىقىش ئۈچۈن ئائىلىلەرنى چارىلاپ، ئۇزۇن تاتما (شوتاي) يېغىپ بۇنى قورالسىز ئەسكەرلەرگە تۇتقازدى. لۈكچۈن، ئىيۇق، ياڭخې قىسىملىرى تۆۋەن (جەنۇب) قۇۋۇق (شەھەر دەرۋازىسى) دىن تۇرپان قىسىملىرى يۇقىرىقى

(شىمالىي تەرەپ) قۇۋۇقتىن، ئوخشۇن قىسىملىرى كۈن چىقىشىغا قۇۋۇقتىن، ماشىمىڭ قىسىملىرى غەربىي قۇۋۇق تەرەپتىن ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە بۇيرۇق بېرىلدى.

قوزغۇلاڭچى قىسىملار سانىنىڭ كۆپلىمىدىن خەۋەر تاپقان چىڭ تۈەنجاڭ جىددىي قوغدۇنۇش تەدبىرى قوللىنىپ، پۈتۈن ئەسكەرى كۈچىنى سېپىل ئۈستىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ، شەھەر دەرۋازىلىرىنى مەھكەم تاقاپ، ئىچىدىن تام قوپۇرۇپ، سىرتقا ھۇجۇم قىلماسلىق، سىرتتىن ھۇجۇم قىلماسلىق، چارنىسنى ئۇچار - جانمۇارىنىمۇ سېپىل ئىچىگە كىرگۈزمەسلىك چارىسىنى قوللاندى. چىڭ تۈەنجاڭ قوغدۇنۇش تەدبىرىنى ئەنە شۇنداق پۇختا ئورۇنلاشتۇرغان ئىدى. تۈن ئىسپىدا ئاخۇننىڭ تەلىپى بويىچە قورالسىز ئەسكەرلەر تەككىم ئوقۇپ، تاتما كۆتۈرۈپ، شەھەرگە ماڭدى. ھەر بىر تۈەن ھۇجۇم نۇقتىسىغا قاراپ ئىلگىرى - كېتىپ، تاتما كۆتەرگەنلەر ئوقتەك ئېتىلىپ «ئاللاھ» دەپ سېپىغا يامىشىشقا باشلىدى. سېپىل ئۈستىدىكى چىڭ ئەسكەرلىرى بۇيرۇق بويىچە يامغۇردەك ئوق ياغىدۇردى. «ئاللاھ» دەپ ۋاقىرلاپ ئاغزىدا ئوق ئاتقۇچى «قەھرىمان» لار ئەجەل ئوقىغا يەم بولدى. سېپىل ئۈستىگە ئوق چىقىرىپ ھۇجۇم قىلغان ئەسكەرلەر ئوقنىڭ تەككەن - تەككىگە ئېلىنىدىن گۇمانلىنىپ ئوقنى زايا قىلغۇسى كەلمىدى. چىڭ غەلبىنى ئۈمىد قىلغان دەسلەپكى كېچە 7 - 8 يۈزدەك پىدائىنىڭ قۇربان بولۇشى بىلەن ئاخىرلاشتى. بۇ چىڭ يوقۇتۇش پىدائىيلارنىڭ تېخىمۇ غەزىۋىنى قوزغىدى. ئۇلار كېچە - كۈندۈز ئۆۋەتلىشىپ توختىماي سېپىغا ھۇجۇم قىلىۋەردى. دۈشمەن تەرەپ پىدائىيلار ھۇجۇم قىلىشقا، ئوق ياغىدۇرۇپ، ئۇلارنى قىردى، ھۇجۇم قىلماسا جىم تۇرۇۋالدى. پىدائىي قىسىملار كۈندىن - كۈنگە ئازلىدى. ھۇجۇمنىڭ ھىچ

رولى بولمىدى. سېپىلغا ئوت قويماقچى بولۇپ، ھارۋىدا يانتاق ئېلىپ كەلگەن ئاتلارنىمۇ ئېتىپ يېقىن كەلتۈرمىدى. شۇنداق بولسىمۇ سوقۇش يەنە داۋام قىلىۋەردى، ھۇھاسىرە بوشاپ قالمىدى.

بۇ ئۇرۇشتا ئىبراھىم تۈەنجاڭنىڭ قىنا ئاغىسى ئىبراھىم قارى قۇربان بولغان ئىدى. ئىبراھىم تۈەنجاڭ پىچان ھاجاڭدىكى قىنا ئاغىسى نىياز باينىڭ ئۆيىگە پاتەمگە بېرىپ، تەزىيە بىلدۈر- گەچ ئۇزۇش ئەھۋالى، ئەسكەرلەرنىڭ تەھىناتى جەھەتتىكى قىيىنچى- لىق ئەھۋاللارنىمۇ بايان قىلدى. بۇنى ئاڭلىغان نىياز باي، ئىسمايىل باي، توختى ئىمام، مويىدىن باي قاتالىق ھاللىق ئائىلىلەر نۇرغۇن ئۇن، قوي، كالا، ياردەم قىلىپ پىدائىي ئەسكەرلەرنىڭ تۇرۇشىدىن خەۋەر ئالدى. ئۇرۇش بەزىگىلىدە مەخسۇت مۇھىتى ئازراقمۇ ئىرام ئالماي، كۆك بوز ئېتىغا مىنىپ، سېپىلنىڭ 4 تەرىپىدىكى ئەسكەرلەر ئەھۋالىنى ئىگىلەپ، تەدبىر بەلگىلەپ يوليورۇق بېرىش بىلەن بولدى.

شۇ كۈنلەردە قۇمۇلدا غوجىنىياز ھاجى ئەسكەرلىرى كۈچىيىپ، دۈشمەننى ساراسىمىگە سېلىپ ئۇلارنى خېلى ئاجىزلاشتۇرغان. پىچاندىكى بۇ چوڭ جەڭ چىڭاچىڭىزدىكى شىڭ سىمەينى قايسى تەرەپكە بېرىش مەسلىھەتتە باش قاتتۇرتقان. شىڭ سىمەي شىيۇڭ فايۇتۈەنجاڭنى چاقىرىپ:

— مەن قۇمۇلغا بارمىسام بولمايدۇ، سەن پىچاندىكى قوزغۇلاڭچىلار- نى سوقۇتۇپ كېلەلمەسەن؟

شىيۇڭ فايۇ:

— پىچاندا 5000 ئادەمنىڭ كالىسىنى كېسىپ ئالدىڭغا قوي- مەن.

شىڭ سىمەي سەي:

— ئەگەر 5000 ئادەمنىڭ كالىسىنى كېسىلسەڭ ھەرتۈەننى سىلىڭلىقا ئۆستۈرىمەن، دەپ ۋەدە قىلغان. مانا بۇ ئىككى يۇقىرى دەرىجىلىك ھەربىي ئەمەلدارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان گەپ ۋە ۋەدىلەر.

شۇ سۆھبەتتىن كېيىن شىيۇڭ تۈەنجاڭ ئۆزىنىڭ بىر تۈەن ئەسكىرىگە يەنە بىر تۈەن روس ئەسكىرىنى قوشۇپ ئىككى تۈەن ئەسكەر بىلەن پىچانغا ماڭدى. شىڭ سىمەي سەي قالغان ئەسكەر- لىرى بىلەن قۇمۇلغا يۈرۈش قىلدى.

1933 - يىلى 1 - ئاينىڭ 19 - كۈنى شىيۇڭ تۈەنجاڭ تۈمۈر كوناكا (بىرونىيۇڭ) ئىاپتوموبىل، توپ، زەمبىرەك پىلىموتلىرىنى ئېلىپ، ئاتلىق قوشۇن بىلەن كەچتە پىچاننىڭ چوقتام يېزىسىغا كېلىپ، شۇ يەردىن يېڭى ئېرىقتىكى ئىبراھىم قارى چاڭزىسىغا ھۇجۇم قىلدى. ئۇ يەردە تۇرۇشلۇق پىدائىي ئەسكەرلەر بىر داش- لىق بېرەلمەي پاتپاراق بولۇپ، بىر قىسمى يوغان قالغاج تەرەپ- كە، يەنە بىر قىسمىلىرى ئۆزلىرىگە ئوڭاي كەلگەن تەرەپلەرگە چېكىنىدى. مامۇت سىجاڭ ۋە ماشىمىڭ قىسىملىرى شىيۇڭ تۈەنجاڭ ئەسكەرلىرىگە زەربە بېرىش ئۈچۈن دۆڭ بازاردىن يۈنچىن كارىزغىچە خابا بويلاپ مۇداپىئەدە تۇردى، قوزغۇلاڭچىلار- نىڭ ئەسكىرى كۈچى ئىككىگە بۆلۈندى. بۇ پۇرسەتنى غەنىمەت بىلگەن چىڭ تۈەنجاڭ شەپقەتچى چىقارماي بوش قالغان غەربىي قوۋۇقنى ئېچىپ، ئۆستەڭ بويلاپ تېرەن يولدىكى زاپاس قوشۇن تۇرار جايغا بېرىپ ئەتراپنى قورشاپ، 60 - 50 يەرگە گۈلخان يېقىپ، گۈلخان ئەتراپىدا ھاردۇق ئېلىۋاتقان قوزغۇلاڭچى- قوشۇنغا مىللىتىق، پىلىموتلاردىن تۇيۇقسىز ئوق ئىچتى. يامغۇر- دەك ياققان ئوق ئۇلار ئۆزلىرىنى ئوڭشاپ بولغىچە بىر قىسىم- غا ئەجەل ئوزۇغىنى يىڭىۋىزدى. تەلىپى ئوڭدىن كېلىپ ساق

شيوك تۈەنجاك پىچاندا 3 كۈن تۈرماقلىق بىلەن روس ئەسكەرلىرىنىڭ غالجىرلىغىغا يول قويدى. قۇمتاققا قاچقان ياش ئاياللارنىڭ ئەمچەكتىكى بالىلىرىنىمۇ ئېلىشقا ئۈلگۈرەلمىگەنلىرى خەلىقى كۆپ، ئۇلار قاتمۇ - قات قۇم بارخانلىرىدىن ئۆتۈپ دىغاردىكى مىلىك ھاجىنىڭ كارىزىغا يېتىپ بېرىپ جان ساقلىدى. قېرىلار، ناكالار، كېسەللەر، مال - مۈلۈكنى جىنىدەن ئارتۇق كۆرگەنلەر يىراققا قاچالماي، گەمە، ئورا، قۇدۇقلارغا يوشۇرۇنغان بولسىمۇ ئۇلارنى ئاقتۇرۇپ يۈرۈپ تېپىپ، قىلىچ بىلەن چېپىپ، نەيزە سانجىپ، ئېتىپ ئۆلتۈردى. روسلار قىزلارنى ئاتا - ئانىلىرى ئالدىدا سۆرەپ ماڭدى. ئەرلىرىگە كۆرسۈتۈپ تۇرۇپ ئاياللىرىنىڭ نۇمۇسىغا تەگدى، بالىلىرىغا قارىتىپ تۇرۇپ ئاتا - ئانىسىنى چاپتى. بەزى ئاياللارنىڭ كۆكسىنى كېسىپ ئازاپلىدى ۋە ئۆلتۈردى. بەزى ئەرلەرنىڭ تەناسىل ئەزاسىنى كېسىپ قىيىندى ..... بۇنداق فاشىستىك ھەرىكەت پىچان تا - رىخدا يۈز بەرگەن بىر قېتىملىق زوراۋانلارنىڭ ياۋايىلارچە يىرت - قۇچ ھەرىكىتىدۇر.

3 كۈنلۈك قىرغىنچىلىقتا تۈگلاپ ئۆلگەن بۇۋاقلار 300 دىن ئارتۇق، قاچالماي يولدا تۈگلاپ ئۆلگەن كېسەللەر 400 دىن ئارتىدۇ. شيوك تۈەنجاك شىڭ زىخۇيغا بەرگەن ۋەدىسى بويىچە ئادەملەرنىڭ كالىسىنى بېغىشقا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، جەسەتلەرنىڭ بېشىنى كېسىشكە باشلىدى. ئەسكەرلەر ئايرىم ياتقان جەسەتلەر - نىڭ باشلىرىنى كەسكەن، بەزىلىرى تۈگلاپ كەتكەچكە قىلىچمۇ ئۆتمىگەن، بىر - بىرىگە تارتىلىشىپ ئۆلۈپ قالغانلار چاپلىشىپ تۈگلاپ كەتكەنلىكتىن جەسەتلەرنى ئاچمايلىغان، ئاخىرى ئۆلگەنلەرنىڭ تۇماق قۇلاقچىلىرىنى يىققان، تىرەن يولىدىكى تۇماقلارنىڭ ئۇزۇنلا 2850 كە يەتكەن. جەسەت ئاستىدا بۆسۈرلۈپ

قالغانلىرى بۇنىڭ سىرتىدا، پىچان سېپىل ئەتراپى ۋە تىتىر مەھەللە ئەتراپلىرىدىن يېغىلغان تۇماق 2730 غا يەتكەن. ئۆلگەن بوۋاقلار بۇنىڭ سىرتىدا، تىتىردىكى ئەۋەيت قازى، دۈرەندىكى كىمىر ئاخۇنۇزىلارنىڭ قانغا بويىلغان ئاپىتاق سەللىرىمۇ شۇ قاتاردا (قۇم تاغ ئىچىدە ئاچلىقتىن تۈگلاپ ئۆلگەنلەرنىڭ سانى تەكشۈرۈلمىگەچكە ئېنىق ئەمەس) 6000 دىن ئارتۇق بىگۇنا خەلىقنى قىرغىن قىلغان شيوك تۈەنجاك ۋەزىپىسىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلىغانلىقى ئۈچۈن مەغرۇرلىنىپ، قىوزغىلاڭچىلارنى تازىلاش نىيىتىدە لۈكچۈنگە باردى. ئۇ 1 - ئاينىڭ 23 - كۈنى بىر كۈن روس ئەسكەرلىرىنىڭ قىرغىنچىلىق ۋە بىولاك - تالاك قىلىشىغا يول قويدى. شۇ كۈنى ئۇچۇرغانلا ئۇرنى ئاتتى. چاپتى، بوۋاقلارنى نەيزە ئۇچىغا ئېلىپ يىراققا تاشلىدى. يەرلىك پۇخرالارنىڭ ھەممىسى ئۇلارنىڭ دۈشمىنى ھېسابلىدى.

لەمچىن، لۈكچۈن، ياڭخېلاردا روسلارنىڭ ۋەھشىيانە زىيان كەشلىكىگە ئۇچرىغان قىزلار ۋە ياش ئاياللاردىن ئۆلمەي دۈم - چەك (دوك) ساقايغانلىرى 23 كە يەتكەن بۇ ۋەقەلەردە بۇ قېتىم ئۆلگەن ئادەم 1000 دىن ئاشىدۇ.

شيوك تۈەنجاك پىچاننى «تازىلاپ» بولغاندىن كېيىن ئاستا - نىغا بېرىشقا تەمىشلىپ تۇرغاندا، شىڭ سى سەي دىن دەرھال ئۈرۈمچىگە چىقىپ ئۈرۈمچىنى قىرغداش ھەققىدە بۇيرۇق كەلدى. ئۇ بىئارلىق ئەسكىرى قىسىمىنى ئۈرۈمچىگە ھېكىشقا بۇيرۇق چۈشۈردى.

1933 - يىلى 2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى يولغا چىقىش كارىيىنى چېلىپ، ئولجىلىرىنى ئېلىپ ئۈرۈمچىگە بۇرۇش باشلىدى. بۇ ئەھ - ۋالدىن خەۋەر تاپقان تۇرپاندىكى يۇشۇرۇن سىياسىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئابدىخالىق ئويغۇر، پۇلات قارى، تۇمۇجى

ئۆلتۈرۈلگەن بىمگۇنا پۇخرالارنىڭ ھېسابىنى ئالدى، سىمىگىلىق بولدى.
 تىمۇنگە چىقىش ئۈچۈن 5000 ئادەمنىڭ كالىسىنى كىمىشكە قەسەم
 قىلغانلىقىنى ئىنقىرار قىلدۇردى. ھەممە جىنايەتنى ئىنقىرار قىلدۇر-
 رۇپ بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئىككى كۆزىنى ئويىۋەتتى. قاتىللىق
 قا قەسەم قىلغان تىلىنى، قىررال تۇتقان قولىنى، قان تۆكۈشكە
 ماڭغان پۇتىنى كەستى. ۋە ۋەھشىيانە لۈكچەكلىك قىلغان ئەزايى-
 نى كېسىپ ئاغزىغا چىشلەتتى. بىمگۇنا خەلىقنىڭ قان قەرزىگە بو-
 غۇلغان بۇ مەلئۇندىن ئاخىرى قان قىساس ئېلىندى. شىيوڭ تۇدە-
 جىڭ بىلەن «زىياپەتكە» بىللە كەلگەن 5 فۇگۇرەن بۇ غەمغۇزارنىڭ
 ئۆلۈمىنى كۆرۈپ تىرىك تۇرۇپ چىنى چىقىپ كەتكەندەك ھالغا
 كەلدى. ئۇلاردىن تۆتىنچى چىقىپ ئۆلتۈرۈپ بىرىنى بوشۇتۇپ:
 «سەن دەرھال باشلىغىڭغا ئېيىت، بارلىق قورالنى بىزگە تاپشۇرۇپ
 تەسلىم بولسۇن! ئۇنداق بولمايدىكەن ئەسكەرلەرىمىز قوغلاپ
 بېرىپ يار ئاغزى ئېرىقىغا قىنىڭلارنى ئاقۇزىمىز!.....» دەپ
 تەھلىكە سېلىپ قوغلىۋەتتى. شىيو فايونىڭ قىسىملىرى بۇ خەۋەر-
 نى ئاڭلاپ تۇرپان تەۋەسىدىن بەدەر قاچتى.

3. غوجى نىياز ھاچىنىڭ پىچانغا چىقىشى

غوجى نىياز ھاچى ھەممىگە مەلۇمكى، 1931 - يىلى قۇمۇلدا
 كۆتۈرۈلگەن دېھقانلار قوزغۇلىڭىنىڭ سەردارى.
 مەشھۇر تارىخىي شەخس. مەن بۇ ماقالىمدە ئۇنىڭ ھاياتى
 ھەققىدە توختالمايمەن. پەقەت ئۇنىڭ پىچانغا قانداق تارىخىي شار-
 ئىتتا چىققانلىقى ۋە قانداق قارشى ئېلىنغانلىقى ھەققىدە ئىگەللىگەن
 ماتېرىياللىرىمغا ئاساسەن بەزى ۋەقەلەرنى بايان قىلىمەن.
 1933 - يىلى 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى مەخسۇت مۇھىتى، پولات
 تۆەنجاڭلار تۇرپان، پىچان، توخسۇن ناھىيىلىرىدە كۆتۈرۈلگەن

سا، قاتارلىق 20 نەچچە كىشى شىيوڭ تۆەنجاڭدىن قان قىساسىنى
 ئېلىشقا كىرىشتى. ئۇلار پىدائىي قوشۇنغا تەسلىم بولغان ھالويجاڭ-
 نى قايىل قىلىپ، تۇرپان ھاكىمى دىڭ فىنئوۋغا بېسىم ئىشلىتىش
 ئارقىلىق شىيوڭ فايۇنى تىرىك قولىغا چۈشۈرۈشنى قارارلاشتۇردى.
 لوپجاڭ ناۋىرىڭ بۇ مەسلىھەتنى سەھمىي قىبۇل قىلىپ، بىر پەي
 ئەسكەر بىلەن شەنجىڭغۇغا كىردى. ۋە ھاكىم دىڭ فىنئوۋغا مۇنداق
 بېسىم قىلدى: «شىيوڭ تۆەنجاڭغا بىر پارچە تەكلىپ خەت يازى-
 سەن، خەتكە پىچان، لۈكچۈندىكى غەلبەڭ ئۈچۈن 50 سەر ئالتۇن
 ھەدىيە تەييارلاپ قويدۇم. ھەر قانچە ئالدىراش بولساڭمۇ شەن-
 جىڭغۇغا كېلىپ، زىياپىتىمگە داخىل بولۇپ، سوغامنى قۇيۇل قىلىپ
 ئۈرۈمچىگە ماڭغايسەن، دەپ يېزىپ ئىشەنچلىك ئادەمنىڭ ئالدىغا
 ئىۋەت. ئۇنىڭ ئاقمۇتى بىلەن كارنىڭ بولمىسۇن، دائىم شەن-
 جىڭلىق قىلىۋەر شۇنداق قىلمايدىكەن سەن، شەنجاڭلىغىڭمۇ يوق
 ھاياتىڭ، مال - مۈلۈكۈڭمۇ يوق! قانداق قىلىسەن؟ دەپ ھەيۋە
 قىلدى. دىڭ شەنجاڭ شۇ بويىچە خەت يېزىپ، ھۆكۈمەت تەۋەسىنى
 بېسىپ، ۋاڭ شىوچاڭنى ئۆز ئورنىدا ۋەكىل قىلىپ لۈكچۈندىن
 كېلىدىغان يولغا ئىۋەتتى. شىيوڭ تۆەنجاڭ تۇرپان مۇنارىغا يىقىندى
 لاشقاندا شىوچاڭ خەتنى تاپشۇردى. ئۇ خەتنى كۆرۈپ، دەرھال
 ياردەمچىگە سەيدىخان مازىرىدا غىزالىنىپ، ئۈرۈمچىگە مېڭىپ تۆ-
 رۇشنى تاپىلاپ ئۆزى فوگۇەلىرى بىلەن تۇرپان لوچىڭ يامۇلغا
 كىردى. تەقىمۇ - تەق تەييارلاپ قۇيۇلغان بىر پەي جەڭگىۋار ھالەتتە
 تۇرغان ئەسكەر بىلەن تۇرپان يەر ئاستى تەشكىلاتىنىڭ رەھبەر-
 لىرى بۇ جاللاتنى ئات ئۈستىدىلا قۇرالسىزلاندۇرۇپ، ئاندىن يەر
 گە ياقىسىدىن تارتىپ چۈشۈردى ۋە ئۇنى چەمبەر - چەس باغلىۋې-
 تىپ قاتتىق سوراقنى باشلىدى. قورقۇپ يۈرۈڭى قېپىدىن چىقىپ
 كەتكەن بۇ خونخوردىن تەشكىلات رەھبەرلىرى پىچان، لۈكچۈندە

دېھقانلار قوزغىلىڭىدا دۇچ كەلگەن مەسىلىلەرگە مەدەت ۋە ياردەم ئېلىش ئۈچۈن غوجىنىياز ھاجىنىڭ ھوزۇرىغا بارىدۇ. مەخسۇت مۇھىتى قۇدۇل يولىدىكى مۇھىم جاي، ئىدىرلارغا ئورۇنلاشقان شىڭ سىسەي ئەسكەرلىرى بىار جايلاردىن ئەگىپ ئۆتۈپ يىراق جىم بولالار بىلەن مىڭ بىر مۇشەققەتلەردە رىيازەت چېكىپ غوجى نىياز ھاجى تۇرۇۋاتقان جاي قۇدۇل ئاستانىغا بارىدۇ. ھاجى ئۇلارنى قىزغىن قارشى ئېلىپ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشىدۇ. غوجىنىياز ھاجى 1907 - يىلىدىكى تۇرپاق - ھوللاھاجى، مارجان سىدىق قاتارلىق كىشىلەر باشچىلىقىدا قۇمۇل شەھەر ئىچى سىمىمىلىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي تەرىپىنىڭ سىرتىغا جايلاشقان گىرەبوز باغ دەپ ئاتالغان قەدىمقى قەبرىستانلىق يېنىدا كۆتۈرۈلگەن دېھقانلار قىزغىلىڭىغا قاتنىشىپ، كېيىن بۇ قوزغىلاڭ شا مەخسۇت ۋاڭنىڭ ئالداش ۋاسىتىسى بىلەن تىنچىتىلىپ، قوزغىلاڭ رەھبەرلىرىنى باستۇرۇشقا كىرىشكەندىن كېيىن ئانىسى ئايىسە ئاپپاقنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى ۋە «نىياز شەنزۇ» نىڭ ياردىمى بىلەن تۇرپانغا كېلىپ، ئاستانە خانلىق مەدرىسىدە «ئىساق» دېگەن ئىسىم بىلەن ئوقۇۋاتقان چاغلاردىلا ساۋاقىدىشى مەخسۇت مۇھىتى بىلەن تونۇشۇپ ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ، مەخسۇت مۇھىت بىلەنمۇ ھەم سۆھبەتلەردە بولغان ئىدى. شۇڭا بۇ ئىككى رەھبەر قېرىنداشلارچە ئوچۇق-يورۇق ئەھۋاللاشتى مەخسۇت مۇھىتى پىچان، لۈكچۈن، تۇرپان، توخسۇن، ئەھۋاللىرىنى، يۈز بەرگەن قانلىق ۋەقەلەرنى تەپسىلىي بايان قىلدى. پىچاندىلا 6000 دىن ئارتۇق بىگۇنا ئادەمنىڭ قېنى تۆكۈلۈپ شەھەر ئىچى، سىرتى ۋە يېزىلاردا قان سۈدەك ئاققانلىقىنى سۆزلەپ كۆزىگە ياش ئالدى. غوجى نىياز ھاجى بۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋالنى ئاڭلاپ مۇسەبەت دۇئاسى قىلدى. ھاجىمۇ قۇدۇلدىكى ئەھۋالنى بايان قىلىپ كېلىپ، ماقوئىنىڭ نىيىتى بىسۇزۇقلىقىنى چوڭ گەپ بىلەن ھاكاۋۇرلۇق قىلىپ، ھىچ

قايسى رەھبەرنى كۆزگە ئىلمىي، ئولجىغا قىزىقىپ قارارلىق بىلەن ئىچكىرىسىگە ماڭدۇرۇۋاتقانلىقىنى دەلىل - ئىسپات بىلەن سۆزلىدى. ئاخىرىدا «ئىچى سېسىق لوھودى» - دەپ تىللاپ قويدى. غوجى نىياز ھاجىنىڭ مەخسۇدى قۇدۇلدىكى دۈشمەننى تەلۈككۈس تازىلاپ بىسولمىغىچە قۇدۇلدىن تەۋرەنمەي تۇرۇش كەندۇق. بىراق مەخسۇت مۇھىتىنىڭ پىچان جىگىدە بىھۇدە قۇربان بولغان قېرىنداشلىرىغا ئىچى ئاغرىپ كۆز يېشى قىلىپ تۇرۇۋالغانلىقتىن، ھاجىم ئۇنىڭ تەلەپلىرىنى رەت قىلىشقا يۈز كېلەلمىدى. قۇدۇلدىكى ئىشلارنى قوزغۇلاڭنىڭ تايانچ رەھبەرلىرىگە تاپشۇرۇۋالغان ۋەزىپىلەرنى تاپىلاپ، بىر قىسىم خىللاڭچان ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ، 1933 - يىلى 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى پىچانغا قاراپ يولغا چىقتى. پىچاننىڭ چىقىم يېزىسىغا يېتىپ كەلگەندە ئۇلار پىچان شەھەر ئىچىدىكى دۈشمەن بىلەن تۇتۇشۇپ بىھۇدە قان تۆكۈلۈشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن كوكىيا، خاندو، سىركىپ ئېغىزلىرىدىن ئۆتۈپ 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى لۈكچۈن بازىرىغا يېتىپ كەلدى، ۋە ئەسكەرلەرنى ۋاڭ ئوردىسىغا ئورۇنلاشتۇردى. ھاجىم لۈكچۈنگە كەلگەندە لۈكچۈننىڭ يۇرت مۆتىۋەرلىرىدىن يۈنۇس دوغا، ھىلىم بەك دوغا، ھۈسەن ھىراپلار ئالدىغا كىرىپ سالام بەردى. ھاجىمنىڭ كونا دوستى سەئىدى چۈردىكى موقىيىت دوغا ۋە باشقا يېزا ئەمەلدارلىرى ھاردۇق سوراپ، سوغا - سالام بىلەن ئوردىغا كەلدى. ئوردا مەنەسپدارلىرىدىن گۇڭ غۇجىدىن باشقىسى ئايرىم - ئايرىم ھال ئەھۋال سوراپ، سالامغا كەلدى. تۇرپان، توخسۇن ۋە باشقا يېزىلاردىكى مەشھۇر كىشىلەر تۈركۈم - تۈركۈم سالامغا كېلىپ ھال سورىدى. ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇم، ماھۇت سىجاك، مۇسول باي، ئىمىن باي ھاجىلارمۇ ھاردۇق سوراپ سالامغا كەلدى. غوجىنىياز ھاجىمنىڭ داغلىقىنى ئاڭلاپ، ئۆزىنى كۆرۈپ باقمىغان كىشىلەر

سەۋەب قىلىپ چۈچۈرلگە چېكىندى. ئۇ ھەربىي جەھەتتە ئۆزىنى ئوڭشۇۋالغاندىن كېيىن 1933 - يىلى 3 - ئاينىڭ 11 - كۈنى يەنە شىنجاڭغا چىقىپ پىچانغا كەلدى. ئۇ بۇ نۆۋەتتە ئۆزىنىڭ 5 سەر - لىك سامان قەغەز پۇلىنى بېسىشقا ئىلمىي جەھەتتە كۈچ چىقارغان چۈچۈرلەشكە چاڭ سوندى (خۇبۇزۇ) دېگەن كىشىنىمۇ بىلگەن ئېلىپ كەلدى. ھاجوڭىي ھاجى پىچان لۇكچۈندە بولغاچقا ئۇ ئۆز شتابىنى تۇرپان شىڭ چىڭ باداچو (پۇل بېسىش دۇكىنى) غا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۆزى پۇل باستۇرۇش، ئەسكەر توپلاش، ئەسكەر تەربىيەلەش، ھەربىي پىلان تۈزەش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللاندى. ھاجوڭىي يېڭى ئەسكەرلەرنى قاتتىق مەشىق قىلدۇرۇپ، ئۇلار ئىسترويدا تۇرغاندا مەيدانغا مۇشلاپ «تىڭ بىتتىڭ؟» «لىڭ بىتتىڭ؟» «خەييا بۇ خەييا» دېگەندەك سوراقلار بىلەن ئۇلارنى سىنايتتى. بۇ سوئاللارغا توغرا جاۋاب بەرمىگەنلەرنى نەق مەيداندا زەھەر سىزلەرچە ئېتىپ تاشلاپ، قالغان ئەسكەرلەرنىڭ يۈرىكىنى مۇچۇپ قورقۇتۇپ ئىتائەتچان قىلاتتى.

ھاجوڭىي 3 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ھاجەنسەڭ يىڭ جاڭنى تۈەن - جاڭلىققا ئۆستۈرۈپ، 200 ئەسكەرنى قوشۇپ لۇكچۈنگە بىر پارچە خەت بىلەن ئەۋەتتى. بۇ خەت ھاجىغا يېزىلغان ئىدى. خەتتە كېيىنكى ئورۇنلاشتۇرۇشنىڭ پىلانى يېزىلغان بولۇپ ئۇنىڭدا: «ھاجوڭىي باش قۇماندان، غوجىنىياز ھاجى مۇئاۋىن قۇماندان، ساچىڭ ۋاڭ قۇماندانلىق شتابىنىڭ مۇشاۋرى، ئىسكەندەر خوجا چىڭ فاڭ سىلىڭ بولدى. چىڭ فاڭ سىلىڭغا تاغ ئاستى رايونىدىن 1000 ئەسكەر تۇتۇش ۋەزىيە قىلىندى. تۇتۇلغان ھەر بىر ئەسكەرنىڭ ئائىلىسىگە 800 سەر گاسىلىڭ پۇلى بېرىلسۇن ئاينىڭ ئاخىرى گاسىلىڭ ھورى گوجىنى ئالىدۇ. غوجىنىياز ھاجى جەمسار، فۇكاڭ - نى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن ئىككى قوشۇن ئۈرۈمچىنى مۇھاسىرگە

بىر خىزدىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ ئۇنىڭ ئۈچۈن جىنىنى پىدا قىلىشقا تەييار ئىكەنلىكىنى بىلىدۇرۇپ تىزىمغا ئالدۇردى.

ھاجى پىچانغا چىققان مەزگىلدە ئۈرۈمچىدە ئۆلكە ھوقۇقىنى تالىشىشتىن ئىبارەت جىددىي سىياسىي كۆرەش بولۇۋاتقان مەزگىللەر ئىدى. جىن شورىن تاپقان ھال - مۈلۈك ۋە دۇنياسىنى ئېلىپ چۆچەك ئارقىلىق چەت ئەلگە قاچقان. ئۈرۈمچىدىكى تەڭ دەرىجىلىك ھۆكۈمرانلار شىنجاڭنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي ھوقۇقىنى قارامدىشىپ بىر - بىرى بىلەن خەقەرىشىۋاتقان ۋە سۈيۈقمەستلىك ھەرىكەتلەر ئەۋج ئالغان چاغلار ئىدى. شىنجاڭنىڭ ئالىي ھوقۇقىنى تالىشىدىغانلارنىڭ ئالدىدىن قاتاردىكىسى شىڭ سىسەي ئىدى. ئۇ قۇمۇل چىڭ - چىڭزاي، پىچان، تۇرپان، توخسۇنلاردىكى ئەسكەرنى كۈچىنى ئۈرۈمچىگە يىغىپ، يېڭى ھۆكۈمەت تەسىس قىلغانلىقىنى جاكارلاپ ئۆزىنى «دوبەن» دەپ ئېلان قىلدى. بۇ شىنجاڭنىڭ مەمۇرىي، ھەربىي، ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ھەممە ھوقۇقىنى مۇستەقىل بىجىرگۈچى دېگەن مەزمۇندىكى مەنەسەپ ئىدى. ئۇ تەختىگە ئولتۇرۇپلا دۆلەت پۇلى دەپ ۋاقىتلىق قەغەز پۇل باستى. بۇ پۇلغا «دوبەن پۇلى» دەپ نام بېرىپ، گاسىلىڭنىڭ سامان قەغەزگە باسقان پاخال پۇلنىڭ ئورنىغا دەسسەتتى، بۇ پۇللار مەلۇم ۋاقىت بىر - بىرىنى چەكلەش ئېلىپ باردى. كىم نەنى ئىگەللىگەن بولسا شۇ پۇل ئۆتتى. شىڭ سىسەي ھاكىمىيەتنى ئىگەللەپ ئىككى ئايدىن كېيىن گاسىلىڭ پۇلى ئەمەلدىن قالدى.

ھاجوڭىي ئۆزىنىڭ تۇرپان ۋە پىچانغا چىقىشى

ھاجوڭىي قۇمۇل لىياۋدوڭ ئۇرۇشىدا پۇتقا ئوق تېگىپ يارىدار بولدى. ئۇ ئىككى تەرەپنىڭ كۈچ سېلىشتۇرۇشىدىكى پايدىسىز ئامىللار ۋە ئۆزىنىڭ سىياسەتلىكى جەھەتتىكى ئەھۋالنى

ئالدىمىز، ئەسەرلەرنىڭ تەمىنات تەييارلىقى ياخشى بولسۇن!»، دېگەن مەزمۇندە ئىدى. بۇ خەتنى كۆرۈپ ھاجى گاسىلىڭنى يەنە بۇرۇنقى ئادەتتە تەنەنگەن تىلى بىلەن بىر ئېغىز تىللىدى. ھاجەتلىك تۈەنجاڭ لۈكچۈنگە كېلىپلا يۈسۈپ باي قورۇسىغا چىڭ فاڭ سىلىڭبۇ شتابى قۇردى.

ئىسكەندەر غوجىغا گىنرال كىيىملىرىنى كىيگۈزۈپ، گاسىلىڭ بۇيرۇق قىلغان 1000 ئەسكەرنى ئىككى كۈن ئىچىدە تۇتۇپ بولۇشقا قىستىدى. ئاتالمىش «چىڭ فاڭ سىلىڭ» يېزىلاردىكى دورغا شاڭيىو قاتارلىق مەنەسپدارلارنى چاقىرىپ، ھەر بىرىگە 100 دىن ئەسكەر تۇتۇپ، ئىككى كۈن ئىچىدە سىلىڭبۇغا يەتكۈزۈپ كەلسە ھەر بىر ئەسكەر ئۈچۈن 800 سەردىن گاسىلىڭ پۇلى بېرىدىغانلىقىنى، ئەگەر يەتكۈزۈپ كېلەلمىسە قاتتىق جازالاپ، ئۆزىنى ئەسكەرلىككە ئېلىپ ماڭىدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. ھەر بىر دورغا ۋەزىنى چىنى ئورۇندالماي، ئۆزىنىڭ ئەسكەر بولۇشىدىن قورقۇپ، ماختاشقا ئېرىشىش ئۈچۈن گاسىلىڭ ئەسكەردىن بىر نەچچىنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرۈپ خەلققە ھەيۋە قىلىپ، ئەسكەر تۇتۇش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىدى. ئەسكەرلەرنىڭ تەمىناتى ئۈچۈن بەگلەر ۋە بايلاردىن قوي، كالا، ئاشلىق ئېلىپ گاسىلىڭنىڭ مائۇنەنجاڭغا ياخشى چاق بولدى، يېڭى ئېلىنغان ئەسكەرلەر داۋانچىڭغا سېتىشقا بارىدۇ دەپ كىيىمى يىلىڭ ئەسكەرلەرگە كىيىندۈرۈش ئۈچۈن ناماز ۋاقتىلىرىدا مەسچىتلەرگە بېرىپ ناماز ئوقۇشقا كەلگەن كىشىلەرنىڭ قىلىن كىيىم، جۇۋىلىرىنى سالدۇرۋالدى. مائۇنەنجاڭ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە يېڭى ئەسكەرلەرگە ھەربىي تەلىم تەربىيەنى كۈچەيتىپ، ئۇلارنى چېنىقتۇرۇش مەسئەتىنى ئېلىپ باردى. ھەم يول ئۈستىدە ۋە داۋانچىڭغا بارغاندا يەيدىغان ئوزۇقلۇقنىمۇ راسلىماۋالدى. يۇقىرىقى بىر قاتار ئىشلارنى قىلىشتا مائۇنەنجاڭ خوجىنىياز ھاجىدىن مەسلىمە

مەت ۋە يولبۇرۇق سورىمىدى.

خوجىنىياز ھاجى بولسا، ئەسكەرلىرىگە قولىدا بار ھەر خىل قوراللىرىنى تازىلاشتۇرۇش، رېمونت قىلىش ۋە باشقا تەييارلىقلىرى بىلەن بولدى. ئۇنىڭ قوشۇنىمۇ جەڭگىۋار ھالەتكە كەلگەن ئىدى. دەل شۇنداق بىر پەيتتە ئۇشتۇمتۇت تۇرپاندىكى گاسىلىڭ قۇماندانلىق شتابىدىن: «لۈكچۈندىكى ھەممە ئەسكەر ئوزۇق - تۈلۈگىنى ئېلىپ، داۋانچىڭنىڭ خوگول ئېغىزىنى تېسىپ تۇرسۇن، بىز ھورى، گوچىڭنى ئېلىشقا ماڭمىز، خوجىنىياز ھاجى فوكاڭ جىمىسارنى ئالسۇن، ماشىمىڭ قارا شەھەردىن كېلىپ، نەنەسەننى توسايدۇ، كۈچىنى يېغىپ ئۈرۈمچىنى قورشايىمىز ھەم ئالدىمىز، تېز ھەرىكەتلەندۈرۈش خەتەرلىك» دەپ بۇيرۇق كەلدى.

مائۇت سىجاڭ بىلەن ماشىمىڭ بولسا بىرلىكتە قارا شەھەردىكى جىنشورىن ئەسكەرلىرىنى مەغلۇپ قىلىپ، قۇرال ۋە ئادەتلىرىنىمۇ خېلىلا خىلىغان ئىدى.

3 - ئاينىڭ 24 - كۈنى مائۇنەنجاڭ بارلىق ئەسكەرنى ئېلىپ، داۋانچىڭغا ماڭدى. خوجىنىياز ھاجى بولسا، مائۇت شىنجاڭ قوشۇنىنىڭ تۇرپانغا كېلىشىنى كۈتۈپ، لۈكچۈندىن تەۋرىمىدى. گاسىلىڭ 3 - ئاينىڭ 25 - كۈنى مورىغا قاراپ يۈرۈش باشلىدى.

شىمىڭ سى سەينىڭ قايتارما ھۇجۇمى

شىمىڭ تۈەنجاڭنىڭ قەتلى قىلىنغانلىقىنى ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى ئۈرۈمچىگە چىقىپ، شىمىڭ سى سەينىگە دوكلات قىلغاندىن كېيىن شىمىڭ سى سەينى ئىككى تۈەن ھۆكۈمەت ئەسكەرى، ئىككى تۈەن روس ياللانىمۇ قوشۇنىنى ياۋرۇپاچە يېڭى قىلىپ، توپ - زەمبىرەك تانكا بىروننىڭ قاتارلىق كۈچلۈك قۇرال بىلەن قوراللاندىرۇپ يولغا

قوشۇنى پاشىستىتەك ھۈنەرلىرىنى ئىشلىتىپ، تۇرپانغا كېلىپ، ئۈچىر-غاندا ئاھالىنى ئاتتى، ئۇلارلىق ماڭغانلار بولسا ئادەمنىمۇ ئات ئىشەكلىرىنىمۇ قىردى، ھارۋىدا كېتىۋاتقانلارنى بىمىرنى قىيماي ھارۋىسىدىلا ھايۋانلار بىلەن بىللە ئۆلتۈردى. بۇ قاتىللار مۇسابىقىلىشىپ، چوڭ بولسۇن، ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن ۋە ھەيلى ھايۋان بولسۇن ئۇلارنى ئۆز ماھارىتىنى سىناشقا نىشان قىلدى. تەككۈزەلمىگەنلىرىنى تەبىرىك كۈلكىسى بىلەن بىرلىشىپ چىقىرىپ ماختىدى. تەككۈزەلمىگەنلىرىنى مەسخىرە كۈلكىسى بىلەن مۇرىسىنى قىسىپ قويدى. قىسقىسى ئادەم ۋە ھايۋانلارنى ئۆلتۈرۈش ئۇلارنىڭ تاشاشىسى بولدى. بۇ پاجىئەلىك ھالەتلەر-نى ئەينى ۋاقىتتا گەمگە يوشۇرۇنۇپ، قاراپ كۆرۈپ تۇرغان تۇرپان يېڭى شەھەر غەربىدىكى ئابدۇللا قارى ئەسلىدۇ. يولدا ياتقان ئۆلۈكلەر ۋە ھارۋىدىكى ئۆلۈكلەرنى ئالىدىغان ئادەم يوق. كىمكى ۋىجدانى ئازاپقا چىدىماي ئۆلگەنلەر قىشقا بار-سا، ئۇلارمۇ شۇلار قاتارىغا قوشۇلۇپ تۇردى.

روسلارنىڭ ئالدىنقى سەپ قىسىملىرى يۇقۇرقىدەك قىرغىن چىلىقلارنى كەلتۈرۈپ، بىكۇنا پۇقرالارنىڭ جىنىغا زامىن بولدى شىڭ سى سەي تۆمۈر كونا بىلەن كىيىنراق كەلدى. ئۇ تۇرپان تەۋەلىكىدىكى ئۆلۈكلەرنى كۆرۈپ: «تېچ ئاھالىنى ئۆلتۈرۈشكە بولىمايدۇ. قوراللىق قارشى چىققانلارغا ئوق چىقىرىڭلار» دەپ بۇي-رۇق چۈشۈردى. شۇندىن كېيىنمۇ ئادەم ئۆلتۈرۈش بولدى، لېكىن بىر ئاز پەسەيدى.

تۇرپان كونا شەھەر، يېڭى شەھەرنىڭ ھىچ قايسىدا قوراللىق تاقابىل تۇرىدىغان قارشى كۈچ بولمىغانلىقتىن سوقۇش بولمىدى. ئاھالىلەر جان قايغۇسى بىلەن قېچىپ كەتكەن ياكى يوشۇرۇنۇشقا غاچقا شەھەر جىمجىتلىققا چۈمگەن ئىدى.

چىقتى. بۇ جازا يۈرۈشىگە روسىيەدىن سېتىۋالغان 4 ئايروپىلاننىمۇ ئىشقا سالىدى.

قوزغىلاڭچى قىزىقنىڭ كۈچلىرى بولسا، قارا شەھەر، ئەنەسەن، مورى، داۋانچىڭ ۋە لۈكچۈنلەردە بولغاشقا كۈچى مەركەزلەشمىگەن چىچىلاڭغۇ ھالدا ئىدى.

ياللانما روس قوشۇنى داۋانچىڭغا كېلىپ، خۇگول ئىچىگە نىشانسىز توپ، زەمبىرەك، پىلىموت ئاتتى. «ماجەنساڭنىڭ قىمىغا قىزىپ كەتكەن ئوپتسىر، ئەسكەرلىرى ئاتلىرىنى سىنىشقا ئارانلا ئۆلگۈرۈپ خابا بويلاپ توقسۇنغا قاچتى. ئايروپىلاندىن تاشلانغان بومبىلارنىڭ ئىس تۈتىكى خۇگول ئاسمىنى قاپلىدى. لۈكچۈندىن يېڭى تۇتۇلغان خام ئەسكەرلەرنىڭ چەبەدەسە كلىمى تاغ جىلغىلىرىغا، يوغان تاشلارنىڭ كەينىلىرىگە مۆكۈۋېلىپ جىنىنى ساقلاپ قالدى. ئوق، بومبا زەربىسىگە ئۇچرىغانلىرى شەت بولدى. ئەسكەرگە چۈشۈپ قالغانلىرىنىڭ ئۆلۈمى تولمۇ ئېچىنىشلىق بولۇپ، ئۇلارنىڭ 10 نەپىرىنى بىر گۇرۇپپا قىلىپ دەرەخلەرگە باغلاپ بىنەزىن چېچىپ، كۆيدۈردى. بۇ ئىنسانىيەتسىزلىك فاجىئەسىنى شۇ ۋاقىتتا تاغ جىلغىسىدا مۆكۈۋېلىپ ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن لۈكچۈنلۈك موقۇيۇت چىڭ، يېڭى مەھەللىلىك پولات كىشىلەر ئەسلىپ ئۇلار كۆيگەندە قورساقلىرى پىچاڭ-زا پارتىغاندەك ئاۋازلىق بولغانلىقىنى ئاللا - توۋا، ۋاي - جان، يىغىغا - زارلىرى قىزىل قىيامەتتەك تىلغىنى بىر ئالغانلىقىنى ھەسرەتلىك كۆز ياشلىرى بىلەن بايان قىلىدۇ. قاچقۇن ماجەنساڭ ئۆزىنىڭ 200 ئەسكىرىنى خوراتماي، يېڭى ئەسكەرلەرنى روس ئەسكەرلىرىگە يەم قىلىۋېتىپ توقسۇنغا بېرىۋالىدۇ. تۇرپاندىكى مالىيىچىگەمۇ بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تىپىپ، بارلىق ئەسكەرلىرىنى توقسۇنغا يۆتكەپ، ماجەنساڭ بىلەن بىرلىشىپ، قارا شەھەرگە كېتىدۇ. روس ياللانما

شېڭ سى سەي ئۆزىنىڭ ئىشەنچلىك رازۇنىچىلىرىنى يوشۇ-
رۇن قالدۇرۇپ، تىزۇرپاندىكى سىياسىي تەشكىلاتنىڭ ئەزالىرىنى
تۇتۇپ، شىيوڭ تۈەنجاڭنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىشقا تاپشۇردى ۋە ئۆ-
زى لۈكچۈنگە ماڭدى. شېڭ سى سەينىڭ تىزۇرپاندا قالدۇرغان
كىشىلىرى يەرلىك دىپلوماتىيە خىزمەتچىلىرىنى سېتىۋېلىش ئۇسۇلىنى
قوللىنىپ ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، پولات قارى، تۆمۈر جىسا، خۇيزۇلار-
دىن ماجولىڭ، بى سىڭفۇ، گونوۋۇ (قاسساپ) قاتارلىق 17 كىشىنى
تىرىك تۇتمۇۋېلىپ، قىيىنچىلىق پارچىلاپ ئۆلتۈردى. ئابدۇخالىق ئۆي-
خۇرنىڭ بېشىنى كېسىپ تۇرپان شەھىرى ۋە ئاستانىلارغا ئاستى.

5. ئەلەلگە ئاشمىغان سۇيۇقلۇق

غەربىي ئىياز ھاجى لۈكچۈندە ماھۇت سىجاڭنىڭ قارا شەھەردىن
كىلىشىنى 4 كۆزى بىلەن كۈتۈش بىلەن بىللە لۈكچۈن شەھىرىنىڭ
شەھەر مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملىدى. شەھەر قوۋۇقلىرىنى تاقاپ
قىلىن تام قوپاردى. لۈكچۈن سېپىلى پىچان شەھەر سېپىلىدىن 2
مېتىردەك ئىگىز ۋە بىر-بىرىگە چوڭ ئىدى. غەربىي ئىياز ھاجى ئەس-
كەرلىرىنى سېپىل ئۈستىگە ئورۇنلاشتۇردى، پۈتۈن ئەسكەرلەرگە
ھۇشيار تۇرۇشنى تاپشۇردى. ئۇرۇش باشلانسا دۈشمەننىڭ بىرىنىمۇ
شەھەرگە كىرگۈزمەسلىك، دۈشمەن چېكىنمەسە قوغلاپ ھۇجۇم قىل-
ماسلىق، مۇداپىئەنى كۈچەيتىش تەدبىرلىرىنى بىكىتتى. شۇ كۈن-
لەردە ساچىڭ ۋاڭ بىلەن ئىسكەندەر غوجىلار مال - مۈلكىنى يۈ-
شۈرۈش، دىغار بىلەن چولتاغ تەرەپكە كەتكەن ئىدى.

ھاجى قوشۇنى ھەر قانچە مۇداپىئەنى كۈچەيتكەن ۋە كۈچلۈك
بولسىمۇ، شېڭ سى سەينىڭ توپ - زەمبىرەك ۋە باشقا زامانىۋى
قوراللار بىلەن قوراللانغان ھەربىي كۈچى ئالدىدا ئىچىم ئىدى.
ئۇنىڭ ئۈستىگە شېڭ سى سەي ئالىي مەلۇماتلىق ھەربىي مۇتە-

خەسەس ئىدى. بۇنىڭدىن سىرت كۆپ ئۇرۇشلارنى ئۆز بېشىدىن
كەچۈرگەن تەجرىبىلىك رۇسلارنىڭ ئىپتىدائىيلىرى بىلەن ئۇرۇشقا
قۇماندانلىق قىلىۋاتاتتى.

شېڭ سى سەي ئەسكەرلىرى قارغۇچا ئېغىز، تۇيۇق، ياڭخېلار-
نى ۋە يىران قىلىپ ئۆتۈپ، لۈكچۈننىڭ ساقىر كەنتىگە كېلىپ تەخ-
تىدى. ئۇلار شۇ يەردە تۇرۇپ لۈكچۈن ئوردىسىغا زەمبىرەك ئاستى.
ئىگىز ئوردىنىڭ ئەڭ ئۈستىدىكى «جاھاننامە» ناھىلىق مەھمانخانىسى
زەمبىرەك ئوقىدا گۈم بولدى. ئۇلار ئوردىنى توپقا توتۇشنى توخ-
تاتتى. ئوت يالقۇنچاپ، لۈكچۈن ئاسمىنى تۈتەك قاپلىدى.
ئەمما سېپىل ئۈستىدىكى ھاجى ئەسكەرلىرى زىيانغا ئۇچرىمىدى.
ئوردا ئۈستىدىن چۈشكىلى ئۇنىمىغان ئىمىن (سازاڭ) ۋاڭ ئوت
ئىچىدە كۆيۈپ كۈل بولدى. ئۇنى مۇھاپىزەت قىلىپ بىللە تۇرغان
ھەربىي ئىيازكا (ئوردا كاتىپى) نەچچە يۈز يىللىق تارىخ خاتىر-
لەنگەن دەپتەر - كىتابلارنى قۇچاقلىغان ھالدا كۆيۈپ كەتتى.
شەھەر ئىچىدىن قارشى ئوق ئاۋازى چىقمىغانلىقتىن دۈشمەن-
نىڭ پىيادە قىسىملىرى سېپىلنىڭ ئەتراپىدىكى ئازگال، ئېرىق،
قەبرىستانلىق قاتارلىق ئەۋزەل يەر شارائىتلىرىنى تاللاپ سېپىل
يىنىغا كېلىشكە باشلىغان ئىدى. ھاجى ۋە مەخسۇت مۇھىتلار مەر-
گەنلەرگە ئىشارەت بۇيرۇقى بېرىپ ئوقنى زايا قىلماي 100 گە
يىقىن ئورۇسنى جەھەننەمگە ئۇزاتتى. ئۇلارنىڭ قوراللىرىنى ئېلىش-
قا كەلگۈچىلەرگەمۇ ئەجىلىنىڭ مۇكاپاتىنى بېرىپ يولغا سالدى.
شۇنىڭ بىلەن چوڭ جەڭ باشلىنىپ كەتتى. ئۇلاردا دۇرۇنلار كۆپ
ئىكەن. ئۇلار دۇرۇن ئارقىلىق سېپىل ئۈستىدە دۈشمەننى نىشانغا
ئېلىۋاتقان مەرگەنلىرىمىزنى كۆرۈپ، شۇلارغا قارىتا ئۇق ئېتىشقا
باشلىدى. سېپىل تاملىرىدا ھەر خىل تىپتىكى قۇراللارنىڭ ساناق-
سىز ئوق ئىزى قالدى. لېكىن سېپىل مۇستەھكەم بولغاچقا

لىقلار ئۈنۈمىدىن كېيىن پىيادە ئەسكەرلەر چىقتى. شەھەر ئىچىدە
ھايات قالغان پۇقرالارمۇ شەھەر سىرتىغا قاچتى. ئادەمنىڭ زىچ-
لىقىدىن قوۋۇققا كەپلىشىپ، بەزى قېرى، ئىچىز، كېسەل، بالىلار
دەسسلىپ ئاياق ئاستىدا ئۆلۈشمۇ كۆپ بولدى. ئەمما سېپىل
سىرتىدا مەخسۇت مۇھىتى ئات ئۈستىدە تۇرۇپ، كىشىلەرنىڭ قو-
ۋۇقتىن چىقىشىغا يېتەكچىلىك قىلىپ تۇردى. قۇرۇغدۇلۇپ قالغان
شەھەر ئىچىگە شىڭ ئەسكەرلىرى كىرىپ، قېچىشقا ئۈلگۈرەلمىگەن
پۇقرالارنىڭ ئۇچرىغىنىنى ئاتتى. چاپتى، ئۆيلىرىگە ئوت قويدى.
قاچانكى دۈشمەن ئوقلىرى خۇيۇلداپ ئۆتكەندە ئاندىن مەخسۇت
مۇھىتى ھاجى تەرەپكە ئات چاپتى.

6. مەخسۇت مۇھىتىنىڭ قۇربان بولۇشى ۋە ھاجىنىڭ ھازىسى

مەخسۇت مۇھىتى غوجىنىياز ھاجىنىڭ يېنىغا كېتىۋېتىپ گا-
سىلكا ئېرىقى بويىغا بارغاندا، ئارقىدا قالغان پۇقرالارغا قاراپ
تۇرۇپ قالدى. شۇ ۋاقىتتا بىر پاي ئوق ئۇنىڭ كۆكرىكىگە تەگ-
دى. خەلقنىڭ بۇ باتۇر ئوغلانى خەلقنىڭ ھاياتىنى قوغداش يو-
لىدا ئېزىز جېنىنى قۇربان قىلدى.

غوجىنىياز ھاجى دىڭ جاكارىزىنىڭ ئەتراپىدا كەينىدىن
كېلىۋاتقانلارنى كۈتۈپ تۇراتتى. يۈسۈپ پەيچاڭ خەلقلەر بىلەن
كېلىۋېتىپ، ئېرىق ئىچىدە باشسىز بىر جەسەتنى كۆرۈپ قالدى.
ئۇ جەسەتنىڭ تۈلكە تېرىسى ياقىلىق چۈۋىسىدىن مەخسۇت مۇ-
ھىتىنىڭ ئىكەنلىكىنى بىلدى. يۈسۈپ پەيچاڭ شۇ ھامان ئۇن
سېلىپ يىغلاپ: «بىر تۇۋرۇكتىن ئايرىلىۋېتىمىز» دەپ نالە پەريات
قىلىپ، بۇ ئەھۋالنى ھاجىغا يەتكۈزدى. ھاجى بۇنى ئاڭلاپ كۆز-
لىرىدىن يامغۇردەك ياشلىرىنى تۆكۈپ تۇرۇپ: «ھەي قەدىرلىك
دوستۇم! سەن ئۆلگەندىن مەن ئۆلگەن بولسام ياخشى بولۇر ئىدى»

ئۇنى ۋەيران قىلالىدى. سېپىل ئىچىدىن بولسا، ئوق كۆپ چىق-
مىدى شىڭ نى سەي قوشۇنى يېقىن كېلەلمىگەنلىكتىن بىراقىتا
تۇرۇپ زەمبىرەك ئوقى بىلەن شەھەر ئىچىگە قارىتا توپ ئېتىشقا
باشلىدى. بۇنىڭ بىلەن شەھەر ئىچىدىكى تىچ ئاھالىلارنىڭ ئۆي-
ماكانى ۋەيران بولدى. ئادەملەر كۆپلەپ ئۆلۈپ كەتتى. 3 كېچە-
كۈندۈز مۇھاسىرە ئىچىدە تۇرۇپ، كۈچلۈك دۈشمەننى يېقىن كەل-
تۈرمىگەن ھاجى، بىگۇنا ئۆلۈۋاتقان خەلقنىڭ سانى ئىشىۋاتقىنىغا
ئىچى چىندىماي ۋەيران بولغان ئوردا ئۈستىگە ئۇدا خىزمەتچىسى
تىيىپىكا بىلەن بىللە چىقىپ ساقىر تەرەپتىكى دۈشمەنگە دورىون
بىلەن قاراۋاتقاندا، ئوردا ئىچىدىن بىر پاي ئوق چىقىپ، يېنىدا
تۇرغان تىيىپىكانى مۇلاقق ئاتقۇزدى. ①

شۇنچە كۈچلۈك دۈشمەندىن قورقمايۋاتقان ھاجى ئۆز ئىچى-
دىن چىققان بىر ئوقنى خەتەرلىك بىلىپ، تېز قايتىپ چۈشۈپ
شەھەر ئىچىدىن جەنۇبىي قوۋۇق بىلەن چىكىنىش بۇيرۇقىنى چۈ-
شۈردى. ھەممە ئادەمگە شەھەرنىڭ تېشىغا چىقىۋېلىشنى ئۇقتۇردى.
سېپىلنىڭ شىمالىي تەرەپتىكى ئەسكەرلەر چىكىنىش بۇيرۇقى بويى-
چە سېپىل ئۈستىدىن چۈشۈۋاتقاندا، دۈشمەن ئەسكىرى ئەدەپ
كەتتى. نۇرغۇن ئاتلىق، پىيادە ئەسكەرلەر ئۆلەك قوۋۇق (جەنۇبىي
قوۋۇق) قا يۈگۈردى. قوۋۇق ئېچىلغاندا، «بىسىمىلاھىرراھمانىر-
رەھىم» دەپ ھاجى ئىككى قولىغا ئىككى تاپانچا ئېلىپ، ئىككى
تەرەپكە ئاتقان بويىچە ئىلگىزىلەپ چىقىپ كەتتى. ئارقىدىن ئات-

① سۇلتان سامۇت ۋاڭنىڭ 2 - ئوغلى كوك غوجا ئوردىنىڭ ھەربىي
ئىشلىرىغا خىسۇل ئىدى. لېكىن ئۇ دۈشمەن شەھەرنى ئىكەنجىسىگە ئالغاندا
بىر كارى يوق ئەپيۇن چېكىپ ياتىدۇ. بۇنىڭدىن نېرەتەنگەن ھاجى ئۇنىڭغا
بىر نەچچە ئىغىز قاتتىق گەپ قىلىدۇ. بۇنى ئاداۋەت قىلىپ، ھاجىنى قەتلى
قىلىماقچى بولىدۇ. ئۇ مەركىزىگە ھاجىنى ئېتىشقا بۇيرۇق بەرگەندە ئىكەندە
تۇرغان تىيىپىكانى ھاجى دەپ ئېتىپ قويدۇ.

دەپ ھازا ئاچتى ..... ھازىرقى ھالەتتە...

مەخسۇت مۇھىتتىڭ مۇسەبىتىدىن كېيىنكى يەنە بىر خەۋەر ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇننىڭ شەھىد بولغانلىق خەۋىرى ئىدى مانا مۇشۇ قېتىمقى چېكىنىشتە ئىككى ئوغلان ۋە سەركەردە ئارقا - ئارقىدىن قۇربان بۇپ كەتتى. (ئۇلارنىڭ پاك روھى جەننەتتە بولغاي!)

چېكىنگەن ئەسكەر ۋە خەلقلەرنى شىڭسى سەي قوشۇنلىرى قوشلىمىدى. چۈنكى ئۇلار ئۇلجىغا قىزىقىپ كەتكەن ئىدى. ئوچىنىمىياز ھاجى لۇكچۇن كارىز خەلقىنىڭ ھاياتى ۋە مال مۈلكىنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن ياڭجى ئارقىلىق تۇيۇق ھازار ئالدىغا چىقتى. ۋە شۇ يەردە بىر پارچە خەت بىلەن ھەمدۇللا قارى ھاجى بىلەن ئىككى ئادەمنى لۇكچۇنگە ماڭدۇردى. ئۇ خەتتە: «شىڭ زىخۇي دەرەزى، ئوچىنىمىياز ھاجى ئەسكەرى تۇيۇققا كېلىپ بىزنى پارا كەندە قىلىۋاتىدۇ. تىزىرەك كېلىپ بىزنى قۇتۇلدۇرۇپ قويۇشىڭىزلا بىزنى تەلەپ قىلىمىز. تۇيۇق پۇقرالىرى» دېيىلگەن بۇ خەتنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەنەلمىگەن تۇيۇق مۆتىۋەرلىرى ھەيران قېلىپ، ھاجىدىن سورىغاندا ھاجى: «بۇنىڭ ئىككى تۈرلۈك پايدىسى بار. بىرىنچى، لۇكچۇن كارىز تەرەپكە شىڭسى سەي ئەسكەرلىرى بارمايدۇ، خەلق ئامان قالىدۇ، ئىككىنچى، تۇيۇق خەلقى بىزنى ھېمايە قىلىدىكەن دەپ بىلەرگە چىقىلمايدۇ، بىز يۇرت خەلقىنى ئامان قىلىپ يول ماڭمىساق قىساسقا قالغىمىز»، دەپ چۈشەنچە بېرىدۇ. شۇ ئاخىرى كەشكىچە ھاجى ئەسكەرى كۆكيارغا چىقىپ كېتىدۇ.

7. شىڭسى سەينىڭ پەچاندىن قايتىشى خەلقىنىڭ زومەنگەرلىرىدىن قىساس ئېلىشى

دېغار، ۋە كارىز تەرەپلەرگە ھاجى ئەسكەرلىرىنىڭ كەينىدىن

قوشلاشقا تەييارلىنىپ تۇرغان شىڭسى سەي ھاجى ئېلەمگەن ھالەتتىكى كۆرۈپ ھاڭ - تاڭ قالدى ۋە كارىز تەرەپكە يۈرۈش قىلىشنى پىلان قىلدى. ئۇ بازار ئىچىدە ئۆزى بىمۇاسىتە قوماندانلىق قىلىپ، ھەسەتلىرىنى كۆرۈپ چىقتى. ئادەم ئۆلتۈرۈشنىمۇ چەكلەيدى. شەھەرلىرىنى ئاقتۇرۇپ يوشۇرۇنغان ئادەملەرنى تېپىپ چىقىپ، ئەسەرلىرىنى بىر قورغا، ياشلارنى بىر قورغا سولاپ قويىدى ئاياللارغا ئىمان ياققۇزدى. ياشلارنى يالاپ ئەپچىقىپ، جەسەتلەرنى شەھەر سىرتىغا توشۇتتى.

ئاشپەز، ناۋاي، تىۋىپ، سۇ باشقۇرغۇچى ھىراپلارغا ۋە ھۆكۈمەت ئالۋاڭلىرىنى ئىجرا قىلغۇچى دورغا، شاڭيۇ ۋە باشقا يېزا مەدەنىيەتلىرىغا ئاق كۆبۈگە بېسىلغان. «خىرىمىشنىڭ» خەتلىك خۇي جاڭزا چاپلاپ تۇتۇشلۇق يول ماڭالايدىغان قىلدى. شىڭ دۈبەنخە ياخشىچاق بولۇشقا ئالدىراپ كەتكەن ھەمدۇل دورغا، سەيبۇل دورغا، باڭقىمىر شاڭشۇ قاتارلىقلار تېخىمۇ ئىلگىرى، قىيامىدىن قان ئامدۇرۇپ ئەسەبىلىشىپ كەتتى. شىڭ دۈبەن مۇشۇ كىشىلەرگە تايىنىپ خېلى قېنىدى.

شىڭسى سەي لۇكچۇنگە كېلىپ 4 - كۈنى جىددىي بۇيرۇق بىلەن ئۈرۈمچىگە ماڭدى. شىڭسى سەينىڭ شۇنچە ئالدىراپ ئۈرۈمچىگە چاقىرىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئوچىنىمىياز ھاجى، ماجۇڭجى ۋە ئۇنىڭ ئىنىسى ماجۇڭجى (ئېرىسىنىڭ) لار مورى، گۇچۇڭ، جىمىنار فۇكاڭلارنى ئېلىپ بولۇپ، ئۈرۈمچىگە كىرگۈدەك دېگەن خەۋەردىن بولغان. ئوچىنىمىياز ھاجىنىڭ يۇلتۇز كۈچكەندەك 3 كۈن مورىدا بۇنداق چوڭ پىلان بىلەن يۈرۈشى شىڭسى سەينى ھاڭ - تاڭ قال دۇردى. شۇڭا ئۇ لۇكچۇننى تەرتىپكە سالمايلا ئۈرۈمچىگە يۈرۈپ كەتتى. شىڭسى سەي ھېچكىمنى ئىلگىرى موقويۇت دورغا قاتارلىقلارنى چاقىرىپ، چولتاخىدىن ۋاڭ، گۇڭلارنى قايتۇرۇپ كېلىشىنى تاپىدۇ.

ئۆلكەلىرى 3100 خا يېقىن بولۇپ يالغۇز لۈكچۈن خەلقلا 7000 خا يەتتى.

8. پىچان ناھىيىسىدىن ۋىلايەت ناھىيىلىرىگە ۋالى ھاكىم بولغان كەشادلار

1933 - يىلى 4 - ئاينىڭ 12 - كۈنى شىڭ سى سەي «دو-بەن» بولدى، ئۇ بىر مەزگىل ئىنىقىلا بېچىلارنى قىلىنغان قىياپەتكە كىرىۋېلىپ بىر يۈلۈك كىشىلەرنى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا ۋالى، ھاكىم قىلىپ بەلگىلىدى. پىچاندىن تەيىنلەنگەن كىشىلەر تۆۋەندىكىلەر:

رد نومۇرى	ئىسىم نامىلىسى	يۇرتى	بارغان ئورنى	ئەمىلى
1	تاھىر بەك	لۈكچۈن	پىچان	ھاكىم
2	ئابلا داموللا	پىچان مورەن	يەركەن	مۇئاۋىن ۋالى
3	قەمەردىن سىراجىدىن	لۈكچۈن	يەركەن	ۋالى مەھكىمە باش كاتىپ
4	ئىبراھىم تۈەبجاك	ياڭخى	ئۈچ تۇرپان	ھاكىم
5	ئىبراھىم چىچەكچى	خاندۇ	مەكىت	ھاكىم
6	تېمىپ شويى	پىچان قۇم كارىز	لۈپنۇر	ھاكىم
7	كاچىن شەن	لۈكچۈن	چاقىلىق	ھاكىم
8	ھامۇت مەمەتوۋى	پىچان قورغان كارىز	ئۆلكۈلۈك مۇكۈمەت	تەرجىمان

شىڭ سى سەي ئىجتىمائىي تەرتىپنى ئوڭشاپ راۋۇرۇس تەييارلىق قىلغاندىن كېيىن، جاسوسلار ئارقىلىق مەخپىي ئىگىلىگەن قىزىقلىق بويىچە يېشىل پىنكاپ بىلەن كېچىسى تۇتۇپ، ئۇلارنى

شۇردى. لۈكچۈن ھۆكۈمەتسىز قالدى، تەرەپ - تەرەپكە قاچقان پۇقرالار ئۆيلىرىگە قايتىپ كېلىپ، ئۇرۇق - تىۋۇقلىرىنىڭ جەھەتتە سەتلىرىنى قەبرىستانغا دەپنە قىلىشتى ھەمدە ئۆزلىرىنىڭ تىرىكچىلىكىگە كىرىشىپ كەتتى. لېكىن لۈكچۈن خەلقىنىڭ شىڭ سى سەي - نىڭ قىرغىنچىلىقى، روس ياللانما قوشۇنىنىڭ پاشىسىنىڭ ھەرىكەت - لىرىگە بولغان شەزىپى بېسىلمىغان ئىدى. كازاپ گاسلىنىڭ خەلق - نىڭ ئۆسۈۋاتقان ياش ئوغلانلىرىنى ئەسكەرلىككە تۇتۇپ داۋانچىنىڭ غولىدا توپ - زەمبىرەك، پىلىموت ئوقى ئاستىدا ئۆلتۈرۈپ، كۆي - دۈرۈپ مەڭلىغان يۈرەك پارىلىرىنى يىوقاتقان جىنايەتلىرىنى ئۇنتۇمىغان ئىدى. شۇڭا شىڭ سى سەي لۈكچۈندىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىنلا، ۋىجدانلىق، چىگەرلىك، قەيسەر كىشىلەر زالىم دورغا، شاڭيۇ، يېزا ئەمەلدارلىرىغا قارشى كۈرەشكە ئاتلاندى. قىساسچىلار ئەڭ دەسلەپتە لۈكچۈن تۆۋەن مەلىدىكى ئەشەددى زالىم ھەمدۇل دورغىنى ئۆيىدىن تۇتۇپ ئەكىلىپ ئۇرۇپ سازايى قىلدى. جېنى - دىن ئۆتكۈدەك ئاچچىق سۆزلەر بىلەن سوراق قىلىپ يۈزىگە بى - گىز سانچىدى، ئاغزىغا نىجاسەت تىقتى. لۈكچۈن بازىرىدا تۆمۈرچى - لىرىنىڭ ئات تاقىلايدىغان دارىغا ئېسىپ ھەممە كىشى چالما - كېسەك قىلىپ. ئۆلتۈرۈپ قىساس ئالدى. خەلقنىڭ قېنىنى شوراپ يىققان مال - مۈلكىنى ئولجا قىلدى. ھاپىز دورغىنى دىغار چولدا ئاتتىن يىقىتىپ ئۆيىدىكى مال - مۈلكىنى ئولجا قىلدى. بۇ ئەھۋاللارنى ئاڭلىغان يېزا مەنەپدارلىرىنىڭ بەزىلىرى لوپنۇر ۋە بەزىلىرى سانجى، قۇتۇب، ئۈرۈمچى، جىمىسار، فۇكاڭ تەرەپلەر - گە قېچىپ قۇتۇلدى. شۇ قېتىمقى يىغىلىقتا لۈكچۈن شەھەر ئىچى - دى ۋە ئۆلكە ئادەم تەخمىنەن 4000 دىن ئارتۇق. ئەسكەرلىككە تۇتۇ - لۇپ داۋانچىڭدا ئۆلكەلىرى، يېزا سەھرالاردا قېچىپ يۈرۈپ

بىر - بىرلەپ يوقاتتى. پىچاندا بولغان بىر نەچچە قېتىملىق قىزغىنچىلىقتا 2000 خەلق قازا تاپتى.

9. ئاخىرقى سۆز

«چوڭ يىغىلىق» پىچان خەلقىنىڭ ئەجداتلىرى 30 - يىللاردا بېشىدىن ئۆتكۈزگەن بىر تىراگىدىيە. مەن بۇ قانلىق ۋەقەلەرنى ياشانغان كىشىلەرنىڭ ئەسلىمىسىدىن كۆپ ئاڭلىدىم. ئۆزۈمگە شۇ ۋاقىتلاردىكى سەرگۈزەشتىلەرنىڭ بىر قىسمىنى بېشىمدىن ئۆتكۈزۈگەن. پىچاندا يىغىلىق دەۋردە جېنىنى ئامان ساقلاپ قالغان كىشىلەر ھازىرقى ياشلارنى كۆرۈپ «باش يىغىدىمۇ ياشلار شۇنداق توشقان ئىدى. لېكىن بىز ھازىرقى ياشلاردەك ئىرىكەن، بەختىيار ئەمەس ئىدۇق. ھازىرقى ياشلار نېمىدىگەن بەختلىك .....» دېگەن سۆزلىرى بىلەن دەۋرىمىزنى مەدھىيەلەيدۇ. ئەنە شۇ دەۋردە يېتىلگەن شۇنچە كۆپ ياشلار زۇلۇم ۋە ئېكسپىلاتاتسىيىگە قارشى كۈرەشنىڭ قاينىمىدا بىگۇنا قۇربان بولۇپ كەتتى. دەۋر قىزغىنلىرى ئۇلارنىڭ ياش ھاياتىنى نابۇت قىلدى. شۇم ئەجەل ئۇلارنىڭ ئېزىز ئاتا - ئانىلىرى يارۇ - بۇرادەرلىرىدىن، جان - جىگەر پەرزەنتلىرىدىن ئايرىدى مەن ھۇشۇ ئەسلىمە ئارقىلىق بارلىق كىشىلەردىن بولۇپمۇ ياشلاردىن ھازىرقى سوتسىيالىستىك دەۋرىمىزنى جېنىدىن سۆيۈشنى تىنچ - ئىتتىپاق بولغان ۋەزىيەتتىكى ھۇستەھكەملەش ئۈچۈن كۈچ چىقىرىشنى تەۋسىيە قىلىمەن. بۇ مېنىڭ «چوڭ يىغىلىقتا قانغا بويالغان پىچان» نى يېزىشتىكى بىرىنچى مۇددىئام.

2. «چوڭ يىغىلىق» چوڭ قىزغىنچىلىق، مەن بۇ ھەقتە بىرەر ئەسلىمە يېزىپ كېيىنكى ئەۋلادلارغا قالدۇرۇشنى نىيەت قىلىپ، خېلى يىللاردىن بۇيان ئاز بولمىغان كىشىلەر بىلەن سۆزلەشتىم.

لېكىن يىغىلىق قارا بوراندەك يۆتكىلىپ تۇرغانلىقتىن بىر نەچچە ئادەم ھەممىلا يەردە بولالمىغانلىقى ئۈچۈن ماتېرىيال يىغىش ئاسان بولمىدى. چۈنكى تارىخىي ماتېرىيال چىن بولۇشى لازىم. ھۇنداق بولمىسا ئۇ تارىخىي ماتېرىياللىق قىممىتىنى يوقىتىدۇ. مەن ھۇشۇ تونۇش ئاساسىدا شۇ قاينام ئىچىدە بولغان، كۆرگەن، كىشىلەردىن يۈسۈپ پەيچاڭ (ئەسلى قۇمۇللىق) ئابلا ئانار (پىچان ماچاڭلىق) پولات مامۇت (لۈكچۈن يېڭى مەھەللىلىك) قاتارلىق يىغىنى بېشىدىن كەچۈرگەن كىشىلەر بىلەن سۆزلىشىپ مۇھىم ئەھۋاللارنى ئىگىلىدىم. يىغىلىق ھەققىدە يېزىلغان تارىخىي ماتېرىياللارنى كۆرۈپ، كىشىلەر سۆزلەپ بەرگەن پىكىرلارغا باغلاپ، ۋەقەلەرنى سان - سېپىرلار بىلەن تولدۇرۇش شۇنداق قىلىپ بۇ ماتېرىياللارنى يېزىپ چىقتىم. مېنىڭ ماتېرىيالنى يېزىپ چىقىشىمغا ياردەم بەرگەن يولداشلارغا رەھمەت ئېيتىمەن! كام جەھەتلەر - نى بىلگەن يولداشلارنىڭ تولۇقلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

3 - ماتېرىياللارنى يېزىشتا بايان شەكلىدىن پايدىلاندىم شۇنداق يېزىشلا تارىخنى ئەينەن ئەكس ئەتتۈرىدۇ. دەپ قارىدىم، لېكىن ئىپادىلەش جەھەتتە سەۋىيەم تولمىمۇ تۆۋەن، تىلغا ئاچمىمەن مەن شۇ دەۋرنىڭ تىللىرى بىلەن ۋەقەنى بايان قىلىشتا تىلغا دايلىمىغا ئۇچۇردۇم. ماتېرىيالنى ئوقۇغان يولداشلارنىڭ ئەپۇ قىلىشىنى سورايمەن.

جاڭ تاش يولى، ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون سىم يولى. غەربتىن شەرقتە يېزا مەركىزىدىن كېسىپ ئۆتتىدۇ. يېزىنىڭ شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان ئۇزۇنلۇقى 79 كىلومېتىر، شىمالدىن جەنۇبتىكىچە بولغان كەڭلىكى 68 كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ يېزىدا چۆل باياۋان كۆپ، سۈيى قىس بولۇپ ئاساسەن كارىز سۈيى بىلەن تېرىقچىلىق قىلىنىدۇ. چىقىمىنىڭ يەر ئاستى بايلىقى ئىنتايىن مول، ھازىرقى تۇرپان - قۇمۇل نىفىتىلىكىمۇ چىقىم يېزىسىغا جايلاشقان.

چىقىم بۇنىدىن خېلى ئۇزۇن ئەسىرلەر ئىلگىرى قۇمۇش، يانتاق، توغراق، يۇلغۇن، چۈچۈك بۇيا، لوڭقاق قاتارلىق ئوت چۆپلەر، دەل - دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان جاي بولۇپ، گۆشخور ۋە ئوتخور ھايۋاناتلارنىڭ پائالىيەت ۋە ياشاشىغا ئەپلىك، يەر ئاستى ۋە يەر ئۈستى سۈيى مول ئەلۋەك جاي ئىدى. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بوران، قۇم، شورىلارنى ئۇچۇرۇپ، بەزى جايلارنى قۇم دۆڭ ۋە شور دۆڭلىرىگە ئايلاندۇرغان ۋە بۇلاقلارنى كۆمۈپ، ئۆزلىكىدىن چىقىدىغان سۇلار يوقالغان. كېيىنچە مال بېقىشقا كەلگەن چارۋىچىلار بۇلاقلارنى كولاپ، جاي تۇتۇپ، كۆل ياساپ يوز يەر ئېچىشقا كىرىشكەن. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن تېرىلغۇ يەرلىرى كېڭىيىپ، ئوتلاق كۆلىمى تارىمغا باشلىغان، ئەسلىدىكى جاڭگاللىق بىر جاي ھۈنەت ئېتىزلىقلارغا ئايلانغان.

چىقىم يېزا يۇقىرىدا بايان قىلىپ ئۆتكەندەك يىپەك يولىدىكى ئۆتەڭ بولۇپ، سۈيى ۋە ئوتلىغى مول، ھەزىرلىك جاي بولغىنى ئۈچۈن غەربىي دىياردىن شەرقتە يول ئالغان سوداكار-ۋانلىرى، دوسلۇق ۋە سودا ئەلچىلىرى بۇ يەرگە چۈشكەن قىلىشقا باشلىغان. چىقىم تۈزۈلۈشى جەھەتتىن تۇرپان، پىچان، لۈكچۈن ۋە جەنۇبى چۆللۈك يولىدىن بىر ئاز ئىگىز بولغاچقا ھەر تەرەپتىن كەلگەن سودىگەر، يولۇچى، دېھقانلار بۇ جايغا كەلگەندە

چىقىم يېزىسى توغرىسىدا

چىقىم يېزىسى توغرىسىدا

ھەممەت ھامدۇل

چىقىم بىر قانچە ئەسىرلىك تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا بىزنىڭ قەدىمقى ئەمگەكچان، باتۇر، ئەقىل پاراسەتلىك ۋە ئىجادكار ئاتا بوۋىلىرىمىز تەرىپىدىن يارىتىلغان گۆھەر زېمىن. بۇ جاي يىپەك يولى بويىغا جايلاشقان بولۇپ، قەدىمدىن تارتىپ تا ھازىرغىچە شەرق ۋە غەربنىڭ سودا ۋە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىدىكى مۇھىم قاتناش ئۆتىكى ۋە ئېغىزى بولۇپ كەلگەن. شۇڭا بارلىق سەيياھلارنىڭ بۇ جايغا كەلگەن ۋە كەتكەنلىرى بۇ گۈزەل ھاكازنىڭ نامىنى «چىقىم» نامى بىلەن ئاتاپ مەھلىكەت ئىچى ۋە سىرتىغا مەشھۇر قىلغان.

چىقىم پىچان ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي شىمال تەرىپىگە جايلاشقان، شەرقى قۇمۇل ۋىلايىتى قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ 7 قۇدۇق يېزىسى، شىمالىي تەڭرى تاغ تىزمىلىرى، غەرب تەرىپى پىچان ئۈزۈمچىلىك تەرەققىيات شىركىتى (قەدىمكى قوش تۈگمەن) نىڭ قاقەتۇر مەھەللىسى، جەنۇبىي تەرىپى ئەشمە چۆلىلىكى بىلەن چىگرىلىنىدۇ.

چىقىمىنىڭ جۇغراپىيىلىك جايلىشىشى شىمالىي پاراللېل 43° شەرقىي مېرىدىئان 90° بۇ يەرنىڭ ئىچكى قىسمى ئاساسەن تۈز-لەڭلىك، دېڭىز يۈزىدىن 680 مېتىر ئىگىز، شىمالىي تەرىپى ئىگىز، جەنۇبىي تەرىپى پەس. ناھىيە بازىرى بىلەن ئارىلىقى 35 كىلومېتىر، لەنجۇ شىنجاڭ تۆمۈر يولى يېزىنىڭ شىمالىدىن، لەنجۇ شىن-

«قارا سۇ بۇلاق» قا چىقتۇق. «چىقىم» دېيىشىپ ئۆتكەن. باشقا جايدىكى قۇنالىقلاردا ئۇچۇرشۇپ سۆزلەشكەندىمۇ چىقىمىدىن چىقىم، چىقىمدا قوندۇم، دەپ ئاتايدىغان بولغان، ھازىرمۇ ئۇيغۇر دېھقانلىرى باققا، تەبىئە ئەتراپىدىن چىقىم مەھەللىلەرگە بارسا چىقىمغا باردىم. چىقىملىقلار باشقا مەھەللىلەرگە بارسا چىقىمىدىن كەلدىم، دەپ ئاتا كەلمەكتە. شۇڭا بۇ جاينىڭ نامى ئۆزىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنىغا قاراپ ئۆزىگە خاس «چىقىم» دېگەن ئىسىم بولۇپ قالغان.

چىقىمىدىن تېپىلغان تارىخىي يادىكارلىقلار

چىقىمىدىن تېپىلغان تارىخىي يادىكارلىقلارغا ئاساسلانغاندا ئۇيغۇرلار ئۇزۇن ئەسىرلەر ئىلگىرىلا چىقىمنى ئېچىپ، مەدەنىي ھاياتىنى جانلاندۇرغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ. بۇندىن 1300 يىل ئىلگىرى چىقىمدا قىزىل قورغان دەپ ئاتالغان بىر شەھەر بىنا قىلىنغان بۇ شەھەرنى خەنزۇچە «چىمىڭ» ئۇيغۇرچە «قالماق شەھىرى» دەپ ئاتا كەلمەكتە. بۇ جاي تۈرپان، پىچان شەھىرىنىڭ شەرقىي دەۋرۋازىسى بولۇپ، ستراتېگىيىلىك ئورنى مۇھىم بولغاچقا، سۇلالىلار ئەسكەر تۇرغۇزغان «شىچۇ خاتىرە» سى دېگەن كىتابتا چىمىڭ يولى مەزكۇر يول فۇچاڭدىن (پىچان) چىقىپ، تاش، قۇم ئارىلاشقان قۇرۇق ھەم بۇلاقلار بار دەپ يېزىلغان. تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئاتاغلىق شائىر سەئىد ئەبۇ ئالىمىك بىر كىشى يۇرەگە كېلىپ: «ئوتتەك ئىسىمى بولدى ئالتىن چى ئايدا، يىنوق بولدى ئادەملەر چىمىڭ ئېغىزىدا» دەپ مەشھۇر شېئىرنى يېزىپ قالدۇرغان.

مىلادى 981 - 983 - يىللىرى تۇرپانغا كەلگەن خەنزۇ سەيياھ ۋاڭيەندى ئىدىقۇت (گاۋچاڭ) غا كېلىپ يازغان «تەڭ نامە»

دېگەن كىتابىدا «لېخودىن غەربكە 90 يول مېڭىپ، چىمىڭغا بار-دۇق» دەپ يازغان. ئۇ يەنە «گاۋچاڭغا يۈرۈش» دېگەن كىتابىدا «گۇيگودىن غەربكە مېڭىپ زەيتەن داسى (قىزىل تاغ چوققىسىنىڭ ئېتىكىدىكى بۇتخانا) غا باردۇق» دەپ يازغان. ھازىرمۇ بۇ جاينىڭ خارابى ۋە بۇتخانىنىڭ ئىزنالىرى بار.

يېزىمىزنىڭ پىنسىپىگە چىققان كادىرى ليۇ ۋە يىيەننىڭ ئېيتىمى شىچە 1921 - يىلى قارا سۇ بۇلاقتا ئولتۇرۇشلۇق لالازى دېگەن كىشى قالماق شەھىرىدىن توپا قېزىپ بىر تۆمۈر چاپان تېپىۋالغان. ئۇنى ليۇ ۋە يىيەن ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن.

1941 - يىلى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئىكادۇپ كولاۋېتىپ بىر دانە كىتابنى ئۇچراتقان. لېكىن شۇ ۋاقىتتا خەتنى بىلەلمەي يىرتىپ تاشلىغان. ھادىرىڭ دېگەن كىشى 20 پارچىدەك ۋاراقنى يىغىۋېلىپ ئازادلىقتىن كېيىن 1951 - يىلى زاڭزۇ ۋەكىللىرى شىنجاڭغا چىققاندا يول ئۈستىدە ئۇلارغا كۆرسەتكەن. ئۇلار بۇنى كۆرۈپ 500 يىل ئىلگىرىكى يېزىق دەپ ئېلىپ كەتكەن.

1983 - يىلى مۇھەممەت سەنخۇر توپا قېزىۋېتىپ بىر دانە ئىدىش تېپىۋالغان ئىدىشنىڭ ئىگىزلىكى 1.20 مېتىر، يوغانلىقى 3 مېتىر ئېغىزىنىڭ دىئامېتىرى 30 سانتىمېتىر كېلىدۇ. بۇ ئىدىش ھا-زىرمۇ شۇ كىشىنىڭ ئۆيىدە ساقلىنىۋاتقا.

1984 - يىلى 9 - ئاي ئىچىدە ياققا مەھەللىدىن نىياز شايىت (ھازىر مائارىپ ئىشخانىسىدا) ياقۇپ نىياز، مەخمۇت نىياز قاتارلىق كىشىلەر قىزىل تاغ توپىسىنى ئېلىش ئۈچۈن كېلىپ (قالماق شەھىرىنى) زىيارەت قىلغان. زىيارەت جەريانىدا بىز سۇ چىراپ كەتكەن چىرادا بىر چىپار تاش تۇرغانلىقىنى كۆرگەن. تاشنى قۇمۇرۇپ كۆرسە ئاستىدىن بىز ئەسكى چاپاننىڭ نەرسە چىققان. ئۇنىڭ ئىچىدىن بىز دۈگىلەك قەغەز چىققان. ئىچىدىكى يېزىقنى

قۇرلاردىكى ئابزاستا بو خاننىڭ سۆزلىرى ئايرىم قىزىل قىلىنغان بىلەن يېزىلغان. تاۋۇش تەرجىمىسى بويىچە ئېلىنغان بىر نەچچە خەنزۇچە سۆزلەرگە قارىغاندا ئەسلى تېكىستى 10 - ئەسىردىكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئىگە دەپ كۆرسىتىلگەن. چىن تۈزۈك دەزھىمى 9 - ئەسىرلەردە ئوتتۇرا تاڭ دەۋرلەردىن كېيىن ئەۋج ئالغان. مەزكۇر تەرجىمىھالىنىڭ تېپىلىشى قەدىمكى ئۇيغۇرلارنىڭ يەنە كېلىپ چىقىم ئۇيغۇرلىرىنىڭ جۇڭگو بۇيىقى چىن تۈزۈك دەزھىمىدىكى بۇيىقىم ئۇيغۇرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دىلانغانلىقىنىڭ دەلىلى.

قۇچۇ ئۇيغۇر دۆلىتى «850 - 1250» دەۋردە ئەدەبىيات - سەنئەت يۈكسەك تەرەققىي قىلغان رەڭمۇ - رەڭ ئۇيغۇر ھەدەندىيىتىنى بارلىققا كەلتۈرگەن دەۋر بولغان ئىدى. كېيىنرەك بۇ دەۋرنىڭ مەدەنىيىتى ئىسلام دىنىنىڭ تەسىرىگە ئۇچۇردى. ئىدىقۇت ئۇيغۇر دۆلىتى دەۋرىدە ئۇيغۇرلار ئىلگىر - كېيىن بولۇپ، مانى دىنى ۋە بۇددا دىنىغا ئېتىقات قىلغان بولۇپ، سان سىمىرىت، توخار، خەنزۇ، سۇندى ۋە كېيىن توپىتىچىدىن نۇرغۇن نەۋرىلەر ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان. شىڭقۇ سەلى ئەنەشۇ تىللاردىكى ھەر خىل ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلغان ئالىمدۇر. ئۇيغۇرچە 8 يۈكەك نۇمى ھازىرغىچە مەلۇم بولغان ئۇيغۇرچە نەۋرىلەرنىڭ ئىچىدىكى نۇسخىسى ئەڭ كۆپ بولسىمۇ، تېخى تەرجىمانى كىم ئىكەنلىكى ئاشكارىلانماي كەلگەن ئىدى. كىشىنى ئىلھاملاندۇرىدىغان بۇ پاكىتنىڭ تېپىلىشى بىلەن شىڭقۇ سەلىنىڭ مەلۇم بولغان 6 پارچە ئەسىرى 8 يۈكەك ئىكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ تەتقىقات ئورنىغا يېتىپ كەلگەن يادىكارلىقنىڭ 1000 ۋاراقىدىن ئاشقانلىقى ئېلان قىلىندى. بۇنداق تېپىلغۇسىز، قىممىتى تەڭداشسىز تارىخىي يادىكارلىق چىقىم يېزىدىكى «قىزىل قورغان» (قالماق شەھىرى) دىن تېپىلدى. يۇر

كۆرۈپ، كونا ئۇيغۇر يېزىقى، ياكى مۇڭغۇل يېزىقى دەپ پەرەز قىلىشقان. يەنە ئويما تامغىلىق خەتلەرنىمۇ كۆرەلگەن، چىرىپ كەتكەن پارچىلىرىنى شامال ئۇچۇرۇپ كەتكەن. بەزىلىرىنى كۆپ - دۈرۈپ كۆرگەن، ئاخىرى مەخمۇت ئائىلىسىگە ئېلىپ كېتىپ چاي - داننىڭ ئىچىدە ساقلىغان. كېيىن يېزىقلىق تىۋىك باشقۇرۇش پۈتۈن كىتەپنى ئابدۇرېھىم ئىبراھىم، تەھىنىلەش كۆپىراتىپىدىكى جى يىمىر ئىككىسى مەخمۇت نىيازنىڭ ئائىلىسىگە بېرىپ، بۇ تېپىلغان يادىكارلىقلارنى سوراپ ئالغان. ئابدۇرېھىم ئىبراھىم 1985 - يىلى ئۈرۈمچى ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئارقىلىق ئۇيغۇرچە ئۆمەر ئابلىز ئارقىلىق يولداش پەرىھات ئەزەمگە مەلۇم قىلغان. بۇ كىشىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن شىنجاڭ مەدەنىي يادىكارلىقلارنى باشقۇرۇش ئورنىدىكى قاھار باراقتا قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى 13 پارچە يازما يادىكارلىق تاپشۇرۇپ بېرىلگەن.

بۇ 13 پارچە يازما يادىكارلىق ئايرىم - ئايرىم 8 خىل ئەسەر - نىڭ ئۇزۇندىلىرى ئىكەنلىكى مەلۇم بولغان. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئىلىم ئەھلىلىرىگە تونۇشلۇق شىڭقۇ سەلى ئىسمى ۋە ئۇنىڭ ئەسىرى ئەڭ كۆپ بولغان. قەدىمكى ئۇيغۇر ئالىملىرىنىڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان بۇ ئالىمنىڭ ئىسمى يېزىلغان بىر پارچە ئەسەردە جۇڭگو بۇددا دىنىدىكى چىڭ تۈزۈك مەزھىبىنىڭ ئاساسچىسى خۇييۈەن ئاچارنىڭ تەرجىمىسى يېزىلغان بىر ۋاراق شىڭقۇلىنىڭ ئىسمى بار پارچىنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، شىنجاڭ مەدەنىي يادىكارلىقلىرى ژۇرنىلى 1986 - يىلى 1 - ساندا تونۇشتۇردى. بۇ ئەسەردە ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ يۈەن دەۋرىگە خاس ئىملا خۇسۇسىيەتلىرى بولسىمۇ بۇنى شىڭقۇ سەلى ئەسىرىنىڭ يۈەن دەۋرىدىكى بىر كۆچۈرمىسى دەپ قاراشقا بولىدىكەن. قول يازما ناھايىتى رەقلىك كۆچۈرۈلگەن، 38، 12، 8 -

قىرىقى پاكىت ماتېرىياللار مىلادىنىڭ 690 - يىللاردىن ئىلگىرىلا
ئۇيغۇرلار چىقىمىدا ياشىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

چىقىمىنى ئاچقۇچى ئەجداتلارنىڭ نەسەپلىرى

يول ھامان بىر كىشى تەرىپىدىن ئېچىلغىنىدەك بىرەر بۇرت،
بىرەر جايغۇ مەلۇم كىشىلەر تەرىپىدىن بىنا قىلىنىدۇ.

چىقىمىمىز يۇقىرىدا بايان قىلغىنىمىزدەك تۇپرىقى مۇنبەت،
ئوت-چۆپى مول، تۇرمۇش كۆچۈرۈشكە ئەپلىك، ئادەمنى مەھلىيا
قىلغۇدەك جاي بولغاچقا، شۇ ۋاقىتتا مەلۇم كىشىلەرنى ئۆزىگە تارت-
قان ۋە بۇ يۇرتنى بىنا قىلغان. چىقىمىنى پەيدا قىلغان ئەجداتلار
نەسەبىنى سۈرۈشتۈرۈپ، ئۇيغۇرلاردىكى 7 ئەۋلادقاچە ئەۋلاتلىرى-
نى بىلىمىسە ئەۋلادقا يارىمايدۇ، دېگەن ئەقىدە بويىچە يەتتە ئەۋ-
لاتنى ئۆلچەم بىرلىكى قىلىپ، ئەۋلادىن ھازىرغا سۈرۈپ، چىق-
تىم ئەۋلادلىرىنىڭ ئىپتىدائىي كىشىلىرىنى ماتېرىيالدا ئاپىرىدە
قىلىدۇ.

تۆۋەنكى تەيزىنى بەرپا قىلغۇچى يارىمى دېگەن كىشى ئىكەن.
بۇ كىشى ئەسلى تۇرپان قاراغۇچ-ئۇلۇق بولۇپ، پىچان تىتىرغا
كېلىپ ئولتۇراقلاشقان. بۇ كىشى باشقىلارنىڭ يېرىنى ئىجارىگە
ئېلىپ قوغۇن، كۆكتات تېرىغان. تېرىغان كۆكتات، قوغۇنلىرىنى ھارۋا
بىلەن چىقىمىدىكى قارا بۇلاققا ئېلىپ بېرىپ دەندىكى كىشىلەرگە
ساتقان. شۇ ۋاقىتتا چىقىمىمىز قارا سۇ بۇلاققا تۆت ئائىلىلىك ئۈي-
غۇر دېھقان ئولتۇراقلاشقان ئىكەن. ① بۇلاردىن باشقا ئولتۇرۇشلۇق
كىشىلەر يوق ئىكەن. لېكىن يولۇچىلار كۆپ ئىكەن. يارىمى دېھقان
قوغۇن، كۆكتاتلىرىنى سېتىپ بولۇپ، قايتىشىدا تەس بۇلاققا (ھا-
① تۆت ئۆيلۈك ئۇيغۇر - بۇ تۆت ئۆيلۈك كىشىلەرنىڭ ئەۋلادلىرىنى
ئېنىقلاپ كېتەلمىدىم ئىزدىنىشتىمەن.

زىرقى تەيزە) چۈشكەن قىلىپ، بۇ جايىنىڭ ياخشى شارائىتىغا قىزىق-
قىمپ چارۋا بېقىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قايتىپتۇ. ئائىلىسىگە بېرىپ
ئايالىغا چىقىمىدا ياخشى بىر بۇلاق بارلىقىنى، بۇ جايىنى ئىررۇن
تۇتۇش ئويىنى سۆزلەپتۇ. لېكىن ئايالى قوشۇلماپتۇ، كېيىنكى
قىتىمدا يارىمى دېھقان ئەپچىل بىر چارنى ئويلاپ تېپىپتۇ.

مەن بۇلاق بېشىدا سۇ ئېچىپ ئولتۇرغىنىمدا بىر ئاق ساقال
لىق كىشى پەيدا بولدى، بىز سالاملاشقاندىن كېيىن: «ئەي بالا
ھاڭغا (ھاڭ) سۇ بەرگىن» دېدى. مەن ياغاچ چۆچەكتە سۇ بەردىم،
ئۇ كىشى سۈنى ئىچىپ بولۇپ «سەن ياخشى بالا ئىكەنسەن. مۇشۇ
بۇلاقنى جاي تۇتساڭ ھەم بالىلىق بولسەن ھەم چارۋا ماللىرىڭ
كۆپىيىدۇ، خۇدا بەختىڭنى بەرگەي، ئامىن» دەپ غايىپ بولدى.
دەپ ئايالىغا بۇ ھېكايىنى تىقۇپ چىقىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئايالى
«ساڭا خىزىر ئۇچراپتۇ» دەپ ئىشىنىپتۇ، بۇ جايغا كېلىشكە ئۇناپتۇ.
شۇنىڭ بىلەن يارىمى تىتىردىن تەس بۇلاققا كېلىپ ئورۇنلىشىپتۇ.
شور ۋە قۇمۇشتىن ئالچۇق ياساپتۇ. بۇ جايىنىڭ يۇقىرىسى ئىون
كىلومېتىر ئەتراپىغا توغراقلىق، يۇلغۇنلۇق، يانتاقلىق، سازلىق
بولۇپ قورقۇنۇچلۇق ئىكەن يىرتقۇچ ھايۋانلارمۇ كۆپ ئىكەن.
يارىمى دېھقان بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىپتۇ، چارۋا بېقىپتۇ.
يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭ چارۋىسى 7،6 يۈزگە يېتىپتۇ.
ئۇنىڭ ئايالى بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ.

نېزەك ھاجىنىڭ نەۋرە - چەۋرەلىرى ..... 40 نەچچە كىشى بىر ئائىلىدە تۇرمۇش كەچۈرگەن. چىقىمدا ئەڭ باي ئائىلە بولۇپ قالغان، نېزەك ھاجى 90 نەچچە ياش ياشاپ ۋاپات بولغان. بۇ كىشى ۋاپات بولۇپ كەتكەندىن كېيىن بالىلىرى بولۇشۇپ خىل-خۇ - خىل ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانغان، زايىت تەلۋە دېگىنى ھارۋا ياساپ، گۈدۈك ئېسىپ توي ئوينىغان. روزى نىياز - ئاسقال بولسا يەر ئىگىلەپ سوقما سوقۇپ چىكرا ياسىغان. توختى بولسا چىكەرەنلىككە بېرىلىپ كەتكەن. ئۇ ھاجاڭدىكى بىر باينىڭ قىزى بىلەن توي قىلغاندا تۆت يۈرۈش ناغرا بىلەن تۆت كىچە - كۈندۈز توي ئويناپ كۈنىگە بىردىن كالا ۋە ئىككىدىن يوغان ئېرىك سۈيۈپ ھېمان كۈتكەن.

شۇڭا خەلق ئىچىدە:

زايىت تەلۋە پۇل تاپسا قامچا سوقىدۇ،

روزى نىياز ئاسقال پۇل تاپسا سوقما سوقىدۇ.

توختى بەگكە پۇل تاپسا ناغرا سوقىدۇ.

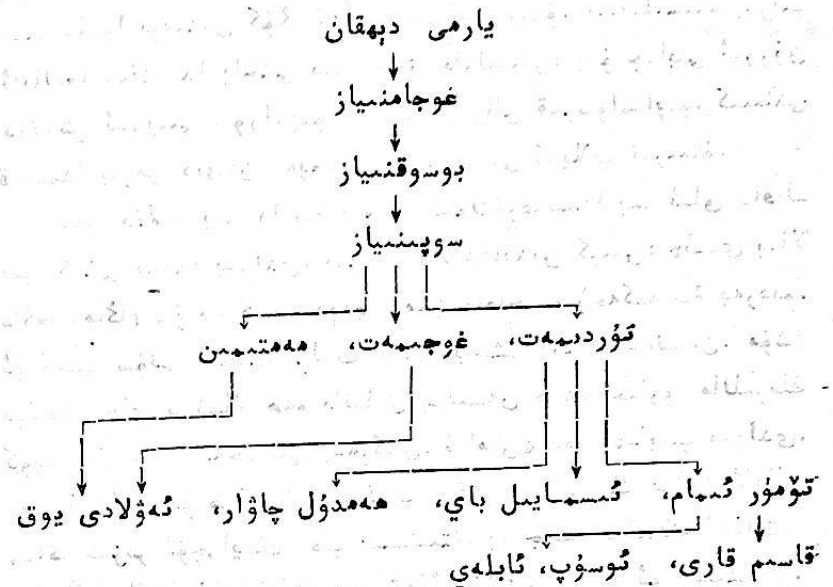
دەيدىغان سۆزلەر پەيدا بولغان.

بۇ كىشىلەرنىڭ ھازىرغۇ ئەۋلادلىرىدىن چەۋرەلىرىگىچە چىقىمدا ياشاپ كەلمەكتە، يۇقىرىقى كىشىلەر چىقىمىنىڭ بۇرۇنقى ئەھۋاللىرى ۋە ھازىرقى ئەۋلادلىرىدۇر.

نەخۇل سەيدىزىنىڭ پەيدا بولۇشى

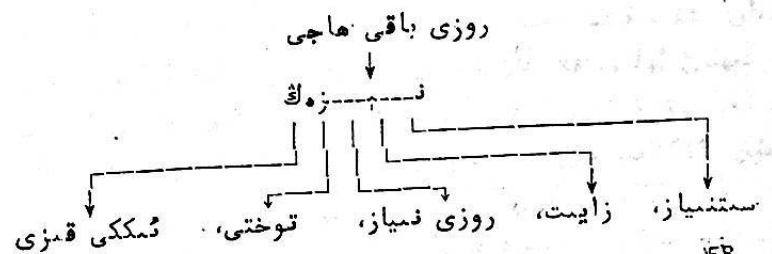
تۇرپاندىكى قادىر بوۋا دېگەن كىشىنى ھۆكۈمەت چىقىم بۇرۇلغان جاي تۇتۇپ بوز يەر ئېچىشقا ئەۋەتكەن، شۇ ۋاقىتتا بۇ ئادەمنىڭ ئوغلى بار ئىكەن، لېكىن بۇ ئادەم چىقىم بۇرۇلغان تۇتۇق

ئۇلارنىڭ نەسەپلىرى تۆۋەندىكىچە:

قاسىم قارىنىڭ ئوغۇل ۋە نەۋرەلىرى بار. تۇردىمەتنىڭ قىزى نەۋرىسى ئەخمەت ئاخۇن 80 يېشىدا 1981 - يىلى ۋاپات بولغان، بۇ كىشىنىڭمۇ ھازىر نەۋرە - چەۋرەلىرى بار. يارمى دېھقاننىڭ ھا-زىرقىلار 11 - ئەۋلادى.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا تەيزى ھەھەللىسىدە روزى باقى ھاجى كارىز چېپىپ جاي تۇتقان. ئۇنىڭ نەسەبى

ساي سەيەنزە بۇلاق بىلەن ماتىك ① بۇلاقنى جاي تۇتقان. يەرلىرىگە كۆكتات تېرىپ كۆكتاتچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. كىشىلەر بۇ يەردىن كۆكتات سېتىۋېلىپ يىگەن، بىر يىلدىن كېيىن 6 ئۆيلۈك خۇيزۇلى ئورۇنلاشتۇرغان. شۇنىڭ بىلەن بۇ يەر «سەيەنزە» دەپ ئاتىلىدۇ. ئان بولغان. ئۇيغۇرلارمۇ بۇ ئىسىمنى قوبۇل قىلغان. قانداق بولۇپمۇ شۇ ئەۋلادلىرى ئىيازى ئاسقال، سىمىياز ئاسقال چۈرۈمى چوڭلار بولۇپ، ئۇلار چىقىم مەھەللە، ياقا مەھەللە، نەخۇل مەھەللىرىگە تارقالغان. 1887 - يىللارغا كەلگەندە ئەنجانلىقلار كېلىپ بۇ جايىنى بېسىۋېلىپ ئۇ جايغا بىر قورغان سالغان. بۇ قورغان تاكى ئازاتلىق دەۋرىگىچە ساقلىنىپ كەلمىگەنلىكى ئۈستىدىن تەسۋىر قىلىنغان گازارمىسى بولۇپ كەلگەن. كېيىنكى ئۇنىۋېرسىتېت تۇرغان مەزگىلدە بۇ قورغاننىڭ نامى «يىڭپەن» دېگەن ئادىغا ئالماشتۇرۇلغان. «يىڭپەن» 1967 - يىلىغىچە ساقلىنىپ «مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا بۇزۇلۇپ تىلگەن». يىڭپەننىڭ ئىپتىدائىي ئورنى ستراتېگىيە جەھەتتىن ئەپىلىك ئورۇن بولۇپ، 3 قات سېپىلدىن قىپۇرۇلغان، سېپىل ئىچىدە بۇلاق بار ئىدى.

يىرتقۇچ ھايۋانلار بىلەن ئېلىشقان باتۇرلار

چىقىم ئېچىلىشتىن ئىلگىرى جاڭگاللىق بولغاچقا، يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ ماكانى بولۇپ كەلگەن، بۇ يەردە يولۇس، ياۋا چوشقا، يىلپىز، بۆرى، سۈلۈسۈن، تىۋىك، ياۋا مۈشۈك، كىيىك، توشقان، ئۇچار قۇشلاردىن بۈركۈت، شۇڭقار، لاچىن، قارچۇغا، غاز، ئۆدەك، ئۇڭقار، ھاڭغىز، قاتارلىق ئۇچار قۇشلار ياشىغان. كېيىنكى ۋاقىتتا كىشىلەر بۇ يەرگە ئولتۇراقلىشىپ، ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللانغاندىن كېيىن ھايۋانلار ئاستا - ئاستا كۆچۈپ كەتكەن.

① ماتىك بۇلاق مېلىسى 6 ئۆيلۈك خەيزۇ دەپقاننىڭ ماتىك ئىسىملىك يېرىمى بۇ بۇلاق ئەتراپىدىكى يەرنى ئىگەللىگەچكە ماتىك بۇلاق دەپ ئاتالغان

يېقىنقى ۋاقىتلارغىچە چىلىكلا يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ تەھدىتى خەلقنىڭ خاتىرجەملىكىنى بۇزۇپ، ئۇلارنىڭ ھاياتىغىمۇ زىيان سالغان. 1946 - يىلى قوناق سۇغۇرۇۋاتقان خۇدا يەردى ياۋا توڭگۇزنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىغان، توڭگۇز ئۇنىڭ ئىككى بارمىغىنى چاينىمە ۋەتكەن، لېكىن ئۇ توڭگۇز بىلەن ئېلىشىپ قاپۇرغان. بى مازا دەپ كەن كىشىمۇ توڭگۇزنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ، ئۇنىڭ قۇرسىغىنى يېرىۋەتكەنلىكىدىن ئۆلۈپ كەتكەن.

1951 - يىلى شىمەندىكى تۆمۈر رادىئو قوتۇنۇمىغا بىئورى چۈشكەندە قۇربان ئەخمەت بىئورى بىلەن ئېلىشىپ، بۆرىنى ئۆلتۈرگەن. 1962 - يىلى ئەتراپىغىچە بىئورى ساقلىنىپ ئادەم يېيىشكە ئادەتلەنگەن، ئىككى بالىنى يەپ كەتكەن، بىر قانچىسىنى يارىلاندىرغان، يارىلانغان بالىلار ھازىرمۇ بار. پارتىيە، ھۆكۈمەت ئادەم تەشكىللىپ، ئادەم يەيدىغان بۆرىلەرنى يوقۇتۇپ، ئادەمنى خاتىرجەم قىلغان. 1962 - يىلى ئابدۇل كازىم ئىگەر تاغنىڭ ئىچىدە يىلپىز بىلەن ئېلىشىپ يىلپىزنى ئۆلتۈرۈپ، دادۇيىگە تاپشۇرۇپ بەرگەن.

يۇقىرىقى ئەھۋاللار چىقىم بىئورىنى ياۋايى يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ ماكانى بولغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

چىقىم تەيزىدىن چىققان نىفىت ۋە ئۇنىڭ ئاچقۇچىسى

بىز يۇقىرىدا تىزىپان قۇمۇل نىفىتلىكىمۇ چىقىم يېزىنىڭ زېمىنى ئىچىدە ئىكەنلىكىنى ئېيتقان ئىدۇق. چىقىمدا نىفىتنىڭ بارلىقى بۇنىدىن 47 يىل ئىلگىرى بايقالغان. 1945 - يىلى 4 - ئاينىڭ 20 - كۈنى چىقىم تەيزىلىك ھامۇت ھامۇت دېگەن دېھقان تەيزىنىڭ جەنۇبىدىكى تار بوغۇزغا ئوتۇن ئالغىلى بارىدۇ. ھامۇت ئاكا تار بوغۇزدىن ئۆتۈپ، تاش ئالدى دېگەن جايغا كەلگەندە

مەسىنى ھامۇت ئاكا قوبۇل قىلىمىغاچقا، يامۇلغا ئەكىلىپ 3 ئاي سولايىدۇ. ھامۇت ھامۇت بۇ ئاشنى تاپشۇرمىسا بولمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەندىن كېيىن، ئاخىرى ئۆيىدە بار ھال - ۋاران، بىساقلىرىنى سېتىپ، 90 دادەن ئاش تاپشۇرۇپ يامۇلدىن چىقىدۇ. ئۇ تۈرمىدىن چىقىپ باغ سېتىپ تىرىكچىلىك قىلىدۇ. شۇندىن باشلاپ ھامۇت ئاكا «ھامۇت ياغچى» دېگەن نام بىلەن ئاتىلىشقا باشلايدۇ.

تار بوغۇز تاش ئالدىدىن چىققان بۇ نىفىتنىڭ تەننەرخى ئەر-زان بولغاچقا دېھقانلار بۇ نىفىتنى ھارۋىلىرىنىڭ ئوقلىرىنى ماي-لاشقا، كاردىز چىراقلىرى ۋە ئۆي چىراقلىرىنىڭ يېغى قىلىپ ئىشلىتىدۇ. بۇ نىفىت كېيىنچە رەك پىچان ناھىيىسىنىڭ ھەممە يېزىلىرىدا ھەممە خوشنا ناھىيىلەردىمۇ كەڭ كۆلەمدە سېتىلىدۇ. تار بوغۇز تاش ئالدىدىن چىققان بۇ نىفىتلىكنى ھامۇت ئاكا چوتۇ بىلەن قۇدۇق كۆلۈپ ئالغان. ئۇ ۋاقىتتا ئەڭ تىرىمەن (چوڭقۇر) قۇدۇق 20 مېتر ئىدى، ئازاتلىقتىن كېيىن ھامۇت ئاكاغا 60 يۈەن ھائاش بېرىپ نىفىتلىكنىڭ ئىشچىلىقىغا قوبۇل قىلىدۇ. بۇ ۋاقىتتا قۇدۇق سانى يەنە كۆپىيىپ، چوتۇ بىلەن چىپىلغىنى 100 قۇدۇق بورۋاي بىلەن قېزىلغىنى 60 قىلىپ يەتتى. ئەينى ۋاقىتتا تېخنىكىلىق تەدبىر كەم بولغاچقا، ماينىڭ سۈپىتى تۆۋەن، نەتىجىسى كۆپ بولمىغانلىقتىن زىيان تارتتى. شۇڭا بۇ يەردىكى ئىشلەپچىقىرىش توختىلىپ ھامۇت ئاكىنىڭ ساقلاپ ئىگىدارچىلىق قىلىشىغا تاپشۇرۇپ بېرىلدى. 1959 - يىلىغا كەلگەندە بۇ نىفىتلىك خەلق گۇڭشېسىنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتتى. خەلق گۇڭشېسىمۇ بۇنىڭدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنالمىدى. 11 - نۆۋەتلىك دەرگىزى كۆمىتىپ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن يەنە ھامۇت ئاكاغا قايتۇرۇپ بېرىلدى. ھازىر بۇ نىفىتلىكنىڭ بۇرۇنقى قۇدۇقلىرىنى تۇرپان قۇمۇل نىفىتلىكىدىكى نىفىت قازغۇچىلار يەنەمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇپ ئۇنىڭدىن ئۈنۈملۈك پايدىلانماقتا.

ئۇنىڭ بۇرۇنغا بىر خىل پۇراق تۇرۇلىدۇ ۋە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يەرگە ماي تۆكۈلۈۋاتقاندا قاپقارا ھەنزىرە كۆرۈلىدۇ، ئۇ مۇشۇ قارا توپىدىن بىر سىقىم ئېلىپ، پۇراپ كۆرىدۇ؛ ۋە كىرىمىن پۇرۇ-غىنى سىزىدۇ، ئاندىن ھۆللىكى يىۋىقىرىق بىر قىسىم تىزىمى بىر يەرگە يىغىپ ئىرت ياقىدۇ، بۇ تىزىم گۈپۈلدەپ كۆيۈشكە باشلايدۇ. شۇندىلا بۇ يەردە نىفىت بار ئىكەن دېگەن تونۇشقا كېلىدۇ. شۇ كۈنى ئاخشىمۇ ئۇ بىر ئولتۇرۇشقا بېرىپ بۇ ئەھۋالنى سورۇندىكىلەرگە دەيدۇ، لېكىن ئۇلار ئۇنى مەسخىرە قىلىپ، «سەن بۈگۈن كەندىر يېغىدا سالغان پوشكال يەپ مەس بولۇپ قاپسەن»، دەپ ئىشەنمەيدۇ. ھامۇت ئاكا 4 - ئاينىڭ 21 - كۈنى تاش ئالدىغا بېرىپ، ئورەك كولايدۇ ھەم ئورەككە ھازىرقى ئاپتولغا ئوخشاش رەڭدىكى قويۇق نىفىت يىغىلىدۇ. بۇنى ئۆيىگە ئېلىپ چىقىپ جىن چىراققا قۇيۇپ ياندۇرغاندا قويۇق ئىسلىق يالقۇن جىن چىراقتا يالقۇنچايدۇ. بۇنى ھامۇت ئاكا خۇلۇم - خوشنا ئەل - ئاغىنىلىرىگە مەلۇم قىلىدۇ ۋە ئۇنى كۆرسىتىدۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ ھەممە ئادەمنىڭ ئاغزىدا «تار بوغۇزدىكى تاش ئالدىدا ياغ چىقىپتۇ» دېگەن گەپ تارقىلىدۇ. بۇ ياغلىقنى شۇ چاغدىكى بايلار ۋە يۇرت مۆتىۋەرلىرى ئۆزىنىڭ قىلمۇۋالغۇسى كېلىپ دەتالاشقا چۈشەدۇ. ھامۇت ئاكا ۋە ئۇنىڭ ئۇرۇغ - تۇققانلىرى بۇنىڭغا قەتئىي قارشى تۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بىر مەيدان كەسكىن چەك باشلىنىدۇ. بۇ ئەھۋال ھۆكۈمەتكىچە يېتىپ بارىدۇ. ھۆكۈمەت ئاخىرى بۇ نىفىتلىكنى ئەخمەت ئاخۇن بىلەن ھامۇت ئاكىنىڭ ئېچىشىنى كېلىش تۈرۈپ قويىدۇ. لېكىن بىر قۇدۇقنىڭ يىللىقىنى 90 دادەن بۇغدايغا توختىتىدۇ. ھامۇت مامۇتقا نەدە ئۈنچىلىك كۆپ ئاشلىق بولسۇن، ئاخىرى ئۇ «بۇ ياغلىقنى مەن تىياسام بۇنىڭغا مەن يەنە ئاشلىق تاپشۇرامدىمەن» دەپ نىسارازلىق قىلىدۇ. ھۆكۈمەتنىڭ بۇ بەلگىلى-

ھامۇت ئاكا ھازىر 78 ياشقا كىردى، تىنى ناھايىتى ساغلام ۋە
تىمەن تۇرۇپتۇ. بۇ كىشى چىقىمىنى بەرپا قىلغۇچى ئەجداتلارنىڭ
ئەۋلاتلىرىدۇر.

۵-ئۇ ئالەمدىن

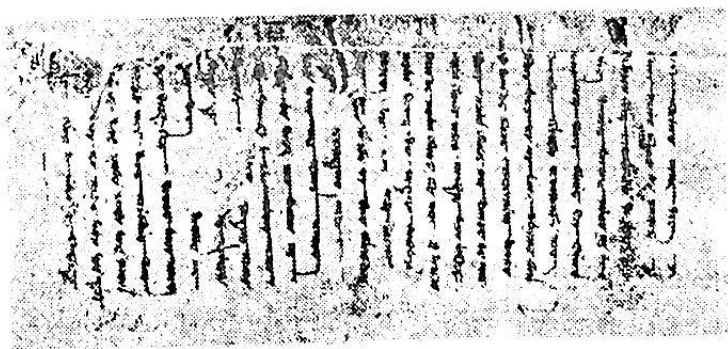
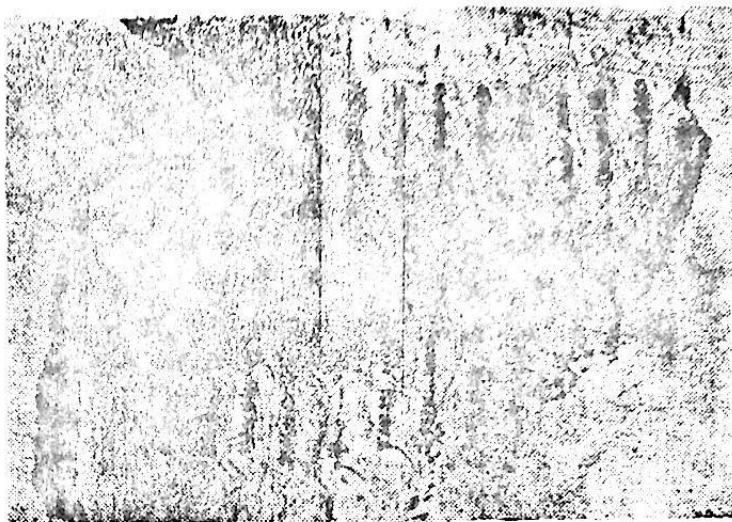
مەن چىقىم يېزىمىنىڭ ئېچىلىشى، ئۇنىڭ ئۆتۈشى ۋە ئاچ-
قۇچلىرى ھەققىدە دەسلەپكى ئىزدىنىشىم ئاساسىدىكى ماتېرىيالنى چامام-
سىنىڭ يېتىشىچە يۇقىرىدا تونۇشتۇردۇم. چىقىمىنىڭ تارىخى ئۇ-
زۇن تارىخ، بىزگىچە يېتىپ كەلگەن بىرەر يازما ماتېرىيالمۇ يوق.
مەن پەقەت ئەۋلاد سۈرۈشتۈردۈم. ھېلىمۇ چىقىمىنىڭ ئاچقۇچل-
رىدىن بولغان ئەۋلادلارنىڭ ھەغدا ئىگىلىرى بىزگىچىلىك ئەۋلادمۇ
ئەۋلاد نەسەبىنى ئۇنتۇماي كەلگەن. ئۇلار مېنى قىممەتلىك ماتې-
رىيال بىلەن تەمىنلىدى، مەن ئۇلارغا رەھمەت ئېيتىمەن.

قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى

«سەككىز يۈك مەكە»

نومىنىڭ پارچىسى

«خۇي يۈەن تەرجىمىھالى»

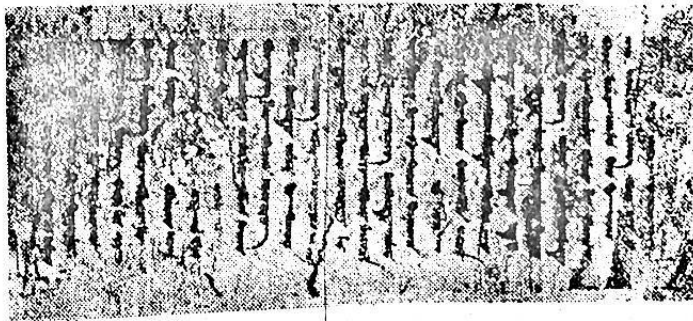
نىڭ بىر پارچىسى

(ئاندى يۈزى)

«خۇي يۈەن تەرجىمىھالى»

نىڭ بىر پارچىسى

(ئارقا يۈزى)

توانىكىرىپىمىسى

(ئالدى يۈز)

1. (ئا) ل - (قۇ) شاستىر - لارىغ قاماغ نوم - لارىغ
2. ئۆتكۈرمىش. تىدىغىمىز بىلىمەك ئۇشماق-
3. تا ئۇلۇغ ئەرىكىسىمە ك - كە تەگمىش
4. بودستۇ تايتو سامتسو ئاتلىغ ئاچارى
5. ئەنتىكەك تىلىنىتىن تاۋغاچ تىلىنى-
6. چە ئاغتارمىش تاۋغاچ
7. تىلىنىتىن يانا كىنىكى
8. بوشغۇت - لۇق بىش بالىق - لىغ
9. شىگتۇ سەلى تۇتۇك تەغرىكەن
10. تۈز - مىش توغرىل تىكىن تەغرى (م)
11. ئۆتۈگىگە ياغىرتى تۈرك (ئۇيغۇر)
12. تىلىنىچە ئەۋىرمىش (تەغرىلى يىر -)
13. لى - تە سەكىز (يۈكەك...)

(كەينى يۈزى)

يىتمىچ ئىكى قىرىق

تارىخىمىسى

1. (بارلىق) شاستىرلارنى، پۈتۈن نوملارنى
2. ئىكەللىكەن: چەكىمىز بىلىم ۋە ساۋاتلارغا
3. يۈكسەك پەللىگە يەتكەن

4. بۇدساتۋا تايىتو سامتسو ① ئاتلىق ئاچارى ②
5. ھىند ③ تىلىدىن خەنزۇ تىلىغا
6. تەرجىمە قىلغان، خەنزۇ ④
7. تىلىدىن يەنە كېيىن
8. چۈشەنگەن بەشبالىقلىق
9. شىنقىۋىسەلى تۇتۇك تەگىرىكەن
10. تۈزۈمىش (ۋە؟) توغرىل تىمگىن تەڭرىمىلەرنىڭ
11. تەلىۋىگە ئاساسەن يېڭىباشتىن تۈرك (ئۇيغۇر)
12. تىلىغا ئۇرىگەن (ئاساندا يەردە)
13. سەككىز (يۈككەك.....) ⑤

(كەينى يۈزى)

يەتتىنچى (بۆلۈم) ئوتتۇز ئىككىنچى (ۋاراق)

ترانسكرىپسىيەسى

(ئالدى يۈزى)

1. باشلاپ يۈز ئۈچ قىرىق كىشىلەر ئالغۇ
2. بارچە سۇكاۋادى ئۇلۇس - تا توغقالى
3. كۈسەپ: يىرتىنچۇ - لۈگ ئەرک - لەرىن ت - (ۋر) ك
4. لەرىن قوتۇپ تىتىپ: كۆڭۈل - لەر - ن
5. تىدىپ سەركۈرۈپ كۈيىن باخشى - قا
6. تاياغ - لىغىن بىشرۇنۇ يورد (يور -)
7. لار ئەرتى يانايغە ئول كىشىدە
8. لار بىر تەگ ئىبىتە (ا) : بۇرخا -
9. نىڭ كۆركىدەسى ئۈسكىننىتە باچاغ سانۋار

10. كۈز - ئەدەپ قۇت كۈسۈش ئۆرپىتىپ
11. بىر گەرۈ سۇكاۋادى ئۇلۇس - تا تۇغقۇ -
12. قا تانغارىپ: ئابىمىتا بۇرخان - مىخ ئۆگىگ -
13. لىگ دىيان - مىتا بىشىرۇنۇ يودىيور - لارىن
14. ئەرتى: ئول ئۆدتە كۈيىن باخشى لىمۇرىمىن
15. ئاتلىغ بەگ - مىگ ئوقۇپ سۇكاۋادى ئۇلۇس -
16. تا تۇغقۇ - قا بىك قاتىغ ئانغارىغ -
17. لىغ بىتمەگ قىلتۇردى: ئول ئانچا
18. كىشە - لىر بىك قاتىغ تانغارىمىش - ئىنتىمىن
19. تارالمادىن ياتىلمادىن بىرگەرۈ - ۈ
20. سۇكاۋادى ئۇلۇس - تا توغۇرداچى ئەدگۈ -
21. لۇگ ئىش كۈدۈگ - لىرتە قاتىغلاىۇ ت - (ا) ۋراتۇ
22. بىشىرۇنۇ يۈرىپ: ئالقۇ بارچا سۇكاۋادى
23. ئۇلۇس - تا توغقالى بۇلتە - لار: كۈيىن
24. باخشى لۇشان ئاتلىغ تاغ - تا ئوتۇز
25. يىل ئەرتىگىنچە تۇرۇپ كىنتۇ ئۆز - ى
26. ئول تاغ سىم - ئىتىمىن تاغتىمىن

(كەينى يۈزى)

تۆرتۈنچ ئۇلۇش سەكىز

27. ئىنىپ بالىغ - قا ئۇلۇس - قا كىرەدى
28. كۈدەن - لىرىگ ئۇز - ئاتىمىش سايۇ تاغ ئەدەگ -
29. (مىن)ەكى خۇكى ئاتلىغ ئۆگۈز سىم - مىتىمىن
30. كەچەز ئەرتى، قاچان ئۆلكەشۈك تۇش -
31. قا تەگدۈكتە: تىتىمە - لارىن ئوقۇپ

32. ئىنچە تىپ خۇمارۇ ساۋ
33. تۇتۇز - دى من ئۆلمىش -
34. تە كىن كۆدۈك ئەتتۇز -
35. ئۈمىن تەرسكۈ سۆگۈت ئالتمىن - ئىننىتا
36. ب (ە) كىلەگ - لەر تىپ: ئۈچ توقۇز - ئون
37. ياش - مىننا ئوك يانمىن ياتىپ
38. ئاداقتىن قاۋرۇشىدۇرۇپ ئابىتا بۇرخاد -
39. نىك ئۇتتۇرۇ كەلمىش - مىن كۆرۈ بەلىگتەگ
40. ئەرتىپ بارتى يانا يىما سىنچىمۇ
41. ئاتلىغ تايغاچ خان ئۇدىۈننە ساكىلىغ
42. سىگى ئاتلىغ باخى بار ئەرتى: بۇ سىگى
43. ئاتلىغ باخى ئەرسەز: ئۇدگۈن سۆز - لەگۈچى
44. كۈيىن ئاتلىغ باخى - نىك تىتمە - سى ئەرۇر:
45. بۇ سىگى باخى يىرتىنچۈلۈگ سوقشۇ
46. بىتىگ - لەرىگ ئۇز - نىك - لەرىگە ئالقۇنى بارچا
47. تەرىنگىچە بىلىمىش ئۆتكۈرمىش ئەرسىپ:
48. يانا يەمە كۈيىن باخى - تىن بوشغۇت
49. ئالىپ: تايىنىك سۇشنىك ئالقۇنوم - لارىغ
50. قالسىز بارچا ئۆتكۈرمىش (ئا) پىلامىش ئەرۇر:
51. كۈيىن ئاتلىغ باخى - سى ئىستىمە - م
52. ئۆگە كۈلەيۇ ئىنچە تىپ - پ

تارىخىمىسى:

1. باشچىلىقىدىكى بىر يۈز ئوتتۇز كىشى ⑧ ھەممىسى
2. پۈتۈنلەي سۇكاۋادى ئۇلۇستا ⑦ تۇغۇلۇشقا

3. ئىمىيەت باغلاپ، دۇنياۋىي بەھرىمەنلىككە ئىرىشەلەردىن.
4. ۋاز كېچىپ، ئارزۇ - ھەۋەسلىرىنى
5. تىزگىنلەپ، خۇي يۈەن ⑧ ئۇستازغا ⑨
6. تاپانغان ھالدا شەرتكە ئۇيغۇنلىشا.
7. ئىمدى. يەنە، ئۇ كىشىلەر
8. بىردەك ھەممىسى ئاممىتا ⑩ بۇرخانىنىڭ
9. ھەيكىلى ⑪ ئالدىدا پەرھىز ⑫ لىرىنى
10. تۇتۇپ، بەخت تىلەپ،
11. سۇكاۋادى ئۇلۇستا بىلەن تۇغۇلۇشقا
12. ۋەدە ⑬ بەردى. ئاممىتا بۇرخانىغا ئىززەتلىك
13. دىيان ⑭ بىلەن ئۇيغۇنلىشىپ ماڭار
14. ئىمدى. بۇ چاغدا خۇي يۈەن ئاچارى ليۇيىمىن ⑮
15. دېگەن ئەربابىنى چاقىرىپ، سۇكاۋادى ئۇلۇستا
16. تۇغۇلۇش ھەققىدە ناھايىتى قاتتىق قەسەمىيات
17. يازغۇزدى. ئاشۇ
18. كىشىلەر ناھايىتى چىڭ قەسەم بەرگەنلىكتىن
19. تارقىلىپ كەتمەي، چېچىلىپ كەتمەي بىرلىكتە
20. سۇكاۋادى ئۇلۇستا تۇغۇلدۇرىدىغان ياخشى
21. ئىش - ھەرىكەتلەر بىلەن مەشغۇل بولۇپ تىرىشىپ
22. چېنىقىپ ھەممىسىنى بىردەك سۇكاۋادى
23. ئۇلۇستا تۇغۇلۇشقا مۇيەسسەر بولۇشتى، خۇي يۈەن
24. ئاچارى لۇشەن ⑯ ئاتلىق تاغدا ئوتتۇز
25. يىلدىن ئارتۇق تۇرۇپ، ئۆزى
26. شۇ تاغ چېگرىسىدىن، تاغدىن
- تۆتىنچى (بۆلۈم) سەككىزىنچى (ۋاراق)
27. چۈشۈپ، شەھەرگە، ئەلگە كىرمەيدى

28. مېھمانلارنى ئۇزاتقاندا تاغ ئېتىگىدە.
29. دىكى خۇشى 18 دېگەن ئېھرىق چېگرىسىدىن 17
30. كەچمەس ئىمدى. قاچان ئۆلۈش 19 ۋاقتىغا يەتتە.
31. كەندە مۇرتلىرىنى 20 چاقىرىپ
32. شۇنداق دەپ ۋەسىيەت سۆز
33. قىلدى؛ ۋەن ئۆلگەندىن
34. كېيىن يالغۇز 21 جەسىدىمنى
35. قارىغاي دەرىخىنىڭ 22 ئاستىغا
36. قويۇڭلار (دېدى) سەكەن ئۈچ
37. يېشىدا ئوڭ يېنى بىلەن يېتىپ (كۆز يۇمدى).
38. پۈتمىنى قۇۋۇشتۇرۇپ ئامىتابا بۇرخانىنىڭ
39. ئۇدۇل كەلگەنلىكىنى كۆردى (ئۇنى) ھەيۋەت بىلەن
40. باشلاپ ئېلىپ باردى. جىنچاۋ (؟)
41. دېگەن تاۋغاچ خاننىڭ ۋاقتىدا ساكىلىق (؟)
42. سىڭجى (؟) ئىسىملىك ئۇستاز بار ئىمدى. بۇ سىڭجى
43. ئىسىملىك ئۇستاز بولسا ئالدىدا سۆزلەنگەن
44. خۇي يۈەن ئىسىملىك ئۇستازنىڭ مۇرىتى ئىمدى.
45. بۇ سىڭجى ئۇستاز دۇنياۋىي شۇشۇ (؟)
46. كىتابلارنىڭ، خەتلەرنىڭ بارلىقىنى
47. چوڭقۇر بىلىپ ئۆزلەشتۈرۈش بىلەن بىللە
48. يەنە خۇي يۈەن ئۇستازدىن تەلىم ئالغان.
49. داچېن (ماخايانا)، شاۋچېن (خىتاي) دىكى بارلىق مەزمۇنلارنى
50. قالدۇرماي پۈتۈنلەي ئۆزلەشتۈرگەن ۋە چوقۇنغان
51. خۇي يۈەن ئىسىملىك ئۇستاز ئىستىم (؟)
52. شاتلىقىدا كۈلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دەپ

«شەنگەن ئېرىغى» ۋاقىئەسى

ئىسمائىل رەجەپ

لۈكچۈندە بولۇپ ئۆتكەن «شەنگەن ئېرىغى» ۋاقىئەسى پىچان ناھىيە لۈكچۈن دېھقانلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلارغا قارشى كۈرەش ئېلىپ بارغان بىر قېتىملىق زور ئىنقىلابىي ھەرىكەتتۇر.

پىچان ناھىيە لەمچىن يېزىسىنىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى مەھەللىسى چوۋانقىردا لۈكچۈننىڭ «چوۋانقىر كارىز» ي دەپ ئاتىلىدىغان بىر تاشلىققا يېقىن سۇ چىقىدىغان شىمالدىن جەنۇبقا قارىتىپ چېپىلغان بىر كارىز بار. بۇ كارىزنى پىچاندىكى چوڭ يەر ئىگىسى ماشويى (ماتىڭ راڭ) چاپتۇرغان بولۇپ، شەنگەن ئېرىغى ۋاقىئەسى مۇشۇ كارىز سۈيى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان ماشويى بۇ كارىزنى چاپتۇرغاندا ناھىيىنىڭ ھاكىمى بولۇپ، ئۇچۇۋانقىر سىيىغا بىر، لەمچىنگە بىر كارىز چاپتۇرغان، بۇ ئىككى كارىزنىڭ چېپىلىشى لەمچىن ۋە چوۋانقىردىكى بۇلاقلارنىڭ سۇلىرىغا زور تەسىر كۆرسىتىدىغان بولغاچقا، مەزكۇر ئورۇندىكى دېھقانلار قارشىلىق قىلغانىدى. لېكىن ئۇلارنىڭ قارشىلىقى كۈچلۈك باستۇرۇشقا ئۇچىرىدى. پۇقرالارنىڭ ھەققانىي بۇ تەلپى قانداقمۇ بىر زوراۋان ھاكىمىنىڭ ھەنپەنئەتكە تېگىشكە تەڭ كېلەلمەسۇن!

يۇقىرىقى كارىزلارنىڭ سۈيى چىققاندىن كېيىن ماشويى لۈكچۈننىڭ سىيانسو (سىياھ سۇ)، دېھقان سودىكى يېزا ئەمەلدارلىرىنى چاقىرىپ، بۇ سۈيى لۈكچۈننىڭ چوڭ سۈيىگە قوشۇپ، سىرگىپكە بارغاندىن كېيىن لۈكچۈننىڭ ئىككى ئېرىغىدىن يەنە ئىككى ئېرىغى

رىق ئېلىپ، توما ئارقىلىق سۈنى بۆلۈپ، لۈكچۈن شەھرىنىڭ شىمالىدا - لىدىكى ساي قىر، جەنۇبىدىكى «باۋاق قىر» دېگەن چاي-لاردا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە ماقۇل قىلغان. لۈكچۈندىكى دېھقانلارمۇ بۇنىڭغا نارازىلىق بىلدۈرگەن. لېكىن بۇمۇ باستۇرۇشقا ئۇچرىغان. مانا مۇشۇ سۇ «شەنگەن سۈيى» دەپ ئاتالغان.

«شەنگەن سۈيى» لۈكچۈن تەۋەلىكىگە ئۆتكەندىن كېيىن لۈكچۈن دېھقان سۇنىڭ تۈگمەن بويى مەھەللىسى ۋە سپانسونىڭ ئاتا-ئانىسى مەھەللىسىگە بەش كىلومېتىردىن ئارتۇق ئېرىق چېپىش ھاسىلى سالغان. ھەر بىر مەھەللىگە بەش كىلومېتىردىن ئارتۇق ئېرىق چېپىش مەجبۇرىيىتىنى ئارتقان. ئېرىق بويلىرىغا قارىياغاچ، تال، تېرەك چىكىدە، جۈجەم ۋە باشقا دەرەخلەرنى تىكتۈرگەن. ھەر سۇغا 1000 موغا يېقىن بوز يەر ئاچقان. بۇ ئېرىقلار «شەنگەن ئېرىقى»، يەر-لەر «شەنگەن يېرى» دەپ ئاتالغان.

يۇقىرىقى ئىككى يەردىكى يەرلەرگە مەخسۇس باشقۇرغۇچى (گەنجى) لارنى بەلگىلەپ، دورغىلار ئارقىلىق يەرلەرنى ئېغىر ئىسپات بىلەن دېھقانلارغا مەجبۇرى تېكىپ، بۇغداي، قوناق، قوغۇن تاۋۇز، ۋە باشقا زىرائەتلەرنى تېرىتقان. دېھقانلار يېڭى ئېچىلغان بوز يەرلەردىن ئىجارىگەمۇ يەتكۈدەك مەھسۇلات ئالالمىغان. لېكىن بەلگىلەنگەن ئىجارە بويىچە ئاش ۋە ھەق تۆلەشكە مەجبۇر بولغان. ئىجارە ھەققىنى تاپشۇرالمىغان دېھقانلارنى يېزا ئەمەلدارلىرى سۇلاپ، باغلاپ، ئېسىپ، قامچا ۋە توخماق (كالتەك) لەر بىلەن ئۇرۇپ، ئېغىر جەزىمە زۇلۇم سالغان. ئۇرغۇن دېھقانلار زۇلۇمغا چىدىماي ئۆي-ماكانلىرىنى تاشلاپ يۈرۈشىدىن چىقىپ كەتكەن. چوڭسۇلۇق دېھقانلارنىڭمۇ يەرلىرى سۇ ئازلاپ كېتىپ، 70 - 80 كۈندە بىر قېتىم سۇ ئىچىشكە، توفرا كەلگەنلىكىگە زىرائەتلىرى قۇرۇپ كەتكەن. لېكىن «شەنگەن ئېرىقى» نىڭ

سۈيى كېمماي بىر خىلدا ئېقىپ تۇرغان. بۇنىڭغا پۈتۈن يۈرت قاتتىق نارازى بولغان. بۇ خىل ئادالەتسىزلىك تېغىزۇلۇق كىشىلەر لۇرغۇن قېتىم ئۈرۈمچىگە بېرىپ، جاك جۇڭ (ئۆلگە باشلىمىسى) غا ئەرز قىلغان بولسىمۇ، ھەل بولمايلا قالماي ئەكسەچە ئەرز قىلغۇ-چىلار سۈرۈشتۈرۈلۈپ جازالانغان. بۇ ئىشلارغا چىداپ تۇرۇشقا تا-قىمى قالماي خەلقنىڭ غەزەپ-نەپرىتى قايناپ، تېشىپ 1926-يىلى لۈكچۈندىكى ئەر-ئايال، قېرى-ياش دېھقانلار قوزغۇلۇپ، نەچچە مىڭ ئادەم قولغا كەتمەن، گۈرجەك، پالستا، ئوراق (ئور-غاق)، كەكەلەرنى ئېلىپ، بىر كۈن ئىچىدە توھلارنى چىقىپ ئېرىق بويىدىكى دەرەخلەرنى كېسىپ، ئېرىقلارنى تىندۈرۈپ، ئۈچ كۈن-كىچە دەرەخ يىلتىزلىرىنىمۇ قومۇرۇپ تاشلاپ «شەنگەن سۈيى»، «شەنگەن ئېرىقى» دېگەنلەرنى پۈتۈنلەي يوقىتىپ تاشلىغان.

تارىخنى ياد ئەتكۈچى ئەسلىمچىلەرنىڭ «شەنگەن ئېرىقى» ۋەقەسىنىڭ پارتلاش ئالدىدىكى سەۋەبىنى بايان قىلىشىچە مۇنداق بىر ۋەقە بولغان. 1926-يىلى كۈزلىك يىغىم ئاخىرلىشىپ، دېھقانلار ئازراق ئۆزلىرىنى ئوڭشۇۋالغاندىن كېيىن بالاغەتكە يەت-كەن ئوغۇل-قىزلىرىنىڭ توي نىكاھ ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، توي باشلىغان. «دەسلەپكى توي لۈكچۈننىڭ تۆۋەن مەھەللىسىدە باشلانغان. تويدا «شەنگەن ئېرىقى» نىڭ مىرابى ئەسمەتول (تويىنىڭ قائىدىسىدە تەرتىپىنى بۇزۇپ، ئەسكى ئىش قىلىدۇ، دېھقان ياشلىرىنى كۆزگە ئىلمايدۇ. ھەممەشە ئۆزىنىڭ مىرابلىقىنى كۆز-كۆز قىلىپ جاھانغا پاتمايدىغان ئەلپازدا بولىدۇ. ئۇنىڭ بۇقلىقى-سىزلىقى ئوتقا ياغ سەپكەندەك ۋەزىيەتنى پەيدا قىلىدۇ. مۇشۇ تويىدا يا-ماندىن قورقمايدىغان، يۇۋاشنى بوزەك ئەتمەيدىغان «گاڭگۇڭ» نامى بار سىدىق خەلىپىمۇ بار بولۇپ، ئۇ ئەسمەتول بىلەن تۇتۇ-

شۇپ قالدۇ. سىدىق خەلىپە ① ئەسەمتولنى ئۇرۇپ يۈتمەسنى سۇندۇرۇۋېتىدۇ. بۇ ئىش دېھقانلارنىڭ كۆڭلىگە بەك ياقىدۇ. ئىش مۇشۇنىڭدىن باشلىنىدۇ. يېزا ئەمەلدارلىرى مۇشۇ ۋەقەگە چىپ-تىشلىق كىشىلەرنى سۈرۈشتۈرىدۇ. بۇنىڭغا دېھقانلارنىڭ قارشىلىقى كۈچىيىدۇ. بۇنىڭ بىلەن دېھقانلار بىرلا ۋاقىتتا شەنگەن ئېرىقىنى يوقىتىش ھەرىكىتىنى باشلايدۇ. «شەنگەن ئېرىقى» ۋەقەسى توپىدىن بىرەر ھەپتە كېيىن بولىدۇ. بۇ ۋاقىتتا ھاۋا خېلىلا سوغاق بولۇپ قالغان مەزگىل ئىدى. كىشىلەر ئاللىقاچان قىشلىق كىيىملەرگە پۈركۈنۈپ بولغانىدى. «شەنگەن ئېرىقى» نىڭ تۈملىرىنى چىقىشتا دېھقانلار ھېچنەمىدىن قورقمايدىغان روھ بىلەن ئاجايىپ باتۇرلۇق كۆرسىتىدۇ.

دېھقانلار توختى دېگەن كىشى قىشلىق كىيىمى بىلەنلا سۇغا سەكرەپ چۈشۈپ تۈمىنى پاچاقلايدۇ. ماشىنىنىڭ گەنجاسى بۇنىڭغا قارشىلىق قىلغاندا، دېھقانلار ئۇنىڭ ئەدىۋىنى تازا بېرىدۇ. يۇقىرىقى ۋەقەدىن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت خەۋەر تېلېفونى ئىككىنچى كۈنى ھاكىم ماشىنى بىر مۇنچە ئادەم بىلەن لۈكچۈنگە كېلىپ «توغان ساق» دېگەن يەرگە يېقىنلاشقاندا، ئېرىقلارنى بۇزۇۋاتقان دېھقانلار ھەممىسى توپلۇشۇپ، ھاكىمنىڭ ئالدىغا ماڭىدۇ.

① سىدىق خەلىپە - «شەنگەن ئېرىقى» ۋەقەسىدىن كېيىن قامالغان. 1933 - يىلى غۇجىنىياز ھاجى پىچانغا يېزىلغاندا، ھاجىغا ئەسكەر بولۇپ، مۇرى كۈبەك ئەتراپىدا چىڭ شۈرىن، شىڭ سىسەي بىلەن ئۇرۇشقا قاتناشقان. 1947 - يىلى ئۈچ ناھىيە خەلقى كومىتېتىغا قارشى قوزغىلاڭ كۆتەرگەندە ئاكتىپ قاتنىشىپ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي رايونىغا ئۆتۈپ كەتكەن. 1950 - يىلى قايتىپ كېلىپ پارە تىيە پىچاندا ئېلىپ بارغان تۈرلۈك ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەرگە ئاكتىپ قاتناشقان. پىچاندا سىياسىي كېڭەش كومىتېتى قۇرۇلغاندا، سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولغان. خەلق ئىچىدە يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە زات. 1988 - يىلى دېھقانلار ئالەمدىن ئۆتكەن.

سايدا ھەر خىل سايمانلىق نۇرغۇن ئادەمنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ھاكىم قورقۇپ، ئادەملەرنى باشلاپ ئارقىغا ياتىدۇ. بۇ ئەھۋالنى ئۇ: «لۈكچۈن خەلقى قوزغىلاڭ كۆتەردى» دەپ تۇرپانغا مەلۇم قىلىدۇ. تۇرپاندىن بىر لىن ئەسكەر كېلىپ، ئەھۋالنى تەكشۈرۈپ كۆرگەندىن كېيىن: «بۇ ئىش ھۆكۈمەتكە قارشى قوزغىلاڭ ئەمەس ئىكەن» دەپ قايتىپ كېتىدۇ.

يۇقىرىقى ۋەقە ھازىرقىچە ياشانغان كىشىلەر ئاغزىدا شەنكەن يىغىلىقى دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە. پىچان تارىخىدىكى «شەنكەن يىغىلىقى» ياكى «شەنكەن ئېرىقى ۋەقەسى» يۇقىرىقىدىن ئىبارەت.

مائارىپ مۇنبىرىدىكى پېشەۋالار

ياقۇپ يۈسۈپ

ناھىيىمىزنىڭ يېقىنقى زامان مائارىپ تارىخىغا نەزەر سالغىمىزدا، يۇرت خەلقىنىڭ تەلىپى ۋە ئارزۇسىنى قانائەتلىندۈرۈش مۇددىئا ۋە ئىستىكىدە تەرەققىي پەرۋەر ئەمەلدارلار، يېڭىلىققا ھەرىسەمەن كاتتا بايلار نۇرغۇن سەۋەبلەر بىلەن چەت ئەلگە چىقتى، چەت ئەللەرنىڭ ئىلغار پەن - تېخنىكىسى ۋە مەدەنىي ھاياتىنى كۆردى. ئۇلار چەت ئەللەردىن ياخشى ۋە ئىجابىي تەسىراتلارغا ئىگە بولۇپ، ئۆز يۇرتلىرىدىمۇ يېڭىلىق يارىتىش ئىشى بىلەن روھى دۇنياسىنى بېيىتىپ كەلدى. بۇلار يېزىقنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن ئالدى بىلەن بىلىملىك كىشىلەرنى يېتىشتۈرۈش لازىملىقىنى، مەدرىس ۋە مەكتەپلەرنى ئېچىش كېرەكلىكىنى تونىدى. شۇ ئا بۇ كىشىلەر ئۆز زامانىغا لايىق مەشھۇر مەدرىسلەرنىڭ سەلمىنىشىغا تۈرتكە بولدى. ئىقتىدارلىق تالىپلارنى خوشنا ئەللەرگە ئوقۇشقا ئەۋەتتى، قابىلىيەتلىك ئۆلىمالارنى مەدرىسلەرنىڭ مودەرىسلىكىگە تەيىنلىدى. ئوقۇ - ئوقۇتۇش ياخشى يولغا قويۇلغانلىقتىن بۇ مەدرىسلەردە ئىلىم تەسەببىل قىلغانلاردىن ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئاتاقلىق شائىر، جامائەت ئەربابى، يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدار، خەلق پەرۋەر ئىنقىلابچىلار يېتىشىپ چىقىپ، ھەر قايسى زامانىسىدا يۇرت ۋە خەلق ئۈچۈن كۆرىنەرلىك تۆھپىلەرنى قوشتى. بۇ كونا مائارىپ بىزنىڭ يېڭى مائارىپقا ئېرىشكىچە بېسىپ ئۆتۈپ كەن يولىمىز بولدى. 1915 - يىللىرى پىچان خەلقى ئارىسىدا خۇ-

راپاتلىققا قارشى بىر قېتىملىق كۆرەش قانات يايدى، بۇ كۆرەشتە خەلقنىڭ دىلىنى يورۇتۇش، ئىلىم - مەرىپەت ئۇرۇغىنى چېچىش ئۈچۈن ئەكسىيەتچى ھۆكۈمەت ۋە جەمئىيەتتىكى سۈت-ئەسسىپ كۈچلەرنىڭ بىسىمىغا تېز پۈكۈمەي، خەلق مائارىپ ئىشلىرىغا ئۆزىنى ئاتىغان ئاتاقلىق زىيالى تاھىر بەگ، ئاجايىپ زور غەيرەت شىجا-ئىتىنى ئىشقا سېلىپ، جاھالەتلىك، زۇلمەتلىك قىلالق تۇرمۇشنى ئۆزگەرتىش يولىدا پەننى مەكتەپ ئېچىشتەك يېڭىلىق يارىتىش روھى بىلەن كۆكرەك كېرىپ مەردانلارچە ئوتتۇرىغا چىقتى، ئۇ-نىڭ بۇ ھەرىكىتى خەلقنىڭ يېڭى مائارىپنىڭ باشلىنىشىغا يېقىلغان مەشئەل بولدى. گەرچە «تاھىرىيە مەكتىپى» ئۇزۇن داۋام قىلالمىغان بولسىمۇ، بىر نەچچە يىل ئىچىدە مەرىپەت ئۇرۇقلىرى، خەلقنىڭ قەلبىگە تېرىلدى. مۇنىيەت ئېتىزغا تېرىلغان ئۇرۇق ئۈنۈمى ۋە مەھسۇلات بەرمەي قالامدۇمۇ بۇ زاتنىڭ ۋە يېتىشتۈرۈگەن مۇئەللىملەرنىڭ ئەجرى بىكارغا كەتمىدى. نۇرغۇن بىلىملىك كىشىلەر يېتىشىپ چىقىپ، ئۆز كارامەتلىرىنى كۆرسەتتى، خەلقنىڭ كۆزى ئېچىلدى.

بۇ ماقالىدا مەن 1933 - يىلدىكى ئاپىرىل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن يېڭى قۇرۇلغان پەننى مەكتەپلەرنى نەزەردە تىتۈتۈپ، بۇ مەكتەپلەردە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىگەن پىشقەدەم مائارىپچىلار-نى ئەسلەش يۈزىسىدىن دەسلەپكى قەدەمدە بىر قىسىم مائارىپچىلارنىڭ تەرجىمىھالىنى تونۇشتۇرىمەن.

نەمتۇللا رەشىمى

نەمتۇللا رەشىمى پىچان ناھىيە لەمچىن يېزىسىدا 1879 - يىلى دىنى ئوقۇمۇشلۇق ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. دەسلەپكى ساۋادىنى دادىسىنىڭ ياردىمىدە چىقارغان، ئۇ نەۋقىران ياشلىق چاغلىرىنى

دېھقانچىلىق ۋە سودا تىجارەت بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن. 1934 - يىلى لەمجىندە بىر سىنىپ پەننى مەكتەپ تەشكىللىمە كەندىن كېيىن ئوقۇتقۇچى كاملىغىنى نەزەردە تۇتۇپ، شۇ ۋاقىتتا كى يېزا باشلىقى مەرىپەت پەرۋەر زات يۈسۈپ ھوشۇرنىڭ تەشەببۇسى بىلەن تۇرپان ئاستانىدىكى ئوقۇتقۇچىلار يېتىشتۈرۈش كۇرسىغا ئوقۇشقا ئىۋەتىلگەن. شۇ يىلى كۈزدە كۇرسنى پۈتتۈرۈپ كەلگەندىن كېيىن، ئۆزى بىلەن بىرگە ئۈگەنگەن ھەبىببۇللا ئامىر بىلەن مەكتەپنىڭ پۈتۈن ئوقۇتۇش ئىشىغا مەسئۇل بولۇپ ئىشلەگەن. ئۇ 1940 - يىلىغا قەدەر لەمجىن مەكتىپىدىن 13 نەپەر ئوقۇتقۇچى يېتىشتۈرۈپ ناھىيىمىزنىڭ پىچان بازار، ماچاڭ، چوقتام، شوگە، خانىدۇ، لەمجىن، چوۋاڭقىر، سۇ بېشى قاتارلىق جايلارغا 2 - ئەۋلاد مائارىپچىلارنى يېتىشتۈرۈپ بەرگەن، تەربىيىلىگەن 2 - ئەۋلاد مائارىپچىلىرىمىزدىن ھازىر ھايات بىرلىرىمىز سەلىمە رەشىدى ھەمدۇللا ھىۋىپ، ناھىيىمىزدىكى كونا مائارىپچىلارنىڭ ۋارىسى سۈپىتىدە پىنسىيە تۇرمۇش كەچۈرۋاتىدۇ. نەمتۇللا رەشىدى. 1934 - يىلىدىن 1951 - يىلىغا قەدەر ئوقۇتقۇچى، مەكتەپ مۇدىرى، ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدىنى ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ رەئىسى، ناھىيىلىك مائارىپ بۆلۈم باشلىقى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش ھەيئىتى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. نەمتۇللا رەشىدى 1972 - يىلى 93 يېشىدا ۋاپات بولدى.

مەخمۇت ھەسەن

مەخمۇت ھەسەن 1917 - يىلى جەنۇبىي ناھىيىسىدە دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1927 - يىلى گۇچۇڭ ناھىيىسىگە كۆچۈپ كەتكەن، ئوقۇش يېتىشىغا توشقاندىن كېيىن ئاتىسى ھەسەن توختىشىق تۇرمۇش قىيىنچىلىقىغا قارماي مۇھىدىن ئىپەندى، نۇرىيىدىن

ئەپەندىلەردە ئوقۇتقان، باشلانغۇچ مەكتەپ سەۋىيىسىگە ئىگە بولغان.
 دىن كېيىن تۇرپان ئاستانىدە شاھى دەردان قارىيىدا ئوقىغان. ئاستانىدا
 يېڭى مەكتەپ ئېچىلغاندىن كېيىن ئابدۇرۇسۇل ئەپەندى دوگامەت ئە-
 پەندى، ھەيدەر ئەپەندىلەردە ئوقىغان. 1934 - يىلى لۈكچۈنگە كۆچۈپ
 كېلىپ، لۈكچۈندە قۇرۇلغان يېڭى مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولغان. 1938 -
 يىلى پىچان بازار مەكتەپتە مۇدىر بولغان. 1943 - يىلى لەمچىن
 باشلانغۇچ مەكتەپكە يۆتكەلگەن. 1946 - يىلى لۈكچۈن بازار مەك-
 تەپكە يۆتكىلىپ ئىشلىگەن. 1947 - يىلى پىچان دېھقانلار قوزغىلى-
 گىغا قاتنىشىپ پارتىزانلار بىلەن بىرگە غۇلجىغا ئۆتۈپ كېتىپ
 مىللىي ئارمىيىدە ھەربىي دوختۇر بولغان. 1957 - يىلىدىن كېيىن
 1977 - يىلىغىچە تۇرپان ناھىيىلىك، گۇچۇڭ ناھىيىلىك خەلق دوخ-
 تۇرخانىسىنىڭ باشلىقى بولغان. ئۇنىڭدىن كېيىن بىڭتۇەن دوختۇرخا-
 نىسىغا يۆتكىلىپ چىقىپ ئىشلىگەن. 1992 - يىلى 5 - ئايدا ئۈرۈم-
 چىدە كېسەل بولۇپ ئالەمدىن ئۆتكەن.

سەئىدىياز ۋاجىدى

سەئىدىياز ۋاجىدى، 1911 - يىلى پىچان ناھىيىسىنىڭ لۈكچۈن
 بازىرىدا ئۇششاق تىجارەتچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئوقۇش
 يېشىغا يەتكەندىن كېيىن موللىدا ئوقۇپ ساۋادىنى چىقىرىۋالغان.
 1934 - يىلى تۇرپان ئاستانىدا ئېچىلغان مۇئەللىملەر تەربىيىلەش
 كۇرسىغا بېرىپ ئابدۇرۇسۇل ئەپەندى، ھەيدەر ئەپەندىلەردە ئوقى-
 ۋان. 1934 - يىلى لۈكچۈندە پەننى مەكتەپ ئېچىلغاندا ئوقۇتقۇچى
 بولغان. 1938 - يىلى پىچان بازار مەكتەپكە يۆتكىلىپ چىقىپ ئو-
 قۇتقۇچى بولغان. 1943 - يىلى لۈكچۈنگە قايتىپ بېرىپ ئىلگىرى -
 كېيىن ئوقۇتقۇچى، لۈكچۈن ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىدا كاتىپ، ئا-
 مانشاھ مەكتەپنىڭ مۇدىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. ئاز بىر

ۋاقىت خىزمەتتىن ئايرىلىپ قالغان. 1954 - يىلى پىچان ناھىيىلىك خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى قۇرۇلغاندا مۇئاۋىن رەئىس بولغان. 1966 - يىلى مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا تارتىپ چىقىرىلغان. 1968 - يىلى 6 - ئايدا سازاي قىلىنىپ زىيانكەشلىككە ئۇچراپ 57 يېشىدا ۋاپات بولغان.

شېرقاچى ئۇستاز - قاسىم مۇخپۇل

- سىمتىياز تۇرسۇن

ئوقۇتقۇچى قەلىمىنىڭ ئالىي جاناپلىقى ئۆزىنىڭ تەربىيە ئىلىمىگە ئۆتكەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھايات يولىنى يورۇتىش ۋە ئۇلارنىڭ ئىستىقبالى ئۈچۈن كۆيۈنىشتە ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ ئۆز پەرزەنتىنى قانداق سۆيىش ۋە قانداق ھىمايە قىلىش، ئوقۇغۇچىلارنىمۇ شۇنداق سۆيىدۇ ۋە ھىمايە قىلىدۇ. ئۆزىنىڭ ئەڭ قىممەتلىك نەرسىسىنى قۇربان قىلىشقا تەييار تۇرىدۇ. قاسىم مۇخپۇل ئەنە شۇنداق ئوقۇتقۇچى.

قاسىم مۇخپۇل 1942 - يىلىدىن 1944 - يىلى 3 - ئايغىچە چىقىم باشلانغۇچ مەكتەپتە مۇئەللىم ۋە مۇدىر بولۇپ ئىشلىگەن مەزگىلدە بىر ئىش يۈز بېرىدۇ. يەنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ۋە ھەربىي دائىرىلىرى مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بىر ئوقۇغۇچىنى ئەسكەرلىككە تۇتماقچى بولىدۇ. قاسىم مۇخپۇل بۇ ئىشقا نارازىلىق قىلىپ، ناھىيىلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىغا كېلىپ، ئويۇشمىنىڭ رەئىسى نۇر ھېۋىزولغا ئەرز قىلىدۇ. نۇر ھېۋىزول: «ئۇنداق بولسا ئوقۇغۇچى قالسۇن، ئۇنىڭ ئورنىغا سەن ئەسكەر بول»، - دەپ قاسىم مۇخپۇلنى ئەسكەرلىككە تۇتۇپ بېرىدۇ. شۇنداق قىلىپ قاسىم مۇخپۇل ئۆز ئوقۇغۇچىسىنى قوغداش يولىدا ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ كېتىدۇ.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ شەپقەتچىسى 1920 - يىلى 10 - ئايدا پىچان ناھىيىسىنىڭ لەڭگەر مەھەللىسىدە دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ 1932 - يىلىغىچە ئائىلە تەربىيىسىدە بولغان، 1932 - يىلىدىن 1936 - يىلىغىچە دىننى مەكتەپتە ئوقۇغان. 1936 - يىلى 2 - ئايدىن 1942 - يىلىغىچە شۆگە باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇغان. ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئەلا ئوقۇغۇچىغا مەكتەپ پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئوقۇتقۇچىلىققا تەكلىپ قىلىنغان.

قاسىم مۇخپۇل ئوقۇتقۇچىغا ئەڭ ئېھتىياجلىق، تۇرمۇش شارائىتى بىر قەدەر قىيىن، ناھىيىنىڭ يېراق ۋە چەت يېزىسى — چىقىم يېزىسىغا ئەۋەتىلگەن. ئۇ مەكتەپتە ھەر خىل قىيىنچىلىقلارنى يېتىپ كېلىپ ناھايىتى تىرىشىپ ئىشلەيدۇ. ئوقۇغۇچىلارغا كۆيۈنىدۇ. ئۇ ئۆز كەسپىگە تازا بېرىلىپ ئىشلەۋاتقان مۇشۇ مەزگىلدە ئۆز ئوقۇغۇچىسىنى قوغداپ قالغىنى دەپ ئەسكەر بولۇشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئەسكەر بولغاندىن كېيىن ئۇ 1944 - يىلى 3 - ئايدىن 10 - ئايغىچە ئۈرۈمچى، غۇلجا قاتارلىق جايلاردا تۇرىدۇ. 10 - ئايدا گومىنداڭ قوشۇنىدىكى 800 نەپەر ئەسكەر بىلەن بىللە ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئىنقىلابىي قوشۇنىغا قوشۇلۇپ كېتىدۇ. 1945 - يىلى مىللىي ئارمىيىدە مۇئاۋىن بەنجاڭلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ. ئۇ كەڭ سايا قاتارلىق جايلاردا گومىنداڭ قوشۇنى بىلەن بولغان قانلىق جەڭلەردە سول قولغا ئوق تېپىكىپ ياردانمىدۇ. ئۇ مۇشۇ سەۋەب بىلەن ھەربىي سەپتىن چېكىندۈرۈلىدۇ. قاسىم مۇخپۇل كەسىپ ئالماشقاندىن كېيىن 1945 - يىلى 10 - ئايدىن 1946 - يىلى 8 - ئايغىچە غۇلجا مەجرۇھلار جەمئىيىتىدە كاتىپ بولۇپ ئىشلەيدۇ. قاسىم مۇخپۇل ئارمىيىدە ۋە يەرلىكتە زور پىداكارلىق ۋە ساداقەتلىك بىلەن ئىشلىگەچكە بىر قېتىم 207 - نۆمۈرلۈك «پىدا-ئىي» دېگەن مېدال بىلەن بەنە بىر قېتىم 339 - نۆمۈرلۈك «سادا-

قەت» مېدال بىلەن مۇكاپاتلىنىدۇ.

قاسىم مۇخپۇل 1946 - يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى 11 ماددىلىق تېنچلىق بېتىم ئىمزالانغاندىن كېيىن 7 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ئائىمەلىسى پىچان ناھىيىسىگە قايتىدۇ. ئۇ قايتىش سەپىرىدە ماناسقا كەلگەندە گومىنداڭ دائىرلىرى تەرىپىدىن قولغا تېلىنىدۇ. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي تەرەپ بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ، گومىنداڭ دائىرلىرى بىلەن سۆزلىشىپ، ئۇنى قۇتقۇزۇپ قالىدۇ. ئۇ گومىنداڭ تەرىپىدىن تۇتۇلغاندا، ئۇلار بىلەن تىغۇ - تىغ كۆرەش قىلىپ، بىر خەلق چەڭچىسىگە خاس باتۇرلۇق روھىنى ئىپادىلەيدۇ.

قاسىم مۇخپۇل 1946 - يىلى 11 - ئايدا ئائىلىسىگە قايتىپ كېلىپ 1947 - يىلى 11 - ئايغىچە شۆگە باشلانغۇچ مەكتەپتە يەنە ئۈچ قۇتقۇچىلىق كەسپىنى باشلايدۇ. 1947 - يىلى 3 - ئايدا ئۈچ ناھىيىدە دېھقانلار ئىنقىلابىي پارتىلىغاندا، قاسىم مۇخپۇل بۇ ئىنقىلابقا قاتنىشىدۇ. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى قاسىم مۇخپۇلنىڭ ئۈچ ۋىلايەت ئارمىيىسىگە قاتناشقانلىقى ۋە ناھىيىمەزىكى دېھقانلارنىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكەتلىرىدە ئاكتىپ رول ئوينىغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى تۇتقىن قىلىپ، ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىشنى قارار قىلغان بولسىمۇ ئۇ يوشۇرۇن-ئۆپ يۈرۈپ، بۇ سۈيىقەستتىن قۇتۇلۇپ قالىدۇ.

قاسىم مۇخپۇل شىنجاڭ تېنچلىق بىلەن ئازات بولغاندىن كېيىن 1950 - يىلى 1 - ئايغىچە دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1950 - يىلى ئۇ يەنە ئۆزى قىزغىن سۆيگەن مائارىپ سېپىگە كىرىپ خىزمەت ئىشلەشكە باشلايدۇ. ئۇ ئىلىگىر - ئاخىرى بولۇپ، با-زار مەكتەپ، ھوڭ، شۆگە، لەڭگەر مەكتەپلەردە بەزىدە ئوقۇتقۇچى، ۋە بەزىدە مەكتەپ مۇدىرى بولۇپ، پىچان ناھىيىسى مىللىي مائارىپنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشىدۇ.

1986 - يىلى خەلقنىڭ بۇ ياخشى مائارىپچىسى تام بېسىۋېلىش

پاچىئەسى بىلەن بىزدىن ئايرىلىدۇ.

يولداش قاسىم مۇخپۇل ماٹارىپچىلار ئىچىدىن چىققان ئىنقىلا-
بىي قەھرىمان، ئۇ چوڭگو دېموكراتىك ئىنقىلابنىڭ تەركىبىي قىسمى
ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، ئەكسىيەتچى گومىنداڭ ھۆكۈ-
مىتىگە قارشى جان پىدالىق بىلەن كۆرەش ئېلىپ بېرىپ ئىككى
ئوردىن بىلەن مۇكاپاتلانغان ئازاتلىق جەڭچىسىدۇر.

ئۇيغۇر كلاسسىك 12 مۇقامىنىڭ پىچان

ۋارىيانتى تېكىستلىرى

ئۇيغۇر كلاسسىك 12 مۇقامىنىڭ پىچان ۋارىيانتى تېكىستلىرى
 بىلەن مېھمان ناخشا تېكىستلىرى ھازىرقى قىسىمدا ئىزاھات

ئىزاھات ھۆججەت

پىچان ناھىيىسى - يېقىنقى زامان ئۇيغۇر خەلقى تارىخىدىكى
 كونا تۇرپان نامى بىلەن ئاتىلىپ كەلگەن تەسىرى، رولى چوڭ
 بولغان مەدەنىيەت مەركەزلىرىدىن بىرى. قوللىنىلىدىكى - ئۇيغۇر
 كلاسسىك 12 مۇقامىنىڭ پىچان ۋارىيانتى (نۇسخە) تېكىستلىرى
 بىلەن مېھمان ناخشا تېكىستلىرى، - ئۇزاق زامان ۋە قانچە
 ئەسىر - يىللارنى ئاتلاپ ئېغىزدىن - ئېغىزغا، قۇلاقتىن - قۇلاققا
 كۆچۈپ دەۋردىن-دەۋرگە يېتىپ كەلگەن، سەنئەت بېغىمىزدىكى تۈر-
 لۈك تۈمەن رەنا گۈللەرنىڭ بىرى بولغان، مۇقامدىن ئىبارەت بىر
 تۈپنىڭ 12 قات شېخىدا ئەڭ نەپىس، ئەڭ چىرايلىق، ئەڭ خوشبۇ-
 راق ئېچىلغان بىر دەستىسى.

ئەنە شۇ دەستە گۈلدىن ئىبارەت بولغان مۇقام تېكىستلىرىنى
 كۆڭۈل قاتلىرىدا ساقلاپ، يۈرەك ئوتىدا تاۋلاپ زامانىمىزغا
 ئۇلاشتۇرغۇچىلار - بىزنىڭ سەنئەت بېغىمىزدىكى ئەڭ سۆيۈملۈك
 كىشىلەر. شۇنداقلا ئەڭ سۆيۈملۈك باغۋەنلەردۇر.

ناھىيىمىزدىكى مۇقام تۈرلىرىدىن: ساپا، ناۋا، پەنجىگاھ،

چارىكاھ، مۇشاۋىرەك، چەبىيات، ئۇششاق، دۇلان، راک،
نۇمبارەت 10 تۇرىنىڭ تېكىستلىرىنى شېرىپ ساۋۇت ئۇ
ئاۋۇت روزىمەت ئاكا؛ «گۈليار مۇقامى» نىڭ تېكىستى
روزى، «ئۇزھال» نىڭ تېكىستىنى - ئىبراھىم كامىل
ئۇلاشتۇردى. بىز ئۇلارغا چىن كۆڭلىمىزدىن رەخمەت ئې
بۇ كىشىلەرنىڭ قىسقىچە تەرجىمە ھالى توۋەندىكى
شېرىپ ئۇستا - 1924 - يىلى پىچان ناھىيە لۈكچۈ
نىڭ سىر قىپ (سىركىپ) مەھەللىسىدە ئولتۇرۇشلۇق بىر
لادىدىن نەغمە كەشلىك بىلەن شۇغۇللۇنۇپ كەلگەن.
نىڭ ئادىر سەنئەتكارى - ساۋۇت ئاخۇننىڭ ئائىلىسىدە
ئوقۇش بېشىغا يەتكەندە ئۆز مەھەللىسىدىكى باشلانغۇ
ئوقۇغان. شۇ چاغلاردا ئاتىسىنىڭ تەسىرى بىلەن ئاخ
ھېرىس بولۇپ ئۆسكەن. 12 ياشقا كىرگەندە ئاتىسى
ئاخۇن ئۆلۈپ كېتىپ، دادىسى - ساۋۇت ئاخۇن تەرى
باشلىغان. شېرىپ ساۋۇت دادىسىنىڭ مەسلىھىتى بىلە
نەي، كېيىن سۇناي چېلىشنى ئۆگەنگەن. ئەپسۇسكى ئ
كىرگەندە چېرىكلەككە تۇتۇلغان. ئۇنىڭ زالىم شىكسى
مىتىگە چېرىك بولغۇسى كەلمىگەنلىكتىن 4 قېتىم قاچق
ھەر قېتىمدا تۇتۇلۇپ قاتتىق جازالانغان بولسىمۇ
يانمىغان. شۇ سەۋەپتىن ھەربىي قىسىم ئۇنىڭغا كى
قىلىش ئۈچۈن يەرلىك سوتقا ئۆتكۈزۈپ بەرگەن.
نەتىجىدە ئۈرۈمچى يەرلىك سوت مەھكىمىسى ئۇنى
قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلغان. تۈرمە دائىرلىرى ئۇنى
مۇدىتىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن پىچان ناھىيىسىنىڭ يانقىر
سىدە كارىز چاپتۇرغان. 1946 - يىلى جازا مۇددىتى
قويۇپ بېرىلگەن. شېرىپ ساۋۇت ئائىلىسىگە قايتىپ كەلگە

ياغاچچىلىق كەسپىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن لەمبىنىگە چىقىپ تۇققانلىرىدا -
 غا شاگىرت بولغان. ئۇنىڭ قەلبىگە گۈدەك چاغلاردا تۇتاشقان -
 مۇزىكەغا ھېرىسلىق ئوتى ئۆچمىگەنلىكتىن شۇ دەۋردىكى -
 مەشھۇر مۇقامچى نىياز (شەيتان) غا شاگىرت بولۇپ 12 ھۇقامنى
 قابىتىدىن پىششىقلاپ ئۆگەنگەن. ئۇنىڭ بىقمىلىق ناخشىسى. ساتار -
 نىڭ مۇڭلۇق كۈيى لەمبىن باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ھۇددىسىنى
 قاتتىق تەسىرلەندۈرگەنلىكتىن ئۇ مەكتەپ سەنئەت ئۆمىكىگە
 تەكلىپ قىلىنغان. شېرىپ ساۋۇت لەمبىن مەكتەپىدىكى بىر يۈ -
 رۇش ناغىرىنى كۆرۈپ: «ساتارم - سۇناي بولسا. داپ - ناغرا
 بولسا. مەن 12 ھۇقامنى يەنە ياڭراتقىدەكمەن» - دېگەن تۇيغۇغا
 كەلگەن. ئىككى نەپەر شاگىرتقا، ناغىرىنى داپ ئورنىدا خىزمەت
 قىلدۇرۇش ئۈچۈن 16 خىل پەدىگە ناغرا چالالايدىغان قىلىپ
 تەربىيىلىگەن. دېمەك، ھۇقامدىكى 16 خىل ئورۇلدىغان داپ
 ئۇدارى - ناغرىغا كۆچۈرۈلگەن. شېرىپ ساۋۇت ھۇقام ناخشىلىرىنى
 سۈنئىي بىلەن چېلىۋەرگەن. نەتىجىدە ئۇ كۆزلىگەن مەخسەتكە
 يەتكەن. شېرىپ ساۋۇت - ئۇدۇم بولۇپ كېلىۋاتقان ئادەت بويىچە
 ئىسمى، جىسمىغا لايىق سۇنايچى بولۇپ يېتىشكەن. بىزنىڭ
 ماكانىمىزدا سۇنايچى بولۇش ئۈچۈن ھۇقامنى بېلىشى ھۇقام ناخشى -
 لىرىغا سۇناي چالالايدىغان بولۇشى لازىم. ناغرىچى بولۇش
 ئۈچۈن ھۇقامدىكى داپ ئۇدارى بويىچە 16 خىل پەدىدە ناغرا
 ئۇرالىشىڭىز كېرەك. ئۇنداق بولمىغاندا كىشىلەر سىزنى «ھۇقامدا
 يوق!» - دەپ كۆزىگە ئىلمايدۇ. شېرىپ ساۋۇت ئەينىدىكى كىشىلەر
 قەلبىدىكى «ھۇقامدا بار» سۇنايچى بولغان ئىدى.

شېرىپ سۇنايچى 1949 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى ئايلىرىدا ئۆز
 مەھەللىسىگە قايتىپ كەلگەن ۋە بىر يۈرۈش ناغرا قويىدۇرۇپ
 يۈرۈشلەشتۈرگەن. ئەنە شۇ كۈندىن ئىبارەت ناغرا - سۇنايچى -

لىق ئۇنىڭ كەسپى بولۇپ، كىم، نەدىكى تېرى ياكى مەشرەپكە تەكلىپ قىلسا، شۇ يەرگە بارغان. توي - تۈكۈنلەردە ئۇنىڭ سۈنمىنىڭ ئاۋازى ياڭ-رىسا، ئەلنەغمە مەشرەپ سورۇنلىرىدا ئاتا مەراس تەۋرۈك ساتتارى بىلەن ناخشا - كۈيلىرى ياڭرىغان.

يىللار كەينى - كەينىدىن قاتار تېزىلغان يۈكۈك تۈگىلەردەك ئۆقتى. بۇ جەرياندا شېرىپ سۇنايچى تېخىمۇ كامالەتكەن يېتىپ، شان - شۆھرەت قازىنىشقا باشلىدى. خەلق ئاممىسى ئەندى ئۇنى شېرىپ ئوستا (ئۇستاز) نامى بىلەن ئاتايدىغان بولۇشتى. ئەپ - سۇس - ئەپسۇس تۈمەن مىڭلارچە ئەپسۇسكى 1966 - يىلى باشلانغان «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» راستىن زورلىغىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى. ئۇستام شۇنچە ئۇزاق يىللاردىن ئىجدىھات بىلەن ئۆگەنگەن 12 مۇقام - سېرىق ناخشا «چىن - شەيتانلار نەغمىسى»، «زەھەرلىك چۆپ» - دېگەندەك بەدىئىيات بىلەن ھاقارەتلەندى.

دۇنيادا مەدەنىيەتنى بوقۇمى مىللەت بۇلامدۇ؟ مىللەت ئىكەن مەدەنىيەتنى بولۇشى كېرەككە! ئەگەر پۇقرالارنىڭ ئۆز مىللىتىنىڭ مەدەنىيەتكە ۋارىسلىق قىلىشىغا يول قويۇلمىسا، ئۇ مەدەنىيەت مۇستەبىتلىكى ئەمەسمۇ! شۇنداق ئۇ ئىسمى - جىسمىغا لايىق مۇستەبىتلىك! شۇ سەۋەپتىن شېرىپ ئۇستام: «تۆت كۈننىڭ چارى - چىسى!» دېگەن بەدىئىيات بىلەن ئەيىپلەندى. ئۇنىڭ ئاشكارا سورۇنلاردا ناخشا ئېيتىشقا يول قويۇلمىدى.....

دەۋر بۆلگۈچ شانلىق ئەھمىيەتكە ئىگە 3 - ئومۇمىي يېغىنىدىن كېيىن لەمچىن، تويۇق، لۈكچۈن، دالانكارىز، دىغار قاتارلىق جايلاردىكى مىڭلىغان يىگىت - قىزىلارنىڭ شادلىق ۋە تويىنى قىزىتىپ كەلگەن شېرىپ ئۇستام ئورنىدىن دەس تۇردى. قارا بولۇتلار سۆزۈلدى. ئۇنىڭ مەدەنىيەت ھوقۇقى ئۆز قولىغا قايتىپ كەلدى. شۇ سەۋەپتىن ئۇنىڭ ئاتا مەراس ساتتارى بىلەن

سۇنئىي يەنە ياڭراشقا باشلىدى. ئۇنىڭ چاپلىق ئەھمىيىتى كىشىلەر نەزەردىن چەتتە قالمىدى. ھۇناسمۇئەتلىك رەھبەرلەرمۇ ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلدى. نەتىجىدە ئۇنىڭ ياڭراق سۈنئىيىنىڭ ئاۋازى - شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى تەبرىكلەش بايرىمىدا ئۈرۈمچى خەلق مەيدانىدا ياڭرىدى. ئۇ شۇ كۈنى بەخت قوشى بېشىغا قونغاندەل خوشاللاندى. چۈنكى ئۇ شۇ كۈنى ئۆز ئەھمىيىتىنىڭ شانلىق نەتىجىسىنى كۆردى. ئۇنىڭ لەززىتىنى تېتىدى. بۇ كۈن ئۈستامنىڭ ئۆمۈر دەپ-تىرىنىڭ بىر سەلتەنەتلىك بېتى بولۇپ قالدى.

1990 - يىلى ئۈستامنىڭ سۇنئىي «تۇرپان ئۈزۈم بايرىمى» دا يەنە بىر قېتىم چاراشلىدى. ئۇنىڭ ئەھمىيىتى كىشىلەر قەلبىدىن يەنىمۇ چوڭقۇر ئورۇن ئالدى.

«گۆھەر مۇ سۈركىمىسە پاقىرەپتۇ» - دېگەندەك، ئۈستامنىڭ ئۇزاق يىللاردىن كۆڭۈل قاتلىرىدا ساقلاپ كەلگەن ھۇقام تېكىسىلىرى تىزىلىنىپ، رەتلەنگەندىن كېيىن ئۇنىڭ كىشىلەر قەلبىدىكى ئوبرازى تېخىمۇ نۇرلاندى. ھۇناسمۇئەتلىك رەھبەرلەرنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىدى. شۇنىڭ بىلەن شېرىپ ئۈستام بۇ يىل (1992 - يىلى) 5 - ئايدا شىمالىي شىنجاڭ بويىچە غۇلجىدا ئۆتكۈزۈلگەن، ناخشا - ئۇسۇل كۆرىكىگە، 8 - ئايدا تۇرپان ۋىلايىتى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ھۇقام مۇسابىقىسىگە، 11 - ئايدا ئىككى نەپەر شاگىرتى بىلەن بىرلىكتە بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن ھۇقام پائالىيىتىگە قاتناشتى. ھازىر پىچان ناھىيىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى ئۈستامنىڭ يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە ئېيتىپ كەلگەن ناخشا ۋە سۇنئىي بىلەن ئورۇنلانغان. داپ ۋە ساتار ئارقىلىق ئورۇنلانغان ئىككى يۈرۈشلۈك ھۇقام - كۈيلىرىنى لېنتىغا ئېلىش خىزمىتىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن تەييارلىق كۆرمەكتە.

شىرىپ ئۇستام ھازىر ياشىنىپ قالغان بولسىمۇ، ئىسپان-
دىنىيەتنىڭ مەدەنىيەت بايلىقىنى ئەۋلادلىرىمىزغا قالدۇرۇش ئۈچۈن
تىرىشماقتا.

يەنە بىر مۇقامچىمىز ئاۋۇت روزىمەت 1927- يىلى پىچان نا-
ھىيە لۈكچۈن بازىرىنىڭ تۆۋەن مەھەللە كەنتىدە كەمبەغەل دېھقان
ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. دىنىي ۋە باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئوقۇپ
ساۋادىنى چىقارغان. ئۇ ئۆز مەھەللىسىدىكى نىياز ئاكىنى ئۇستاز
تۇتۇپ مۇقام ئۆگىنىشكە كىرىشكەن.

ئۇ ئۇزۇن يىللار موزدولۇق ھۈنەرى بىلەن جان باققان بول-
سىمۇ، مۇقام ناخشىلىرىدىن ھېچنى ئۈزەلمىگەن. ئۇنىڭ موز-
دوخانىسى ناخشا سەھنىسىگە ئايلىنىپ، كىشىلەر قەلبىنى لەرزىگە
سالغان. نەتىجىدە ئۇ تالانتلىق ناخشىچى، مەشھۇر داپەندى بولۇپ
يېتىشكەن. مەشرەپ سورۇنلىرىنىڭ كام بولسا بولمايدىغان ئەھلى-
گە ئايلىنغان....

ئاۋۇت ئاكا 1987- يىلى لۈكچۈن ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ سەنئەت
ئوقۇتقۇچىسى - مۇھەممەت ئىبراھىم قۇرغان «ئىشتىن سىرتقى مۇ-
قام ئۆگىنىش سەنئەت ئۆمىكى» گە ئۇستازلىققا تەكلىپ قىلىنغان.
شۇندىن ئېتىبارەن بۇ پىشقەدەم ئۇستاز، ياش ئەۋلادلارغا مۇقام
ناخشىلىرىنى ئۆگىتىپ تەربىيەلەپ كەلمەكتە. بۇ ئىشتىن سىرتقى
مۇقام ئۆگىنىش سەنئەت ئۆمىكى 1991- يىلى پىچان ناھىيىسىدە
ئۆتكۈزۈلگەن مۇقام كۆرىكى مۇسابىقىسىدە 2- لىككە؛ 1992- يىلى
ئۈرۈم بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن ۋىلايەتلىك مۇقام
مۇسابىقىسىدە 1- لىككە ئېرىشىپ، جامائەتچىلىكىنىڭ ئالاقىسىغا سازا-
ۋەر بولدى.

ئاۋۇت ئۇستام پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن بۇ سەنئەت گۈرۈپپىسى

سىمدىكى ياشلارغا مۇقام ناخشىلىرىنى ئۆگەتمەكتە ۋە ئۇلارنى تەربىيەلىمەكتە.

ئابدۇللا روزى پىچان ناھىيىسىنىڭ پىچان بازىرى سۇ بېشى مەھەللىسىدە ئولتۇرۇشلۇق روزى ئاكىنىڭ ئائىلىسىدە 1935-يىلى دۇنياغا كەلگەن.

15. يېشىدىن باشلاپلا پىچان ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ قارمىقىدىكى ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئارتىسى بولۇپ، مەشھۇر تەمبۇرچى ۋە ناخشىچى بولۇپ يېتىشىشكەن. ئۇ گەر-چە ناھىيىلىك چاي-چارۋا شىركىتىنىڭ پىشقەدەم ئىشچىسى بولسىمۇ، ئۇنىڭ كىمىزچىلىك ھۆنىرىگە ناخشىچىلىغى زىت كەلمىگەن. شۇڭا ئۇ گۈليار مۇقامنى زاھانمىزغىچە ساقلاپ كەلگەن.

ئىبراھىم كامىل - 1939-يىلى پىچان ناھىيىسىنىڭ لەمچىن يېزىسىدا دىنىي مۆتىۋەر زات ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ ئاتىسى كامىل ئىمام ئۆز دەۋرىنىڭ مەشھۇر مۇقامچىلىرىدىن بىرىسى ئىدى. ئىبراھىم تۇرپان ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن پىچان ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا، كادىر، گەنجاك ۋە شۇجى بولۇپ ئىشلىگەن. ئۇ ئاتا كەسپىگە ۋارىسلىق قىلىپ دەۋرىمىزگە «ئۆز ھال» مۇقامىنى يەتكۈزدى.....

پىچان ناھىيىسىدە مېلىس ناخشىلىرىنىڭ ئىپتىلىشى مىلادىدىن بۇرۇنقى 5-6-ئەسىرلەردە باشلانغان. مۇقام ناخشىلىرى ئەنە شۇ مېلىس ناخشىلىرىدىن كېلىپ چىققان، دېگەن قاراش كىشىلەر ئېنىقدا مۇقۇملاشماقتا.

شىنجاڭ داشۆ تىل-ئەدەبىيات فاكولتېتىنىڭ دوكتىپىنتى، تىل-شۇناسى، تەتقىقاتچىسى ئابدۇكېرىم راخمان ئەپەندىنىڭ ئەسكە ئېلىشىچە، يۇنان تارىخچىسى ھىردوكسى يازغان «تارىخنامە» دېگەن كىتابقا: «ئەسكەندەر زۇلقەرنەين (مىلادىدىن ئۈچ ئەسىر ئىلگىرى

بۇ ۋادىغا سولھى تەلەپ قىلىپ كەلگىنىدە پىچان ۋە تۇرپان خەلقى مېلىس ناخشىلىرىنى ئېيتىپ قارشى ئالدى. - دەپ يېزىلغان ئىكەن. ئەگەر يۇقىرىقى پاكىت يازما مەنبەگە ئاساس، دەپ قارالساق، ئاغز كى مەنبەلىرىمىزدە مېلىس ناخشىلىرى تېخىمۇ ئۇزاق تارىخقا ئىگە. ①

بىز بۇ قېتىم مەتنىياز ھىدىت (شەلەڭزە)، توختى ئاكا (تەئىنەك ئىلىياز (شاھجاڭ)، ئابدۇرازاق ھامۇت، نىياز لىتىپ (يۇقىرىقى كىشىلەر تۇرپانغا رىسى مەھەللىسىدىن). تۆمۈر ئەخمەت (پ-وچى-يىڭيەر ماھەللىسىدىن، ھەمدۇللا مەڭنۇك (ئەپەندى)، ئەبەيدۇل-لېتىپ (تۆمۈرچى) بۇ ئىككى كىشى چوڭ كۆۋرۈك مەھەللىسىدىن ئىبراھىم ئاكا، ئەخمەت ئاكا (تۆگە)، سىراجىدىن سېتىنىياز (يۇقىرىقى ئۈچ نەپەر كىشى چوققا تام مەھەللىسىدىن) قاتارلىق كىشىلەر كۆڭۈل قاتلىرىدا ساقلاپ كەلگەن. مېلىس ناخشا تېكىستلىرىنى توپلاپ رەتلىدۇق.

مېلىس ناخشا تېكىستلىرىنى رەتلىگىچە ناخشىنىڭ ئىسمى نامى ساقلاپ قېلىندى. ھەر بىر ناخشا بىر نەچچە ئۆزگىرىش بولۇپ بېيىتلىرىنىڭ رېتىم-ئۇدارلىرى ۋە ئاھاڭمۇ ئوخشاش بولمىغاچقى ئۇ «ئۆزگىرىش» دېگەن نام بىلەن ئاتالدى.

مۇقام تېكىستلىرى: مۇقام نامى، مۇقەددىمە تېكىستى، چېگىتە تېكىستى، چۇلا ناخشىلىرى تېكىستى، سەلىقە (چۈشۈرگە) ناخشا تېكىستلىرىگە چەم قېلىندى. خەلق ئىچىگە كەڭ-كۆلەمدە تارقىلىش كەتكەن ناخشىلارنىڭ ئەسلىدىكى ماۋزۇسى ساقلاپ قېلىندى. ئۆزگىرىش ئىچىدىكى باشقا ناخشىلارغا تېكىس مەزمۇنى ئاساس قىلىنىپ ماۋزۇ قويۇلدى.

① بۇ مەسىلىنى تەپسىلىي ئۇقماقچى بولسىڭىز، پىچان تارىخ ماتېرىياللىرى (4 - كىتاب)، پىچان ئەلنەھىلىرىگە مۇقەددىمە دېگەن ماقالىغا قارالغۇ.

خەلق ناخشا - قوشاقامۇرى، روسسىيە پىرولېتارىياتىمىزچە
 ئۇلۇغ يازغۇچىسى ئا. م گوركى كۆرسىتىپ ئۆتكەندەك خەلقنىڭ
 تارىخىدىن ئىبارەت» بولغاچقا خەلقىمىزنىڭ بۇ مەنىۋى بايلىقىنى
 «پىچان تارىخ ماتېرىياللىرى» غا كىرگۈزدۈق. بۇنىڭدىن مەخسەت-
 سىز خەلقىمىزنىڭ مەدەنى مىراسلىرىنى ساقلاپ قېلىشتىن ئىبارەت.
 بىزنىڭ بۇ توپلامنى تۈزۈگەنلىكىمىز ئىشىمىزنىڭ ئاخىرلاشقان-
 لىقىنى ئەمەس، يېڭىدىن باشلانغانلىقىنىڭ بەلگىسى. كەڭ خەلق
 ئاممىسىنىڭ بىزگە ياردەملىشىپ، تېكىست مەزمۇنلىرىنى تولۇقلىشى-
 نى، يېيىتىشىنى، ئۈمىد قىلىمىز.

I سىبا مۇقامى

مۇقاددىمە تېكەستى:

مېنىڭ يازۇقلىرىم بىھەد ئىچۈك قىلغايچەن ئەي ئاللا،
ساڭا ئەيتۇرغا يوقتۇر ھەد ئىچۈك قىلغايچەن ئەي ئاللا؟!

ياراتقۇچى ئىلاھىم سەن، كېرەملىك پادىشاھىم سەن،
كەچۈرمىسەڭ گۇناھىمنى ئىچۈك قىلغايچەن ئەي ئاللا؟!

بۇ دەمدە ئاخىرى راخمان، ماڭا بەرگىل ئېسىپ ئىمان،
كى ئەزائىم ئالۇلەرچان ئىچۈك قىلغايچەن ئەي ئاللا؟!

تېنىمنى تابۇتقا سالغايىلەر، بالا-پەرزەندى قالغايىلەر،
گۆر ئىچرە قويۇپ يانغايىلەر ئىچۈك قىلغايچەن ئەي ئاللا؟!

سوراق قىلغاي خۇدايىڭ كىم، رۇسۇلۇڭ پېشوايىڭ كىم؟
دىلىڭدە رەھىمىڭنىڭ كىم، ئىچۈك قىلغايچەن ئەي ئاللا؟!

①.....

① كېيىنكى مىسىرلار ئۇلتۇلۇپ كەتكەن.

سابا مۇقامىنىڭ چېكىتمە تېكىستلىرى

1. ناخشا:

ئەل ئامان، ئەل ئامان، ئەل ئامان، ئەل ئامان.

ئەل ئامان، ئەل ئامان، ئەل ئامان، ئەل ئامان.

چوڭ - كىچىك ئادەم ئامان.

كۈن چۈشسە ئەل باشىغا،

ھەر كۈنى ماتەم ھامان.

ئەل ئامان، ئەل ئامان، ئەل ئامان، ئەل ئامان.

كۈن چۈشسە ئەل باشىغا،

سۇ كېچەر ئۆتۈك بىلەن.

كۈن چۈشسە ئات باشىغا،

سۇ ئىچەر يۈگەن بىلەن.

ئەل ئامان، ئەل ئامان، ئەل ئامان، ئەل ئامان.

ئانا يۇرت ئامان بولسا،

رەڭگىمۇ ساھان بولماس.

ئەل - ماكاننى سۆيمەستە،

زەررىچە ئىمان بولماس.

ئەل ئامان، ئەل ئامان، ئەل ئامان، ئەل ئامان.

ئەل سۆيسەڭ ئاتاڭ رازى،

خەق بىرلە ئاناڭ رازى.

كەتكەنلەر شېھىد كەتسە،

قالغانلار تامام غازى.

2. ناخشا:

خار قەلەمىمەن

ھاۋانى تۇمان باسسى،
ئايىنى كۆرگىلى بولماس.
كۆڭلۈمگە گۇمان چۈشتى،
يارنى سۆيگىلى بولماس.

ھاۋانىڭ تۇمانىدىن،
باشىم ئايلىنىپ كەلدىم.
كۆرسەڭلەر سورىماڭلار،
ياردىن ئايرىلىپ كەلدىم.

ھاۋادا بۇلۇت كۆڭلۈم،
دۇنيادا ئۈمىد كۆڭلۈم.
يار ئەندى باقماس بولدى،
شۇ يارنى ئۇنۇت كۆڭلۈم.

ساماندىك ساغار ماسمەن،
بۇلۇتتەك ئاقار ماسمەن.
بۇ جاننى خۇدا بەرگەن،
يامانغا خار قىلماسمەن.

3. ناخشا:

ئاتام بولسا، ئانام بولسا

جان دوستۇم، جىنىم دوستۇم،
خوش كەلدىڭ بۇ يانىمغا.

ھەسرەتتە ئۆتەر مەلمۇ،
يىغلايمەن خۇدايىمغا؟

ئاتاممۇ ئۆلۈپ كەتتى،
ئاناممۇ ئۆلۈپ كەتتى.
بۇ يىتمىلىق ئالمى،
ھالىمنى خاراپ ئەتتى.

ئاتىلىق - ئانىلىقلار،
دەستە - دەستە گۈل ئىكەن.
ئاتاسىز، ئاناسىزلار،
كۆيۈپ ئۆچكەن گۈل ئىكەن.

ئاتام بولسا كۆرسەممەن،
ئانام بولسا كۆرسەممەن.
ئاتام بىلەن ئانامنىڭ،
ئاياقدا ئۆلسەممەن.

سابا مۇقامىنىڭ جۇلا تېكىستلىرى

1. ناخشا:

كۈندە كۆرەلمەي

ئاي يۈزۈڭنى ئايدا كۆردۈم،
كۈندە كۆرەلمەي.
كۈنلىرىڭدە كۆپەدۈرمەن،
يالغۇز كۆنەلمەي.

ئالتۇنۇم بار، كۆمۈشۈم بار،
سالاي بىلەككە.
يارىم ئۆزى دورا بولدى،
تاڭاي يۈرەككە.

يۈرۈگۈمنىڭ ياراسى كۆپ،
دەرمانى يوقتۇر.
سەن يارىغىنى كۆرۈۋالسام،
ئارمانى يوقتۇر.

ياتسام - ياتسام ياز بولمايدۇ،
قوپسام زىممىستان.
مېنىڭ كۈنۈم كۈن بولۇرمۇ،
سەندىن ئايرىلسام؟!

2. ناخشا:

ئاي يۈزۈڭنى كۈندە كۆرسەم

يېڭى ئۈنكەن قومۇشتەك،

قىشقىزنىڭ قاراسى.

شۇنچە يىراق بولۇرمۇ،

ئىككىمىزنىڭ ئاراسى.

ئىككىمىزنىڭ ئاراسىدا،

يۈرەكلەر بىرلىك كاۋاپ.

شېشىدەك بويۇك كۆرۈپ،

«مەككە» دەپ قىلىدىم تاۋاپ.

مەن مەلەككە بارمايمەن،
 بۇ يەردىمۇ مەككە بار.
 كۆرسەم ئاي جامالىڭنى،
 مەكككە بارغانچە بار.

3. ناخشا:

ئۆزگىنى دەرمۇ كىشى

— بارسىلا بىللە باراي،
 ئۆيدە يالغۇز قالغان يامان.
 ئايرىلغانغا كىم ئۆلۈر،
 ھەممىدىنمۇ بالغان يامان.

كەتسىلە كەلمەيدىلا،
 ياغلىقلىرى قالسۇن ماڭا.
 يېغلىسام يېشىم ئېتاي،
 ھەمراھ بولۇپ تۇرسۇن ماڭا.

— «كەتتى» دەپ كۆڭلىڭ بۇزما،
 كەتمەسەن نە ئىلاج ماڭا.
 مەن ئۆزۈم كەتكەن بىلەن،
 مەيلىم قالدىۇ يارم ساڭا.
 ئالمىلىق باغقا كېزىپ،
 بىر ئالمىنى يەرمۇ كىشى.

غۈلچىدەك يارى تۇرۇپ،

ئۆزگىسىنى دەرەزۇ كىشى؟

4. ناخشا:

ئاي بولامدۇ

ئاھ ئۇرۇپ يىغلاغىچە،

مەن غېرىپ تاغ باشدا.

شاھنىڭ كۈنى ئەمەسمۇ،

ئولتۇرسام يار قاشدا.

قىزىلكۈل يېنىدا چاي،

قويۇپ بولدۇم ئاۋارە.

بىۋاپا نادان يارغا،

كۆيۈپ بولدۇم چاك - پارە.

چاكاندىنى سالغانغا،

قازاندا چاي بولامدۇ؟

ۋاپاسىزنى يادلىما،

كۆڭۈلدە ئاي بولامدۇ؟

ئىچىم ئەچەپ قاينايدۇ،

قايناۋەرگەن دۇغ سۇدەك.

ھالىم مېنىڭ پەرىشان،

سارغايغان قىزىل گۈلدەك.

سابا مۇقامىنىڭ سالىقىدا (چۈشۈرگە) تېكىستلىرى

1. ناخشا:

كۆڭلى قالغاندا

سايىسىز بوستان دەرەختىن،
چۆل باياۋان ياخشىراق.
قەدىر بىلىمىس ئادىمىدىن،
بىلىسە ھايۋان ياخشىراق.

سايە بەرمەيدۇ دەرەخ،
شاخنى كەسكەندىن كېيىن.
يارى كەلمەس چىللىسا،
كۆڭلى قالغاندىن كېيىن.

ئۆز يۇرتىدا بوزغىنەك،
ھەم غاز ئالۇر. ھەم ئۆردەك.
ئۆزگە يۇرتتا مېوز لاجىن،
نە غاز ئالۇر نە ئۆردەك.

غەمدە سالغان ئىمارەت،
نە بولۇر مىڭ يادىلىق!
ئاغرىتىپ ئالغان كۆڭۈلدىن،
تىلەپ بولماس شادىلىق.

جاننىڭ سادغىسى

ئاتام مېنى، ئانام مېنى،
نادان دېمىسۇن.
خۇدا سەپتۇ شۇ بۇ كويغا،
يامان دېمىسۇن.

سېنى دېدىم، سېنى دېدىم،
كەچتىم بۇ جاندىن.
يۈرەك باغرىم پارە، پارە،
كۆز ياشىم قاندىن.

ئالا قاغا، قارا قاغا،
تاغنىڭ قاغىسى.
قارا كۆزگە مېنىڭ جانىم،
جاننىڭ سادغىسى.

سەن ئۇ قاتتا، مەن بۇ قاتتا،
قاچان كۆرەر مەن؟
ئەزىز باشىم ئامان بولسا،
بىر كۈن سۆيەر مەن.

3. ناخشا:

ئىشقى پىراقىڭ

كەپتەر بولسا كۆككىنە،
كۈندە - كۈندە كەلگىلى،
ئايدا - ئايدا مەن ئاران،
كېسەلەيمەن كۆرگىلى.

ئاي يۈزۈڭنىڭ شولسى،
چۈشتى چىنە - پىيالىگە،
رەھىمىڭىز كەلمەيدىكەن،
مەن يېتىم بىچارىگە.

رەھىمىسى كەلگەنلەرنىڭ،
ھەر تەرەپتە يارى بار،
مەن يېتىم بىچارىگە،
زادى كىمىنىڭ كارى بارم.

سەككىز ئايدىن مەن بۇيان،
چۇدا بولدۇم ۋىسالنىڭ،
يۈرەككە خۇن تولدۇردى،
سېنىڭ ئىشقى پىراقىڭ.

ياخشى

شۇنچە:

ئىبادەت بىرلە بولساڭ،
 دائىم دەۋرى پانا ياخشى.
 رىئالىقتا ئېتىڭدىن،
 ئۆزگىلىگەن ساھا ياخشى.
 كىشى ئەيىبىنى ئېيتىپ،
 ئاشكارە غەيبەت ئەتكەندىن،
 بۇ غەيبەت گۇناھلاردىن،
 پىنھاندا زىنا ياخشى.

جاھانغا ئىشقىيار ھاكىم،
 نە قازى مۇپتى بولغاندىن،
 بىسائى بورىيا ئىچىدە،
 مۇشەققەتلىك گادا ياخشى.

«يىغى ياندىن قوپۇر» ئەرمىش،
 «بالا كەلسە قېرىنداشتىن»
 مۇزاھەتلىك قېرىنداشتىن،
 ۋاپادار ئاشىنا ياخشى.

ئىككى ئالەم ئەڭلىن كېيىپ،
 پەرىجەڭگە ئەمەل قىلىقلى.
 ھۇ ۋەيدابى ئەمەل كىيگەن،
 پەرىجەڭدىن جالا ياخشى.

5. ناخشا:

بارمىكەن

يارنىڭ كويىدا يۈرگەن،
بارمىكەن جان بarmىكەن؟
ئۆلۈپ يەنە تېرىلگەن،
بارمىكەن جان بarmىكەن؟

ئاتىم ئىغناپ سۇندۇردى،
قوشباشلىق ئىگەردىمى.
يار ئوتى يامان ئىكەن،
كۆيدۈردى جىگەردىمى.

تېرىمىڭنىڭ ئىچىدىن،
تېرىنۋالدىم ما جاننى.
قاش - كۆزۈڭنى ئوينۇتۇپ،
سەن ئالامسەن بۇ جاننى.

چىقتى يارم ئۆيدىن،
ئىللىق كۈلۈپ نازلىنىپ،
تەستە يەتتىم يارمغا،
مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرىلىپ.

جان ئانا نۇرخان

ئەجەپمۇ كەلمىدىڭ ياردەم،
ئۆزۈم بارغۇدەك بولدۇم،
قولغا قوش پىچاق ئالىپ،
يۈرەكنى يارغىدەك بولۇم.

دەلغا تۈككەن تۈگۈچنى،
قولدا بولماسكەن يېشىپ،
بۇ ئەپلەشكەن كۆڭۈلنى،
تېغدا بولماسكەن كېسىپ.

دەرد كەلدى بۇ باشىمگە،
كىشى كەلمەس قاشىمگە،
كىشى كەلسە قاشىمگە،
خەت بەرسەم قاياشىمگە.

دەرد كەلدى، - دەپ باشىمگە،
مەن ناھىمىنى ساتماسمەن،
بۇ دۇنيادا تاتقاننى،
ئاخىرەتتە تاتماسمەن.

7. ناخشا

مەن ھەيران

ماڭا بىر ئات ئەۋەتتىلەر، مەن
 ئىگەر، يۈگەنى يوقتۇرلەر.
 مەن ھەيران ساڭا يارىم.

ساڭا بىر تون ئىكىپتۇرلەر،
 ئىبتەك، ياقاسى يوقتۇرلەر.
 مەن ھەيران ساڭا يارىم.

ماڭا بىر ئۆي سېلىپتۇرلەر،
 قۇۋۇق، تۈنۈگى يوقتۇرلەر.
 مەن ھەيران ساڭا يارىم.

❀ ❀ ❀ II نساۋا مۇقامى ❀ ❀ ❀

مۇقاددىمە تېكىستى:

خۇداۋەندە تۆمەن تۈرلۈك بالادىن ئاسرىغىل يارەپ،
چەمئىي بەندىلەرنى ھەم قازادىن ئاسرىغىل يارەپ.
پاناھ بەرگىل ھەر بىچارىگە ۋەس - ۋەسى شەيتاندىن
بېرىپ تەۋپىق تا ئېتىمىنى بىھايادىن ئاسرىغىل يارەپ.
مەنكى ئاچىز قۇلۇڭنى پىتىنەنى ئاخىر زاماندىن،
بالانى دەپنى ئەيلەپ ھەم رىيادىن ئاسرىغىل يارەپ.
مۇرەككەپ ئەيلىدى ھەر سو ھاۋاغا نەپسى شەيتاندىن،
تەرەھھوم ئەيلىدى نەپسى ھاۋادىن ئاسرىغىل يارەپ.
ئىلاھىيەندىگە زوقى مۇ تەرەرى ئەيلىگىل روزى.
كى مەنكى بىچارىنى زوقى رىيادىن ئاسرىغىل يارەپ.
چەمئىي بەندىلەرنى ئافىيەت تەۋت، مۇپتى ئىلەردىن،
كى نامەھرەم زىنى شۇمبى بى ھايدىن ئاسرىغىل يارەپ،
ھەر ۋاقتىكى ھەر زامان قىلغىل كىشىگە ياخشىلىق بېيوش.
ئۇتۇپ كۆز ياخشىلىقتىن تۇخۇمى ياماندىن ئاسرىغىل يارەپ.
ھەر كېچە، كۈندۈز خۇداغا بەندىلىكىنى قىل مەدام،
ئاخىرى گۈردە بولۇرسەن مۇساپىردىن ئاسرىغىل يارەپ.
ئىلاھە مەھسپەرەت قىلغىل ھۈۋەيدانىڭ گۇناھىنى،
ئىجابەت قىل دۇئاسىنى گۇناھدىن ئاسرىغىل يارەپ.

ئاۋا مۇقامىنىڭ چەكىتمە ناخشىلىرىنىڭ تېكىستىمىزى

1. ناخشا:

جۇدا

نى ئاۋا ساز ئەيلىگەي بۇلبۇل گۈلىستاندىن جۇدا،
ئەيلىمەس توتى ئەكەللىوم شەكەر ستاندىن جۇدا.

ئول قۇياش ھىجرىتىدە قورقارمەن پەلەكنى ئۆرتىگەي،
ھەر شەرارىكىم بولۇر ئول ئوتلۇق ئەپغاندىن جۇدا.

دېمە ھىجراننىمدا چەكىمە سەن پىغانۇ - نالە كۆپ،
جېسىم ئەيلىرمۇ پىغان بولغان نەپەس جاندىن جۇدا.

ھەجرى ئۆلۈمدىن تەلخ ئىمىش ھۇندىن بۇڭ ئەيگەر،
دۇن مېنى ئەيلىگىل جاندىن جۇدا قىلغۇچە جاناندىن جۇدا.

بولسا يۈز مىڭ جانىم ئال، ئەي ھىجرى لېكىن قىلماغىل،
يارنى مەندىن جۇدا، يا خۇدا مېنى ئاندىن جۇدا.

ۋەسلارا پەرۋانە ئۆرتەندى ھامانە بولدىكىم،
قىلغۇدەكتۇر سۇبەي ئانى شەمئىي شەبىستاندىن جۇدا.

بىر ئىگە سىز ئىت بولۇپ ئەردى ئاۋائىي يارى سىز،
بولمىسۇن يارەپكى ھەرگىز بەندە سۇلتاندىن جۇدا.

2 . ناخشا:

كۆز يېشىم.

يار دەپمەن ئادا بولدۇم،
غەمگە مۇپتىلا بولدۇم.
بىر كۆرۈپ جامالىنى،
ئاشق بىنقارار بولدۇم.
مەندە بولسا چىن كۆڭلىڭ،
نان ئورۇپ يەي بېشىڭدىن.
بولسا مېنىڭ مەيلىمچە،
قوپمىسام يار قېشىڭدىن.

يارىم سېنىڭ دەردىڭدە،
دىل سۇنۇق، رەڭگىم سېرىق.
تۆكۈلگەن كۆز يېشىمدا،
بى مالال ئۆزەر بېلىق.
ئەي جانان گۈلى رەنا،
ھالىمنى خاراپ ئەتمە.
ئىچىمگە سېلىپ ئوتىنى،
باغرىمنى كاۋاپ ئەتمە.

3 . ناخشا:

شۇ بىلور

چانىمگارىنىڭ ھالىنى،
قونغان دەرەخلەردىن سوراڭ.

مەن يىتمىنىڭ ھالىنى،
كۆڭلى يىقىن ياردىن سوراڭ.

بىر قىزىل ئالما ئۈچۈن،
باغچىغا چۈشتۈم سەكربان.
ئەندى مەن ئالما ئۈزەي،
بولغاچقا يارىم مېھرىبان.

ئەي يارىم ئالدىرما،
ياخشى - ياماننى كىم بىلۈر؟!
كىمكى يەتسە قەدرىگگە،
سارغايغىنىڭنى شۇ بىلۈر.

4 . ناخشا:

ئۈمىدىمنى ئۈزۈمدىم

— قانداق بىلىسەن مەن مەللىنى؟
— دەستەرىدە دۇر قەلىمى.
يېڭى يار پەيدا بولسا،
كونا يارىنىڭ ئەلىمى.

جاندىر مېنىڭ يارىم،
جاناندىر مېنىڭ يارىم.
چىققىلى چارەسى يوق،
بىچارىدىر مېنىڭ يارىم.

گۈل تېرىدىم بېغىڭغا مەن،

بىر گۈلڭنى ئۈزۈۋىدىم،

ئىككى ياقتا ئىككىمىز،

لېكىن ئۈمىدىنى ئۈزۈۋىدىم،

پەس سايان ئاققان سۈدەك،

ئاقسى كۆزۈمدىن ياشلىرىم،

يار ئۈچۈن تارتىپ ئەلەم،

ئاقاردى قارا چاشلىرىم،

ئالدىدا

5 . ناخشا:

ئالدىدا

ھەر كىشىنىڭ دەردى بولسا،

يىغلىسۇن يار ئالدىدا.

قالمىسۇن ئارمان يۈرەكتە،

ئىپپىتىسۇن ئىزھار ئالدىدا.

ئەندەلىبى بى ① ناۋادەك،

نالەيۇ ئەپخان بىلەن.

دائىما بىخىلاپ تۇرۇرمەن،

ئەينى گۈلزار ئالدىدا.

مەنئۇرى ئەلا چىدەك،

ئىچىپ شاراۋو ئەنتەھور.

ئەندەلىپ - بۆلۈل.

چەرخ ئۇرۇپ يىغلاپ تۇرۇرمەن،
 ئۇشبۇ دەم دار ئالدىدا.
 ھەر كىشى بىر جۇرئەتى،
 نوح ئەيلىسە بۇبادەدىن.
 ئول قىياپەتتە قىلۇر،
 ئەرزىنى چاپپار ئالدىدا.
 تەلۋە مەشرەپ قىلماغىل،
 سىرىڭنى زاھىدغا ئايان.
 ئەيتىپ - ئەيتىپ يىغلاغايىمەن،
 ئاشىقى زار ئالدىدا.

6. ناخشا:

دەرد - ئەلام

مەن سايدە سەگىدەم،
 كىم مېنى ياد ئەيلىسۇن؟
 دۈشمىنىم غەمكىن بولۇپ،
 دوسلۇرۇم شاد ئەيلىسۇن.
 كېمە سېلىپ ئۆتىڭلەر،
 كۆزدىن ئاققان يېشىمغا.
 كەلدى شۇنچە دەرد - ئەلەم،
 كىچىك تۇرۇپ بېشىمغا.

سەن تېرىك دەمەن مېنى،
مەن تېرىك ئۆلگەنمەن. شۇنداقلا مېنى
ئايرىلغان تېرىك يارىنىڭ،
ئوتىدا كۆيگەننى مەن.

7. ناخشا:

قالغاچ

قالغاچ قارا بۇلۇر،
ئۇچقاندا ئالا بۇلۇر.
ياشلىقتا بەرگەن كۆڭۈل،
ئۇنتۇلماس بالا بۇلۇر.

قالغاچ ئۇچساڭ ئەگەر،
ئەگىكىن يېنىمدىن ئۇچ.
خەت پۈتەي قاناتىڭغا،
ئەپ بېرىپ يارىمخاتۇت.

تۈڭلۈگۈمدىن زورت كىرىپ،
زورت چىقادۇر قالغاچ.
كەلدىم يارىم يېنىڭغا،
قاپاغىڭنى تۈرمە ئاچ.

قالغاچ قارا نېمە،
قاناتىدىن ئايرىلمىسۇن.
قىز بالا ئاجىز نېمە،
ئاناسىدىن ئايرىلمىسۇن.

ناۋا مۇقاۋىزىنىڭ جۇلا ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1. ناخشا:

كاككۇك

كاككۇك ئاشقى زەينەپ،
بىرى باغدا، بىرى تاغدا.
بۇلبۇل سايىرىغان چاغدا،
مەن يايىرم بىلەن باغدا.

كاككۇكلار كېلىپ قوندى،
ياشارغان قېرەكلەرگە.
سەن يازنى خىيال قىلسام،
ئوت كەتتى يۈرەكلەرگە.

كاككۇك تۇلا سايىرايدۇ،
باھار بولغان ئوخشايدۇ.
يۈرىكىم چىغىلدايدۇ،
يارىم كەلگەن ئوخشايدۇ.

كاككۇك سايىرىدى كەتتى،
بۇلبۇل سايىرىدى كەتتى.
ئون بەش كۈنلۈك ئالەمدە،
كىم مىرادىغا يەتتى؟!.....

2 . ناخشا:

سۇبھىدە كۆرسەم

لائىلاھە لام ئېلىپتەك،
قايقارادۇر قاشىڭىز،
ھۆسنىڭىز تۇلۇنئايىدەك،
ئىقىن سۇدۇر چاچىڭىز.

ئالتۇن ئىكەن بويىڭىز،
ئەنئەنە ئىكەن خۇيىڭىز،
قايناپ تۇرغان بۇلاقتەك،
ئويىناپ تۇرۇر كۆزىڭىز.

قارا كۆز قاۋۇل يارىنىڭ،
سۆلىتى سۇلتانچە بار،
سۇبھىدە كۆرسەم ئۇنى،
ناشتىدا سۆيگەنچە بار.

يارىمنىڭ ئېتى ئايخان،
ئايخانغا كۆيەدۇر جان،
كىيگەن كۆيىنىكى ئەتلەس،
بويىنىدا قاتار مارجان.

3 . ناخشا:

قانداق قىلاي

تال دەپتىمەن، تال دەپتىمەن،
تېرەك ئىكەنمەن.

كۆڭلى يىقىن يار دەپتىمەن،
يېراق ئىكەنسىن.

ئاتلىرىنى ھايدايدىكەن،
مۇز داۋان بىلەن.
بىر ياخشىنى قىينايدىكەن،
بىر يامان بىلەن.

ئۈچتىن ئالتە تۆگە تۈگدۈم،
بىكار ئەمەسمۇ.
بىرنى كۆرۈپ بىردىن كەچكەن،
سەن يار ئەمەسمۇ.

قانداق قىلاي، نە ئىلاج قىلاي،
بۇ ھەيرانلىقنى.
پىشانەمگە پۈتكەنمىكىن،
سەرگەردانلىقنى.

4 . ناخشا:

كىشى ھېنى كىشى دەپسا

يۇقىرى - تۆۋەنگە بېرىپ،
يارنى كۆرمەمدۇ كىشى.
كۆرۈپ تۇرۇپ كۆرمەسكە سالسا،
تىرىكلا ئۆلمەمدۇ كىشى.

كشى مېنى كىشى دەپسە،
كشى بىلەن بۇلار ئىشىم.
كشى مېنى كىشى دەپسە،
كشى بىلەن نېمە ئىشىم.

يادلىنىپ تازىم ئەتسەڭ،
يارىم سېنىڭ يېنىڭدىنمەن.
يادلانمىساڭ كېتەي يىراق،
تاپالمايسەن يەنەندە مەن.

ئىگىلىگەنگە ئىگىلىگەيمەن،
بېشىم يەرگە تەككىنىچە.
گىدەيكەنگە گىدەيكەيمەن،
بېشىم كۆككە يەتكىنىچە.

5 . ناخشا:

يار ئوتى

قارا قاش ئولتۇرسەن،
باغدا ئېچىلغان گۈلدەك.
خويما ئىچىم پۇشىدۇ،
قەپەزدىكى بۇلبۇلدەك.

قارىسام كۆزۈم يەتمەس،
قەچقارسام ئۈنۈم يەتمەس.

سەن يارنى خىيال قىلسام،
گىلىمدىن غىزا ئۆتمەس.

باغدا گۈل ئۆسمەيدىكەن،
شاخنى كەسمەيدىكەن.

باشقا ئوت ئۆچكەن بىلەن،
يار ئوتى ئۆچمەيدىكەن.

دۇتارمىنى چالىمەن،
كۆڭلۈمدىكى پەردىگە.

قانداق چىداي ئەندىمەن،
سەن يارمىنىڭ دەردىگە.

ناۋا مۇقامىنىڭ سالىقا ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1 . ناخشا:

ئىككى يار

مېنىڭ ئىككى يارىم بار،
بىرى ئالىم، بىرى زالىم.
بىرىگە ئەسلى مەيلىم يوق،
بىرىگە كۆيەر جانىم.

زالىم كەلدى قېشىمغا،
بالا كەلدى بېشىمغا.

بالا كەلسىمۇ، كەلسۇن،
ئالسى كەلسۇن قېشىمغا.

ئۆرۈك باشدا غورا،
مورا قاشدا كورا.

بىز ئىككىمىز كۈيۈشتۈق،
كۆيۈككە نېمە دورا؟

باغنىڭ ئىچىدە غورا،
ئۆيىنىڭ تېمىدا مورا.

مېنىڭ ئاشىق كۆڭلۈمگە،
ئالسى يار ئۆزى دورا.

2. ناخشا:

خاقنىڭ يارى

ئايىنى - ئايغا تاتايىمۇ؟

ئايىنى - كۈنگە تاتايىمۇ؟

ئون بەش كۈنلۈك ئالەمدە،

يار دەردىڭنى تاتايىمۇ؟

چىنە بەرمە نادانغا،

چىكىپ ئويىناپ سۇندۇرۇر.

بىۋاپا كىشى يارى،

قاچان كۆڭۈل تىندۇرۇر؟

ئالما گۈلى گۈل بولماس،

باشقا سانجىسا بىر قۇچاق.

خەقنىڭ يارى يار بولماس،

ئۆلگىچە جانغا پىچاق.

سارا يىڭدا ياتمايمەن،

ئايۋاننىڭغا پاتمايمەن.

راست گىمىڭنى ئېيت يارم،

مەن دەردىڭنى تاتمايمەن.

3. ناخشا

سېغىنىش

توغچى شەھىرى ئىچىنى،

پارە قىلغان ئايجاھال.

چوڭ - كىچىكىنى كۆيدۈرۈپ،

زارە قىلغان ئايجاھال.

جاينى ئىچىتىڭ بىر چۆگۈن،

قالدى ماڭا شامىسى.

يۈرىڭنىڭ تېڭى يوق،

كەتتى ساڭا يامىسى.

ئۇچۇپ ئويناپ بېغىڭدا،

قارا قۇشقاچ، ئاققۇشقاچ.

كۆزلىرىمگە ياش كەلدى،

يۈرىڭنىڭ دەرد توشقاچ.

سېغىنىدىكىمۇ سەن مېنى،
خوي سېغىنىدىم مەن سېنى،
قەيەردىگدە سېغىنىدىڭ،
يۈرەگىمدە مەن سېنى.

4 . ناخشا: سېغىنىش ۋە مۇھەببەت

قانچىگە بۆلەي جانىم

دۇنيادا مەن تاتىمىغان،
جەۋرى جاپا قالغىدى.
قول سېلىپ ئاقتۇرمىغان،
خۇرچۇن قاچا قالغىدى.

«كەل!» - دېگەندە كەلمىدىڭ،
جانانە يارىم قېشىمغا.
بۇ مالاھەت تاغلىرى،
سېرىلدى مېنىڭ بېشىمغا.

ئاتام بارمىدۇ مېنىڭ،
ئانام بارمىدۇ مېنىڭ.
تاغنىڭ سۈزۈك سۈيىمدەك،
ئاقىدۇ ياشم مېنىڭ.

زەپەرەك مېنىڭ ھالىم،
قانچىگە بۆلەي جانىم.
تامچىدىن تەقسىم قىسام،
يېتەمدۇ مېنىڭ قانىم؟

5. ناخشا:

كەتسەڭ كېتىمۇەر

گۈل كەتتى گۈلۈم كەتتى.
قولدىن بۇلبۇلۇم كەتتى.
تاشلىدى مەيخانىگە،
ئىمپار سۇمبۇلۇم كەتتى.

كەتتى يار كۆڭلى قارا،
كېتەمسە يارىم دېمىدى.
چېنىگە چايىنى قۇيۇپ،
ئىچەمسە يارىم دېمىدى.

كەتسەڭ كېتىمۇەر يارىم،
سەن بىلەن نە پەرۋايمىم.
ئەزىز باش ئامان بولسا،
ھەر جايدا مېنىڭ يارىم.

گۈل قىستىم جالايمىڭغا،
كىرەمىدىڭ سالايمىڭغا.
سەن قىمىڭ يامانلىقىنى،
مەن قويدۇم خۇدايمىڭغا.

مەن خەرىدار شەيدايى

يارىم مېنىڭ گۈل - لالە،
مەن - بۇلبۇلى بىچارە.
يارىم شەمىي نۇر چىراق،
مەن ئىشقىدا تېرۋانە.

ئاللا ئىكەن يارىمغا،
بەرسە نۇرى ئىمكەنە.
خەستە كۆڭلۈم ئېچىلسا،
كۈلسەم مەنمۇ خەندانە.

قىمغان قەلەم قاشلىرى،
تۇلۇن ئايدۇر جامالى.
كۆيەر ئوتقا سەپ قويدى،
نەدۇر ئۇنىڭ خىيالى؟

دەلبەر مېنى كۈلدۈرسە،
لەۋلىرىگە سۆيىدۈرسە.
نازى بىلەن كۆيىدۈرسە،
مەن خەرىدار شەيدايى.

7. ناخشا:

جانىم ئادا بولدى ساڭا

كۆيىدۇ جانىم مېنىڭ
يوق خەۋەردارنىڭ سېنىڭ.
رەھمە قىلساڭ ئوتنى ئال،
كۆيىمىسۇن جانىم مېنىڭ،

دېلىرىم جان دېلىرىم،
جانىم ئادا بولدى ساڭا.
جانىمدىن كەچكەن كىشى،
ئاشنا بولسۇن ساڭا.

ئوتىمۇسەن، ئاتەشمۇسەن،
خوپ تۇتاشتى ئوت ماڭا.
ياقسىكەن پەرۋەردىگار،
مەندىكى ئوتنى ساڭا.

ئۇخلىماي بۇلىۋول كەبى،
قۇنايمۇ بىلەگىڭگە.
ئوتلىرىڭ يامان ئىكەن،
ئۆلەيمۇ كۆيەگىڭگە.

ئادىمى ھەرگىز ئونۇتماس

ئەسسالام! - دەپ ئۆيگە كىرسەم،
تۆرىدە مېھمان ئولتۇرۇر.
قاشلىرى قىيىنىغان قەلەمدەك،
كۆزى چولپان ئولتۇرۇر.

تالى مەچنۇن تال ئىككىلىدى،
يار ئىككىلەيدۇ ماڭا.
يا كېلىپ جېنىمنى ئالغىن،
يا كۆڭۈل بەرگىن ماڭا.

بۇ بىۋاپا بۈگۈن باردۇر،
تەڭنە ئۇنۇتقاي يارىنى.
ئادىمى ھەرگىز ئونۇتماس،
ئەسلى سۆيگەن يارىنى.

ئالبا شېخى، گۈلنىڭ شېخى،
سۈنەۋغۇنچە قايرىلماس.
چىن يۈرەكتىن سۆيگەن يارىڭ،
ئۆلمىگۈنچە ئايرىلماس.

ناۋا مۇقامىنىڭ مارغۇلى تېكەستى

ناخشا: مۇقامىنىڭ مارغۇلى تېكەستى

خار قەلما مېنى

دەرد - ئەلەملەر كېلدۇ،
ئوغۇل بالا باشكەمەتە كېلدۇ،
سايدا تۆگمەنلەر يۈرەر،
كۆزدىن ئاقتان ياشكە.

بارغىچە ئاسان باردىم،
يولنى يانداپ يان بىلەن،
ياندىم ياردار كىيىكتەك،
ئىككى كۆزۈم قان بىلەن.

سۇلار شاقىراپ ئاقسا،
تۆگمەننىڭ نۇرى دەيمەن،
يار ئۈچۈن ئۆلۈپ كەتسەم،
ئۆزۈمنىڭ شورى دەيمەن.

III پەنجىگاھ مۇقامى ❀ ❀ ❀

مۇقەددىمە تېكىستى:

ئىلاھە سەن كېرەم بىرلەن كەچۈرگىل ئەي خۇداۋەندە،
 گۇناھى جۈملە مۇمىنى ئايا مەبۇدى. بى ھەم تا.
 ئۇ شۇل سەھرادا قاينار مەڭزى سەرەمسىلى قازان يەڭلىغ،
 تىلىم تېز چۆشەرىپ تەشنا ئەيلەپ قىلىغىل رەسئۇا.
 كىلۇر نەيزە بۇيى خۇرىشىد تابان پەرقى سەر ئۆزەرە،
 ئوشۇل كۈن باشمىزغا چادىرى رەھمەندى قىل پەيدا.
 قۇرۇلما ئول بەمەل - يەمەل مىزانى سەبۈك قىلماق،
 گوناھىمىدىن ساۋابىمنى ئايا ساتتارو مەيۇبا.
 سىرات ئۆزەرە قەدەم قويسام سىراتەل موستەقىم ئۆزەرە،
 گىرىبىدارى جەھىم ئەيلەپ ئىلاھىم قىلىغىل رەسئۇا.
 نە بەختى سائادەتتۇر مۇھەممەت ئۆمبۈتسىم دېسە،
 سېنىڭدەك ئۆمبۈتسىم يوق دېسىلەر پەريادى ۋا ۋەيلا.
 قورۇق قول بىرلە ئەيتۇرمىز «مۇھەممەت ئۆمبۈتى بىزا» دەپ،
 يېمەك - ئىچمەك ئىشىم بولدى قېنى تا ئەت، قېنى تەقۋا.
 شاپائەت مېھرىدىن ① مېنى سەيرابە قىلغىل جۈملە مۇمىنى،
 تۆپەيلى ياخشى قوللاردىن قىلغىل مەن ياماننى يارەسوللىلا.
 دېدىڭ: «لا تەقلىنىتوھىن رەھىمتۇللاردىن ئۆمىدىم كۆپتۇر»،
 ئەگەر چەندەن گىناشايمىن ئىشى ئەيلىسەم بەرپا.
 ئايا ئەھمەد ماڭا بەرگىل شاپائەتتىن دەرىخ ئەتمە.
 ئەگەر بولساممۇ مەن ئاسى گۇناھكار گۇمرا،

① نەھرىدىن

پەنجىگاھ مۇقامىنىڭ چېكەتمە ناخشاھلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1. ناخشا:

بىر كۆرۈپ ①

بىر كۆرۈپ ھەسمەتتە قالدىم ئول پەرى رۇخسارىنى،
ئىككى كۆرسەم دەپ تىلەيمەن كۆزلىرى خۇمارىنى.
ئۈچ كۆرۈپ ئېسىپ ئېتەرھۇ خۇدا بىزگە خالىنى،
تۆت كۆرۈشكەندە نېتەيمەن خەنجىرى تەييارىنى.

بەش بېرىپ يار ئىشقىداقولىغا ئالسام مەيلىنى،
ئالتە بارغاندا كۆرۈرمەن يارىنىڭ دىدارىنى.
يەتتى ئىنقىلىمدا تېپىلماس سەن كەبى نازۇك بەدەن،
سەككىز ئۇچماقلىق بىلەن تاپسام سېنىڭدەك يارىنى.

توققۇز ئۆرۈلەم بېشىڭدىن جانلىرىم بولسا كاۋاپ،
ئون قولۇم بىرلە ياساپ قويسام كىيەن چايىنى.
ئون بىر ئاي بىزلىدى ناۋائى يارىدىن ئايرىلغىلى،
يىل ئون ئىككى ئايدا تاپۇر سەن پەرى غەمخارىنى.

① بۇ قىسىمدا تېكىستنىڭ جۈملىدىكى بارلىق مۇقەددىمە تېكىستلىرىنىڭ ئەسلى نۇسخىلىرىنى تېجىشقا، بولمىغىنى ئۈچۈن ئېيتقۇچىنىڭ ئۆزلەشتۈرگەن بولمىچە تېكىستى (نەشىرگە تەييارلىمىغۇچىدىن)

دەردلەرىم

ئاق ئالما، قىزىل ئالما،

پىشمىغىنى كۆك ئالما.

ئەقىللىك بولسا ئۇق يارىم،

دەردىڭدە ئۇغۇم چالما.

ئالما سۆزۈكلىكىدىن،

كۆرىنىدۇ دائىسى.

ئاھ ئۇرۇپ يىغلاي دېسەم،

نە قىلاي خەق ئارىسى.

خەت ئاراسى بولمىسا،

ھەر كۈنى كۆرسەم سېنى.

بارغاندا يېشىڭ ئەرتىپ،

قانغىچە سۆيسەم سېنى.

ئالما ئاتتىم تەك ئىچىگە،

چىقار تەككى ئاچقاندا.

ئىچىمەدىكى دەردلەرىم،

چىقارچان تالاشقاندا.

3 . ناخشا:

ئەندىش قىل

ئەي بالا گۈل ۋاقتىدا گۈلزارىدىن ئەندىش قىل،
 ئۈزۈمە گۈل بىھۆدە گۈل، گۈل كارىدىن ئەندىش قىل.

كىمكى كىردى بۇ چىمەنگە گۈلنى ئۈزۈمەي قويىمىدى،
 ئارا - ئارا گۈل ئۈزەر سەن خارىدىن ئەندىش قىل.

پاشا كىم بىدارلىقتىن ئىچتى ئادەم قېنىنى،
 بەزى - بەزى مەردىمۇ بىدارىدىن ئەندىش قىل.

رازى دىلنى ئېيتىمىغىن ھەر كىمنى مەھرۇم بىلىپ،
 ئاقىل بولساڭ مەھرەمى ئىسرائىدىن ئەندىش قىل.

گەنىچ تاپساڭ زاھىر ئەتمە تۆت ناھان ئالغىن ئۇنى،
 تاپسا شۆھرەت زالىمە بەد كارىدىن ئەندىش قىل.

ئى ھۈۋەيدا ئېيتىمىغىل مەنسورىدەك سېرىڭنى پاش،
 ئەيلىسەڭ ھۆر ئۇنەر ھەقدارىدىن ئەندىش قىل.

4 . ناخشا:

ئۇنتالەمدىم

تاغقا چىقىپ تاللىغان،

تالى چوكانىم سېنى.

بېرىمىڭدىن ئۆزۈڭلەر،

لالە رەيھانىم سېنى،

بارايلى دەيدۇقمۇ،

يانايلى دەيدۇقمۇ.

شەرتىمىز قىزىل ئالما،

چىلىشىپ يېمىدۇقمۇ؟

دوستقا دوست قىلىدىكەن،

ياۋغا دوست قىلىدىكەن.

سۆرە ياسىنى ئوقۇپ،

ئايرىلماس قىلىدىكەن.

ماڭىدىم كېتالمىدىم،

چامىدىم كېتالمىدىم.

يار ئوتۇڭ يامان ئىكەن،

تاشلايمۇ كېتالمىدىم.

5 . ناخشا:

جۆرەك بۇلاي

سىم - سىم ئارىلاپ يامغۇر ياغدى،

دەريانى بويلاپ.

كۆزلىرىمدىن ياشم ئاقتى،

سەن يارنى ئويلاپ.

سۇندى ئاتنىڭ ئايغى،
باھانە بولدى كەلمىدى.

سۇنسا ئاتى ئايغى،
ئات ئېلىپ مەنمەسمىدى.
بولسام يارنىڭ كۆڭلىدە،
بىر كېلىپ كۆرەمسەمدى!

مەن بارايمىكىن ئۇندا،
يار كېلەمدىكىن مۇندا.
يارغا يار كېرەك بولسا،
قول سېلىپ كېلەر مۇندا.

2 . ناخشا

يارىم بىلەن ئىككىيلەن

ئاسمانىڭدا ئاي بولۇپ،
جىمى ئالەمنى تەڭ كۆرسەم.
پىيالەڭدە چاي بولۇپ،
لەۋلىرىڭنى كۆيدۈرسەم.

يارىم بىلەن ئىككىيلەن،
بىر مەلەدە چوڭ بولغان.
باشتا ۋەدىمىز شۇنداق،
ئايرىلماسقا دوست بولغان.

تەڭرى تەقدىرى بىراھ،
 بېغىڭدا ئانار بولدى.
 ئانارنىڭنى يېسەممەن،
 يۈرەككە مادار بولدى.

كۈندە كۆرمىدىم يارنى،
 «كۈندە كۆرەرمەن» - دەپ.
 ئۈمىد ئۈزۈمىدىم ياردىن.
 «ئۈلمىسەم سۆيەرەن» - دەپ.

3. ناخشا:

سۆيگۈ ئوتى

دۇتار چېلىپ ئولتۇرسام،
 خىيالىمغا سەن كەلدىڭ.
 دەردىڭ بولسا ئېيت يارىم،
 مۇڭداشقىلى مەن كەلدىم.

دۇتارمىنى ساز قىلغان،
 پەردە بىلەن قۇشتارى.
 ئايرىلمايمەن يارىمدىن،
 ئۇ كۆڭلۈمنىڭ خۇشتارى.

يارىم چالسا دۇتارنى،
 قۇشتارنىڭ زىلى - مەن.

ناخشا ئېيتسا ياڭرىتىپ،
 زىۋانمەن تىلى تەننەن تەننەن
 يارسىم چالغان دۇتارنىڭ،
 تارى ھەرگىز ئۈزۈلمەس.
 سۆيگۈ ئوتى جاھاندا،
 يالقۇنلىنار كۆمۈلمەس.

شۇنداقلا:

4. ناخشا:

ئاقبوز ئاتىم،
 ئاقبوز ئات
 قۇلاتتاينىڭ ياخشىسى،
 ئاتلار كۆزىدۇر.
 سۆزلە تېمىسەڭ سۆزلە تېكەن،
 يارنىڭ ئۆزىدۇر،
 ئاقبوز ئاتىم، ئاقبوز ئات،
 يايلىڭنى ئۇزات.
 بۈگۈن كېچە يارقاشىغا،
 يەتكۈزگىن بوز ئات.
 بۈگۈن كېچە يارقاشىغا،
 يەتكۈزسەڭ بوز ئات.
 ئىگەر، توقۇم سېرىپ ئېلىپ،
 قويۇرمەن ئازات.

ئىكەر - توقۇم سەرگەن يەردە،
 قامچام قىلىپتۇ. جامە زەھىمەت
 سەۋرى بويۇق يار قەبىدا،
 چامچام قىلىپتۇ. زەھىمەت
 زەھىمەت زەھىمەت زەھىمەت
 زەھىمەت زەھىمەت زەھىمەت

5. ناخشا:

مەن قاچان تەڭ بولمەن؟

مەن قاچان چوڭ بولمەن،
 يارىم بىلەن تەڭ بولمەن؟
 سۆزىگە سۆز ياندۇرۇپ،
 دەردىگە دەرمان بولمەن؟!
 ئاتنىڭ ئاتلىغى بارمۇ؟
 جاننىڭ ئاچچىغى بارمۇ؟
 سەن مېنى ياراتمايسەن،
 مەندىن تاتلىغى بارمۇ؟
 ئاي مەسەللىك يارىم سەن،
 كۈن مەسەللىك يارىم سەن،
 چۈشۈمگە كىرىپ قاپسەن،
 بۇ دۇنيادا بارمۇ سەن؟
 ئاللا - ئاللا يارىلا،
 ئىچىمگە ئوت سالدىلا.

دەردلىرىدە كۆيدۈرۈپ،
ئوتنى قانداق ئالدىلا؟... ئالدىلا؟

۹۲۹

6. ناخشا:

ئۆرگىلىدى جان
ئۆرگىلىدى جان! چۆرگىلىدى جان!!
قارا كۆز بىچارىخان!
ئۆرگىلىدى جان! چۆرگىلىدى جان!
قارا كۆز زەيتۈنخان!

شالدىر - شۇلدۇر قۇمۇشقا.
شەبنەم چۈشتى نېمىشقا؟
سېناشمىغان چوكانغا،
كۆڭلۈم چۈشۈن نېمىشقا؟

شالدىزاڭدا ئۆيىم بار،
زەيتۈنەمنى سۆيگۈم بار.
قۇمۇشلۇقنىڭ ئىچىدە،
ئانجا ئېيتار سۆزۈم بار.

ئەلدىن پەرمان غازىمەن،
ئۆز يۇرتۇمنىڭ سازمەن.
زەيتۈنەمنىڭ ئىشقىدا،
ئۆلۈپ كەتسەم رازمەن.

چىرايلىققا كۆيىمەڭ يارىم،
كۆيۈپ ئۆلەرسىز.

ئىگىز - ئىگىز تاغ باشىدىن،
سېرىلدىم تۈزگە.
قىزىلگۈلنىڭ ئۈنچىسىدەك،
ئىگىلدىم سىزگە.

خايى بىلىڭ، خايى بىلىمەڭ،
ئاشىقمەن سىزگە.
ئاشىقلىقتا ئۆلۈپ كەتسەم،
ئۇۋالىم سىزگە.

پەنجىگاھ مۇقامىنىڭ سەلىقە ناخشا تېكىستلىرى

1 . ناخشا:

كېسەۋالغىن تۇمالق

سەن قاياقتىن كېلىسەن،
چىرايلىغىم كۆزى خۇمار.
ساڭا تىلىم تەگمىسۇن،
ئېسەۋالغىن تىل تۇمار.
تىزماپسانغۇ گۈلدەستە،
تالدىمۇ بېلەكلىرىڭ.

بىر قاراپمۇ قويمايسەن،
 تاشمىدۇ يۈرەكلىرىڭ.

سەھەردىكى شامالدىن،
 يارىم سېنى سورايمۇ؟
 يېقىن كەلسەڭ يېنىمغا،
 ئوينۇغۇچتەك پۇرايمۇ؟

بىزنىڭ مەلە ھاۋالىق،
 ئويناپ كۈلگىن خۇمالىق.
 يۈرىڭۈھنىڭ قېتىدىن،
 كېسىۋالغىن تۇمالىق.

2. ناخشا:

كاچمەيمەن

ئاينىڭ بېرى كەل،
 ئېچىمىدىكى رەنجىمنى يەش!
 مەن ساڭا يار بولىۋسام،
 خەنجىرىمدە بويۇنۇمنى كەس!

بولسا مېنىڭ مەيلىمچە،
 قوپىساممەن يار قاشىدىن.
 خەلقى ئالەم ئالدىدا،
 پەرۋانە بولسام باشىدىن.

كۆيدۈم ئايدەك يۈزۈڭگە،
كېچە يېچۇ مۇنداق جانىمدىن.
كەچسەممۇ كېچەي جاندىن،
كېچەلمەسەن جانانىمدىن.

ئوت كۆيىپەيدۇ دەيدىڭمۇ،
دىلدارىمنىڭ ئىچىمدا.
ئۆلسەم ئارمىنىم يوقتۇر،
ئاينىڭ ئارقىمدا.

IV چارىگاھ مۇقامى

مۇقاددىمە تېكىمىتى:

ئىشتىكلار ئايا دوستلار بۇ پانىدىن ۋاپا كەتتى،
 ۋاپاسى يوق ئالىمىدىن ھەزرىتى ئادەم ئاتا كەتتى.
 شۇنداق بىر سەرۋىرى ئالەم روسۇلى مۇستاپا كەتتى،
 سازادىلەرنىڭ كۆنەينى دەشتىكەر بالا كەتتى.

دەرىخائى ئادىمىزاد بۇ پانىنىڭ ۋاپاسى يوق،
 ئەجەل شەرىپىتى ئىچىمگەن نەشاهى نە گاداسى يوق.
 ئىشتىكلەر ئەي بۇرادەرلەر بۇ دەردنىڭ داۋاسى يوق.
 قارا يەر ئاستىغا كىرمەكتىن ئۆزگە مۇددىئاسى يوق.

قېنى شېشى نەبىيوللا، قېنى ئول نوھى پەيغەمبەر،
 قېنى مۇسا، قېنى يەھيا، قېنى ئول شاھى ئىسكەندەر.

تۈمەننىڭ ھەسرەتتە ئالەمدىن سۇلايمان پادىشا كەتتى.

قېنى كەيكىكۇۋۇس يا بەھرام، قېنى جەمشىدى جامۇ - جام،
 قېنى جاۋۇر پەردۇن شاھ، قېنى خىسراۋ قېنى ھاتەم؟!

①.....

① كۆپ چىكىت ئورنىدىكى مىسرالار ئېيتقۇچىنىڭ ئىسى - يادىدا قالمىغان.

چارىنگاھ مۇقامىنىڭ چېكىنە ناخشا تېكىستلىرى

1. ناخشا:

تامغۇز ئىشقى شارابى

تامغۇز ئىشقى شارابىڭ،
بۇ كۆڭلۈمگە بىر قەترە.
بولمىسا قەترەڭ ئەگەر،
بولسىمۇ مەيلى بىر چەكرە. ①

كۆيدۈم ئوت - پىراقىڭدا،
كۆيگەندە بىلەرسەن يار.
ھەر نەپەس بىكار ئەمەس،
كۆڭۈلدىن چىقاردۇر زار.

چەمكى ئاشىق ئوخشاش،
جىسمىم ئىرتتاساپ ئېرىق. ②
ئىشقىڭ پەريادى بىرلە،
مۇم كەبى رەڭگىم سېرىق.

كۆڭۈلگە نەقىش چەكتى.
پەقەتلا زار بۇ ئېشىق.
ئۇنتاي دەيمەن پىراقىنى،
ئەيلە زاھىر ساز ئېشىق.

① چەكرە - چاچراندى.
② ئېرىق - پاكىزە، تازا.

3. ناخشا:

مەن ئاتامدىن ئايرىلىپ

ئاتا - ئانىسى بارلار،

خويىما ئېتىبار باللار.

ئاتا - ئانىسى يوقلار،

ھەر زاماندا خار باللار.

مەن ئاتامدىن ئايرىلىپ،

سۇندى قاناتىم قايرىلىپ.

مەن يىغلىماي كىم يىغلار،

جان ئاتامدىن ئايرىلىپ.

ئاتا - ئانام ئۆستۈرۈپ،

قاتارغا مېنى قاتقان.

بەختىمنى شاندىمى دەپ،

مازارغا چىراق ياققان.

سەھەردە ئويغۇنارمەن،

ئىلاندىك تولغۇنارمەن.

مىرادشا يەتكۈزسە، دەپ،

تەڭرىمگە سېغىنارمەن.

4. ناخشا:

ياتلار مېنى ياتلايدۇ

سەھەر سايىرىغان بۇلبۇل،

كۈلگە نالە قىلماسمۇ؟

ئاتا - ئانىمىز يوقتۇر، : 4 . 4

ئاللا رەھمەت قىلماسمۇ؟ ئاللا رەھمەت

ئاتاممۇ ئۆلۈپ كەتتى،

ئاتاممۇ ئۆلۈپ كەتتى.

تۇققانلار بولغان بىلەن،

كۆڭلى بۆلۈنۈپ كەتتى.

مېنى ياتلار ياتلايدۇ،

ھەر كەملەرگە دادلايدۇ.

مەن يېتىمنى بوزەكلەپ،

باشلىرىمدىن ئاتلايدۇ.

ئاللا - ئاللا خۇدايىم،

ئاڭلا مېنىڭ مۇنھزارىم.

رەھمىتىڭدىن قۇرسۇن،

نادامەتلىك ياشلىرىم.

5 . ناخشا:

غېرىبلىق يەتتى

ناخشىنى تولا ئېيتىم،

بەزىلەر «ساراڭ» دەيدۇ.

ئۆزەمنىڭ ئانام بولسا،

«دەردى بار بالام» دەيدۇ.

ئېتىمىنى توقۇپ قويدۇم،
ئۆمكەنلىك بىلەن چاتماي،
بۇ دەردلەرنى كىم تاتسۇن،
سېنىڭ بىلەن مەن تاتماي.

ئات مېنىدىم ئىگەر بىلەن،
باشقۇردۇم يۈگەن بىلەن.
ئىچىمدە دەردىم تولا،
مەن مۇنداق يۈرگەن بىلەن.

ئېتىم ئالدىدا كەتتى،
قامچام ياندىدا كەتتى.
«ئۆز يۇرتۇم» دېگەن بىلەن،
غېرىبلىق ماڭا يەتتى.

چارەگاھ ەۇقامنىڭ جۇلا ناخشا تېكىستلىرى

1. ناخشا،

مەرادىغا يەتتىمۇ:

ئىنتىزار ئەتتى خۇدا،
سېنى ئۇندا، مېنى مۇندا.
بەندىسىگە سالمىسۇن،
ئاللا ئىگەم مۇنداق جۇدا.

ئېتىمنى بەختىيار قويسا،
خۇدا بەرمىدى بەختىمنى.

خۇدا بەرسىدى بەختىمنى،
ئالسام تاجۇ - تەختىمنى.

ئەتىياز كەلمىگۈنچە،
بۇلبۇل چىمەنسىز سايىرىدەس.
دەردۇ - ئەلەم كەلمىگۈنچە،
خەق خۇدا دەپ يىغلىماس.

لاچىن ئەگىپ ئۆتتىمۇ،
قورغۇي تەمسىقاپ كەتتىمۇ.
بىزنى يامان دېگەنلەر،
مەقسەت - مەرادقا يەتتىمۇ؟

2 . ناخشا:

ئۇيغۇدا ياتقان كۆڭۈل

يارنى يار دەمدۇ كىشى،
ياماننى يار دەمدۇ كىشى.
ياخشى يار ياندا تورۇپ،
ياماننى خالامدۇ كىشى.

يار بولسا ياراشقىدەك،
دوست - دۈشمەن قاراشقىدەك.
ئۇيغۇدا ياتقان كۆڭۈل،
ئويغۇنۇپ كۆز ئاچقىدەك.

مېنىڭ ئەجەپ يايىرىم بار،
ئالتۇن بىلەن كۆمۈشتەك.
مەن ئوتىدا كۆيىمەن،
گۈر - گۈر قىلىپ قۇمۇشتەك.

بۇلبۇل ئەجەپ سارايدۇ،
قىزىلكۈلنىڭ شاخىدا،
كۆڭلۈمدىكى يارىمنىڭ،
جان بەرسەم قۇچاغىدا.

3. ناخشا:

يارنىڭ كۈلكىسى

سايدا يۈرگەن سېرىق تۈلكە،
سايىنىڭ تۈلكىسى.
كۆيدۈرەمدۇ، كۈلدۈرەمدۇ،
يارنىڭ كۈلكىسى.
كەتتى - كەتتى مېنىڭ يارىم،
نەلەرگە يەتتى.
— كېلەمدۇ؟ دەپ تاما قىلماڭ،
قەرەلدىن ئوتتى.
باراي دەسەم مەن كەينىدىن،
ئوقەتنىڭ ۋاقتى.
كېلەر بولسا چاققان كەلسۇن،
غېرىبلىق يەتتى.

كەتكەن كىشى قانداق كەتسۇن،
 يارمىنى تاشلاپ.
 مەيلى بولسا ئالغاج كەلسۇن،
 ئۆيىگە باشلاپ.
 ئايدا كۆرسەم، يەندا كۆرسەم،
 كويىدا يۈرسەم.
 يار قويندا چىقسا جانىم،
 ئەجەلدىن ئۆلسەم.

4 . ناخشا:

ئاشىقنىڭ يادىگارى

لەشكەر:

تەنتەمگۈلنىڭ نۇر چېچىكى،
 يارىمنىڭ يۈزى.
 مېھرى - ۋاپا ئوتى يانغان،
 يارىمنىڭ كۆزى.

ئاشىقلارنىڭ يادىگارى،
 مەشۇققا ئۆزى.
 ۋىسال تېشى ئاتقۇزىدۇ،
 ۋەدىسى، سۆزى.

گۈل چېچىكى، گۈل چېچىكى،
 گۈلنىڭ چېچىكى.
 مېنىڭ يارىم قىزىلگۈلدۈر،
 جاننىڭ چېچىكى.

5. ناخشا:

قولدا ئالتۇن چۈكەم بار

قولدا ئالتۇن چۈكەم بار،

يېشىل ئۈزۈم پارلايمەن.

ئالەمدە كىشى يوقتەك،

يارىم سېنى خالايمەن.

قارا - قارا قاشلىرىڭ،

يەلپۈنەمدۇ چاشلىرىڭ،

سېخىنغاندا سەن مېنى،

تۈكۈلمەمدۇ ياشلىرىڭ،

سېنىڭ مەنغۇ - سېنىڭ مەن،

سېنىڭ بولماي كىمىڭ مەن؟

ئىشلەتسەڭمۇ پۇلۇڭمەن،

سېتىپ يېسەڭ قۇلۇڭمەن.

ئىگىز تاققا چىققاندا،

ئاياغىڭغا تاش قويماي.

ئۆز ۋەدەڭدە چىڭ تۇرغىن،

بىر ياستۇققا باش قويماي.

6. ناخشا:

تۇنجى سۆيگەننىڭ

كۆرگىلى كەلدىڭمۇ يار،

كۆيدۈرگىلى كەلدىڭمۇ يار.

كۆيۈپ ئۆچكەن ئوتلارنى،
ياندۇرغىلى كەلدىڭمۇ يار.

كۆرگىلى كەلگەن بولساڭ،
ئولتۇر قەشىمدا بىر زامان.
بىر زامان ئولتۇرغىساڭ،
پۇشمان قىلۇرسەن ھەر زامان.

ئاق بۇلۇتقا دالدا قىلغان،
قارا بۇلۇتنىڭ سايىسى.
ئايرىلغان بىلەن ياردىن،
ساقايماس دىلىنىڭ يارىسى.

ئاسماننى پىراق دەيدۇ،
يۇلتۇزلارنى چىراق دەيدۇ.
تۇنجى تاللاپ سۆيگىنىڭ،
مەڭگۈلۈككە پىراق دەيدۇ.

7. ناخشا:

ئاخشىمى ياتمايدۇ

ئوڭ قولۇمدا تاشم بار،
سول قولۇمدا چاقمىقىم.
ئەجەپىنغۇ تەس ئىكەن،
قۇنلەردە ئوت ياقمىقىم.

باققا كىرمەك تەس ئەمەس،
شورى بولغاندىن كېيىن.
يارنى سۆيەك تەس ئەمەس،
جۈرى بولغاندىن كېيىن.

باققا كىردىم شوراڭدىن،
بىرنى ئۈزدۈم غوراڭدىن.
تەكتەكچى يامان ئىكەن،
ئايىرەۋەتتى چوراڭدىن.

ئاخشىمى بولسا ياتمايدۇ،
جىڭ - جىڭ بىلەن تاكتا كىچى.
سورماس نېمە قانچە،
جېسا دېگەن مارا كىچى.

8 . ناخشا:

كۆزنىڭ يېغىنى يەيدۇ
ئاقدۇڭدىكى ئېتىزدا،
ئورۇپ قويغان ئۈنچە بار.
دوقمۇشتىكى ھويلىدا،
مېنىڭ يارىم شۇنچە بار.
ئاق ئالما قىزارغاندەك،
قىزىل يۈزلىكىم يايىرىم.

ناۋاقتتا يوقارغاندەك،
 شېرىن سۆزلىكىم يارىم.
 ئاق تىكەنگە ئوت ياقسام،
 ئىسى ئاسمان - پەلەكتە.
 يارنىڭ ئېيتقان ھەر سۆزى،
 ساقلىنىدۇ يۈرەكتە.
 ئاتنىڭ بالىسى تايدۇر،
 ئوتنىڭ ئۈچىنى يەيدۇ.
 جىنىمغىنا شۇ يارىم،
 كۆزنىڭ يېقىنى يەيدۇ.

۹. ناخشا:

يارنىڭ چېچى

خەنجىردىننىڭ دەستىسى،
 ئىلانباش، كەكلىك قېشى.
 مەجنۇنئالغا ئوخشايدۇ،
 نازىنىن يارنىڭ چېچى.
 باغنىڭ چۆرىسى جىگدە،
 چىگدىنىڭ چېچەكى بار،
 يارنىڭ سۈمبۇل چېچىنىڭ،
 چاچتەڭگە پۈپەكى بار.

تاغلاردا تولا ئىكەن.

چۈپ - چۈپى بىلەن كەكلىك.

يارىمىنىڭ تال - تال چېچى،

ئويىناپ سۆيگىلى ئەپلىك.

ئاتاڭ قىشقاردىمۇ كەكلىك.

ئاناڭ قىشقاردىمۇ كەكلىك.

كەم، نېمە دەپسە دەپسۇن،

مەن يارىم بىلەن ئەپلىك.

چارىگاھ مۇقامىنىڭ سەلىقە ناخشا تېكىستلىرى

1. ناخشا

ئەجىرماس بولسا:

ئىشىك ئالدى بىر تۈپ چىنار،

ئىگىلىمەس بولسا.

يېشىل - يېشىل يوپۇرماغى،

يىگىلىمەس بولسا.

بىر ياخشىغا بىر ياماننى،

بۇيرىماس بولسا.

ئىككى ياخشى بىر بولغاندا،

ئىجىرماس بولسا.

بۇ جاھاندا گۈل ئېچىلسا،

غازاڭ بولمىسا.

ئالتۇن نۇرغا تولسا ئالەم،

زاۋال بولمىسا.

2. ناخشا:

گۈلشادەم

ئۇنداقمۇ بولۇرمەنمۇ،

مۇنداقمۇ بولۇرمەنمۇ؟

ئامرىغىم گۈلشەدىخان،

مەن سېنى كۆرەرمەنمۇ؟

سېنى مەن كۆرەلمەستىن،

ئوتۇڭدا ئۆلەرمەنمۇ؟

ئىشتىڭدا ئۆلۈپ كەتسەم،

چەننەننى كۆرەرمەنمۇ؟

ئېرىقتا ئېقىپ بارسام،

سەن مېنى كۆرەرسەنمۇ؟

زار يىغلاپ ھازا ئېچىپ،

نامىزىغا كېلەرسەنمۇ؟

جىنىم يارىم گۈلشەدەم،

زەڭمۇ - رەڭدە گۈل قىسقان.

ناخشىنى مەن ئېتىمدىم،

گۈلشەدەم ئۆزى ئېيتقان.

مۇشاۋىرەك مۇقامى

مۇقەددىمە تېكىستى

ئىمدە تىسىز ھەمدىلەر ئىيتاي خۇدايايۇز زىبان بىرلەن،
سېنىڭ ھەمدىمىڭگە ھەمدە ئىيتقىلى بولغان زىبانلار بۇ.
ياراتىپسەن پەلەك ئەپلاكىنى ئۆز قۇدرىتىڭ بىرلەن،
سېنىڭ ھۆكىمىڭ بىرلە يارالغان زىمىنو - ئاسمانلار بۇ.

كى پالچۇقتىن ياراتىپسەن ھەزرىتى ئادەم بىلەن ھاۋانى،
دەمدە ئەيلىگەن روھى بىۋبەخىشى ئەيلىگەن جان بۇ.
سېنىڭ سۈنئىي سىپاتىڭنى بايان قىلماق ماڭا ھەدى،
كى بەندە ئاجىزى دۇرمەن ماڭا شۇكرى شەكەردور بۇ.

تامامۇ ئەنئىياروھى نېمەر بود تېپىپ ئاندىن،
زوھورى ئەنئىيار بىرلەمۇنەۋۋەر بولغان ئالەم بۇ.
تەقى تۆت يارىنىڭ ئەۋۋىلى سىدىق ئەكبەردۇر،
ئۆمەر، ئوسمانى، زىننورەي ئەلىگە رەھبەردۇر بۇ.

كى ئول ئىككى جاھاننىڭ تاجىسىدۇر ھەزرىتى ئەخمەد،
جەمئىي ئەنئىياگو ئەۋلىياغا رەھبەردۇر بۇ.
كى بىر دەمدە يېتىپ ئاۋۋال قابى قاۋسەيى مۇقامىگە،
چىقۇركى قۇربەتلەر تېپىپ ئاندىن ئاتالغان ئول مۇستاپادۇر بۇ.

ئۇنىڭ بىر كەنتىدە ھەقىنىڭ دەرگاھىغا لايىقتۇر،
 ئوتتۇز ئۈچ مىڭ ساھابىيلەر بارچىسىغا پىشۋادۇر بۇ.
 قورەيشكە مۆجىز كۆرسەتتى ھەقىنىڭ قۇدرىتى بىرلە،
 ئىشارەت بىرلە پارە ئەيلىگەن شەققۇل قەمەردۇر بۇ.

***

ئىلاھسەن ئۇنىڭ ئۈمبەتلىرىگە لۇتپى - ئەمەن قىل،
 ئىجابەت قىل دۇئاسىنى گۇناھلاردىن غۇپران قىل.
 ۋە لېكىن بار ئۈمىدىم رەھىمىتىڭنىڭ پەزىلىتى يا رەپ،
 ئىجاد ئەتكىلى بىر بۇ دۇنيادىن كى چەننەتتە ئەسلى مېھمان قىل.

بۇ ئىككى قىسىم - ئىككى قىسىم ئىككى قىسىم

مۇشاۋىرەك مۇقامىنىڭ چېكىتمە ناخشىلىرىنىڭ تېكەستىمى

1. ناخشا: ئەلەيھىمۇسلەم
 ئەلەيھىمۇسلەم ①

بەندەك ئېرۇر مەن ۋەلاھى بىللا،

شامۇ - سەھەرلەر مەن ساڭا شەيدا.

كەلدىم ئىشىكىگە دەپ شەيئەن لىللا، ②

كۆردۈم يۈزۈڭنى ئەلەيھىمۇسلەم.

باقساڭ مېنىڭدەك دىۋانلىرىگە،

ئەقلى ھۈشىدىن بىگانىلىرىگە.

ئىبىيان چۆلىدە ئاۋارىلىرىگە،

كۆردۈم يۈزۈڭنى ئەلەيھىمۇسلەم.

① بارلىق ماختاش ئاللاغا خاس.

② خۇدا يولىدا سەدىقە بېرىش.

مەستانە قىلغان شەھلا كۆزۈڭدۇر،
دەۋانە قىلغان شېرىن سۆزۈڭدۇر.
ئەپسانە قىلغان ئايدەك بۇزۇڭدۇر،
كۆردۈم يۈزۈڭنى ئەلەمدۇلىلا.

ئىزدەپ يۈرۈمەن شامۇ - ئىراقى،
تاپمىدىم ئەسلا يارىڭنىڭ سوراقى.
كۆيدۈردى دوستلار يارىڭنىڭ پىراقى،
كۆردۈم يۈزۈڭنى ئەلەمدۇلىلا.

مەشرەپكە تەگدى ئاھونادامەت،
ھەر يەردە بولساڭ يولغىن سالامەت.
تاروزى مەھشەر ③ ئېتىۋر داۋامەت،
كۆردۈم يۈزۈڭنى ئەلەمدۇلىلا.

2. ناخشا:

زىمىستان كۆرمىگەن بۇلبۇل

زىمىستان كۆرمىگەن بۇلبۇل،
باھار قەدرىنى بىلمەس،
چاپقانى چەكمىگەن ئاشىق،
ۋاپا قەدرىنى بىلمەس.

دەردىنىمۇ دەرد تارتقان بىلۈز،
كەتمەننىمۇ چاپقان بىلۈز.

③ ناھىيە تەكچە

كۈچ بىلەكتە، دەرد يۈرەكتە.
 دەردنى سارغايغان بىلۈر،

بىۋاپاغا كۆيگىنىڭ.

قېرىك تۇرۇپلا ئۆلگىنىڭ،

ئەسقاتىدۇ ھەر زاھاندا.

تۇنجى ئاللاپ سۆيگىنىڭ،

كۈلگە بۆلۈپ قونىدۇ.

كېيىنەكلەرمۇ قونىدۇ،

كىم نېمىنى قېرىپ قويسا.

ئۇزاق ئۆتمەي ئۇنىدۇ.

3. ناخشا:

ياد ۋېتىپ كەلسەڭ

ئەي يارىم گۈلى رەنا،

قەددىڭ قىلدى ھەيرانە.

جاھاندا ئىزدىسەم يوقتۇر،

سەن كەبى گۈل رەبھانە.

ئەس - يادىم، كۆڭۈل شادىم،

باغلاندى شوخ زۇلپىڭگە.

يېتەلمىگەچ ۋەسلىڭگە،

بولدى ئۆلپەت مەيخانە.

مەسەن، مەستانىمەن،
 ئىشقىدا ئاۋارمەن.
 سېنەمنى چاك ئەتمەستە،
 بولساڭ ئىدىڭ غەمخانى.
 ناز - كېرەشمە جىلۋەڭ بىلەن،
 كەلسەڭ ئەگەر ياد ئېتىپ،
 قەلبىمدەك ئوچۇق ھەر چاغ،
 ساڭا ساراي - ئايۋانە.

4 . ناخشا:

دەس تۇرۇپ

كېلىڭلار يارۇ دەردەنلەر،
 سارايدا مەشرەپ ئوينايمىز.
 كۆزىگە ئىلمىغان يارىنىڭ،
 بېشىنى دەسەپ ئوينايمىز.
 باغدىكى چار ئىلانلارنىڭ،
 بويىغا زەنجىر سالارمىز.
 قەھرىمىزنى شەمشەر قىلىپ،
 كۆكسىگە تېغىلار ئۇزارمىز.

«مەستورە» نىڭ كوچاسىدا،
 تازا رەسۋا قىلارمىز.
 جىمى ئاشق مۆمىن ئۈچۈن،
 دەس تۇرۇپ ئۆچ ئالارمىز.

سەندىن دۇ ئايى،
سەندىن دۇ جا بەت.
جانىم تەسەددۇق،
جانانىلەرگە.

ئەي باغرى قاتتىق،
رەھمە ئەيلىگە يەشەن،
سالغىن ئەزەرنى ئاھ نەشەن،
بىچارىلەرگە. كالا،
مەشرەپ سېتى دەپ،

كەچتى جاھاندىن.
باشنى قويدى،
ئاستا نىلەرگە.

7. ناخشا:

سالام دەگەر،
دۇنيادا نېمە ياخشى،
ئاتا بىرلە ئانا ياخشى.
بىئۇپا قېرىنداشتىن،
ۋاپادار ئاشىنا ياخشى.
يارىم ئوتۇك ئۈچمەيدۇ،
كۆيمەسكە ئىلاجىم يوق.
ئالەمنى كىزىپ چىقسام،
سەندىن ئۆزگە يارىم يوق.

يار بار چاغدا ياخشىدى،
يار كېتىپ يامان بولدى.
ياردەردى يامان ئىكەن،
چىرايىم سامان بولدى.

ئېتىمىنى قويۇپ بەردىم.
كۆرۈنگەن دالا - تۈزگە.
كۆرسەڭلەر سالام دەڭلەر،
شۇ يارىم قارا كۆزگە.

8 . ناخشا:

يار شامى

قىلۇدىن شامال چىقتى،
سايباغنىڭ شامالمۇ؟
قولۇم ئىشقا بارمايدۇ،
سەن يارنىڭ خۇمارىمۇ؟
قىلۇدىن شامال چىقتى،
«يار شامىلى بۇ» - دەيدۇ.
كېپتو ئىچەپ شامىلى،
يار ئىمىشكە كەلمەيدۇ؟
قىلۇدىن شامال چىقتى،
گۈل شاخنى قارىدۇ.

خۇدا قوشقان يارىمنى،
دۈشمەن قانداق ئارىدۇ.

قىلۇدىن شامال چىقىپ،
ئۆرۈۋەتتى باراغنى.
باغلاپ قويسا تۇرامدۇ،
«كۆڭۈل» - دېگەن ساراغنى.

9. ناخشا:

ئېتىم بولسا

ئېتىڭنىڭ ئاراسىدا،
مېنىڭدەك ئېتىڭ بارمۇ؟
نېمە ئانچە قارايسەن،
ماڭا بىر گېپىڭ بارمۇ؟

تاغدا يايلىغان ئاتلار،
تاغنى ياد قىلىپ كەتتى.
باشتا ئوينىغان يارلار،
ئەندى ئايرىلىپ كەتتى.

سېغىنغان بىلەن يارىنى،
ئات بولمىسا مېنىڭلى.
ئېتىم بولسا باراقتىم،
يارنى كۈندە كۆرگىلى.

مۇشاۋىرەك مۇقامىنىڭ جۇلا ناخشا تېكىستلىرى

1. ناخشا:

يارنى قانداق ئۇنۇتاي؟

ئالتۇن بىلەن رەئائى، شادا لارا
يارمغا تۇتاي دەيمەن.

مەشھۇم چىرايلىقىنى، مەشھۇم
سۇ بىلەن يۇتاي دەيمەن.

بىر يۇتاي ئىككى يۇتاي، يان
يارنى قانداق ئۇنۇتاي؟

باغ ئېتىپ، باغباغ ئېتىپ، باغ
جانلىرىمنى يايىرتاي.

لەۋىڭنى قەدەھ قىلىپ، سەنئەت
بال - شاراپ ئىچەي يارم.

سەن ئۈچۈن بىر سەن ئۈچۈن،
جانىمدىن كېچەي يارم.

2. ناخشا:

جانىم كۆيدىرگەن

يار قېشىغا مەن بېرىپ،
كېتەيلى دەسەم تاغقا.

ئۇ گۈللەرنى كۆرسىتىپ،
ئىشەرت قىلىدۇ باققا، ئۇ ناھەق ئىشەرت

1. ئىشەرت:
يامغۇر سۈيى تاغ ئوتى،
ئالمىلىق باغنىڭ ئوتى،
كۆيسەم كۆيدۈرىدۇ،

قارا قاش يارىنىڭ ئوتى.
يار ئىشەنگەن - تېغىڭمەن،
گۈل تېپىلغان بېغىمىسەن،
تاغلاردىمۇ، باغدىمۇ،

ۋاپادارم جېنىمىسەن،
سەنلا بولساڭ يېنىمداستىم،
تالمايدۇ بىلەكلەرم،
قوپساڭ جانىم كۆيەدۇر،

ئولتۇرساڭ يۈزەكم،
يۈزەكم، يۈزەكم،

3. ناخشا:

يۈزەكمىدە ساقلايمەن

ئالما ئاتتىم ئاتقانغا،
مەيلى ماڭا ئاتقانغا،
تۇتۇپ خاپا بولماسمەن،
ئويىناپ - كۈلۈپ ئاتقانغا.

ئالما بىرەي قولۇڭغا،
كۆيۈپ قالدىم بويۇڭغا.
ئۈچ كۈن بولدى كەلمەيسەن،
قاراپ قالدىم يولۇڭغا.

كەلگىن يارىم يېنىمغا،
ساقلىدىم ئالما ساڭا.
شۇ ئالما قانچە نېمە،
جاندىن ئارتۇق سەن ماڭا.

ساقلىغان شۇ ئالمنى،
باشقىلارغا ئاتمايمەن.
سەن كەلگىچە قارا كۆز،
يۈردىكىمدە ساقلايمەن.

4. ناخشا:

ئېچمۇرمان غۇنچىمىدەك

يانچۇغۇمدا تاشم بار،
چىنتاخسىدا ئاشم بار.
مېنى يالغۇز دەپ قالما،
قورغۇيىدەك ئاداشم بار.

مەن كېتۈرمەن باش ئېلىپ،
ئىككى قولغا تاش ئېلىپ.
مەن كېتۈرمەن يار قالۇر،
قارا كۆزگە ياش ئېلىپ.

6. ناخشا:

سۇلتان بۇغراخان

سۆلىتى بار بىر ئەر ئىدى،
دۆلىتى بار بىر ئەر ئىدى.
يۈرۈشلەردە تاۋلانغان،
شۆھرەتى بار ئەر ئىدى.

چەك - چېلىشقا داڭغاندا.
خەلقى باتۇر مەردانە،
ھىممىتى بار ئەر ئىدى.

جەسۇر پەلۋان خەلقىگە،
ئانا تۇپراق يېرىگە.
چىن ئىشتىياق باغلىغان،
رەھىمىتى بار ئەر ئىدى.

سېنى مەڭگۈ ئەسلەيمىز،
ئۇنتۇمايمىز ياتلايمىز.
قانچە قىلساق ئەرزدىكىدەك،
قىممىتى بار ئەر ئىدى.

7. ناخشا:

چامالىڭغا ئىشەنمە

چامالىڭغا ئىشەنمە،

چامالىڭدىن ئەل بىزار.

يۈسۈپ ① قانچە ئەزىمىدى،
بولدى قانچە خارۇ - زار.

زورلۇغۇڭغا ئىشەنمە،
زورلۇغۇڭدىن ئەل بىزار.
شۇ زورلۇغۇڭ ئاخىرى،
بولغۇسىدۇر ساڭا دار.

كۆرەڭلىمە ھىچقاچان،
كۆرەڭلىكتىن ئەل بىزار.
كۆرەڭلىكىنىڭ ئاخىرى،
تەقدىرىدۇر ئەسلى خار.

سەن بىزار، مەنمۇ بىزار،
نادانلىقتىن ئەل بىزار.
كۆڭۈل بىزار بولغاندا،
بولماس قىلچە ئېتىبار.

8. ناخشا:

تۇمارىم سەن

سەن مېنىڭ باھارىم سەن،
بوينۇمدا تۇمارىم سەن.
قاراڭغۇ كېچەلەردە،
ياندۇرغان چىراغىم سەن.

① يۈسۈپ ئەلەيھىسسالام

مەن ئەندى نادان ئەدەس،
قەدرىڭنى بىلمىگىلى.
باشقا سەنچاي گۈل قىلىپ،
سەندىن ئايرىلمىغىلى.

يۈرىڭمىنىڭ قىزىقى،
قاينىغان چۆگۈنچە بار.
ئىندىسەڭ ئىندەكتىمەن،
سۆلىتىم قۇرغۇچىچە بار.

ھاۋا - ھاۋاغا ئوخشاش،
بۇلۇت نېمىگە ئوخشاش.
ياش ۋاقتىدا سۆيگەن يار،
شېشە قۇتىغا ئوخشاش.

9. ناخشا:

قاش كىرىپك ئاراسىدا

مىنگەن ئاشۇ ئېتىمىنىڭ،
تىزگىنى قايان قالدى.
بىر قاراپ، ئىككى قاراپ،
يار يۈرەككە ئوت سالدى.

ئىشىكىڭدىن ئۆتتۈمەن،
ئاتنى مېنىپ يۆتۈلۈپ.

مەيلىلىك بولسا چىقماھسەن،
 چېنىدا چاي كۆتۈرۈپ،
 ئېھتىياتىڭنى تۇتۇپ،
 ئېھتىياتىڭنى كىچىكلىكى،
 سۈيىنىڭ سۈزۈكلىكى.
 مېنى مۇنچە كۆيدۈرگەن،
 خۇيۇڭنىڭ تۈزۈكلىكى.
 قاش - كىرىپىك ئاراسىدا،
 كۆزلىرىڭگە كۆيدۈمەن.
 بويۇنۇڭغا گىرە سېلىپ،
 لەۋلىرىڭگە سۆيۈدۈمەن.
 10. ناخشا:

بىر ئايلىنىش سۆيگەندىن

بىر ئايلىنىش

يارىم كېلىدۇ قاراپ،
 سۈمبۈل چېچىنى تاراپ.
 مەن يارغا نېمە قىلغان،
 يامان كۆزىدە قاراپ.
 باغقا كىرسەم كىشى باركەن،
 گۈلنى ئۈزسەم ئىشى باركەن.
 ئىككىمىز ئاراسىدا،
 بىر دۈشمەن كىشى باركەن.

شۇڭا يارىنىڭ بېغىدا،
 بىر گۈل قايرىلاي دەپتۇم،
 بىۋاپا، نادان يايىرىم،
 مەندىن ئايرىلاي دەپتۇم،
 ئېچىلمىغان گۈللەردىن،
 ئېچىلسا، تىكەن ياخشى،
 بىۋاپا يار سۆيگەندىن،
 تەنھالىقمۇ مىڭ ياخشى.

شۇئال: 11.

بىر قەدەر ناخشا:

11. ناخشا:

ئەپ قاقچى باھارىمنى
 شاپىغىم سەككىز تالا،
 تۆتى ئاق، تۆتى قارا،
 ئوتىدا كۆيسەم سەككىز ئاي،
 بىلىمدى كۆڭلى قارا،
 مەن ئۇنى قال دەپتىمەن،
 قىشىمدىكى خال دەپتىمەن،
 بىر يامان ئالدامچىغا،
 ئۇچراشنى بىلمەپتىمەن،
 تۈنلەر بىدار ئۇيقا يوق،
 باغرىم كۆيۈپ «پاھ» - دەپتىمەن.

زار يىغلاپ، سۇلار ئېچىپ،
 پىراقىدا «ئاھ» دەپ تىنمەن.
 كۆرۈڭلار خالايدىقلار،
 بۇ يالغانچى ياردىمى.
 ئوغۇرلاپ تۇھاردىمى،
 ئەپ قاچتى باھاردىمى.
 12. ناخشا:

جان قەدرى

كىمكى باشنى ياستۇققا يەتمەي،
 بىلمەسەنمۇ جان قەدرىنى.
 كىم ئۆلەر ناھالەتكە يەتمەي،
 شۇ بىلدۈر ئۇ جان قەدرىنى.
 ئاقاردى باش، قۇيۇلار ياش،
 نەدە قالدى ياشلىغىم.
 قويدى مېنى بەك خورلۇقتا،
 شۇ نادان بەگۈاشلىغىم.
 يارالغانمۇ ئالەم شۇنداق،
 بۇلارمىكىن ئادەم شۇنداق.
 تۈگىمەيدۇ بۇ جاھاندا،
 نە سەۋەپتىن شۇغا مۇنداق!

ئاتام مەككە، ئانام مەككە، ئاتالاردىن قالدى ھىراس،
تۇغۇلدۇق بىر كۈن ئۆلمەككە.
قارا يەرگە كۆمۈلمەككە.

مۇشاۋىرەك مۇقامىنىڭ سەلىقە ناخشا تېكىستلىرى

1. ناخشا:

ئۇزاق بىلمە

ئۆمىرىنى ئۇزاق بىلمە،
ئۆلۈمنى يىراق بىلمە.
يۈمۈپ كۆزى ئاچقىچە،
تامام بولۇر ئۆمۈر ئاخىر.

چوڭ - كىچىكىنى ھۆرمەتلە،
يەت قەدرىگە ئىززەتتە.
يۈمۈپ كۆزنى ئاچقىچە،
تامام بولۇر ئۆمۈر ئاخىر.

نۇرلۇق بولسۇن پىشانانك،
قالسۇن نامۇ - نىشانەڭ.
يۈمۈپ كۆزنى ئاچقىچە،
تامام بولۇر ئۆمۈر ئاخىر.

ئادار يۈزلىك چىقمايدۇ، ئالدىدا
ئۆيىدىن ئالغا.

كۆيۈپ فالدىم ئۇنىڭغا،
قالدىم بالاغا.

ئىزھار قىلىپ ئەرزىمنى،
ئىپتىئاي ئالغا.

ساماندىك ساغرىپ،
تۆكسەم بېشىمنى.

تاپاي ۋىسال بېغىدا،
قەلەم قېشىمنى.

4. ناخشا:

يۇلتۇزلار شالاڭلاپتۇ

قېشىڭ ئەسلا قارادۇر،

ماڭا دەردنى سالادۇر.

خۇدا ئالمىغان جاننى،

بەندە قانداق ئالادۇر؟

ئالەم ئايلىناي دەيدۇ،

مەنمۇ ئايلىنامەنمۇ.

دوست - دۈشمەننىڭ ئىچىدە،

ياردەن ئايرىلارمەنمۇ؟

ئاسمانلار ئالاھىلاپتۇ،
يۇلتۇزلار شالاھلاپتۇ.
ئاھلاھلار خالاھلار،
يار مەندىن يامانلاپتۇ.

تاشقىن كەلسە تاشقىندەك،
قاشنى ئەتكىنىم - ئەتكەن.
خوشۇم يوق سەن يار بىلەن،
ئەندى كەچكىنىم - كەچكەن.

5. ناخشا:

چەقۇر

چىنە - چىنداندىن چىقۇر،
غىدىرە قۇماندىن چىقۇر.
قارا قاش جانان يارلار،
ئىگىز دالاندىن چىقۇر.

چىنە - چىنداندىن چىقۇر،
غىدىرە قۇماندىن چىقۇر.
ئالمدەك مانتا تاماكا،
لەمچىن - ئاستاندىن چىقۇر.

چىنە - چىنداندىن چىقۇر،
غىدىرە قۇماندىن چىقۇر.

مەن يارسىنى قىچقىمىسام،
ئۇلى بوستاندىن چىقۇر.

چىنە - چىنداندىن چىقۇر،
غىدىرە قۇمداندىن چىقۇر.
سەن يارسىنىڭ كۆيىكى،
جان تالاشقاندىن چىقۇر.

6. ناخشا:

ئاسماندا تولا يۇلتۇز

ئاسماندا تولا يۇلتۇز،
چولپاننىڭ ھەراسى يوق.
تەنھا ئۆتكەن تۇرمۇشنىڭ،
لەززىتى مەناسى يوق.

ئاسماندا تولا يۇلتۇز،
سانىشى ھامان ئوتتۇز.
مەندىن ئەنسىرەپ كەتمەي،
ئۆزەڭنى - ئۆزەڭ قۇتقۇز.

ئاسماندا تولا يۇلتۇز،
سانىشى توققۇز دېمە.
ئۇيقۇنى تەرىك ئەيلەپ،
تۇنلەردە مېنى كۈتمە.

ئاسماندا تولا يۇلتۇز،
سەن ماڭا يۇلتۇز ئەمەس.
ئەندى كەلمە قېشىمغا،
مەن ھازىر يالغۇز ئەمەس.

7. ناخشا:

جۇدالىق دەردى

بىر قاتار تۇرنا كېلىپتۇ،
گۈل شاخىغا قوندىلى.
گۈل شېخى ئاجىز ئەمەسمۇ،
تۇرنىنى قوندۇرغىلى.

شۇندىن بۇيان كۈنۈ - تۈن،
كۆڭلۈم گۈلدە تۇرمايدۇ.
رەڭگىمنى سېرىق دەيدۇ،
جۇدالىق دەردى بولمايدۇ.

ئاھ پەلەك، زالىم پەلەك،
تېتى گۈلنى زارلىتىپ.
قىلدى مېنى بىچارە،
گۈل ئىشقىدا يېغلىتىپ.

ئۆتسەممۇ مەن، ھەسرەتتە،
دەل ئايرىلماس گۈلۈمدىن.
ئايرىلمىسۇن ئۆلسەممۇ،
قەبرە تاشىم ئۈنىڭدىن.

زامانىڭ تار

ئىقلىمىڭنى كەڭ ياراتتىڭ،

زامانەڭنى تار.

بەگلىرىڭنى ئىت ياراتتىڭ،

ئادەمىڭنى خار.

تۈلكىلەرنى تەيجى قىلدىڭ،

مۈشۈكلەرنى كار ①

ئىشىكىمدىن ئالدى چۈجە،

قاناقى يوق سار.

ئامبال بىلەن دارىن دېگەن،

ئەلنىڭ دۈشمىنى.

ھارام دېمەي يەر ئىدىمەن،

ئۇلار گۆشىنى.

تاماسا سۇلار، ئاقسا سۇلار،

دەريانىڭ بەختى.

قاچان كېتەر، قاچان تۈگەر،

زۇلۇمنىڭ ۋاقتى؟!.....

① كار - خىزمەتكار، ئىش بېجىرگۈچى. ئوردا خىزمەتكارى مەنىسىدە

ئېيتىلغان سۆز.

9. ناخشا:

باشقىمىنى سۆيىمەيمەن

ئاخشىمى بولسا ياتمايدۇ،

تېرەك باشدا قارغا.

نېمە ئانچە قىلسەن،

ۋاپا قىلمىغان يارغا.

ئېتىڭلار مېنى يارغا،

چېقىڭلار مېنى يارغا.

ناخشا ئېيتقان گۇنايمغا،

ئېسىڭلار مېنى دارغا.

بۇ تاغلار ئىگىز تاغلار،

غېرىپ يولىنى باغلار.

غېرىپ ئۆلسە كىم يىغلار،

غېرىپقا - غېرىپ يىغلار.

قىزىل گۈلدىن باشقىنى،

باغقا كىرسەم ئۈزمەيمەن.

كۆڭلۈمدىكى يارىم بار،

باشقىمىنى سۆيىمەيمەن.

10. ناخشا:

قانائەم بولسا

ياھان يولۋاس يولدا يېتىپ،

شىرغا يول بەرمەس.

ئاتمىدىن قارشىش ئاغان،
ئىلگىرى كەلمەس.

تەقدىر ئاللا، تەقدىر ئاللا،
تاغنى ياراتتى.
تاغ ئىچىنى قاراڭغۇ - دەپ،
ئايىنى ياراتتى.

ئاتلار ئورۇق، يۇللار يىراق،
گوۋى ئەمەسمۇ!
جەزىدىكى بىزنىڭ يارغا،
ئۇڭال ئەمەسمۇ!

ئېتىم بولسا، ئېتىم بولسا،
بوز ئېتىم بولسا.
سەن يارمىنى سىغىنغاندا،
قانائىم بولسا.

VI چەبىياد مۇقامى

مۇقەددىمە تېكىستى:

ئېيتىدا قىلدىمكى بىسىمىلاھىر رەھمانىر رەھىم،
قۇلھۇۋەللاھۇ ئەھەد زاتىڭ ئىرۇر ئىسمىڭ ئەزەم.
كۈنتىكەزەن مەخپىيەن ھەر بەندە كۆڭلىدىن مۇقىم،
مىڭ بىر ئىسمىڭ، سىپاتىڭ بېرىدۇر ئەرمىش كەزىم.
ئالەمۇ - ئادەمنى پەيدا قىلماستا بار ئىدىڭ سەن قەدىم.

جۈمىلە ئالەم پادىشاھى سەن ئىرۇرسەن زۇل - جالال.
بارچىلەر پانى بولۇر بۇلماش ساڭا ھەرگىز زاۋال.
راستى كەلمەيدۇ سېنىڭ ۋە سېنىڭنى قىلسام خىيال،
ئارسەن ۋەھدەردكى يېكەتايى خۇدايى كىم بىسى مىسال
بارچە ئەشيا كەلدىلەر جۈنۈبۇشقى سەندىن ئەي ھەكىم.

قۇدرىتىڭ بىرلە ياراتتىڭ خەلقىنى پەرۋەردىگار،
ئەرشى كۇرسى نوھى پەلەك پەزلىڭدىن ئەرمىش بى قارار.
بىرنى قىلدىڭ سەن ئەزىز ۋە بىرنى قىلدىڭ خارۇ - زار،
تا خۇدالىق ئىسمى زاتىڭ بولدى ئۇدەم ئاشكار،
كاپىرو - مۆمىنگە نىمەت بەرگۈچى سەن - سەن كەرىم.

ھەزرىتى ئادەمنى پەيدا قىلدىڭ ئول كۈن بەردى جان،
 شۇكرى ئىبتىتى، قوپتى كەلتۈردى ئسمان ئول زامان.
 ھەتتا ئاللا ئەمرى قىلدى «سەجدە قىل» دەپ ئەي مالايىك -
 چۈن ئەزازل ئەيلىدىلەر تۇپراقى سەن نۇرى ئەيان.
 لەنتى سەت لەنتى ئول بولدى مەنەشەيتاندرەجىم.
 لەنتا رانى دەيدۇ ھۇيا كۆرەلمەسەن سەن جامال.
 رەببى ئەربى دەيدۇ ھۇسا كۆرەلمەسەن سەن جامال.
 بازى تەڭرى دەيدىكىم: كۆرمەك جامالمنى مەھال،
 ھەزرىتى مۇسانىڭ بۇ سۆزلەردىن بولۇپ ئەقلى لال،
 مىڭ سوئال ئەيلىپ ئۆيىگە ياندى ھۇسايى كەلىم.

چەبىياد مۇقامىنىڭ چېكىتمە ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1. ناخشا:

ئايلىناي

بىر كۆرۈپ ئىككى كۆزۈڭنى بېشىڭدىن ئۇچ ئايلىناي،
 تۆت كۆرۈپ قانداق چىداي، جاندىن كېچىپ بەش ئايلىناي.

ئالتە كۆرسەم مەن بۇيۇڭنى يەتتى تۈرلۈك دەرد بىلەن،
 سەكرىبا سەككىز بېرىپ بېشىڭدىن توققۇز ئايلىناي.

ئون قېتىم كۆرۈپ بويۇڭنى مەن يۈگۈردۈم ئساھ ئۇرۇپ،
 ئوتتۇز ئەيلىپ مەن پىغان بېشىڭدىن قىرىق ئايلىناي.

بولسا دۈشمەن ئەللىك - ئاتىمىش مەنكى - مەن بىچارىگە،
 قىلىپ سەكسەن پارمەن بېشىڭدىن توقسەن ئايلىناي.

يۈز كىشى دۈشمەن بولۇپ گەر ئىككى يۈز تۇرسا قاراپ،
 ئۈچ يۈز ئەيلەپ مەن پىغان بېشىڭدىن تۆت يۈز ئايلىناي.

باشمىغا بەش يۈز قېلىچ، گەر ئالتە يۈز تىغ تەگسە،
 يەتتى يۈز پەرياد ئۈزۈپ بېشىڭدىن مىڭ بىر ئايلىناي.

2. ناخشا:

مەن بېيىمىنى باغلىدىم

مەن بېيىمىنى باغلىۋالدىم،

قىل بىلەنمۇ سىم بىلەن.

مەن كېتەر مەن سەن قالۇرسەن،

ئۆيدە يالغۇز كىم بىلەن؟

مەن بېيىمىنى باغلىۋالدىم،

قىل بىلەنمۇ سىم بىلەن.

مەن كەتمىدىم يار قېشىڭدىن،

ھېچقاچان رەنجىم بىلەن.

مەن بېيىمىنى باغلىۋالدىم،

قىل بىلەنمۇ سىم بىلەن.

قاللاپ سۆيگەن ئامرىغىم سەن،

دەلدا ئىخلاسىم بىلەن.

مەن بېلىمنى باغلىۋالدىم،
قىل بىلەنمۇ سىم بىلەن،
سەن قالۇرسەن مەلۇم ساڭا،
مېنىڭ ئەس يادىم بىلەن.

3 . ناخشا:

ئەقىدە

يۇقايندا سەن يارىم،
تۆۋەنىدە مەن يارىم.
قىزىلگۈلى سەن بولساڭ،
يوپۇرمىغى مەن يارىم.

كۆزلىرىڭنىڭ قېتىدا،
گۈل ساقلاپسەن يار ماڭا.
شۇ ئەقىدەڭ بەدىلىگە،
قۇربان بولۇن جان ساڭا.

سەن كەلگەندە قېشىمغا،
دۆلەت قونۇر بېشىمغا.
ئاپپاق چېچىم تۆكۈلۈپ،
مەن يانۇر مەن يېشىمغا.

سەن كۆزۈمنىڭ قارىسى،
يۈرۈكۈمنىڭ پارىسى.
زىدە يۈرەك ساقىيۇر،
سەن كۆڭۈلنىڭ دارىسى.

4 . ناخشا:

بۇلبۇلدەك قونغۇم كېلۈر

گۈل شېخىدا ئېچىلغان،

ئىككى گۈلنىڭ بىرىمەن.

مەن بۇلبۇلنى كۆيدۈرگەن،

رەنا گۈلنىڭ ئۆزىمەن.

قۇمدا ئۆسكەن تېرەكتەك،

بويلىرىڭنىڭ تۈزلىكى.

باغدا پىشقان سايۋىدەك،

لەۋلىرىڭنىڭ سۈزىكى.

تال ئىگىلىدى پەس بولدى،

كۈن قايرىلدى كەش بولدى.

ئىنتىزار مېنىڭ كۆڭلۈم،

يار دەردىدە مەس بولدى.

يارىم گۈل بولۇپ ئۇنسەك،

بۇلبۇلدەك قونغۇم كېلۈر.

بىر قاراپ كۈلۈپ قويساڭ،

لېۋىڭگە سۆيگۈم كېلۈر.

5 . ناخشا:

لەۋلىرى قىزىل گۈلدۈر

يۇلتۇز چاقناپ ئاسماندا،

ئاينىڭ گۈلى مەن، — دەيدۇ.

كەچىككىنە قارا كۆز،
يارنىڭ خېلى مەن، — دەيدۇ.

چىرىغىمنى ياندۇرۇپ،
قوناي مورا بېشىدا.
ياغ قويۇپ پىلەك سالاي،
ئاشۇ يارىم ئىشقىدا.

كۆردۈڭلارمۇ شۇ يارنى،
باشتىن - ئايىغى گۈلدۈر.
گۈل تۇۋىدە ئولتۇرغان.
لەۋلىرى قىزىلكۈلدۈر.

ئىشك ئالدىغا كەلدىمەن،
ئايجاھالنى كۆرەي، — دەپ.
ئەگىمەن، كېتەلمەيمەن،
مەنمۇ ئاشىق بولاي، — دەپ.

6 . ناخشا:

يارىمنى كۆردۈم

يارىمنى كۆردۈم مەستانە بولدۇم.
خەقتىن يۇشۇرۇپ ئاشكارا بولدۇم.

ئاشكارا قىلغان قارا كۆزىمدۇر.
ئاۋارە قىلغان شېرىن-سۆزىمدۇر.

ئۈزۈملۈكتە باراڭدا،

ساڭا ئىپتار سۆزۈم بار.

8 . فاخشا:

زىدە يۈرەك

يارىم بەردى قولياغلىق،

گۈلكەشتە تاۋار ياغلىق.

مەن يارغا تازا كۆيدۈم،

ئۇنىڭ كۆيگىنى چاغلىق.

مەن يارىمغا ھەيرانمەن،

پىراقىدا ۋەيرانمەن.

ئۆزى ئويناپ بېقىدا،

مەن چۆللەردە سەرساممەن.

كىرەي بۈگۈن گۈللۈككە،

گۈل ياپرىغى كېرەككە.

گۈل ياپرىغى دورىكەن،

زىدە بولغان يۈرەككە.

يارىم كۆزۈڭ ئوينايدۇ،

شېرىن جاننى قىمىنايدۇ.

كۆڭۈل بەرمە باشقىغا،

ساڭا ۋاپا قىلمايدۇ.

9 . ناخشا:

ئايدا بۇلۇت دالدامدۇ؟

قۇرغۇيۇم ئۇچۇپ كەتتى،

بىر غۇلاچ يېمى بىلەن.

باغلىنامدۇ بۇ كۆڭۈل،

چوكاننىڭ چېچى بىلەن.

كۆيگىنىدىن چىرايلىق،

كۆيىمىگىنى ياخشىراق.

سۆيگىنىدىن بىۋاپا،

سۆيىمىگىنى ياخشىراق.

ئاي ئاسماندا ئويىنارمۇ،

ئايدا بۇلۇت دالدامۇ.

يۈرگەن بىلەن ئاي كۆيۈپ،

كۈنگە يۇلتۇز ھەمرازمۇ؟

ئالما بەرمىگەن يارىنى،

ئالما بەردى دەرمەنمۇ.

كۆڭۈل بەرمىگەن يارنىڭ،

ئىشقىدا ئۆلەرمەنمۇ؟

چەبىياد مۇقامىنىڭ چۇلا ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1. ناخشا:

سەندىن كۆڭلۈم ئاغرىدى

دەرىزىنى ئاچتىممەن،

شاھاللارنى كىرسۇن، — دەپ.

دۇتار چېلىپ ناخشا ئېيتتىم،

يارىم سېنى ئۇقسۇن، — دەپ.

دۇتارنى چېلىۋەرسەم،

ھېنىڭ يەدەم تۈگىمەس.

ئارا يىراق بولسىمۇ،

ھېنىڭ ۋەدەم ئۈزۈلمەس.

يار سانسام ئولتۇرۇپ،

كىرىپىڭنىڭ قالىنى.

چۈشەنمىدىڭ ئەجەپمۇ،

مەن غەرىپنىڭ ھالىنى.

دۇتارنى ئۆزەم چالدىم،

يېرىلىپ كەتسە يەملەيمەن،

ياردىن كۆڭلۈم ئاغرىدى،

ئەندى كەتسەم كەلمەيمەن.

2 . ناخشا:

سەنمۇ بولما دىلخاستە

— ئوڭ قولۇمدا ئاغامچا،

سالمىنى ئاتاي دەيمەن.

يارنىڭ كۆڭلى بەك نازۇك،

چاي قۇيۇپ ئالاي دەيمەن.

— ئوڭ قولۇمدا ئاغامچا،

سالمىنى سالالمايمەن.

يارنىڭ كۆڭلى بەك نازۇك،

چاي قۇيۇپ ئالالمايمەن.

— ئوڭ قولۇمدا ئاغامچا،

سالمىنى تاشلاي دەيمەن.

باغدا گۈل ئاراسىغا،

يارمىنى باشلاي دەيمەن.

— ئوڭ قولۇمدا ئاغامچا،

سول قولۇمدا گۈلدەستە.

چۈشەي ئەندى سالماڭغا،

سەنمۇ بولما دىلخاستە.

3 . ناخشا:

قەزىلگۈل ئېچىلغاندەك

ئايىمىخاننىڭ رومالى،

چاچ باغدا تۇمارى.

كەلگىن يارىم ئوينايسى،
كەلدى كۆڭۈل خۇمارى.

باشىڭدىكى روماننى،
چىنارغا ئىلاي دەمسەن.
قاراپ كۆزۈم تەلمۈردى،
يۈرەكنى ئىلاي دەمسەن؟

ئېرىشىڭدا كۆرۈك يوق،
سۇدىن قانداق ئۆتەرمەن.
يار ئوتۇڭ يامان ئىكەن،
قانداق تاشلاپ كېتەرمەن.

ئۆگزەڭگە چىقىۋاپسەن،
قىزىل گۈل ئېچىلغاندەك.
كەلگىن يارىم ئوينايسى،
سۇغا سۇ قېتىلغاندەك.

4 . ناخشا:

كۆڭلى كۆكسۈك تار ئىكەن

ئاق ئالمنى ئۈزۈپسەن،
قۇرۇقتامدىن ئارتىلىپ.
ئەمدى سېنى سۆيۈپسەن،
مەن ئۆزۈمنى خار قىلىپ.

كۈنلەر ئۆتەر ھىڭ تەستە،

يارىم بۇلدىن كەتكىلى.

تۈنلەر بىدا ئۇيغا يوق،

مەن تۆنەككە قارايمەن.

بولسامچۇ كاشكى ئامال،

يار يېنىغا يەتكىلى.

خىيال دېگەن خىيالدە،

چېكى يوقكەن سەۋرىنىڭ.

ئارمانىم بار دەرمان يوق،

يارىم سېنى كۆرگىلى.

6 . ناخشا:

ئوتۇڭدا كۆيمەن

قېشىڭ قارا قۇندۇزمۇ،

كۆزۈڭ چولپان يۇلتۇزمۇ،

يارىم مېنى كەل، - دەيسەن،

كەچ بارايمۇ، كۈندۈزمۇ؟

ئېتىم سۇنى ئىچمەيدۇ،

غازى بارمىدۇ كۆلدە؟

يار تالاغا چىقمايدۇ،

كىشى بارمىدۇ ئۆيدە؟

ئەي يارىم گۈلى رەنا،
 ئۆيۈڭنى ھازار دەمەسەن؟
 مەن ئوتۇڭدا كۆيىمەن،
 يۈرەكنى تازا دەمەسەن؟

يانغاننى چىراق دەيمۇ؟
 كۆيىگەننى چىراق دەيمۇ؟!
 ئۆيدىن چىقىمىغان يارى،
 كۆڭۈلدىن يىراق دەيمۇ؟

7 . ناخشا:

يار كېتەمدىكى بىللە،

كەتمەكچى بولۇپ قالدۇق،

يار كېتەمدىكى بىللە.

كۆزلىگەن مەنزىل سايان،

يار كېتەمدىكى بىللە.

يار كەتسە بىللە كەتسۇن،

ئويۇن كۈلكىسى بىللە.

ئاتا - ئانا قياشى،

ئىجىل يەڭگىسى بىللە.

بولغۇسىدۇر ھەر چاغدا،

سەيلى گاهىمىز بىللە.

قارارۇ - مەخسەت نىشان،

قىبىلە گاهىمىز بىللە.

كەتكۈزگىلى قويمايمەن

يارىم كەتكۈدەك ئەندى،
كەتكۈزگىلى قويمايمەن.
نا ئېنىق مەنزىل سايان،
يەتكۈزگىلى قويمايمەن.

ئۆزگە يەر زەرگاھىدىن،
ئۆز ئىلىكىدە زار ياخشى -
دوست، يار - ئاشنا مېھرىدىن.
كەتكۈزگىلى قويمايمەن،

ئەلدىن كەتمەك ئار - نۇمۇس،
كەتكەندە يوق پەزىلەت.
شان - شۆھرەتى نامى يوق،
بولدۇرغىلى قويمايمەن.

سەيلە گاھىڭ ئۆز ئىلىڭ،
قىبلە گاھىڭ ئۆز ئىلىڭ.
ئالدىڭغا مۇنار سېلىپ،
ئۆتكۈزگىلى قويمايمەن.

ناخشا:

ئالدىدا

ئوت ياقتىلا قارارمىغا،
مەنزىل سايان بازارمىغا.

قىلغان بارچە گۇنايمەغا،
 تۆۋە قىلاي مەن ئالدىدا.

بەيتۇللاغا بېرىپ كېلەي،
 پەيغەمبەرنى كۆرۈپ كېلەي.
 شەيتانغا تاش ئېتىپ كېلەي،
 تۆۋە قىلاي مەن ئالدىدا.

ئىمانىمنى يىغلايمەن،
 نىشانىمنى توغۇرلايمەن.
 مۇشكۈللۈككە بەل باغلايمەن،
 تۆۋە قىلاي مەن ئالدىدا.

1۰ . ناخشا:

قالدىڭ قايان

مىڭ تەسلىكتە كەلدىم بۇيان،
 ھەممە ئىشلار بولدى ئايان.
 قايرىلىمەن ئىلىم سايان،
 ئەزىز ماكان قالدىڭ قايان؟

يۆلەنچۈگۈم كۆڭۈل شادىم،
 تەندە قۇۋۋەت نەشۇ يارىم.
 ئاتا - ئانا غەمگۈزارىم،
 سېغىندىمەن قالدىڭ قايان.

ئاسماندىكى تۇلۇن ئايىم،
بېغىمىدىكى گۈل ئانارم.
دېلپارسى ۋاپادارم،
سېغىنىدىمەن قالدىڭ قايان.

ئەلە - مەلە قېرىنداشلار،
تەڭمۇشلىرىم ئاغىنىلەر.
مۈكۈ - مۈكۈلەڭ ئويىنغانلار،
سېغىنىدىمەن قالدىڭ قايان؟

ئىگىز قارلىق تاغلىرىمنى،
يېشىل بوستان باغلىرىمنى.
ئارام گامى چاغلىرىمنى،
سېغىنىدىمەن قالدىڭ قايان؟

11 . ناخشا:

جان سەيدەم.

جان سەيدەم چېنىم سەيدەم،
قانداقتۇر سېنىڭ ھالىڭ.
ئويلايمەن كېچە - كۈندۈز،
مەن سېنىڭ ئاھۇ زارىڭ.

جان سەيدەم، چېنىم سەيدەم،
ئېغىردۇر مېنىڭ ھالىم.
تۈگىمەيدۇ دەردىڭدە،
ھەسرەتتەم ئاھۇ - زارم.

يۈرگىمىنىڭ ئوتىدا،
چاي قاينايدۇ چەينەكتەك.
قاچانغىچە ئۆتەرمىز،
كاككۇك بىلەن زەينەپتەك.

13 . ناخشا:

كۆزۈم سەندە.

ساماۋەرم بولسىدى،
چايلار قايناپ تۇرسىدى.
بىر چىنە چاينى ئىچكىچە،
يارىم قاراپ تۇرسىدى،

چاينى ئىچتىم جوزىدا،
تولدۇرۇپ پىيالىدا.
سوراپ بېقىڭ يارىمدىن،
كىم باردۇر خىيالىدا.

يېڭى ئايدەك كۆرۈنۈپ،
ئۆتەرىڭنى بىلىمدىم.
بىر چىنە چاينى ئىچكىچە،
كېتەرىڭنى بىلىمدىم.

ساڭا ئەجەپ كۆيىمەن،
كۆيەرمىنى بىلەمسەن؟
كۆزۈم سەندە تەلمۈرۈپ.
قاراپ تۇرساڭ ئۆلەمسەن؟

قارداق پۇتاسى

كاككۇكنىڭ مۇنزارىنى،
يىراقتىن ئاڭلاپ كەلدىم.

قارداق چىككەن پۇتىنى،
بىلىمگە باغلاپ كەلدىم.

كاككۇكنىڭ زار ئاۋازى،
يارىم سېنى ئەسلەتتى.

كۆڭلىنىڭ ئەينەكىدە،
جامالىڭنى كۆرسەتتى.

كاككۇكنىڭ زار ئاۋازى،
دىلدا پىغان ئويغاتتى.

مۇڭلۇق بېشىم ئىككىلىپ،
كۆزلىرىمدىن ياش ئاقى.

شۇم پەلەكنىڭ تەقدىرى،
يارىم سېنى ئەپكەتتى.

قارداق چىككەن پۇتامنى،
مەھشەرگىچە چىكىتتى.

X ئۇششاق مۇقامى

مۇقەددىمە تېكىستى:

بۈگۈن نە تېڭىنى ئىيتاي يار بەرگىل سەيدىل بەرنا،
تۆپەيلىڭدىن بەنا بولدى زىمىنىمۇ - ئاسمان بەرپا.

مېنىڭ ھەددىم نەدىدۇر نەتىڭ سىپاتىڭنى بايان قىلماق،
خۇدا لۇتىپى كېرەم ئەيلەپ زىبانىم ئەيلدى گويما.

ئانا بەدىدىدىن چۈشكەن ھامان دەيدى يىغلاپ ئۈمەت:
«تامامۇ ئۇ مېنىڭنى ساڭا تاپشۇردۇم خۇداۋەندە،

ئاناسىدىن تۇغۇلدىلەر بۇ دۇنياغا رەسۇللىلا.
تامامۇ خەن بولۇپ بۇتلار كۆپپارلىق قالمىدى ئەسلا.

تامامۇ ئەنئىيا روھ كېلىپ بىر - بىر سالام قىلدى،
تۇرۇپ خىزمەتلىرىدە ھەزرىتى ئادەم بىلەن ھاۋا.

بولۇپ خادەم ئۇشبو كۈن چەبىر ئىللىلار ئىللەندى خىزمەت،
بۇ ئالەمنى يورۇتتى نۇرى پاك ئۇ ھەبىبۇللا.

مالا ئىككلار قورشاپ ئەتراپىدا سەپ - سەپ بولۇپ تۇردى،
زىمىنى ئاسماندا بىر مالا ئىك قالمىدى ئەسلا.

ئۇ بائىستىن جاھانغا تولدى ئول كۈن نۇر بىلەن رەھمەت،
تامامۇ ئۈمىتىمگە سەن ئاتا قىلغۇل جامالىللا.

ئۇشبۇ ئاتى ئامىنە رەسۇلغا سۈت بېرەر ئەردى،
بىلىپ ئايرىنىشۇرنى سۈتلىرنى ئەھمىدى ئەسلا.

يىگىرمە بەش كۈن ئۆتتىلەر ئانىنىڭ سۈتلىرنى ئەھمىي،
ئاناسى ھەم ۋاپات بولدى يېتىم قالدى رەسۇلىللا.

قۇچاغىغا ئېلىپ ئابدۇل مۇتەللىپ زار يىغلايدۇ،
يېتىم قالغان بۇ تامىنى ساڭا تاپشۇردۇق خۇداۋەندە.

ئانا سېنىڭ يۈزلىرىنى كۆرمەي يېتىم قالغاچقا بۇ ئوغلان،
ئۇنىڭ ھالىغا يىغلايدۇ تامامۇ دەشتلەر سەھرا.

ئابۇ تالىپ بىلەن ھەمزە قۇچاشغا ئېلىپ يىغلاپ،
مۇھەممەتكە يۈرەك داغلاپ پىغانلار قىلدى ۋە ۋايلا.

بۇۋى ئاتىكەم كېلىپ ئول كۈن مۇھەممەتنى سۈيۈپ يىغلاپ،
پىدا بولسۇن غېرىپ جانىم يولۇڭدا فى سەبى لىللا.

مۇھەممەت ئۇ مېتىدىن يارلىق بىچارىلەر چۆرەمى،
شەبى قىلدىم بۇ كۈن يارەب بى ھەققى سۈرىتى تاھا.

ئۇششاق مۇقامىنىڭ چېكىتمە ناخشا تېكىستلىرى

1. ناخشا: مەن ئۇششاقنىڭ كۆزىگە قارىدىم
 مەندىن ئايرىما

يېغىمدا گۈل ئاراسىدا،
 كۈتتۈم سەن جانلىقىمنى،
 نېمە بولدى چىقىمىدىڭ،
 ئازاپلىدىڭ جانلىقىمنى.
 ئۇششاق پەريادى بىرلە،
 باغرىمۇ كاۋاپ بولدى.
 كۆرگىن يارىم كۆزلەردىن،
 تۆكۈلگەن ياش - قانىمنى.

مېنى شۇنداق بىر زامان،
 ئوتلۇرۇڭدا كۆيدۈرسەڭ،
 جاھاندىن تاپالمايدۇ،
 خەقلەر نام - نىشانىمنى.

يار ماڭا چاپا قىلسا،
 ۋاپايى ئىكەن بىلىسەم،
 ئايرىمىدىن خۇدايم،
 مەندىن مېھرىبانلىقىمنى.

2. ناخشا:

جاناننى ئارزۇ قىلدى

يار ئۆزى گۆھەر تۇرۇپ،

مارجاننى ئارزۇ قىلدى.

ئەس - يادى ئاشۇ تاشتا،

گويا جاننى ئارزۇ قىلدى.

يارىمنىڭ نىرقىسى يوق،

سۈپىتى پەرى يەڭلىخ.

جەننەتنى قويۇپ ياندا،

رىزۋاننى ئارزۇ قىلدى.

كۆرسەڭ شامال يارغا ئېيت،

ئۇ قەلبىمدە يىگانە.

مېنىڭ كۆڭلۈم شۇ تاپتا،

رەيھاننى ئارزۇ قىلدى.

مېنى تىرىك دېمەڭلار،

بۇ زىبا قەدەم كۆرۈپ.

ياشاشنى ئىستەپ يۆرەك.

جاناننى ئارزۇ قىلدى.

3. ناخشا:

سايرىمىساڭ نە بولاي

ئاقسارايدىن چىقتى يار،

ئاق بۇلۇتتەك ئاقىرىپ.

ئارقىسىدىن مەلۇم چىققىم،
زەپەرەڭدەك سارغىيىپ.

— زەپەرەڭ نەدە بولۇر؟
— سۇ ئىچى لايدا بولۇر.
ئەقلى بولسا ھەر كىشىنىڭ،
يارنىڭ كويىدا بولۇر.

ئاسماندىكى تۇلۇنئاي،
ئون بەش كۈندە بىر تولۇر.
يارمىدىكى ناز - خۇلۇق،
يەنە كىمدىن تېپىلۇر؟

ئاسماندىكى بوز تورغاي،
سايىرىمىساڭ نە بولغاي.
كىچىككىنە جېنىمنى،
قىيىنمىساڭ نە بولغاي!؟

4. ناخشا:

دۆزى كەلسە

ئاققۇش كۆينەك كېيىپسەن،
ئاق تېكەنلەر ئېلىمىسۇن.
ئېلسا - ئېلسۇن ئاق تىكەن.
كىشى - قارا بىلىمىسۇن.

كۆكۈش كۈينەك كېيىپسەن،
كۆك تىكەنلەر ئېلىمسۇن.
ئېلىما - ئېلىسۇن كۆك تىكەن،
ۋەدە يالغان بولمىسۇن.

مېنىڭ يارىم قارا كۆز،
ئەگىم يولدا ئوينايدۇ.
بولۇپ كۈندە ھەر ياغزا،
شېرىن جاننى قىينايدۇ.

بىزنىڭ يارىنىڭ بىغىدا،
ئالىمدىن ئانار تولا.
مېنى تەشنا قىلغىچە،
ئۆزى كەلسە نە بۇلا!

5. ناخشا:

ماڭا بولدى بەقشاندە

مەن يارىمنى باغدا كۆردۈم،
ئاق تۇخۇم پەينەگىدە.
يارىم مېنى كۆردىمكىن،
ئوسما قويۇپ ئەينەگىدە.

بارغىنىدا باغدا كۆردۈم،
يانغىنىدا كوچىدا.
كوچىدا باسقان ئۈزۈمنىڭ،
توپىسى ياغلىغىم ئۈچىدا.

ئۈمىدىمنى ئۈزۈپتەن،
 شاختا دەلدەرگۈدەن.
 باغدا كۆرسەم، يولدا كۆرسەم،
 ئاشۇ ئىسكەتمىدەن.

سانقى سەككىز ئاي بولدى،
 جۇدا بولدۇم ۋەسالىتىدىن.
 يۈرىكىم خۇن بولۇپ ئاقتى،
 سېنىڭ ئىشى پىراقىتىدىن.

6. ناخشا:

پېشىڭگە ئېسەنمۇ ۋالماستىم

چىمەن دويپاڭنى مەن كەيسەم،
 ئەجەپ ياراشتى باشىغا.
 كۆڭلۈم تاغدەك ئۆسمەسەندى،
 كەلسەڭ جانانىم قاشىغا.

مەن ئېچەرمەن ئاچچىق شاراپ،
 يارىم سېنىڭ ۋەسلىڭ ئويلاپ.
 يۈرىكىم كۆيۈپ خۇن بولدى،
 پىغانلىق كاككۈكتەك سايراپ.

بى ھۇش بولۇپ چۈش كۆرەر مەن،
 يارىم سېنى قويىنۇمدا، دەپ.

ئويغىنارمەن، سەسكىنەرمەن،
دەردمەن يۈرەگىم كۆيدى، دەپ.

كېتەردە خوشلۇشۇپ كەتسەڭ،
پېشىڭگە ئېسەلىۋالماستىم.

قېشىڭنى ئوينۇتۇپ كۈلسەڭ،
لەۋىڭنى چىشلىۋالماستىم.

7. ناخشا:

تولۇنئايىم

سىرىق زەپەر تولۇنئايىم،
يۈزىڭگە نۇر يارشىپتۇ.

سېنى كۆرگەن چاغلاردا،
يۈرەككە ئوت تۇتاشىپتۇ.

قېشىڭ دەيمۇ، كۆزۈڭ دەيمۇ،
سىياقلىق قىلدى دەۋانە.

جاھاندا ئىزدەسەم يوقتۇر،
سېنىڭدەك لالە زەپھانە.

گۈل تېرىسام ھايسا بولۇپ،
شاخ چىقاردى رەڭمۇ - رەڭ.

يارىم يۈرەر خەۋەرى يوق،
مەن ئوتىدا سەۋزە رەڭ.

مەن يارىمنى باغدا كۆردۈم،
يارىم مېنى كۆردىمكىن،
ئىنتىزار مەن كېچە - كۈندۈز،
يارىم ئۇنى بىلدىمكىن.

8. ناخشا:

يۈرۈگۈم ئادا بولدى

خەت پۈتۈپ نامە ئىۋەتتىم،
بېرىپتەنم يارىم ساڭا.
ئوقۇتۇپ ئالساڭ يادىڭغا،
مەلۇم بولۇر ھالىم ساڭا.
ئاشىقنىڭ يادىكارى،
مەشۇققا ئۆزى بولۇر.
بولمىغاندا ئۆزى ئۇنىڭ،
شكەر لەۋزى سۆزى بولۇر.
شۇ سەۋەپتىن نامە يازدىم،
مەن يارىمنىڭ ئۆزىگە.
بەرگە يەمكىن، - دەپ مەيلىنى،
مەن يېتىمى بىچارىگە.
پۈتكىچىلىك مەن خېتىمنى،
كۆز ياشلىرىم سىيا بولدى.

ئىشقى - پىراق ئوتلىرىمۇ ئىدا،

يۈردىگىمۇ ئادا بولدى.

بىئىق خالە

9 . ناخشا:

قاچان كېلىسەن يارىم.

ئىشقى ئىشقى

كېتىپ بارىسەن يارىم،

قاچان كېلىسەن يارىم.

سېنىڭ كەلىمىڭ مۇشكۈل،

مەن بېرىپ كۆرەي يارىم.

ئىشقى ئىشقى

كەچ بولسا تاڭ ئاتمايدۇ،

مەن بىلەن قىرىشقاندىك.

ئايرىۋەتتى يارىمنى،

لاچىن سوققان توشقاندىك.

ئىشقى ئىشقى

سېنىڭ دەردىمنى سەن تاتقان،

سېنىڭ دەردىڭنى مەن تارقان.

يۈگۈمە چتەك چىرىشىپ،

يار قوينۇڭدا مەن ياتقان.

ئىشقى ئىشقى

سېغىزخان شاراقلايدۇ،

قار ياغاچنىڭ شاخدا.

چېنىمنى پىدا ئەيلەي،

سەن يارىمنىڭ ئىشقىدا.

10 . ناخشا:

ئاران تاپتىم

ئاق قۇشقاچ كېلىپ قوندى،

ئاقجۇ جەمىنىڭ شېخىغا.

يارىم مېنى چىلىدى.

گۈلىستانلىق بېغىغا.

يارىم بىلەن مەن باردىم،

باغدىن گۈل ئۈزۈپ ياندىم.

ئاي ھۆسنى جامالىنى،

قانغىچە كۆرۈپ ياندىم.

يار ئۆيدە ياتقاندۇ،

يېنى چاڭغا ياتقاندۇ.

پاتسىمغۇ ياتقاندۇ،

خىيال قىلىپ ياتقاندۇ.

كۈن پېتىشتا ئاي كۆردۈم،

كۈن چىقاردىن يارىنى.

يىل ئىزدەپ ئاران تاپتىم،

سەن ۋاپادار يارىنى.

ئۇششاق مۇقامىنىڭ جۇلا ناخشا تېكىستلىرى:

1. ناخشا:

كۆڭلى قالمسۇن

يارم بىلەن ئوينايمەن، دەپ،
قالمىدى ھالى — ھولۇم.
بەڭشاشلىق قىلىپ قويۇپ،
ئېتىلدى ماڭار يولۇم.

يارمىنىڭ قارا چاچى،
چۈشۈپتۇ يالماقغا.
مەن قەستەن سۆيۈپ قويۇپ،
قايقالدىم تاياقغا.

گۈل قەسىپ چىقماپتۇ يار،
بېغىدا گۈلى يوقمۇ؟
چىرايى ئېچىلماپتۇ،
ھېنىڭدەك قۇلى يوقمۇ؟

گۈل ئۈزسەم تازا ئۈزەي،
شاختا گۈلى قالمسۇن.
ئەندى سۆيسەم راست سۆيەي،
يارنىڭ كۆڭلى قالمسۇن.

2. ناخشا:

يارىنى تاپسا كىشى

ئالمىدەك رەڭلىك ئىدىم،

رەڭگىمنى سارغايىتى پىراق.

ئوڭ يېنىمدا شام كۆيەر،

سول يېنىمدا ئىشتىياق.

ئىشتىياقنى تارتا - تارتا،

ھېچ مادارم قالمدى.

رو چىۋىندەك سارغىيىپ،

ئۇچارغا ھالم قالمدى.

رو چىۋىن بولسام ئىدىم،

ئۇچاتتىم قانات ياساپ.

بۇ كۆڭلۈم قانداق چىدار،

يارىمدىن ئۆمبەت ئۆزۈپ.

رو چىۋىن بولسا كىشى،

ئۇنىڭدەك ئۇچسا كىشى.

دۇنيانى مىڭ ئايلىنىپ،

يارىنى تاپسا كىشى.

3. ناخشا:

ھەسرەت

كۆككىنە كەپتەر كەبى،

سايدا گۈگۈكلاپتىمەن.

يار ئوتغا پايلىماي،
باغرىم كۆيۈپ سۇ دەپتىمەن.

كۆككىنە كەپتەر بولۇپ،
قوندۇم نىگار قېشىغا.
كىرىپكى ئوقتەك كېلىپ،
قادالدى يۆرگىم قېتىغا.

مەن كۆككىنە كەپتەرىڭنى،
«يەھ - يەھ» دېگىن دان چېچىپ.
ئۈگىنەيمەن ھويلاڭغا،
يۈرەڭگىن ئەندى قېچىپ.....

مەن كۆككىنە كەپتەرىڭنى،
ئۇچۇردۇڭغۇ تاش ئېتىپ.
شۇندىن بۇيان سايدىمەن،
كۆزلىرىمدىن ياش ئېقىپ.

4. ناخشا:

ئاي بولمىسا يۇلتۇز بار

سايدىكى كىيىك ئوخشاش،
تاشنى ئارىلاپ ياتسام.
ياخشىمىدۇ يارىمغا،
مەن ئۈمىت ئۈزۈپ يانسام؟

ئىككى تاغ ئاراسىدا،
 قاما بىرلە قۇندۇز بار،
 قاراڭغۇدىن قوقما يار،
 ئاي بولمىسا يۇلتۇز بار.

ئاق قۇشقاچ، قارا قۇشقاچ،
 ناۋات يەمدۇ، شېكەر يەمدۇ؟
 ياشلىقتا تۇتقان ياردىن،
 كۆڭۈل ئۈمىدەت ئۈزەرمۇ؟

چۆپتىن ئۈركىمەس توشقان،
 چىغىدىن ئۈركىمەس توشقان.
 كىم، نېمە دېسە، دىسۇن،
 خۇدايىم بىزنى قوشقان.

5. ناخشا:
 يارنىڭ كۈنى نېمە بوۋۇر

بىر قەدەمۇ مەي ئىچىدىم،
 يارىم سەن بىلەن بولدىڭ،
 ئايرىلماسقا ۋەددىلىشىپ،
 يۈردىڭ مەن بىلەن.
 بۈگۈن كېچە مەن مەلەڭگە،
 سېغىنىپ باردىم.

ئاقجۈجەمنىڭ يېنىدا،
ساقلىدىم ھاردىم.

ئايغۇ پاتتى، كەڭ ئالەمنى،
قاراڭغۇ باستى.

قايغۇلارنى تۇھار ياساپ،
بويىنۇمغا ئاستى.

قاراڭغۇ تۇن ئاقسوارمۇ،
بۇلۇتلار كەتسە.

يارنىڭ كۈنى نېمە بولۇر،
شۇ ھالدا ئۆتسە.

6. ناخشا:

غۇنچە بويلىرى زىلۋا

باغنىڭ ئەتراپى سايە،
سايىسى ئۇنىڭ گۈلدۈر،
شۇ سايىدا بولتۇرغان،
ئامرىغىم قىزىل گۈلدۈر.

يارنىڭ يولى ياردىن،
ياردىن بولمىسا قايدىن،
غۇنچە بويلىرى زىلۋا،
ئايىدەك يۈزلىرى ئاندىن.

جان نىكارىم ئالما يەك،
باغنىڭ ئالمىسى بىزنىڭ.
كۆڭۈل بەردىڭىز ماڭا،
چاندىن ئۆزگىسى سىزنىڭ

باغدا گۈل ئاراسىدىن،
تاللىدىم جانلىمنى.
سەن گۈلۈم ۋاپادارغا،
سادغا قىلاي جانلىمنى.

7. ناخشا:

ۋاپادار يارىڭ بولسا

گۈل تېرىدىم يارىمغا،
ئوسما تېرىدىم يارىمغا.
ئوسمىسى ئۈنمەي قېلىپ،
يالغانچى بولدۇم يارىمغا.

ئەندىمەن قانداق قىلاي،
شۇ يارىمنىڭ دەردىگە.
تۇرامدەككىن قارا كۆز،
قىلغان سۆزى - لەۋزىگە.

دەقلى بولسا ئىشىنەر،
پەمى بولسا چۈشىنەر.
بولسا يارىم ۋاپاسى،
پەرمانىدەك تەلپۈنەر.

ئاتا بىرلە ئادا لازىم،

چىن دوستقا ۋاپا لازىم.

ۋاپادار يارىڭ بولسا،

باشقىسى نېمە لازىم؟

8. ناخشا:

ئامرىقىم سېنى بار دەپ

يارىم بار مىغان تويغا،

مەن سورىماي بارالمىمەن.

يارنىڭ كۆڭلى بەك نازۇك،

چاي قۇيۇپ ئالالمىمەن.

ئاياۋاننىڭنى بىلمەيمەن،

سارايىڭغا كىرمەيمەن.

قاچان كېلىسەن يارىم،

قارارىڭنى بىلمەيمەن.

بۇغداي تاختا بولۇپتۇ،

دان سۈيى قۇياي دەيمەن.

سەن كەلسەڭ تولۇنئايدەك،

مەن يۇلتۇز بولاي دەيمەن.

ئامرىقىم سېنى بار دەپ،

مەن مەلەڭدە ئوينايمەن.

سەن مەلەڭدە بولمىساڭ،

تاڭ ئاتقىچە يىغلايمەن.

ئاۋازىڭنى ئاڭلايمەن،

كۆرەيمەن دەغۇ ياڭراڭى.

قوغۇن تېرىدىم ئەلۋەك،

ئەلمۇ تېرىسۇن ھەندەك.

خەق سۆيگەننى سۆيگەيمەن،

ئۆزەمنىڭ سۆيگەننى قەندەك،

ھاۋادىكى لاجىننى، قىچىق سۆيۈپ

قوندۇراي بىلەگىمگە.

يارنىڭ سۆزلىرى دورا،

سېڭدۈرەي بىلەگىمگە.

سەن چىمەن گۈلى بولساڭ

مەن چىمەننىڭ بۇلبۇلى.

سەن گۈلنىڭ ئۆزى بولساڭ،

مەن گۈلنىڭ شاخى - غولى.

11. ناخشا:

سەن قەپەزدە

قارا - قارا قاشلىرىڭغا،

ھەۋەستە مەنا.

شاتۇتنىڭ بالىسىدەك،

قەپەزدە سەنا.

تالا - تالا شادىلارنى،

بۇزسام چىقامسەن.

تۈگۈن - تۈگۈن يەشمىلەرنى،

يەزسەم چىقامسەن.

قوللىرىمغا شەمشەر ئېلىپ،

كەسسەم چىقامسەن.

چىنەستىدەك لەۋلىرىڭگە،

ئۇپسەم چىقامسەن.

ۋەدە قىلغان ئىشلىرىمنى،

ئىجرا قىلساممەن.

مىرادىڭنى ھاسىل قىلىپ،

ئادا قىلساممەن.

12. ناخشا:

ئالاي كۆڭلۈڭنى

قارا - قارا قارچۇغىنىڭ،

بالىسى بولسام.

ئىگىز - ئىگىز چىناللارنىڭ،

شېخىغا قولىسام.

جان ئالغۇچى ئەززائىلىنىڭ،

شاگىرتى بولسام.

دوستلىرىمغا قەست قىلغانىمنىڭ،

چېنىنى ئالسام.

ئۇيان ئۆتۈپ، بۇيان ئۆتۈپ،
ئالاي كۆڭلۈڭنى.
قارچۇغنىڭ بالسىدەك،
ئىكەي بويىنۇمنى.

13 . ناخشا:

ۋەدەڭگە ئىشەنمەيمەن

ساغىرىپ ئۆلمەس كىشى،
ياردىن ئايرىلغان بىلەن.
مەنمۇ ئۆلمەسمەن يارىم،
سەندىن ئايرىلغان بىلەن.
كۆيدۈمغۇ مەن كۆيدۈمغۇ،
يارىم ساڭا كۆيدىمغۇ!
كۆيگەنگە ئىشەنمەمسەن،
دەرد كويۇڭدا يۈردۈمغۇ!
نازنىڭ بىلەن قارىغان،
زۈلپۇڭ بىلەن باغلىغان.
مەن ساڭا نېمە قىلغان،
سەن يامان دەپ قارىغان.
ئىگىز تاققا چىقتىممەن،
سېرىلماي چۈشەلمەيمەن.
قېلىقنىڭغا كۆيدۈمەن،
ۋەدەڭگە ئىشەنمەيمەن.

14 • ناخشا: ئۇلارنىڭ ئىككىسى ئۆلۈپ كەتتى.

ئىزدىمەس كۆڭلۈم مېنىڭ

قاشنىڭ قاراسى سەندە،

دەردنىڭ تولىسى مەندە.

مەيلىكىنى خەققە بېرىپ،

يۈز ئۆردىڭ شەرەندە. : شۇنداقلا • ۱۴

ئىزدىمەس كۆڭلۈم مېنىڭ،

ئىزدىگەننىڭ يارى بول.

كىم سىنى يازدىم دۈشە،

سەن شۇنىڭ گۇناھى بول.

بىۋاپالىق قىلدىڭ سەن،

ھەرگىز سېنى دۈشمەن.

ئالمىسا خۇدا جاننى،

دەردلىرىڭدە ئۆلمەستىن.

بېغىڭدىكى ئالماڭنى،

چىشلەپ يەيمەن ئۈزۈمچەن.

بىۋاپا نادان يارنى،

چولام تەگمەيدۇ سۆيۈمچەن.

15 • ناخشا:

يېتىملىك دەردى

ئاتام بىرلە ئانام كەتتى،

جاھاندىن بولۇپ باقى.

تۈگمەيدۇ قەلبىمنىڭ،
 نادامەتلىك زار ناھى،
 كۆڭلۈم تولدى ھەسرەتكە،
 ئولار ۋاپات بولغاندا.
 زار يىغلايمەن ھەسرەتتە،
 دىلغا پەريانت تولغاندا،
 بەشمەدىكى ئالمىلار،
 تاشقىندا ئېقىپ كەتتى.
 ئۈچتى باشتىن ھۇما قۇش،
 بەختىمۇ قېچىپ كەتتى،
 ئىگىز تاشدىن سۇ كەلسە،
 قۇم بىلەن تاش ئاقىدۇ،
 بۇ يېتىملىك دەردىدە،
 كۆزۈمدىن ياش ئاقىدۇ.

ئۇشاق مۇقامىنىڭ بەلىمقە ناخشا تېكىستلىرى

1. ناخشا:
 گۈلنايىم،

ئاللا - ئاللا گۈلنايىم،
 نېمە ئىمدى گۈلنايىم،
 مەيلىك بولسا كەلمەيسەن،
 قېشى قارا مۇنايىم.

ئىككى كۆزۈڭ ئوخشايدۇ،

چىمەندىكى بۇلاققا.

بىر كۆرۈپ جامالىڭنى،

ئەجەپ قالدىم پىراققا.

سەن قېشىمدا ئولتۇرساڭ،

گۈل تېزىپ مۇنار قىلسام.

ئايرىلماسقا مېنىڭدىن،

كۆڭلۈمگە تۇمار قىلسام.

ئاسماندىكى ئايىم سەن،

كۆڭلۈمدىكى يارىم سەن.

ئوتلىرىڭدا كۆيدۈرگەن،

گۈل - غۇنچە ئىككىرىم سەن.

2 . ناخشا:

پىچاندا مېنىڭ جايمى

ئاسماندا تولۇن ئايىم،

پىچاندا مېنىڭ جايمى.

ئاڭلاڭلار خالايمىقلار،

گۈل قىسقان مېنىڭ يارىم.

گۈل غۇنچىسى بۇلبۇلىنى،

كۆرگەندە ئېچىلغۇدەك.

يار تەلمۈرۈپ قارىسا،

ئالتۇن نۇر چېچىلغۇدەك.

قاچان ئېيتسام بولىدۇ،
ناخشاھىنىڭ قازاسى يوق،
يارغا كۆيگەندىن بۇيان،
بۈرەكنىڭ تازاسى يوق.

ئوڭ يانمىدىن ئاي چىقتى،
سول يانمىدىن كۈن - چۆلىيان،
ھېنىڭ ئايدەك يارمىنى،
خۇدايىم ئۆزى قوشقان.

3. ناخشا:

ۋاپادارم بار ھېنىڭ

قارا قاشم بار ھېنىڭ
قاشلىغى لازىم ئەمەس،
ۋاپادارم بار ھېنىڭ،
باشقىسى لازىم ئەمەس.

كۆردۈڭمۇ قەلەم قاشنى،
چايناپ بېرىدۇ ماشنى،
ئىچ دېسەڭمۇ ئىچمەيمەن،
يارم ئەتمىگەن ئاشنى،

گۈل چىمەنلەر ئىچىدىن،
ئالدىم قولغا تال - چىۋىق،

سەن ياردىمىنىڭ دەردىدە. ئەنئەنىۋىي
 رەڭگىم سېرىق، تەن ئىزىڭدىن

تېكىپ ئالاي ياردىمىنى. غەلىبە،

كۆيۈپ تۇرغان باغرىمغا،

يارنى دەپ ئۆلۈپ كەتسەم،

ئاغرىنىمايمەن جېنىمغا. ئۇزاق

بىر سەپ ئۈچۈن ئۆلۈپ كەتسەم،

4. ناخشا:

يار بېغى باراڭلىقتا

۴۰۰

يار بېغى باراڭلىقتا.

چۆشكەن چۆمۈچى زىلۋا. ئەلەيھى

چۆمۈچى پۇلاڭلايدۇ.

يارنىڭ قېشىدا كىم بار؟ ئۇزاق

بىر سەپ ئۈچۈن ئۆلۈپ كەتسەم،

ئېتىمغا بېدە بېرىڭ. ئۇزاق

كاچۇر - گۈچۈر چاينىسۇن. ئۇزاق

كىمىنىڭ مەيلى كىمدە بولسا،

قويۇپ بېرىڭ ئوينىسۇن. ئۇزاق

بىر سەپ ئۈچۈن ئۆلۈپ كەتسەم،

مەيلى بولسا گۈلنى ئۈزسۇن،

مەيلى بولسا غۇنچىنى،

خۇدايىم يىراق قىلسۇن.

نېيىتى بۇزۇق كۈنچىنى،

ئۇزاق

بەلگىسى بىلەن ئىشلىتىشكە بولىدىغان رەڭلەر

VIII دولان مۇقامى

بەلگىسى:

مۇقەددىمە تېكىستى:

ئىلاھە ئۇلۇغ زاتىڭ، سىپاتىڭ كىبرىيا ھەققى:
ھەبىبە مۇستاپاگو چاھار يارو باساپا ھەققى،
خۇسۇسەن روھبۇ بەكرى كۆمەر، ئوسمان، زەينورەي،
شەمى ساھىپ قىمران يەنى ئەلىيول مىرتىزا ھەققى،

مەن بىچارە ۋەسەر ۋەشىنى ئاۋارە ھالىغە.
ئىنايەت قىل ھەسەن بىرلە ھۆسەينى كەر بالا ھەققى.
نە بولغايسى ئانا يەت كۆزى بىرلە بىر نەزەر قىلساڭ،
روسولۇڭ ھۆرمىتىدىن دۇئايسى مۇستىجىپ ھەققى.

مۇ ھەممەت كىم ئىرور ئىككى جاھاننىڭ سەرۋىرى خادەم،
ئۇنىڭ شەنىگە كەلگەن ۋەھى ئايەت دۇئا ھەققى.
كەرىما قادىرا پەرۋەر دىگاراھى قەييۇما،
راۋا قىل ھاجىتىمنى ئول شەپى ئىلتىجا ھەققى.

ساپا مەرۋەردىدۇر زەمزمە ھەرەمى كەبى ئەزەم،
مەدىنە روزەن ئەلىيول مۇجىتبا ھەققى.
خەزىنە كۆڭلۈمنى شاد ئەتكىل كۆرەر كۆزنى كۇشاد ئەتكىل،
كى تۇقسەن توققۇز ئاتىڭ، سىپاتىڭ كىبرىيا ھەققى.

دولان مۇقامى ناخشەلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1. ناخشا:

بولمىسا كۆڭلى يېراق

قاش قاراسى بولمىسا،
قەشقەر دېگەن قانچە يېراق.
ئارا يېراقى نە يېراق،
سارغايتمدۇ ئىشقى يېراق.

ئارا يېراقى بولسا بولسۇن.
كۆڭۈل يېراقى بولمىسۇن.
ئىككى ئاشىق ئارىسىدا،
ھىجران يېراقى بولمىسۇن.

مەشۇق دېگەن ئوت بولۇر،
ئاشىق دېگەن پەرۋانە.
مەشۇقىغا تەلپۈنەر،
ئاشىق ھەر چاغ ھەردانە.

كۆيدۈرسىمۇ كۆيدۈرسە،
يارى ھەرگىز ئۆلمىسە.
يارىنىڭ چىراغىدا،
قانائەتلىرى كۆيمىسە.

2. ناخشا:

قىمىر سايىلارمۇ بەيتۇللا

كەرچى تاغى ئارقىسى،
كۆزۈڭ يەتمەس قىمىر - قىمىر سايى
شۇ سايلىقتىن كېلىدۇ.
مېنىڭ يارىم تۇلۇنئاي،

يارىمنىڭ ئېتى - ئاينۇر،
كۆزى چولپان يۇلتۇزدەك.
قاشلىرى بەرگى قىياق،
سۈمبۇل چېچى قۇندۇزدەك.

يارىمنىڭ ئىككى مەڭزى،
باغدا پىشقان ئاناردەك.
ئۇنى كۆرسەم دىل يورۇر،
تۇنىدە ياققان پاناردەك.

يارىمنىڭ كىيگەن تونى،
تۇڭار بىلەن تەيتۇللا.
ئىككىمىز بىللە بولساق،
قىمىر سايىلارمۇ بەيتۇللا.

3. ناخشا:

كۆڭلۈمدە يارىمىمىسى

قاچقارادۇر قاشلىرىڭ،
كىرىپىكىلىرىڭ زىر - زەۋەر.

دەلدارم مەندىن يېراقتا.

دەلدارمىدىن مەن يېراق.

دەلدارم كەلسە قېشىمغا.

ياندۇرارمەن شام - چىراق.

دەلدارم كەتتى يېراقتا.

ئوت - پىراقى كەتتى.

ئاھا، ئۇرۇپ قان يىغلىسام،

ئەرزىم خۇداغا يەتمىدى.

دەردتە قويدۇڭ دەلدارم.

چىن نىگار دەپ يۈرسەم سېنى.

دەلدا ئارمان قالماستىن،

تائۇلگىچە سۆيسەم سېنى.

5. ناخشا:

تەل تۇمارغا

يەنە تەل تۇمارغا

يەنە تەل تۇمارغا

كەچە تا كۈندۈز بويۇنۇمدا.

مەن يارىمغا ساقلىدىم،

بىر جۈپ ئالما قويۇنۇمدا.

يولغا چىقسام ئاخشىمى،

ئاي ماڭا يولداش بولسا.

مەن ئۆزۈم يالغۇز ئوغۇل،
 يار ماڭا مۇڭداش بولسا.
 تاغدىكى بوز كىيىكتەك،
 سەنمۇ يېتىم، مەنمۇ يېتىم.
 يوقلاي دەسەم يارسىم سېنى،
 يوقتۇر مېنىڭ ئاقبوز ئېتىم.

شامال بولۇپ يەلپۈنەر،
 كەتسەم يارىنىڭ قېشىغا.
 گۈلسۈرۈقتەك ئېچىلىپ،
 سانچىلىپ يۈرسەم بېشىغا.

6. ناخشا:

گۈلغۇنچە

گۈلغۇنچە، گۈلۈم غۇنچە،
 نېمە قايرىلسەن مۇنچە.
 قېشىمدا تۇر مۇدۇك بىردەم،
 مېنىڭ كۆڭلۈم ئېچىلغۇنچە.
 گۈلغۇنچە، گۈلۈم غۇنچە،
 نېمە قايرىلسەن مۇنچە.
 پۇغاندا دۇر بۇلبۇلۇك،
 ئېچىلساڭچۇ كۆلۈپ غۇنچە.

كۈلغۈنچە، گۈلۈم غۈنچە،

نېمە قايرىلسەن مۈنچە.

ھەسرەتلىك، ئوتۇك بىرلە،

باغرىم مېنىڭ قان غۈنچە.

كۈلغۈنچە، گۈلۈم غۈنچە،

نېمە قايرىلسەن مۈنچە.

سەن مېنىڭ ئىمانىم سەن.

ھۈجۇدۇمدا جان غۈنچە.

8 .

7 . ناخشا:

ئاسمان، زېمىن ئارىسى

ھاۋانى باستى تۈتەك تۇمان،

قازالغىڭ بولدى يامان.

ئۆلۈمىڭگە يوقتۇر ئىلاج،

تۈن بولدى بۇ يورۇق جاھان.

مېنى ياردىن ئايرىغانلار،

ئۆزى ياردىن ئايرىلسۇن.

پۇتى باسقاس، قولى تۇتماس،

شېرىن جانىدىن ئايرىلسۇن.

ئاق تاغلىغۇ قارا تاغلىق،

ئوخشاش قارمۇق دانىسى.

يار دەردىگىدە مەن ئاۋارە، ئاشۇن . 01

يۈرىڭگۈمۈ پارە - پارە .

ئۆزەڭ بىلسەن جېنىم يارىم،

بۇ دەردىگە نېمە چارە .

9 . ناخشا:

ئالتۇنجان

ئۆيىنىڭ ئارقىسى خامان،

لەپ - لەپ ئۇچىدۇ ساھان .

سەن يارنىڭ كۆيۈك ئوتى .

دوزاق ئوتىدىن يامان .

قاراپ ئولتۇرسام يارىم،

چىرايلىقتىن، چىرايلىق سەن .

مەن كۆيگەن بۇ ئوتلاردا،

سەن كۆيۈپ چىدالمايسەن .

يانمىسەن دېگەن يارىم،

كۆيىمەن دېگەن يارىم .

سەن مېنىڭدىن ئايرىلساڭ،

ئۆلسەن دېگەن يارىم .

مەن سەندىن ئايرىلمايمەن،

ئىرادەمدىن قايتمايمەن .

ئىشقىڭدا پىدا كارمەن،

جاننى قۇربان ئەيلەيمەن .

10 . ناخشا:

قىزىلگۈلدىن زىيادە

تاغقا چىقتىم ئىرادە،

يېنىپ چۈشتۈم پىيادە.

كىچىككىنە يارم بار،

قىزىلگۈلدىن زىيادە.

ئىگىز تاغنىڭ بېشىدا،

ئالا - چىپار شېخىل تاش.

مېنىڭ سۆيگەن يارمىنىڭ،

مەڭزى قىزىل، قەلەمقاش.

بۈگۈن ھاۋا تۇتۇلدى.

ئىگىز تاغدا قار بارمۇ؟

ئالەمنى كېزىپ چىقسام،

سەندىن ياخشى يار بارمۇ؟

كەچ كىردى زۇگال بولدى.

يارمىغا ئۇگال بولدى.

جالانى ئۇزۇن سالدى،

قۇرغۇيدەك جۇگان بولدى.

11 . ناخشا:

ئامرىغىڭ مەن يار

ئىگىز - ئىگىز بەللەر ئېشىپ،

پۇتلىرىم تالدى.

يار يولىغا تولا قاراپ،
كۆزلىرىم تالدى.

ئايدىنىڭ كېچە، باققا كىرسەم،
ئالما پىشىپتۇ.

ئاللىرىم مەيگە تولۇپ،
يەرگە چۈشۈپتۇ.

شاختىن ئۈزگەن ئالىمدىن،
بىر جۈپنى ئالدىم.

قىزىلنى يارغا ئاتاپ،
قوينۇمغا سالىدىم.

قوينۇمدىكى ئالىملارنىڭ،
قىزىلى - سەن يار.

ئالىمدەك سەن يارىمنىڭ،
ئامرىقى - مەن يار.

12 . ئاخشا :

كارۋان ئايلىنىۋر

ئۇراندۇ تاغ، بۇراندۇ تاغ،
ئېرىمەيدۇ قار.

ئېمە بولدى، قانچە ۋاقىتتىن،
قار سايىدۇ يار.

قار سايىدۇ قار سايىدۇ،

ئۆزۈم قارايمەن،
ۋاپادارلىق ئەقىدەمگە،
سادىق بولۇرمەن.
ئادەمگە ۋاپاسىزلىق،
ئەسلا گۇناھدۇر.
ۋاپاسىزلار ۋەدەسىدە،
تۇرماي تانادۇر.
يالغانچىنىڭ ۋەدىسى كۆپ،
ئىشىنىپ كەتمەي.
ئىشەنچەمنى خاراڭ قىلىپ،
كاۋاپمۇ ئەتمەي.
ئەگرى - ئەگرى ئەگمە چىلەردىن،
كارۋان ئايلىنىدۇر،
ۋاقتى كەلسە ئۆز تەقتىدىن،
خانمۇ ئايرىلىدۇر.

13 . ناخشا:

ئەزھار قەلەي

قالغانچىڭ قاناتىدەك،
قارا قاشلىغىم.
مەجنۇن تالنىڭ نوتىسىدەك،
سۇمبۇل چاچلىغىم.
سۇمبۇل چېچىڭ يارىشىپتۇ،
زىلۋا بويۇڭغا.
نېمە بۇلۇرمەن غەربىيىنى،

ئالساڭ ئويۇڭغا،
 ئۇ مەلەڭدىن - بۇ مەلەڭگە،
 ئويناي، - دەپ كەلدىم،
 ياخشىمىكىن - يامانمىكىن،
 سىناي، دەپ كەلدىم.
 سىنايمىكىن - سىلايمىكىن،
 بۇيى تالىمنى،
 بۇيى تالىم بىلەرمىكىن،
 مېنىڭ ھالىمنى،
 بىلسە - بىلسۇن ۋاپادارىم،
 مېنىڭ ھالىمنى.

بىر ئۆزىگە ئىزھار قىلاي،
 ئاھۇ - زارىمنى؛

14 . ناخشا:

ئىشقىڭدا پەرۋانمەن

قېشىڭ بىلەن كۆزۈڭگە،
 ئاشنا بولدۇم ئۆزۈڭگە،
 بىر نەچچە زامان بولدى،
 ئېيتالمىدىم ئۆزۈڭگە.

كۈرۈشكەندە يار بىلەن،
 قاپقاراڭغۇ تۈن بولسا،
 مەن بازغاندا يېنىڭدا،
 ئۇنىڭ ھۆسنى كۈن بولسا.

مىرزا گۈلنى قېرىسام،
سېرىق سەبىدە ئۈلۈپتۇ.
كۆيدۈم ساڭا ئامرىغىم،
كىم مېنىڭدەك كۆيۈپتۇ.
ئېتىمنى توقۇپ قويدۇم،
مېنىمىسەڭمۇ باغلاپ قوي.
ئىشقىڭدا پەرۋانىمەن،
سۆيەمسەڭمۇ قاراپ قوي.

15 . ناخشا:

گۈل ئېچەلسۇن

ئىككى تاغنىڭ ئاراسىدا،
بۇلبۇل سايرايدۇ.
يارىم بىلەن كۆرۈشەم،
دۈشمەن ھارايدۇ.
دۈشمەن ھاراپ نەگە بارار،
پەرۋايم پەلەك.
بۇ دۇنيادا مۇڭدۇشۇم يوق،
سېنىڭدىن بىلەك.
يارىم بولساڭ سەھەر، كەلگىن،
قوقما ھىچكىمدىن.
مەيلىڭ بولسا ئالغاج كەلگىن،
قىسقان گۈلڭدىن.

يارىم بەرگەن ياغلىغىڭنىڭ،
 ئادار گۈلى بار.
 شۇ ياغلىقنى ھەر پۇرسام،
 يارىنىڭ ھىدى بار.
 سېرىق زەپەر پۇرايدىكەن،
 يارىم سېنىڭدىن.
 رەڭمۇ - رەڭدە گۈل ئېچىلسۇن،
 باسقان ئىزىڭدىن.

16 . ناخشا:

قازالغىمىمۇ؟

قارا - قارا قاشلىرىڭغا،
 قاتساڭچۇ مېنى.
 قارا قاشنىڭ بازارىدا،
 ساتساڭچۇ مېنى.
 قارا قاشنىڭ بازارىدا،
 يارىمىساممەن.
 كىرىپىڭنى ئوقيا قىلىپ،
 ئاتساڭچۇ مېنى.
 قارا دەيدۇ، قارا دەيدۇ،
 قارا مەندە يوق.
 قارا مۇقنىڭ قېسىرىغىدەك،
 گۇنا مەندە يوق.
 قىرچىن تالنىڭ كۆيگۈلىرى،
 قازالغىمۇ؟

ياردىم ساڭا كۆيگەنلىكىم،
 قازالمىسۇمۇ؟
 سېنىڭ جېنىڭ مېنىڭ جېنىم،
 بىر جان ئەمەسمۇ.
 سېنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ جېنىم،
 قۇربان ئەمەسمۇ؟

17 • ناخشا:

چىم - چىم ئەتتىم : ئۇششۇ . . .

چىم - چىم ئەتتىم ؟

چىم - چىم ئەتتىم چىم بىلەن،
 كاۋاپ ئەتتىم زىخ بىلەن .
 مېنىڭ يادىم سەن بىلەن،
 سەن بۇرۇن سەن كىم بىلەن،
 قۇرغۇي بولۇپ ئۇچتۇمەن،
 تال بويىغا چۈشتۈمەن،
 تاللىدىمىڭ يوقىدىن،
 بىر نادانغا چۈشتۈمەن،
 ئاقتۇر بىلىگىم ئاقتۇر،
 ياردىن تاللىيم يوقتۇر،
 ياردىن تاللىيم بولسا،
 ئۆلسەم ئارمىتىم يوقتۇر.

ئاق لەيلى، قىزىل لەيلى. ئىككىسىمۇ
يارنىڭ بارمىكىن مەيلى.
بولسا، بولمىسا مەيلى،
مەن يارنىڭ قەلەندەرى.

18 . ناخشا:

سەن - سەن مېنى سەن

سەن - سەن مېنى سەن،
تاۋاپ قىلدىڭ مېنى سەن،
رەسۋا ئەيلەپ ئۆزۈڭدەك،
ناۋاپ قىلدىڭ مېنى سەن.

دوستۇم بىلىدۇ. بىر مەن بىلىمەن،
ھىچ كىشى بىلمەس.
تۈنلەر كېچىسى شېۋۇ ئەلەمنى،
ھىچكىم تىلىمەس.

سەن - سەن مېنى سەن،
خاراۋ قىلدىڭ مېنى سەن،
ئوتلارغا سېلىپ،
كاۋاپ قىلدىڭ مېنى سەن.

دوستۇم بىلىدۇ، بىر مەن بىلىمەن.
ھىچ كىشى بىلمەس.
كۈنلەر كېچىسى شېۋۇ ئەلەمنى،
ھىچكىم تىلىمەس.

ئادىر ئىلمايچەن

يېڭى شەردە بىر بۇلاق،
ئوتتۇرسىدا قايىنماق.
مېنىڭ سۆيگەن شۇ يارىم،
ئوينۇغۇچتەك يۇمبۇلاق.

كەلگىن يارىم ئوينايىمىز،
بۇلاق بېشىدا قايىنايمىز.
يېتىمچى ئاكىلار كەلسۇن دەپ،
خۇدايىمىدىن تىلەيمىز.

يېتىمچىلەر كىلىشەر،
بىر - بىرىگە قارشىپ.
ئۆمىر بەرسە خۇدايىم،
توگار پۇتا باغلىشىپ.

ھاۋاغا بولۇت ئۆرلەر،
ئىگىز تاغدىكى قاردىن.
ئادىر ئىلمايچەن ئۆلسەممۇ،
سۆيگىنىم ئاشۇ ياردىن.

IX راک مۇقامى

مۇقەددىمە تېكىستى ① :

تەشەككۈر مىڭ تەشەككۈر بۈگۈن بىزگە باھار بولدى،
ئىچۈنكىم بى ھايا زالىم بۇ ۋەتەندىن تارۇ - مار بولدى.
ئۈرۈمچى مىرغىزارىدىن قاچانقى ئۇچتى سۈمىرى،
خوتەن مىسكىنلىرى ھالىغا يىغلاپ ئايلىنار بولدى.
غەزەپ تۇخۇمنى قاراقچىلار باشلىرىغا تاشلىدى ئول كۈن،
ئۇلار تېرىبار ئەجەپ بىزگە گۆھەر نىسار بولدى.
ئۈرۈمچىدە تولا ئۆقتى ئادالەت ئاپتاپى كىم،
ئۇلارغا بولدى شەپ ئەجەپ بىزگە روشەن ناھار بولدى.
تارىخ ئۈچ يىل داۋامىدا خوتەندە بارچە پۇقرالار،
ئەجەپ زالىم بۇلاڭچى قوللىرىدا خارو - زار بولدى.
نە بايى، كەمبەغەل بولسۇن نا ئالىم يا شېرىپ زاتى،
يالاڭغاج يائاچ دېمەك يا بىر كېچىسى سەيسە دەپ ھايداپ

يۇقۇرىقى تېكىست - شېرىپ ئۇستامنىڭ ئەسلىمىگە 1950 - يىللاردا ئالەمدىن
ئۆتكەن لۈكچىنىڭ شائىر زېرىبەگە مەسئۇدى دېگەن كىشىنىڭ غەزىلى بولۇپ،
ئۇنى شائىرنىڭ زامانىدىكى ھاسان بالا دېگەن مەشھۇر ئەلنەغمىچى راک مۇقامىنىڭ
مۇقەددىمە تېكىستى قىلىپ ئېيتقان ئىكەن. ئۇستام بۇ مۇقامنى ئۆگەنگىچە
شۇ پېتى ئۆزلەشتۈرۈپ، تا ھازىرغىچە ئېيتىپ كەلگەن.

بۇ قېتىم مۇقام تېكىستلىرىنى نەشرىگە تەييارلىغىچە ئەسلىگە سادىق
بولۇش پىرىنسىپىغا ئاساسەن يۇقۇرىقى تېكىست ئۆز پېتى نەشرىگە تەييارلاندى
شائىر زېرىبەگەنىڭ ئەسەرلىرىنى ساقلاپ قالغۇچىلار دەۋرىمىزدە بار بولسا پىچان
سىياسى كېڭەش تارىخ - تەزكىرە كومىتېتىغا ئېۋەتىپ بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.
(نەشرىگە تەييارلىغۇچىدىن)

سوغاقتا مۇزلانغان ئۆلكى تۇلا يوللار ھازار بولدى،
 دېمەسلەر بۇ قېرى مەھزول قوللىرىنى ئارقىغا باغلاپ.
 ئېسىپ ئاسماقتا سەيسە، - دەپ ئېنى ئانداق ئۇرار بولدى،
 ياللاھچا يا ئاچ دېمەي يا بىر كېچىسى سەيسە دەپ ھايداپ.
 تاۋار مەخەل جىلىتكە تارلىغىدىن رەنجىگەن قىزلار.
 ھېمىشە پەن كۆتەرمەك روھىدىن قەددىدىن تار - مار بولدى.
 مۇبادا كۆرسە ماخوسەن ئاچىرايلىق ياجۇگان خاتۇن.
 ئېرىگە ھەر بالا ئەيلەپ خاتولىدىن ئاچرىتار بولدى.
 چۈيۈن، توش، مېس، تۆمۈر، - دەپ ئاۋادا چىنقا بىر يامان سەيسى
 قازان، چۆگۈن يېتىشمەي ھەممە ئەسۋاب كېتەر بولدى،
 ئۇياتماي پۇرتقا سالى قوغۇن، تاۋۇز بىلەن شاپتۇل.
 ئۈرۈك ئۈۈمە ۋە ھەم گازىر، مېغىز ئالما، ئانار بولدى،
 نېمە زورلۇق خىيانەت دەسمىنى ئانداق قىلۇر چارى،
 ئۇنىڭ ھېرىسىسى چىقىپ يۇرتقا بىرسەت ئىزھار بولدى.
 راک مۇقامنىڭ چېكىتمە ناخشىلىرىنىڭ تېكىستىمىزى:

1. ناخشا:

دۆلىتم ئاتا - ئانام

ئاتام سەن - سەن، ئانام سەن - سەنسەن،
 قىزىلىكۇلنىڭ ئاۋاتى.
 ھېنگەن ئېتىم، كىيگەن تونۇم،
 ئاتا - ئانامنىڭ دۆلىتى.
 ئاتام بولسا، ئانام بولسا،
 غېرىپ بولماس ئەر ئىدىم.

بولمىغاچقا ئاتا - ئانام،
سەبىدە گۈلدەك سارغايىدىم.

قىزىلىق گۈلۈم تارام - تارام،
دۆلىتىم ئاتا - ئانام.

يار دېگەن كۆڭۈل خوشى،
بولالمايدۇ باش پانام.

يازغى بۇغداي مايسا بولدى،
كۈزگى بۇغدايلار قېنى.

جان چىقار ھالەتكە يەتتى،
جان قېرىنداشلار قېنى!؟

2 . ناخشا:

ئاقار كۆزدىن قان ياشىم

شا تۇگارۇ - شا تۇگار،
دۈردىن تۇگادىن ئېتىبار.
ئاتا - ئانام يوقلىقىدىن،
مەن يېتىمنىڭ دەردى بار.

ئاتام ئېيتقىنى كەلدى،
ئانام ئېيتقىنى كەلدى.
كىممۇ ماڭا ئېشىك ئاچار،
يېتىم قالغان بالاڭ كەلدى.

كېتەي دەيمەن - كېتەي دەيمەن،
تۇققانلار ئامان قالسۇن.

دەزىز باشىمنى ياد ئەيىلەپ،
مازارلارغا چىراق ياقسۇن.

ئاتا - ئانام بولسىدى،

غېرىپ بۇلارمىدى ياشىم.

غېرىپنىڭ شەھەرىدە ئەندى،

ئاقار كۆزدىن قان - ياشىم.

3 . ناخشا:

بۇ يېتىملىك ئالمىدە

سەھەردە ئالا غاز ئۇچتى،

غېرىپنىڭ شەرىگە چۈشتى.

بۇ يېتىملىك ئالمىدە،

كۆزۈمدىن قان - ياش ئاقتى.

شۇنچە جىق قالەي ئىچىدە،

مەن غېرىپنىڭ بەختى يوق.

قانچە ئاتسام چۈ چۈشەدۇ،

ئوڭ قولۇمنىڭ بەختى يوق.

باغلاردىن ماكان تەگمەي،

چۆللەردىن ماكان تۇقتۇق.

بىۋاپا يار دەردىنى،

ئەجەپمۇ تولا تارتتۇق.

4. ناخشا:

يۇرتۇمدا مۇساپىرمەن

داپنى مەن چالغان بىلەن،
ناخشىنى ئېيتالمىدىم.
يارنى مەن ئالغان بىلەن،
يېشىنى سۈرتەلمىدىم.

تېشىمدا كۈلگەن بىلەن،
ئىچىم زارداپ قانۇ - ياش.
يۇرتۇمدا مۇساپىر مەن،
ياتمايدىكەن ئەزىز باش.

كىمگە ئېيتاي، كىمگە يىغلاي،
بۇ ھەيرانۇ مەسلىكىنى.
پۈككەنمىكىن ئاللا ئىكەم،
پىشانەمگە غەشلىكىنى.

ئىشىم مېنىڭ شۇ بولۇرھۇ،
تارتقۇلۇغۇ - كۆرگۈلۈك.
بەندىلىكتە چارە يوقمۇ،
ھالىم ئەجەپ كۈلكىلىك.

5. ناخشا:

ئەزىزىتى سۇنماس

بۇ جاھاندا ئۈچ نەرسە بار،
ئەزىزىنى سۇنماس.

بىرى ئاتا، بىرى ئانا،
 بىرى قەبرىنىداش.

قەبرىنىداشنى ئەد تۇپراققا،
 تەبىئەت ئۈنەس.
 كۆز ياشىنى دەريا ئەيلەپ،
 سۇغارسا قالماس.

بۇغداينىمۇ ئۇن ئەيلەيدۇ،
 ئىككى قارا تاش.
 جىگەرنىمۇ خۇن ئەيلەيدۇ،
 جانىڭ قەبرىنىداش.

قەبرىنىداشلار يېقىن بولسا،
 ھەر كۈندە مۇھىداش.
 قەبرىنىداشلار يىراق بولسا،
 كۆزلىرىڭدە ياش.

6. ناخشا:

دۆلىتىڭنىڭ بارىدا

پادا بېقىشىپ تاغلاردا،
 بىز ئىككىمىز دوست ئىدۇق.
 ياغاچ چېقىشىپ باغلاردا،
 ئەندى ئايرىلىپ كەتتۇق.

دوستۇڭمۇ دوست، دۈشمەنمۇ دوست،
دۆلىتىڭنىڭ بارىدا.
قېرىنداشلىق دوستتۇر ساڭا،
ئەلەم كەلگەن چاغدا.
سەن ئۇياقتا مەن بۇياقتا،
مۇڭداشقىلى يوق كىشى.
ياخشىلارغا ۋاپاسزلىق،
ئەقىلسىز نادان ئىشى.

ياخشىلارنىڭ يادىكارىنى،

كۆز قېتىدا ساقلىغىن.

يامانلارنىڭ پەتىۋاسىنى،

ئازگالارغا تاشلىغىن.

7. ناخشا:

كۆڭلۈم

ئۆلۈمنى ئەيلەپ ئىختىيار،

خۇداغا سېغىنغان كۆڭلۈم.

ياخشىلىقنى ئەيلەپ ئىزھار،

ياماننى قارلىغان كۆڭلۈم.

ئۈسۈنۈۋاتقاندا سۇ ئىچەرەن،

قارىنىم ئاچسا يەپ قارىنى.

قارچۇغامنىڭ يوقلۇقىدىن،
 ئۇشلاپ كەلدىم سەن سارىنى.

مۇھەببەت شەرىپىتى ئىچتىم،
 قازاندىك قاينىدىم تاشتىم.
 يار سېنىڭدەك نادان بولسا،
 جاھاننىڭ كارىدىن كەچتىم.

8. ناخشا:

كۆيىدۇ شېرىن جاندا

ياخشىنىڭ يامانىمەن،
 سەھەرنىڭ شامالىمەن.
 قولۇمدا ئالما، ئانار،
 مەن يارنىڭ خۇمارىمەن.

يار ئۆيى سۇ باشىدا،
 ئۆتەلمەيدۇ ھېچ كىشى.
 يار ئىشقى مېھرىدىن،
 كېچەلمەيدۇ ھېچ كىشى.
 يارىم مېنى سورايدۇ،
 گېپى بىرلە تۇرايدۇ.
 بىر نەچچە كۈن كۆرمىسەم،
 ئوينىغۇچتەك پۇرايدۇ.

يارىم دەيدۇ ئوينىشاي،
باراڭدا گۈلىستاندا.
ئۇنىڭ ئوتى ئۆچمەيدۇ،
كۆيىدۇ شېرىن جاندا.

راك مۇقامىنىڭ جۇلا ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى :

1. ناخشا:

قىزىل مارجان
ھاۋامىكىن، بۇلۇتمىكىن،
يامغۇر تامچىلۇر.
يارىم سېنى كۆرگەن چاغدا،
كۆڭلۈم ئاچىلۇر.

قىزىل - قىزىل مارجان كۆرسەم،
بىلەكلىرىڭدە.
بىلىق بولۇپ ئوينىۋالسام،
يۈرەكلىرىڭدە.

ئۆكۈنمە يار ئۆكۈنمە يار،
ئەتە كېلەر مەن.
كەلگەن چاغدا ئۈنچە - مارجان،
ئالغاچ كېلەر مەن.

ئالغاچ كەلگەن ئۈنچە - مارجان،
بوينۇڭدا تۇرسۇن.

ئاق بوز ئاتنى مەنمىگۈنچە

يارىم سېنى كېتىپتۇ، — دەپ،
يەنە ئاڭلىدىم.

سېنىڭ ئۈچۈن مەن چانىمنى،
داڭغا داڭلىدىم.

قاتار - قاتار كۆرۈنگەنلەر،
كارىز داراغى.

سەن يارىمنى كۆرسەتمىگەن،
يولنىڭ يىراغى.

يىراق بولۇپ، يېقىن بولۇپ،
داۋانى يوقتۇر.

سەن يارىمنى كۆرۈۋالام،
ئارمانىم يوقتۇر.

خاندۇك ① لەردىن ئۆتمۈگۈنچە،

لەمچىن كۆرۈنمەس.

ئاق بوز ئاتقا مەنمىگۈنچە،

يارىم كۆرۈنمەس.

① خاندۇك - ھازىرقى خاندۇ

داۋانچىڭ

داۋانچىڭنىڭ يېرى قاتتىق،
تاۋۇزى تاتلىق.
داۋانچىڭدا بىر ياردىم بار،
قەمبەرخان ئاتلىق.
قەمبەرخاننىڭ سۇمبۇل چېچى،
يەرگە تېگەمدۇ؟
قەمبەرخاندىن سوراپ بېقىمىڭ،
ئەرگە تېگەمدۇ؟
ئەرگە تەگسە ماڭا تەگسۇن،
تەڭكىسى بىلەن.
ئاخشاملىققا بىللە كەلسۇن،
يەڭكىسى بىلەن.
ئۈگە تاققا قوغۇن تېرىدىم
پىلەكلىرى تۈز.
ياڭزا - ياڭزا خەمەك چۈشتى،
ئۆزەڭ تاللاپ ئۈز.
قەمبەرخانچۇن تاياق يىدىم،
بىر مىڭ ئالتە يۈز،
يەنە يىسەم شۇنچە يەرەمەن،
جېنىم قارا كۆز.

ئۇنۇتماسمەن

ياردىمنىڭ قوشقوۋدى،
ھاچ - ھۇچ قىلىپ ئېچىلدۇر.
سەن ياردىمنى كۆرمىسەم،
دىل تېرىقتەك چېچىلدۇر.

قۇۋۇق ئالدىدىن ئۆتكىچە،
مەن تۈۋەڭگە ① ئاتاي تاش.
باغرىم سۇ بولۇپ ئاقتى.
بىر چىقساڭچۇ قەلەم قاش.

قوۋۇقنى قىيا ئاچقىن،
بويۇڭنى كۆرۈپ ئالاي.
بويۇنۇڭغا گىرە سېلىپ،
لەشكەگە سۆيۈپ ئالاي.

قوۋۇڭ ئالدى گۈل ئوسما،
سۇ قويۇپ قۇرۇتماسمەن.
سەن گۈلۈم چىرايلىقىنى،
ئۆلكۈچە ئۇنۇتماسمەن.

① تۈۋە - تۈببە. ئۈستى - ئۆزىنىڭ يەرلىك تىلىدا قىسقارتىپ ئېيتىلمىشى

راك مۇقامىنىڭ سەلىقە ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1. ناخشا:

مەنمۇ قەلبىڭ پارىسى

ئايىنى دەپسەم ئاسماندا،
يۇرتۇمدا ئاي بار ئىكەن.
بويى زىلۋا نازۇك بەدەن،
گۈل چىراي يانىدىكەن.

ئۇچۇپ كەتتى چۇپ كەپتەر،
ئاغزىدا دان - دانىسى.
يۇرتۇمنىڭ ھېلال ئايى،
سەن كۆڭۈل جانانىمىسى.

سەن بېغىمنىڭ لالىسى،
يۈرۈگۈم دۇردانىمىسى.
باغرىم كۆيۈپ ئوتۇڭدا،
ئاقىتى كۆز نۇر دانىمىسى.

كۆڭۈل باغىڭ خالىسا،
مەن بولاي بىر ئالىمىسى.
ئايرىلماسقا شەرت قىلاي،
بولۇپ قەلبىڭ پارىسى.

2. ناخشا:

تەل تۇمارىڭ مەن بولاي

سەن بېغىمدا ئېچىلساڭ،

گۈل خۇمارىڭ مەن بولاي.

ياتنىڭ كۆزى تەگمىسۇن،

تەلتۇمارىڭ مەن بولاي.

تولۇنئايدەك ھۆسنىڭدە،

قايقارا مېڭىڭ بولاي.

تال چىۋىقتەك بويۇڭدىن،

ئايرىلماس خىلىڭ بولاي.

سارغىيىپ قالغان دەرەخنىڭ،

سايىسى بولمايدىكەن،

يارغا كۆيگەن يۈرەكنىڭ،

دارىسى بولمايدىكەن.

باغئاراھنىڭ يولىدا،

باغ ئالمىسى مەن بولاي.

ئايرىلماسقا سېنىڭدىن،

چۈپ پارىسى مەن بولاي.

3. ناخشا:

كۈن بەلەن ئاي

ئاينىڭ قەلەم قاشىم،

مەندە بىر ئىشىڭ بارمۇ؟

ئاخشا ملىققا كەل دەيسەن،
خالدا گېپىڭ بارمۇ؟

تۇڭلۇكتىن قاراپ باقسام،
يارىم تولغۇلۇپ ياتتى.
يىپ ئۈزۈلگەن مارچاندەك.
كۆزلىرىدىن ياش ئاقتى.

يارىمنىڭ ياشى بىلەن،
يۈرىكىمدىن قان ئاقتى.
تىترەپ كۈز ياپرىغىدەك،
گويا تەندىن جان ئاقتى.

تام پۈتەرگەن لاي بىلەن،
سۇ ئاقارگەن ساي بىلەن.
مەن يارىنىڭ كۈنى بولاي،
ئۆتەي ئەندى ئاي بىلەن.

4. ناخشا:

يالقۇنلايدۇ ئۆچمەيدۇ

ئاتىلاردىن ئايرىلدۇق،
ئانىلاردىن ئايرىلدۇق.
شاپتۇللار چېچەگىدەك،
ياخشى ياردىن ئايرىلدۇق.

دېل ئىكەننى بىلىمدۇق،
دېلدار ئىكەننى بىلىمدۇق.
مەسقىلى مەڭ تەڭگىلىك،
چەۋھەر ئىكەننى بىلىمدۇق.

ئاتا بولسا ياخشىدى،
ئانا بولسا ياخشىدى،
ئايرىلغاچقا ئۇلاردىن،
تەندە جانلار قاخشىدى.

ئالەمنى ئاتتىم دەرياغا،
لەيلىۋېلىپ چۆكمەيدۇ.
غەمگۈزارلار ئوتلىرى،
يالقۇنلايدۇ ئۆچمەيدۇ.

X. باياد مۇقامى ①

مۇقەددىمە تېكىستى:

ساتارم تارىغە جان رىشتىسىدىن تار ئېشىپ سالسام،
ئانىڭ كىم ئالمىدىن بىۋاپانىڭ كۆڭلىنى ئالسام.
مۇقام ئالىپ، مۇقام ئىچرە مۇقامنى دىلغا چاقىلسام،
مۇھەببەت كويىغا سالسا ئانىڭ ئالدىدا مەن چالسام.
مۇقاملارنىڭ ئاتاسىنى ھۆسەينى ۋە ئەجەم دەرىلەر،
بۇلاردىن يۇقىرى كىم پەردەنى بايا دىنى چالسام.
بايادى ھەقتا ئالا يادىدە چالسام پەيا - پەي ② كىم،
كى كۆڭۈل بىناۋا بولغانىنى بىلسەم ناۋا چالسام.
كەل ئېي مەشرەپ قەدەھ سۇنغىل بۇلايىن مەستەغرىق ③،
بىر ئىلىگە كاسائى تەنپۇر، بىرىگە چامىنى ئالسام.

① پىچان ناھىيىسىدە ئەسلىدە باياد ۋە تويۇقبايادى دەپ 2 خىل مۇقام تۈرى بولغان. ئەيسۇسكى كېيىنكى (تويۇقبايادى) مۇقامى يوقۇلۇپ كەتكەن ھازىر تېپىلمىۋاتقان باياد مۇقامىمۇ ئۇستازنىڭ ئېسىدە تازا ئەستايىدىل قالمىغان، ئەسلىپ تېپىتىپ بەرگىنى بويىچە رەتلەندى. بىلىكۈچىلەرنىڭ تولۇقلىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.
② بايە - پەي - كەينى - كەينىدىن. توختىماي ③ غەرق بولماق. چۆككەك.

باياد مۇقامنىڭ ساقلىنىپ قالغان ناخشا تېكىستلىرى

1 . ناخشا:

كەتسەڭ بىللە كېتەيلى

كەتسەڭ بىللە كېتەيلى،

ئۆيدە يالغۇزلۇق يامان.

قالسامۇ قالار ئىدىم،

تەنھا قالغولۇق يامان.

مەن بۇ يەرگە كەلمەس ئىدىم،

يارى كەلتۈردى مېنى.

ئوتقا سالسا كۆيمەس ئىدىم،

يارى كۆيدۈردى مېنى.

يارىنى كېتىپتۇ دېسە،

يۈگرەپ چىقاي باشم بىلەن.

يارى يۈرگەن كۈچلارغا،

سۇ سېپەي ياشم بىلەن.

ئاقمۇ - ئايدىڭ كېچىلەر،

ئاپپاق ئايدىڭ كېچىلەر،

گۈل بىلەن رەيھان پۇرار،

يار بىلەن ئۆتكەن كېچىلەر.

2. ناخشا:

تاشلامۇ ئەتمەڭلەر مېنى

سەن ياراتتىڭمۇ مېنى،

ئاللا ياراتقان بەندىمەن.

بەندىلەر ئارسىدا،

تۆھمەتكە قالغان بەندىمەن.

ئانداقمۇ بۇلۇر مەنمۇ،

مۇشۇنداقمۇ بۇلۇر مەنمۇ؟

بۇ باياۋان چۈللەردە،

تاسقىلىپلا ئۆلەر مەنمۇ!

كەلمىگەن يەرگە كېلىپ،

ئەندىشكە قالدى كىشى.

چەككىلى تاڭداكا يوق.

ئويناغىلى نەدە كىشى.

ئانداق ئەتمەڭلەر مېنى،

مۇنداقمۇ ئەتمەڭلەر مېنى.

ئاقبەتتە مەن لازىم،

تاشلاپمۇ ئەتمەڭلەر مېنى.

3. ناخشا:

مەن ئويغاق

ئۆي يېراقى نە يېراق،

كۆڭۈل يېراقى بەك يېراق.

بىلىشك ئۈزىز ئەسلىدە.

گۈلدىنمۇ غول - يوپۇرماق.

ئەتىدىن تا كەچكىچە.

كەچىدىن تا ئاتقىچە.

دەردىنى تاتتىم ئاشقىچە.

يار رەنجىدە مەن ئويغاق.

سەن مەشۇق قايان كەتتىڭ.

ھالىمنى خاراڭ ئەتتىڭ.

باغرىمنى كاۋاپ ئەتتىڭ.

دىلىنى ئۆرتەر ئوت - پىراق.

ئۆزەڭ كەتتىڭ يېراققا.

قويدۇڭ مېنى سوراققا.

ئوت - ياقىمىدىڭ چىراققا.

يوقتۇر سەندە ئىشتىياق.

4. ناخشا:

يار ئوتى

گۈل - دېگەنگە گۈل بولامدۇ،

قاتى - قاتى بولمىسا.

يار دېگەنگە يار بولامدۇ،

ئىشتىياقى بولمىسا.

ئانار گۈلى گۈل بولالماس،
 ئېچىلىپ تۇرغان بىلەن. . .
 خەقنىڭ يارى يار بولالماس،
 چىلىمىپ تۇرغان بىلەن. . .
 قىشىڭىزنىڭ قارىسى، . . .
 سېپىلغا چۈشتى سايىسى. . .
 شۇنچە يېراق بولۇرۇمۇ،
 ئىككىمىزنىڭ قاراسى. . .
 ياردىم كېپتۇ يېراقتىن، . . .
 ئىشتىيات دەردى - پىراقتىن. . .
 يار ئوتى يامان ئىكەن،
 يادىخان سانسىز چىراقتىن. . .
 5. ناخشا:

گۈلىمدى ئېچىلغىلى

مەن مەلەڭگە بارمايمەن،
 مەلەڭدە باردۇر بىر يامان.
 بارمىساممۇ، كۆرسەممۇ،
 نادانلىغىڭ بولدى ئايان.
 گۈلىمدى ئېچىلغىلى،
 ياردىم سېنىڭ بېشىڭدىكى.

كېچىدە تۇنالىمدىم،
كىملىرى ئىدى قېشىڭدىكى.

گۈلىمىدىڭ ئېچىلغىلى،

ھۈنچەمىدىڭ سانسىچىلغىلى.

ۋەدىمىز شۇنداقمىدى،

ئۆلمەي تېرىك ئايرىلغىلى؟

مېنىڭ رىشتەم ئۈزۈلدى،

پۇتى - قولۇڭ بوش ئەندى.

چىلىمىغىن مەلەڭگە،

بەگۋاش يارىم خوش ئەندى.

6. ناخشا:

بېھىش يۈزى كۆرەرمەنمۇ؟

مەن كېتەر بولدۇم يەنە،

ئەرزىم بايان ئەيلەپ كېتەي.

مېھرىبان يار قالدى دەپ،

چۆللەردە قان يىغلاپ كېتەي.

ئىشتىياق ئۆتۈم بىرلە،

يۈرگىڭ كۆيۈپ كۈل بولماس.

بولسىمۇ باغلار غازاڭ،

ئۆسكەن يېرىمىز چۆل بولماس.

بىلىمەن دىلدار سېنى،
 دادانلارغا گۈل بولمايسەن،
 تاتساڭمۇ قانچە ئەلەم،
 ئەسكىلەرگە قۇل بولمايسەن.

دىلدارم ئەزىز يارىم،
 سېنى كۆرمەي ئۆلەرەنمۇ،
 سېنى كۆرمەي ئۆلۈپ كەتسەم،
 بېھىش يۈزى كۆرەرەنمۇ؟

زەھمەن ناخشىسى

ئاينىڭ توققۇز كۈنى ئىدى. بىر پاكىزە قىز بار ئىدى،
 ئەھۋالى بايان ئەيلەي سەزىلەرگە مەن ئاستاغىنا.

ماھى رەجەپنىڭ يەتتىنچى يەكشەنبە كىرگەن كېچىسى،
 چۈشۈمگە كىرىپ ئول سەنەم كەلگەن دەپدى ئاستاغىنا.
 بارماقنى خالاپ ئاڭغىچە چىقىتم ئۆيۈمدىن قول سېلىپ،
 بىر كېيىم ئەتلەس ئېلىپ بىر - بېسىپ ئاستاغىنا.

كىرسەم يېتىپتۇ ئول سەنەم گۈل غۇنچىدەك ئېچىلىپ،
 چاچلىرى بەلكە چۈشۈپ قىمىشىپ يېتىپ ئاستاغىنا.
 ئىرغىتىپ ئەردىم باشىنى، ئاچتى كۆزىنى يار ماڭا،
 — كىم سەن؟— دەپدى،— ھەي بىئەدەپ يانغىن دەپدى ئاستاغىنا.

ياتقان مېنىڭ ئاھام بولۇر تۇيسا سېنى ھەم ئۆلتۈرۈر،
قۇتۇلمىغىڭ مۈشكۈل كېلور يانغىن دېدى ئاستاغىنا،
لىۋىنىسى لەۋگە قويۇپ ئاۋاز بېرۈر ھەم چىشلىرى،
تاشمىدۇ باغرىڭ سېنىڭ چىشلىمىگىن ئاستاغىنا.

خورازلىرى چىللاشيدۇ تاڭ سەھەر بولغانمىگىن،
تۇيمۇسۇن گۈزەتچىلەر يانغىن دېدى ئاستاغىنا.
مىسكىن ناۋايى شەمسىدىن يار قوينىدا يۇردى خىجىل،
يولدا يىغلاپ ئاھ ئۇرۇپ كەتتى يېنىپ ئاستاغىنا.

گۈلبار مۇقامىنىڭ چېكىتمە ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1 . ناخشا:

ئېرىمەس مەيلىم

قېشى قارا، مەڭزى قىزىل،

كىمگە شەيدا بولدىكىن.

ئەتتىگەندە يوق ئىدى،

نەدىن پەيدا بولدىكىن؟

يارى تۇتتۇم دەپتىمەن،

ئىچىمگە ئوت سەپتىمەن.

كەينىگە ئەگەشتۈرۈپ،

قىيىنسا بىلمەپتىمەن.

زەپ ئاغزىتتى بۇ كۆڭلۈمنى،

ئەندى يوق مەيلىم ئۇڭا.

ئوتنى قالاپ سۇنى قۇيسا،

ئېرىمەس مەيلىم ئۇڭا.

*

گۈلبار مۇقامىنىڭ جۇلا ناخشىلىرى تېكىستلىرى

1 . ناخشا:

يارى - يار

ئاپپاق - ئاپپاق توشقانلار،

سايدا تولا يارى - يار.

تۆپلەنمىگەن يىمىكتلەر،
تويىدا تولا يارى - يار.

ئاپتاۋمغا سۇ قۇيىسا،
ئىلىممايدۇ يارى - يار.
قىز ئانىسى ئۆگەيمۇ،
يىغلىمايدۇ يارى - يار.
ئەگم - ئەگم يوللاردىن،
ئىز كېلىدۇ يارى - يار.
چۈشۈپ مەيە ئىچكە،
قىز كېلىدۇ يارى - يار.

قار چوغىدەك ياش يىمىكت،
مۇھىدۇشۇڭدۇر يارى - يار.
بۇ دۇنيالىق ئالەمدە،
يولدىۇشۇڭدۇر يارى - يار.

2 . ناخشا:

يۈرەڭمەنك قېتىمدا

ئاسماندا تولا يۇلتۇز،
بىر - بىرىگە ئوخشىماس.
ئالەمدە ئادەم تۇلا،
دەلبىرىگە ئوخشىماس.

بۇلۇپ ئۇچەپ سايرايدۇ،

قىزىلگۈلنىڭ شەخىدا.

يارىم مېنىڭ ساقلانلىق،

يۈرىكىمنىڭ قېتىدا.

قىزىلگۈل ئېچىلمايدۇ،

غۇنچىسى بولماي تۇرۇپ.

مۇھەببەت قالىتىس نېمە،

كەتمەيدۇ توزۇپ قۇرۇپ.

قىزىلگۈلنى دېمىسەم،

غۇنچىسىنى ئۈزگۈم يوق.

سەن يارىمنى دېمىسەم،

بۇ يەرلەردە يۈرگۈم يوق.

3. ناخشا:

ساۋابىغا نېمە يېتەر

ناخشا ئېيتتىم ئىشىكىدا،

جېنىم يارىم ئۇققانەن.

مۇڭداشقىلى مەن كەلدىم،

مەيلىك بولغاچ چىققانەن.

كېرەي ئەندى بېغىڭغا،

قىزىلگۈلۈك كېرەككە.

كۆڭلۈم مېنىڭ قارماس،
 سەن ياردىمدىن بىلەككە،
 قىزىلگۈل ئارمىدا،
 زىلال سۇ ئېقىپ ئۆتەر.
 بىز ھىرادقا يەتكەندە،
 ساۋابىغا نىم يېتەر؟
 4 . ناخشا:

ئالەم گۈلىستان بولغىدەك،
 تاغۇ - تاغلاردىن ئىگىز،
 ئاغى بۇلاقنىڭ تاغلىرى،
 ئۈستىگە قارلار يېغىپتۇ،
 ئاستىدا گۈلباغلىرى.

ئەي يارىم ئالدىرىمغىن،
 ياخشى - ياھاننى كىم بىلۈر.
 ئىككى ياخشى بىر بولۇپ،
 سايىنى تېرىسا گۈل ئۈنۈر.
 گۈل - گۈلىستان بولغىدەك،
 ئالەم گۈلىستان بولغىدەك.
 ياخشىلار بىر يەردە بولسا،
 چۆلمۈ بوستان بولغىدەك.

گۈلبار

كۆك قۇمۇشقا ئوتنى ياقسا،
 مەن ئۇنى كۆيمەس دەپدىم.
 ئۆڭى ئاق، كۆڭلى قارا،
 مەندىن ئايرىلماس دەپدىم.

كۆك قۇمۇشقا ئوتنى ياقساڭ،
 غول قۇمۇش ئۆسمەسمىدى.
 ئۆڭى ئاق، كۆڭلى قارا،
 مېنىڭدىن ئايرىلماسمىدى.

غول قۇمۇشنى ئورغان بىلەن،
 يىلتىزىدىن كۆكلەيدۇ.
 باشقا ئوتلار ئۆچكەن بىلەن،
 يارنىڭ ئوتى ئۆچمەيدۇ.

كۆك قۇمۇش گۈر - گۈر كۆيەر،
 كۆك تىكەنگە چارا يوق.
 مەيلى بار ئوتتا كۆيەدۇ،
 مەيلى يوقنىڭ كارى يوق.

بارغۇلۇغۇ - يانغۇلۇق،
 ئەمدى قارارىم قايغۇلۇق.
 مەندە ھېچ بىر چارە يۇق،
 دەرد تارتىپ سارغايغۇلۇق.

6 . ناخشا:

يۈرۈڭنىڭ يوق

ئويىنۇغۇچ ئوبدان ئەمە،
 يازلىقى بار كۈزلىكى يوق.
 يېڭى يار ئوبدان ئەمە،
 ئاغزىدا بار كۆڭلىدە يوق.

سارغىرىپ قاپتۇ ئويىنۇغۇچ،
 ئۇشتىسىدا - پىلەكتە.
 سەن سورىما مەن ئېيتماي،
 دەردىم تولا يۈرەكتە.

كۆيگىنىدىن شام - چىراق،
 كۆيىمگىنى ياخشىراق.
 سۆيگىنىدىن بىۋاپا،
 سۆيىمگىنى ياخشىراق.

كىرىپ باقسام بېغىڭغا،
 تاللىڭ بار تېرەڭنىڭ يوق.
 مەيدەڭنى تۇتۇپ باقسام،
 جانىڭ بار يۈرەڭنىڭ يوق.

7 . ناخشا:

بەلەپتىمەن قەدرىڭنى

كارىزنىڭ ئاققان سۈيى،
 كۆلگە كېلىپ توختايدۇ.

مېنىڭ يارىم قەلەمقاش،
قىزىلگۈلگە ئوخشايدۇ.

سەنمۇ تارتتىڭ دەردىمنى،
مەنمۇ تارتتىم دەردىڭنى.
ئايرىلغاندا بېلىندى،
بىلمەپتىمەن قەدرىڭنى.

يامغۇر ياغدى كۆل بولدى،
ئۈستى - بېشىم ھۆل بولدى.
ۋىسال پەيتى كەلگەندە،
باغرىم كۆيۈپ چۆل بولدى.

قانىتىم بولسا ئۇچاتتىم،
ئېتىم بولسا چاپاتتىم.
كەلسە يارىم تېزراق،
قۇچقىمىنى ئاچاتتىم.

8 . ناخشا:

ئۇنۇتمۇدۇم

ئاللا - ئاللا ئايدىڭدا،
گۈلئانارم قوينۇمدا.
كېچە يېتىپ چۈش كۆرسەم،
يارنىڭ قولى بوينۇمدا.

بېغىڭدىكى ئانارنى،
سۇ قۇيماي قۇرۇتتۇڭمۇ.
مەن سېنى ئۇلۇتمۇدۇم،
سەن مېنى ئۇلۇتتۇڭمۇ؟

كۆپتۇر ئاللا بەندەسى.
مەندەك بولغىنى يوقتۇر.
ئەزىز ياردىن ئايرىلىپ،
تېرىك ئۆلگىنى يوقتۇر.

باغ بولسا ئاۋات بولسا،
مېۋىسى ئاۋات بولسا.
سېغىنغاندا يارمىنى،
ئۇچقىلى قانات بولسا،

9 . ناخشا:

بەرمەيچەن تالاشقانغا

شامال چىقسا لىڭشىدۇ.
ئۆستەڭ بويىدا تېرەك.
سېنى كۆرۈپ تۇرمام،
چىدىمايدۇ بۇ يۈرەك.

ئالغىزارلىق باغلاردا،
ئالما تۈگمىدەك بوپتۇ.

مېنىڭ يارىم قارا كۆز. مېنىڭ
ئويناپ، كۈلكىدەك بوپتۇ.

قاقلىدايدۇ قاق ئېتىپ،
دەرەخ بەشىدا قاغا.

كۆزۈم تويسا تويفادۇ،
كۆڭلۈم تويمىدى يارغا.

چىمەن دوپپا كېيىپسەن،
قارىدىم ياراشقانغا.

تاللاپ سۆيگەن يارىمەن،
بەرمەيمەن تالاشقانغا.

10 • ناخشا:

چۈشۈمگە كىرىپ قايتۇ

ئالىملار پىشىپ قايتۇ،

تۈۈنگە چۈشۈپ قايتۇ.

چىنىمىغىنا شۇ يارىم،

چۈشۈمگە كىرىپ قايتۇ.

يارنىڭ ئۆيى ئاراشتا،

بارسام تاپقىلى ئەپلىك.

لەۋلىرى قىزىلكۈلدەك،

قارىپ سۆيگىلى ئەپلىك.

ئەتتىگە ئىدە شەيئە مەدە،
يورغۇلايدۇ بوز توشقان.
بىزنىڭ يار قارا كۆزىڭىز،
لىۋىگە ناۋات قوشقان.
كۆك قۇمۇشقا ئوت ياقسا،
گۈپ قىلسا كۆيۈپ كەتسە،
كۆيۈشكەنلەر تېپىشسا،
بولمىسا ئۆلۈپ كەتسە.

11 . ناخشا:

زەيتۇنەم

زەيتۇنەمنىڭ بېغىدا،
قىسما - قىسما يېمىش بار.
ياندا تۇرسا زەيتۇنەم،
باشقا ياردا نېمىش بار؟
ساي - سايلاردا ياتامدۇ،
ساي كېيىكنىڭ بالىسى.
جېنىم يارىم زەيتۇنەم،
كۆزلىرىمنىڭ قارىسى.
بۇ بۇلاق ئۆرلەم بۇلاق،
سۈيى بال، قاينام بۇلاق.

ھېنىڭ يارلە دزەيتۈنەم،
ئوينۇغۇچتەك يۇسۇلاق،

زەيتۈنەم جېنىم يارىم،
ئاسماندا تۇلۇنۇنۇيىم.

سەن ئۈچۈن تۇلۇپ كەتسەم،
جەننەتتە مېنىڭ جايىم،

12 • ناخشا:

ئاشىققا نىكاھ يوق

گۈل بېغىمىنىڭ ئىچىدە،
بۇلبۇل بولۇپ سايىرايمەن.
سېغىنغاندا يارىمنى،
ئاي - چولپانغا قارايمەن.

ئاي بىلەن كۈن دوست ئىكەن،
چولپانغا ھەمراھ يوق ئىكەن.
ئاخۇنۇمدىن سورىسام،
ئاشىققا نىكاھ يوق ئىكەن.

تاغنىڭ باشىدا قارغاي،
شاخى ئىگىلىپ تۇرغاي.
ئەقلى بولسا يارىمنىڭ،
كۈندە سېغىنىپ تۇرغاي.

ئالماڭنى ئۈزەي دەيمەن،
گۈل بەھىدغا كىرگەندە.
گۆھەرنى تۇتاي دەيمەن،
مەن يارىمنى كۆرگەندە.

13. ناخشا:

بولغۇدەك

باققا بۇغداي تېرىساڭ،
بۇغدايغا باغلىق بولغۇدەك.
يېڭى يار تۇتقان كىشى،
سەۋدايى ئاغرىق بولغۇدەك.

باققا بۇغداي تېرىساڭ،
سەپسىن بۇدۇشقا بولغۇدەك.
يانچۇقتا پۇل بولمىسا،
خوتۇن ئۇرۇشقا بولغۇدەك.

باققا بۇغداي تېرىساڭ،
يېتىپ پاخال بولغۇدەك.
سېناشماستىن يار تۇتساڭ،
ئىشىڭ كاشال بولغۇدەك.

باققا بۇغداي تېرىساڭ،
دانسىز باشاق بولغۇدەك.
قار ساناپ تۇرسا خوتۇن،
ئىشىڭ چاتاق بولغۇدەك.

گۈلبار مۇقامىدىكى سەلىقە ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1. ناخشا:

بۈگۈنمىكىن - ئەتىمىكىن

باراڭدىكى ئۈزۈملەرنى،
ئۈزەمكە ئەپلىك.
بويى زىلۋا شۇل يارىمىنى،
سۆيەمكە ئەپلىك.

تۇتما دېسەم خويما تۇقتى،
بىلەكلىرىمنى.
پىراقىدا كۆيدۈردى خوپ،
يۈرەكلىرىمنى.

بۈگۈنمىكىن، ئەتىمىكىن،
يارىم كەتكىدەك.
ئالتاي يازدىن ئەگەشكىنىم،
زايا كەتكىدەك.

كەتتى - كەتتى يارىم كەتتى،
نەلەرگە يەتتى.
ئوتلىرىدا كۆيكەنلىرىم،
بىكارغا كەتتى.

2. ناخشا:

كەلسەڭدىك قارارىڭدا

بۇلبۇل بولاي دەيدىڭمۇ،
قۇرغۇي بولاي دەيدىڭمۇ.
يۈرۈڭۈمنى خۇن قىلىپ،
جاننى ئالاي دەيدىڭمۇ؟

بېغىڭدا بەك ئوخشاپتۇ،
ئالما بىلەن ئۆرنىكىڭ.
مېنى ئوققا سەپ قويۇپ،
قانداق چىدار يۈرنىكىڭ.

چاچىڭ نېمە ئۆسمەيدۇ،
قالماچىنىڭ قاناتىدەك.
كەلسەڭ يارم ئوينايمىز،
غەم تاتما ئەۋۋەلقىدەك.

كەتتىڭىمەن بارات ئايغا،
كەلسەڭدىك قارارىڭدا.
تۈننى تاغغا ئۇلايتتۇق،
ئەينەكتەك سارايمىڭدا.

3. ناخشا:

بەختىم گۈلدەك ئېچىلدى

تال چوكانلاپ مايسا بولدى،
بىر كېلىپ كەتسەڭچۇ يار،

جانىم چىقار ھالەتتىمەن،

ھالىم بىلىپ كەتسەنچۇ يار.

نىكارىم كەپتۇ كۆرگىلى،

ئەھۋالىمنى بىلگىلى.

قوپقۇچىلىك ھاجالىم يوق،

يارغا تازىم قىلغىلى.

يار كېلىپ كەتتى قاچان،

دىلدىكى تۈگۈن يېزىلدى،

ئاغرىقىم تېپىپ شىپا،

بەختىم گۈلدەك ئېچىلدى.

4. ئاخشا:

مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن

ئۆيدىن چىقتىم ئەل، ئەلۋىدا،

كۆككە باقتىم قىلدىم دۇئا.

رەھىم ئەيلە قانداق خۇدا،

مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن؟

ئالىم بولۇپ چىقتى ئېتىم،

كەتسە يېنىپ كەلمەس خېتىم.

بالىلار كىچىك قالدى يېتىم،

مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن؟

ئۆيدىن چىقىپ ئۈچ كۈن ئۆتتى،
 ھەر چامدامدا ماتەم كۈتتى.
 ئەجەل كېلىپ ياقام تۇتتى،
 مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن؟! .....

5. ناخشا:

بىلمەيمەن يامانلىقنى

يار دەيدۇ يانا دەيدۇ،
 يار قەدرىنى بىلمەيدۇ،
 يار قەدرىنى بىلگەندە،
 تاڭ سەھەردە يىغلايدۇ.

يار دەيدۇ يامان دەيدۇ،
 بىلمەيمەن يامانلىقنى،
 كەچ يېتىپ سەھەر قوپۇپ،
 تىلەيمەن ئامانلىقنى،

ناز بىلەن باقتىڭ ماڭا،
 ئوتنى خوپ ياقتىڭ ماڭا،
 مۆلدۈر بۇلاق سۈيىدەك،
 سەن سايان ئاقتىم شۇڭا،

قاشلىرىڭغا كۆيدۈمەن،
 لەۋلىرىڭگە سۆيىدۈمەن،
 دەرد ئۈستىگە دەرد تارتىپ،
 ئوتلىرىڭدا كۆيدۈمەن.

گۈلزاراڭزا

زاراڭزايۇ - زاراڭزا،
 ئېچىلىپتۇ ھەر ياڭزا.
 مەن ھېچكىمگە كۆيىمگەن.
 ساڭا كۆيدۈم بالاڭزا.

زاراڭزايۇ - زاراڭزا،
 راس ئوخشاپتۇ زاراڭزا.
 مەن ھېچكىمنى سۆيىمگەن.
 سېنى سۆيدۈم بالاڭزا.

ئىشكىڭدىن ئۆتتۈمەن،
 گۈلزاراڭزا ئورغىلى.
 گۈلزاراڭزا باينىسىدا،
 ئاي يۈزۈڭنى كۆرگىلى.

ئىشكىڭدىن ئۆتتۈمەن،
 گۈلزاراڭزا كۆتۈرۈپ.
 گۈلزاراڭزا باينىسىدا،
 يۈرۈگۈڭنى كۆيدۈرۈپ.

ئىشكىڭدىن ئۆتتۈمەن،
 گۈلزاراڭزا گۈل تېرىپ.
 مەيلىك بولسا چىقامسەن،
 چىنىدا چاي كۆتۈرۈپ.

ئالمىخان

كۆرمىگەنلەر ئېيتىدۇ:

— ئالمىخان قانداق نېمە؟

ئاغزى ئويماق، بېلى چۆمەش،

كۆزلىرى قات بىر نېمە.

ئالمىخان! — دەپ دېگى بار،

گۈل تۇۋىدە چېكى بار.

ئالمىخانغا سەپ سېلىڭلار،

ئوڭ قېشىدا مېڭى بار.

ئالمىخاننىڭ بېغىدا،

ئۈچ تۈپ ئۈزۈم قاشقىرى.

ئالمىخانغا قاراپ باقسام،

ئوتتۇر چىشى قاشقىرى.

ئالمىخاننىڭ يوللىرى،

ئۈچ يۈز ئاتمىشنىڭ يولى.

ئالمىخانغا تولا قاتناپ،

تېشىلدى كېپىشنىڭ سۇڭى.

ئالمىخان! — دەپ قىچقىرسام،

ئۇنى ئەگمەچتە چىقۇر.

كۆيىكى ئەمدى بېسىلدى،

دەردى ئۆلگەندە چىقۇر.

8. ناخشا:

قايسى باغنىڭ گۈلىمىز

كۈن چەقىشتىن كېلىمىز،

قايسى باغنىڭ گۈلىمىز.

كۆيدۈرۈشنى بېلىمىز،

نېمىگە ناز قىلىمىز؟!

ناخشا ئېيتىمەن ياردىم،

ئۈنۈمدىن تونالامىمىز؟

ھەر ئاخشىمى كەل دەيسىز،

ۋەدىدە تۇرالامىمىز؟!

بۇغداي تېرىدىم تۈزگە،

تېڭى ياز، تېڭى كۈزگە.

ئالەمدە كىشى يوقتەك،

كۆيۈپ قاپتىمەن سىزگە.

ئالدىچى ئانارنىڭدىمەن،

بىر تۈپ چىنارىڭدىمەن.

چىنارىڭنىڭ شاخىغا قونغان.

بۇلبۇل تۇمارنىڭدىمەن.

9. ناخشا:

مېنى تاشلىما

ئات مىنىدىم ئۆزۈم باشقا،

چاپتۇردۇم شېغىل تاشقا،

ھەر كىمىنىڭ يارى باشقا،
ئوخشامدۇ قەلەم قاشقا.

بۇغداي باغلىغان باغلىق،
يۈرەكنى داغلىغان ياغلىق.
مەن ساڭا تولا كۆيدۈم،
سېنىڭ كۆيگىنىڭ چاغلىق.

جان يارىم جېنىم يارىم،
سەن مېنى خاپا قىلما.
دۈشمەنگە بولۇپ كۈلكە،
دوستلارغا جاپا قىلما.

ئېرىقتىكى لاي سۇلى،
كۆلگە باشلىما يارىم.
ئەقلىڭ بولسا ئۇنۇتما،
مېنى تاشلىما يارىم.

10. ناخشا:

ئاي تۈرۈك

قىزىل سايۋا بىلەن كىشىمىش،
چۈنچىگە ئاسسا قۇرىغاي.
قىيىنما مېنى ئانچە،
ئاي تۈرۈك، سۈزۈك چىراي.

قۇمباغچا ئېتىزلىقتا،

تېرىپ قويغان بىدى بار.

يۈرۈگۈمنى يېرىپ باق،

ساغا كۆيگەن دېھى بار.

تېرىپ كەلدىمەن سەننىڭ

ئۆي كەينىدە ئېتىزدا،

بۇغداي، قوناق تېرىقلىق.

چىرايىمدىن كەتمەيدۇ،

يار ئىشقىدا سېرىقلىق.

تېرىپ كەلدىمەن سەننىڭ

تاغنى بۇلۇت ئەگىدۇ،

لاچىنلارمۇ ئەگىدۇ.

سەن يارىمنى كۆرگەندە،

مېنىڭ يۈرىكىم سەگىدۇ.

تېرىپ كەلدىمەن سەننىڭ

ئۆي كەينىدە ئېتىزدا،

•11 ناخشا:

ئەيسىخان

ئەيسىخان يارنىڭ ئوتى،

مايسىخان يارنىڭ ئوتى.

كۆيىمىسەم كۆيدۈرىدۇ،

قارىقاش يارنىڭ ئوتى.

ئەيسىخانمۇ چىرايلىق،

مايسىخانمۇ چىرايلىق.

بىر يەردە بولسا ئىككىسى،
 بىر - بىرىدىن چىرايلىق.
 بىرىدىن ئالما پۇرايدۇ،
 بىرىدىن پىشقان ئانار.
 بىردەم تۇرسا قېشىمدا،
 ئۇسسۇزلۇغۇم باغرىم قانار.
 12 . ناخشا:

قايسى بىرىدىن قورقاي

ئاتام يوقتۇر ئانام يوقتۇر،
 يوق مېنىڭ قېرىنداشم.
 قالسا مەيلى سەن يار ئۈچۈن،
 چۆللەردە ئەزەز باشم.

ئاتىسى ئۆلمىگەن كىم بار،
 ئانىسى ئۆلمىگەن كىم بار.
 كىشى شەھرىگە بېرىپ،
 غېرىپ بولمىغان كىم بار.

قۇرۇپ قاھىشال بولۇپ قالسام،
 ئوتۇنچى ئاپىرىپ ساتسۇن.
 خىرىدارم يېتىپ كەلسە،
 غېرىپ ئاۋارە دەپ ساتسۇن.

قېرىپ بولسىمۇ ھالىم،
تېنىمدە قېنىم باردۇر.
قايسى بىرسىدىن قورقاي،
ئوغۇز دەك جېنىم باردۇر.
كىيىدىم كىيىنەك تونىنى،
گۈلخاندا ياتارمەن دەپ.
ئالدىم يا بىلەن ئوقنى،
دۈشمەننى ئاتارمەن دەپ.

13. ناخشا:

كۆڭۈل رىشتى

ھىڭدىن بىرىنى ئېيتسام،
تۈگىمەيدۇ ھېنىڭ دەردىم.
ئايرىلىپ كېتەي دەسەم،
ئۈزۈلمەيدۇ كۆڭۈل رىشتىم.

نەگە بارسەن قاغا،
ئەركەشتامدىكى يارغا.
كۆزۈم تويسا تويغاندۇ،
يۈرىگۈم قانىمدى يارغا.

ھويلاڭدىكى تېرەككە،
ئەجەپ قونمايدىكەن قاغا.

ماڭا سالغان بۇ دەردى،
ئەجەپ سالمايدىكەن يارغا.
سەنمۇ دەردمەن مەنمۇ دەردمەن،
دەردتەك چاپىلى كەتمەن.
ياتنىڭ كىيىشى شايى،
بىز كىيىدۇق ماتا چەكمەن.
بىز كىيىدۇق ماتا چەكمەن.

XII ئۆز ھال مۇقامى

مۇقەددىمە تېكىستى:

دىلرا بايىم مەن زارىنىڭ كۆڭلىنى شاد ئەيلىكىل،
يۈزتۈمەن مىڭ قايغۇدىن بىر يولى ئازاد ئەيلىكىل.

رەقىپلەر تەئىنە ئېتىپ يۈتتۈرمەك بولدى مېنى،
ئادىل بولساڭ ئول رەقىپىنى قەتلى چاللا ئەيلىكىل.

قاتىلى بولساڭ شۇياۋنىڭ سەيرى گۈلشەن ئېتىلى،
تالى - مەجنۇن قامىتىڭنى باغدا شەمشاد ئەيلىكىل.

گۈل كۆرۈپ بېخۇت بولۇپ كەتسەم ئەگەر ھۇشۇمدىن،
بېرىپ لە ئىلى گۈلا بىڭدىن مېنى كۈشاد ئەيلىكىل.

ئىككىمىزنى باغدا كۆرسەم شۇم رەقىپلەر خۇن يۇتار،
ئىلتىپات ئەيلەپ ماڭا دۈشمەننى ناشاد ئەيلىكىل.

گۈل لىۋىڭدىن بال سۈمۈرسۈن قويماي بىلالى قەترىنى،
بۇ بۇزۇلغان كۆڭلۈمنى سەن مەيدە ئاباد ئەيلىكىل.

بىرىنچى نەغمە

— چىمەنلەرنىڭ ئىچىدە نازۇك چىمەن بار،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا گۈلنى كىم تىزدى.
يەتكىن مېنىڭ ھالىمگە ئەيلىگىن ئىمزا،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا گۈلنى كىم تىزدى؟

— نەچچە ئۇر بالام مەندىن سورايسەن،
بارچە گۈلنى ئۆزۈم تىزدىم بايان ئەيلىمىن.
كۈندە يۈز مىڭ خىيالدا چىمەن باغلايمەن،
قايسى بىرىنى بوتام ساڭا بايان ئەيلىمىن؟

— ھېچقاچاندا تىزەس ئىدىڭ ھۇنداق چىمەننى،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا قىيىنما مېنى.
يەتكۈزەرەن ئۆلمىسەم، ھۇراتقا سېنى،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا گۈلنى كىم تىزدى؟

— ھەر ساپادا ئاچىلۇر مىرغىزار گۈللەر،
گۈل ئۈستىدە جان بىرور خوشال بۇلىۋىلار.
بالام باغدا بىر ئاقىمۇن يېتىم ئوغۇلۇم بار،
ئۇنىڭ قىسىمى بوتام ساڭا بايان ئەيلىمىن.

— كۆرسەت ماڭا جان ئانا يېتىم ئوغۇلۇمنى،
قۇربان قىلاي مەن ئاڭا بارۇ - يوقۇمنى.
سىردىشمەن جان ئانا قىيىنما مېنى،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا گۈلنى كىم تىزدى؟

— ۋىسال ئىزدەپ چىكەر ئۇ ھەسرەتتۇ - پۇغان،

دەردى - ئەلەم ئىچىدە يۈرەك باغرى قان.

بىلمەك بولساڭ سەن ئۇنى شاھى سەنەمجان،

ئوغلۇم ئېتى غېرىپتۇر بايان ئەيلەيسن.

بۇ ۋەقەنى ئۇنىڭ ئۆزى دەپتۇر.

ئىككىنچى نەغمە.

قۇلاق سېلىپ ئىشتىكىل مېنىڭ ئەرزىمنى،

كۈندىن - كۈنگە بېتەر بولدۇم دەردىڭدە.

يارى - يار، دەپ يات يەرلەرگە سېتىلدىم،

يارى - يار، دەپ ئۆلەر بولدۇم دەردىڭدە.

غايىبانە باغۋەنگە خىزمەت قىلۇرمەن،

بىلىدىمەن مەخسەتكە قاچان يېتۇرمەن.

چۆللەر كېزىپ بېشىمنى ئېلىپ كېتۇرمەن،

ئۆزگە ۋەتەن تۇتار بولدۇم دەردىڭدە.

غېرىپ ئىدى گۈل قويدى مېنىڭ ئېتىمنى،

بۇ ۋەتەندە ھېچكىم بىلمەس مېنىڭ دەردىمنى.

سەندىن ئۆزگە كىمگە ئېيتاي دەردىمنى،

مەن ساڭا داد ئېيتار بولدۇم دەردىڭدە.

بىر ئوق ئىدىم ھەر تەرەپكە ئېتىلدىم،

بىر يار ئۈچۈن يات يەرلەرگە سېتىلدىم.

نالە چەكتىم پىراقىڭدا ھىجرىڭدە،

قانلار يۇتۇپ ئۆلەر بولدۇم دەردىڭدە.

تۆۋەنچى نەغمە

غەمدىن قۇتۇلمىغان مېھنەتلىك باشم،
 كۈندە يۈزىڭ ھىجرانلار بولدى ئەنئەيلەيىن.
 قارارى يوق شۇم پەلەكنىڭ گەردىشى،
 تۈگمەس سەۋدالارغا سالدى ئەنئەيلەيىن!

ئاشق ئىزدەپ يۈردۈم ھەر يانە،
 بارچە قىلغان ئىشلىرىم بولدى زىيانە.
 ھەر قىيا بېقىشنىڭ زەپمۇ يىگانە،
 ئەقلىمنى لال قىلىپ ئالدى ئەنئەيلەيىن!

ھەر زامان باشىمگە يەتتى سەۋدالار،
 كۆزلىرىمدىن ئاقتىلەر قانۇ دەريالەر.
 تەركى جاھان ئەيتىپ ئالدى ئەنئەيلەيىن.

بۇلبۇل بولۇپ گۈلىستاننىڭ كەزمىدىم،
 باغۋەن بولۇپ ئالمالارنىڭ ئۈزىدىم.
 يارى - يار دەپ شىكەر لىۋىڭ سۆيۈۋدۈم،
 بۇ كۆڭۈلدە ئارمانلار قالدى ئەنئەيلەيىن!

تۆتىنچى نەغمە

ئەي گۈل سېنى ئىزدەپ چىمەن باغلايمەن،
 بېرىپ گۈلۈم يارىمگە سالام دېگەيسەن.

ئەرز ھالىم ئېيتىپمەن ساڭا يىغلايمەن،
يېشىڭ تۆكۈپ سەنمۇ ھەم سالام، دېگەيسەن.

قىزىل گۈلۈم ئېچىلىپ سۆلىمدى جاھاندا،
گۈل ئىشىقىدا بۇلبۇللار سايرار پەغاندا.
گۈلنى ئۈزسەم بۇلبۇللار قالدۇر ئارماندا،
گۈل شاخىغا بۇلبۇلنى قوندى دېگەيسەن.

سېنىڭ ئۈچۈن ۋەتىنىدىن ئايرىلغان،
پەرۋانىدەك ئىشقى ئوتتا كۈل بولغان.
ۋەسلىڭ ئىزدەپ بىر باغچاغا قۇل بولغان،
يۈسۈپ كەبى كەنتىنى كەلدى دېگەيسەن.

بۇ باغچىگە بىر يېتىم ئوغۇل كېلىپتۇر،
چىرايلىرى سارغىيىپ ھۈشەدىن كېتىپتۇر.
بىلەي دەسەڭ ئۇنىڭ ئېتى غېرىپتۇر،
مەچنۇن سۈپەت غېرىبىڭ كەلدى دېگەيسەن.

بەشمىنچى نەغمە

سابا يۆرگىل سالامىنى يەتكۈزگىن گۈل دىلدارە،
پەرىشان خاتىرەمدىن ئەرز قىلغىن ئول يارە.

بايان ئەيت ئىشتىياق ۋەسلى قىلغان پىغانىمنى،
ئېيتار بەلكى كېلىپ يانم كۆيگەن ھالىمگە نالىزارە.

ئىككىمىز لەۋ ئېچىپ مىكەر ۋە سىلىمنى بىلىمك بولساق
 دىكىل: بى شىپاھدۇر سۆيگۈ سەھراسىدا ئاۋارە.

ئىشىمىش يۇرتىدا پەرھات بۇندا تاغ قازغۇچىدۇر،
 تامامۇ ھۆسننى ئالماققا كېلۇر ئۇشبۇ بازارە.

ماڭا جەننەت كۆرۈنمىشتۇر بۇ سۆيگۈ چاپا تاغى،
 ئىككىمىزنىڭ ۋە سىلىلا قاندۇر ارەنكى تەشئارە.

ئالتىنچى نەغمە

باغقا نەچچە پەرى كېلۇر،

ئەجەپ سەيلىانە - سەيلىانە.

ئاشىقلارنىڭ كۆڭلىنى ئالۇر،

ئەجەپ سەيلىانە - سەيلىانە.

ئىككى كىشى ھەمدەم بولۇپ،

بىر - بىرىگە ھېرىبان بولۇپ.

قىيا بېقىپ قولنى سېلىپ،

كېلۇر سەيلىانە - سەيلىانە.

بىرى گۈلدۇر - بىرى غۇنچە،

ھىچقايسى يوق سەنەھجانچە.

تاماشەغە كېلۇر بارچە،

ئەجەپ سەيلىانە - سەيلىانە.

غېرىپ ئىزلەر ئۆز يارىنى،
ئىزھار ئېتەر ئۆز ھالىنى.
يار كۆرسۈتۈپ جامالىنى،
كېلۇر سەيلانە - سەيلانە.

ئۆز ھال مۇقامىنىڭ مەشرەپ ناخىشلىرىنىڭ تېكىستلىرى

1 - مەشرەپ

باقاڭ جاھاندا ھەممىگە دەردۇ - ئەلەم بار،
ھەر ئادىسى كۆڭلىدە بىر زەررە غەم بار.
غەمسىز كىشى تېپىپ بولماس دۇنيانى ئىزدەپ،
ئەھلى - ئالەم تەستىق ئېتەر غەمسىزى يوق دەپ.
غەم - قايغۇدا بالاغا ھەمدەم بولۇرسەن،
دۇنياسىنى دەپ جاپاغا مەھكۇم بولۇرسەن.

2 - مەشرەپ

جاھانغا كېلىپ كۆرمىدىم،
باقىمى يوقكەن ئۆمىزنىڭ.
كۆزۈمنى يۈمدۈم - ئاچمىدىم،
مۇساپىردەك كۆيۈپ ئۆتتۈم.
مۇنەججىم، شەيخ مەجنۇن،
گۇمراڭنىڭ بالاسىدىن.

سەھەر پەيت پەيزنى سۈرمەي،
 غەپلەتتىن تويۇپ ئۆتتۈم.

3 - مەشرەپ

غەربپتۇر بۇ ئالەمدە مېنىڭدەك بىناۋا يىغلار،
 مېنىڭدەك بەختى قارانىڭ ھالىغا بەختى قارا يىغلار.

سۆھبەت دۇنياسىدىن نىگەر دەپتەر ئاچار بولسام،
 ئابابەكرى، ئۆمەر، ئوسمان، ئەلىول ھىر قىزى يىغلار.

زېمىن - ئاسمان سەرسان بولۇپ ئىسەدەپ پىراقەمدىن،
 پەيغەمبەر، نۇرچەشمە پاتىمە، خەيرىنسا يىغلار.

4 - ھەسرەت

بۇ ئالەم باغرىغا قۇيىدى يۈز تۈمەننىڭ قايغۇلار،
 قەتئە - قەتئە سۇ بولۇپ ئاقتى يۈرەكتىن ياغلار.

ناگىھان تەنۇ - چانىمگە يەتسە زېمىستانۇ - ئەجەل،
 جانان دەرەختىن تۆكۈلگەي ھەر تەرەپكە ياپراقلار.

مالۇ - مۈلكىڭگە ئىشەنمە ئەي ئەقىلدار ئادىمى،
 كېلىپ يەتسە ئەجەل پەيتى قالغاي شۇ ھۈلۈك باغلار.

دۇنيانىڭ مالنى يىغما سەن تويىمىغاي بۇ شور ھەۋەس،
 كاسساڭ مەيگە تىزغۇنچە گور ئاراغا توغرا قىلار.

مېلىس ناخشا تېكىستلىرى

I تەقدىر، تىلەك (تاغدا تېرىق) ناخشىسى

قارا شەھەر دەرياسىغا،
سالدىمەن كېمە.
خاھى ئاقسۇن، خاھى چۆكسۇن،
ھەرگىز غەم يېمە.

ئاتمىش ئالتى دەريا سۈيى،
بىر بولۇپ ئاقتى.
سەن يارىمنى كۆرەي دېسەم،
ئوقەتنىڭ ۋاقتى.

تەقدىر نەدۇ، ھالىم نەدۇ،
كۆڭلۈم بۇزۇلدى.
يۈرەكتىكى زارداپ سۇلار،
قانغا ئۆرۈلدى.

ئىچىۋىدىم خام بوزاڭنى،
تۇتتى كۆكسۈمنى.
زۇلۇم بىرلە ئايرىۋەتتى،
بوقا كۆزۈمنى.....

تەقدىر، تىلەك ناخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگىرىش تېكىستى

بۈگۈن ئۈچ كۈن تەڭنە تۆت كۈن،
 يار بۇ يەردىن كەتكىلى.
 ئۆيگە كىرسەم ئۆيدە يوقتۇر،
 تالاغا چىقسام شامىلى.

سارغىيىپ ئۆلمەس كىشى،
 ياردىن ئايرىلغان بىلەن.
 سەنمۇ ئۆلمەسەن يارىم،
 ھەندىن ئايرىلغان بىلەن.

ئۈچ كۈن ئايرىلساڭ ئۆلۈرسەن،
 دەپ ئىدى يارىم ھېنى.
 يىل ئايرىلىپ باقماممۇ ھىچ،
 چىقىمىدى جانىم ھېنىڭ.

نېمە قىلغىن دەيسەن ھېنى،
 نېمە قىلغان مەن ساڭا.
 قىلغانلىرىڭ ئەستە تۇرسۇن،
 مەنمۇ قىلغاي مەن ساڭا.

تەقدىر، تىلەك ناخشىسىنىڭ 3 - ئۆزگىرىش تېكىستى

ياشلىغىڭ پاشالىغىڭ،
 ھەر تەرەپتىن گۈل كېلۈر.

تەڭنە بەش كۈندىن كېيىن،
سېنىڭ قېشىڭغا كىم كېلىۋر؟!

سەن ئېتىڭنىڭ بارىدا،
دۈڭگە چاپ، ئويمانغا چاپ.
تەڭنە بەش كۈندىن كېيىن،
ئوقۇرغا كەلگەي - كەلمىگەي.

سەن قۇشۇڭنىڭ بارىدا،
غازغا سال، ئۆردەككە سال.
تەڭنە بەش كۈندىن كېيىن،
ئىندەككە كەلگەي - كەلمىگەي.

سەن پۇتايڭنىڭ بارىدا،
ئىككى ئالماپ بىرلا چەگ.
تەڭنە بەش كۈندىن كېيىن،
بىلىڭگە يەتكەي - يەتمىگەي.

تەقدىر، تىلەك ناخىشەسىنىڭ 4 - ئۆزگەرىش تېكىستى

ئىشقى ئوتۇڭ تۇتاشتۇرۇپ،
كۆيدۈردۈڭ مېنى.
كۆزنى سۈزۈپ، قاشنى ئېتىپ،
ئۆلتۈردۈڭ مېنى.

بېخىڭدىكى ئۈرۈكلۈكتە،
غورا بارمىكىن؟

كۆيۈك ئوتۇلك يامان ئىكەن،
 دورا بارمىكىن؟

خايى بىلىگىن، خايى بىلمە،
 گۇنايم ساڭا.
 ئوتلىرىڭدا ئۆلۈپ كەتسەم،
 ئۇۋالىم ساڭا.

ئەتىگەندە كۈن قىزىلى،
 بۇلۇتنى تاتۇر.
 ئەيلەمىگىن ئۈمىتىنى يار،
 نە چاپا تارتۇر.

تەقدىر، تىلەك ناخشىسىنىڭ 5 - ئۆزگىرىش تېكىستى ①

قارا چۇغۇم ئۇچۇپ كۆككە،
 جانلارغا سالدى سوغىنى.
 يىراقتا تۇرۇپ يارىم،
 يۈزەككە سالدى چوغىنى.

قاراغۇچا، ئاستىن سۈيى،
 قاراغۇ باغلاردىن ئاقۇر.
 ئۈسسى چارەك جۇگان،
 يۈرەككە ئوتلارنى ياقۇر.

① تەقدىر، تىلەك ناخشىسى ئەسلىدە 7 ئۆزگىرىشلىك ئىكەن. ھازىرچە 5 ئۆزگىرىش تېمپلاندۇرۇلدى. ئۈچۈن شۇ پىتى نەشىرگە تەييارلاندى بىلگۈ-چىلەرنىڭ ياردىمىدە بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن. (نەشىرگە تەييارلىغۇچىدىن)

تور ئۈستىگە تور سالدىم،
شامالغا دالدا بولسۇن، - دەپ.
يارىم ساڭا گۈل تۇتتۇم،
يۈرەككە پايدا بولسۇن، - دەپ.

مۇرتۇقتىن ئاققان سۇلار،
ئاستانىدە تارام - تارام.
ئاشىقىغا كۆيىمگەننىڭ،
يېگەن - ئىچكەنلىرى ھارام.

II ھەي - ھەي ئۆلەن (يەل) ناخشىسى ①

1 - ئۆزگىرىش

تەپسەم ساندۇق ئاچۇلۇر،
گۈل باشىمغا سانجىلۇر.
شۇ مېنىڭ خەستە كۆڭلۈم،
يارنى كۆرسەم ئاچىلۇر.

بېغىم بارۇ - بېغىم بار،
بۇغدايلىقتا بېغىم بار.

① بۇ ناخشا 30 يىگىتنىڭ ھەرقانداق تويغا چىلىشىدىغان يارۇ - بىرادەر،
تۇققان - دوستلارنى چىلىشىدىغان ئىپتىلىدىغان ناخشلارنىڭ بىر تۈرى
يىگىتلەرنىڭ ھەممىسى ئات مەنىدۇ.
ناخشىغا داپ ۋە سۇناي تەڭكەش قىلىنىدۇ. ئادەتتە تويغا چىللاش ۋاقتى
3 كۈندىن 4 كۈنگىچە بولۇپ يىگىت ۋە يىگىت قولىداشلىرىنىڭ ھەممىسى بۇ
ئىشقا ئىشتىراك قىلىدۇ.

كۆڭلۈم چۈشكەن يارىمنى،
 جاننى خەشلەپ ئالغىم بار.

تور بېشىدا تۇرۇپمەن،
 قانداق ئېيتاي ناخشىنى.
 سەن يارمەدىن ئايرىلىپ،
 نەدىن تاپاي ناخشىنى.

ئاقتۇر يوللۇرۇم ئاقتۇر،
 ئاي، يۇلتۇزلار يولداشتۇر.
 ئاتا دۇناسى بىرلە،
 ئاللا ماڭا قولداشتۇر.

ئۆلەن ناخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگىرىش تېكىستى

بۇلبۇلۇم بىچارىمەن،
 گۈل ئىشقىدا پەريادى قىل.
 ئاشقى سەرگەشتە بولساڭ،
 ئۇيقىنى بىدارى قىل.

سەھەردە سايىرىغان بۇلبۇل،
 ئاھۇ زارىڭنى گۈل دەيمەن.
 ئاڭلىغاندا پىغانىڭنى،
 مەنىمۇ يارىمنى ئەسلەيمەن.
 سەھەردە سايىرىغان بۇلبۇل،
 كۆڭۈل بوستانىنى ئاچسا.

يېتىپ گۈلزار ۋە سەلىمگە،
بۆلۈنۈش تېشى ئاتسا.

ھاۋادا پارچە بۆلۈت،
يامغۇر يېغىپ ئۆتكەن ئەمەس.
دۇنيادا ئاشق - مەشىق،
ھىرادىغا يەتكەن ئەمەس.

ئۆلەن ناخشەسىنىڭ 3 - ئۆزگىرىش تېكىستى

ھاي - ھاي - ئۆلەن، ھاي ئۆلەن،
ھاي - ھاي ئىكەن قىزىڭىز.
ھاي - ھاي ئۆلەن، ھەي ئۆلەن،
غۇنچە بولۇر ئىزىڭىز.

ھاي - ھاي ئۆلەن، ھاي ئۆلەن،
كۈيىمۇغۇلمۇ ئوغلانغىز.
ھاي - ھاي ئۆلەن، ھاي ئۆلەن،
نۇرغا تولۇر كۆڭلىڭىز.

ھاي - ھاي ئۆلەن ھاي ئۆلەن،
يېپىلىپ بارار توۋىڭىز.
ھاي - ھاي ئۆلەن ھاي ئۆلەن،
ئۈزۈپ بارار ئۈچىڭىز.

ھاي - ھاي ئۆلەن، ھاي ئۆلەن،
ئوتتۇز ئوغلۇل، ئوتتۇز قىز.

ھاي - ھاي ئۇلەن، ھاي ئۇلەن،
بولۇر نەسەپ - نەۋرىڭىز.

ئۇلەن ناخشەسىنىڭ 4 - ئۆزگەرتىش تېكىستى

قۇرۇق ئۈزۈم قۇرىغاندەك،
قۇرۇتتۇڭ مېنى.

زىنداندىكى گۇناھكار دەك،
ئۇندۇتتۇڭ مېنى.

زىندان تېمى ئىگىز ئىكەن،
سىپاقلىق ئىكەن.

گۈدەكلىكتىن قىلغان ئىشىم،
نادانلىق ئىكەن.

شۇ نادانلىق تۈپەيلىدىن،
ئوينۇدۇم سېنى.

زىنداندىكى گۇناھكار دەك،
قىيىندىڭ مېنى.

قىيىنساڭمۇ - قىيىنشاڭمۇ،
گۇناھىم باردۇ.

سەندىن باشقا ياردىم بولسا،
خۇدايىم باردۇ.

دۆلەت قۇشى قوندىمۇ،
ئەندى بېشىمغا.

پۇشمان قىلىپ ئۆتەرەنمۇ،
قانۇ - بېشىمغا.

*

III ۋاي - ۋاي سەنەم ناخشىسى

1 - ئۆزگەردىشى

يېشىل توننى پۈركىنىپ،
ھاۋادا ئوينىغان كۆڭلۈم.
ياخشىنى تاشلاپ قويۇپ،
ياماننى خالىغان كۆڭلۈم.

ھاۋاغا بولۇت ئۆرلەر،
ئىگىز تاغدىكى قاردىن.
چىللىسىمۇ بارھايىمەن،
كۆڭلۈم ئاغرىدى ياردىن.

نە گۇنايم بار ئىدى،
كۈلدىن بەتەر قىلىدىك مېنى،
سالدىك كۆڭلۈمگە دەرد - ئەلەم.
سۆيمەيمەن ھەرگىز سېنى،

مەن ئېتىمنى سالمايمەن،
ئۆستەك بويى لۇم - لۇمگە.
ئەچەپ ئىچىم ئاغرىدۇ،
نادان ئۆتكەن ئۆمرىمگە.

ۋاي - ۋاي سەنەم ناخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگىرىش تېكىستى

قاشنىڭ قارىسى قاشلىق،
سېڭىم ئارىسى تاشلىق.
كېلىڭ يارىم ئويناپلى،
ئۆتۈپ كەتمسۇن ياشلىق.

سۇ بېشى - سىڭىم بېشى،
تۇيۇق ئۇنىڭ گۈلخانسى.
تۇپراقتىكى شۇ يارىم،
قىزىل ئاناردۇر - دانىسى.

چۈجەمنى ئىرغىتىمەسەن،
سۇلارنىڭ ئېقىشىغا.
ھەر قارىشىڭ ئوت ياقتى،
يۈرەكنىڭ بېغىشىغا.

يۈرەك كۆيۈپ كۈل بولماس،
يارنىڭ يېرى چۆل بولماس.
ھېنىڭ يارىم بار يەردە،
بېدە ئۆسەر غول بولماس.

ۋاي - ۋاي سەنەم ناخشىسىنىڭ 3 - ئۆزگىرىش تېكىستى

ئون سەككىز ياشتا،
بۆكۈم قېشىمدا.

ھەر يەرگە بارسام،
يارىم قېشىمدا.

بولسا قاناتىم،
ئۇچسام ئالەمگە.
ئەرزىمنى ئېيتسام،
زىۋا سەنەمگە.

ئاقپوز ئاتلىغىم،
ئەگىم قاشلىغىم.
كۆزلىرى قاينام،
قۇندۇز چاشلىغىم.

ھۆسنى تولۇنئاي،
خۇيى تاتلىغىم.
سېنىڭ بىلەندۇر،
بەختىم شاتلىغىم.

ۋاي - ۋاي سەنەم ناخشىسىنىڭ 4 - ئۆزگىرىش تېكىستى

ھاۋانى تۇمان ئالدى،
قۇم يەرنى بوران ئالدى.
ئەچىمدىكى دەردىمنى،
ۋاپادار جانان ئالدى.

ئىچ - دېگەنگە ئىچمەيمەن،
يارىم ئەتمىگەن ئاشنى.

قوشمېرىققا سۇ كېلەر،
ئۈنچە - ھارجان ساي بىلەن.
كېلىدۇ ۋاپادارىم،
يېڭى چىققان ئاي بىلەن.

ئېرىغىڭدىن قۇم ئالاي،
تار سالادىن نام توپا.
يارنى تۇتساڭ تاللىغىن،
ھىجايغىنى بىۋاپا.

مەستانە يار ناخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگەرتىش تېكىستى

دەرد كەلدى، پىغان كەلدى،
مەن ئەندى ساقايمايمەن.
يارىمدىن خەۋەر كەلسە،
ساقۇيۇرمەن ئۆلمەسمەن.

ئالما دەپ سۇندۇم قولۇمنى،
پىشمىغان شاپتۇلىغا.

نېمە دەپ بەردىم كۆڭۈلنى،
ئاسقاتمىغان شول ياردغا.

ئىگىز تاغقا چىققاندا،

قوللىرىڭنى مەن تاتقان.

سەن ئويىنساڭ ئويۇننى،
دەردلىرىڭنى مەن تاتقان.

ئىككىز تاققا چىققاندا،
يوللىگەن گۇناھىم بار،
كۆيدۈم ساڭا دېگەندە،
ھە دېگەن گۇناھىم بار.

دەردىم بارۇ - دەردىم بار،
باشمىدىكى چاچىمدەك.
دەرد تارتماي ئۆلۈپ كەتسەم،
ھاۋادىكى لاجىندەك.

V شەھەر بانۇم (شەر بازام) ناخشىسى

1. ئۆزگەردىش تېكىستى

شەمشادىم، ئەسۇ - يادىم،
دېگەن ئانارمىغا دۇئا.
كۆزلىرى قاينام بۇلاق،
نازلىق يارىمىغا دۇئا.

بىر كۈلۈپ، قاش ئوينۇتۇپ،
چىقىپ ئالما شاخىغا.
ئالما بىلەن كۆڭۈل بەرگەن،
ۋاپادارمىغا دۇئا.

ياش تۆكۈپ چۇداللىقتا،
ئاھ ئۇرۇپ پىراقىمدا.
قوينى بىھىش نۇرىدەك،
يادىكارىمغا دۇئا.

سەن يارىمدىن ئايرىلىپ،
سەۋدايى بولدۇم ئاغرىپ.
ھىچكىم مەندەك بولمىسۇن،
مەدەتكارىمغا دۇئا —

شەھەر بانۇم ناخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگەرىش تېكىستى

مەن كەلگىنى ئالتاي بولدى،
يارىم كەلمەيدۇ.
يېراق ئىدۇق، يېقىن كەلسەم،
بېرىنكەل دېمەيدۇ.

يارنىڭ ئەگىم قاشلىرىنىڭ،
قارىسى بولسام.
تال - تال ئۆرۈم چاشلىرىنىڭ،
تالىسى بولسام.

قارا - قارا كۆزلىرىنىڭ،
قارىسى بولسام.
كۆيۈپ تۇرغان يۈرىكىمنىڭ،
دورسى بولسام.

بارغانلاردىن، تۇرغانلاردىن،
يارنى سورايۇمۇ؟
ھالىڭ سېنىڭ نەكەچتى - دەپ،
ئۆزۈم بارايۇمۇ؟

شەھەر بانۇم ناخىمىنىڭ 3. ئۆزگەردىش تېكەستى

بىر بۆلەيمۇ جانىمنى،
يۈز بۆلەيمۇ جانىمنى.
دۇنيانى مېڭ ئايلىنىپ،
تاپسامدىم جانانىمنى.

ھاۋادىن يېغىن ياغسا،
ئۆيىدىن ئۆتىدۇ قامچا.
مەن يارنى سېغىنغاندا،
پۈتۈم ئات، قولۇم قامچا.

خەلقى ئالەم ئالدىدا،
ئەجەپ قالدىم سوراققا.
مەن قاچانمۇ يېتەرەن،
سەن يار بىلەن مۇراتقا.

خېنە يېقىپ قولۇڭغا،
ئوسما قويۇپ قېشىڭغا.
تۈزدەك گۈزەل ياسىنىپ،
كەلسەڭ ئىدىڭ قېشىمغا.

1 - ئۆزگەرىش تېكىستى:

چاچمۇ - چاچ، دەريامۇ چاچ،
ئالما بېرەي قوينۇڭنى ئاچ.
ئازاپلىماي ۋاپادارم،
بولۇپ بىرگە كۆڭلۈڭنى ئاچ.

ئايغا ئوخشاش يۈزلىرىڭ،
يۇلتۇزغا ئوخشاش كۆزلىرىڭ.
ئەمدى مەن قانداق قىلاي،
يوقمۇ ماڭا سۆزلىرىڭ.

نورۇزمۇ كەلدى مانا،
ئۈرۈكلەر چېچەك ئاچتى،
بولمىغاچ سەندىن سادا،
ھېنى تاغدەك مۇڭ باستى.

سېنىڭدەك يارۇ - جانان،
يار بولماسمۇ ماڭا،
پىراقىڭدا ھەر قاچان،
زار بولۇر مەنىمۇ ساڭا.

نېرى كەتمەي يارىمەي،
بېرى كەلگىن يارىمەي.
سېنىڭ ئىشقى ئوتۇڭدا،
ئازلا قالدى جانمەي.

مەن ھەيران ناخشىمەننىڭ 2 - ئۆزگەرىش تېكىستى:

چىشلەرنىڭ ئاقلىقى،

ئۈچە سانادۇر.

لەۋلىرىنىڭ تاتلىقى،

قىلىنى يارادۇر.

سېنى بىردەم كۆرمىسەم،

كۆرگۈم كېلەدۇر.

سايەڭ بولۇپ كەينىڭدىن،

يۈرگۈم كېلەدۇر.

تال - چۆكانلار ئاراسىدىن،

تاللىغان سېنى.

شۇنچە خەقنىڭ ئاراسىدىن،

پارلىغان سېنى.

مېنىڭ يارىم ئوبدان بالا،

مېلىس ئوينايدۇ.

بىر قاراپ، بىر قارماي،

جاننى قىينايدۇ.

مەن ھەيران ناخشىمەننىڭ 3 - ئۆزگەرىش تېكىستى:

بوز كىيىكنى ئاتاي دەيدىم،

چەنلىدىم؛ ئاتالىدىم.

سەن ئۇياقتا، مەن بۇياقتا،
تولغۇنۇپ ياتالمىدىم.

ئىشك ئالدىڭ ئېرىقىمدى،
ئېرىقتىكى بېلىقىمدى.
سەن بىلەن مەن تونۇشقاندا،
چىرايم سېرىقىمدى.

چىنار باغدىن كەلگىچىلىك،
چىنارغا يۆلەنگەنمەن.
ھېنى ھۇنچە كۆيدۈرۈپسەن،
ئېمىشقا تۆرەلگەنمەن؟!

گۈل - چىمەندە بۇلبۇلۇڭنىڭ،
دەردى قانچە بىلەمسەن؟
بارچە گۇنا سەندە تۇرسا،
باش كۆتۈرۈپ يۈرەمسەن؟

مەن ھەيران ناخىشەننىڭ 4 - ئۆزگەرىش تېكىستى:

شەرھۇ - شەرگە داڭ كەتتى،
بۇ يىل كارىز سەيلىسى.
قارا كۆز چېنىم چۆرەم،
باغدا گۈلۈم لەيلىسى.

شۇ بېغىمدا ئۇچقىنى،
چېنى نازۇك كېپىنەك.

مېنى مۇنچە كۆيدۈرگەن،

غۇنچە بويلۇق سىكىلەك.

شۇ مېنىڭ جانانېمنىڭ،

بالدەك تاتلىق نازى بار.

شېرىن جاننى قاخشاتقان،

كىمىنىڭ سەندەك يارى بار.

بەش بارماقتا بەش ئۈزۈك،

بىلىگۈدە بىلەزۈك.

مېنى ئوتقا سەپ قويۇپ،

كۆڭلۈك كىمدە جان نازۇك.

مەن ھەيران ناخشەسىنىڭ 5 - ئۆزگەردىش تېكىستى:

ناخشىم بولسا ھەر ئۆيدە،

چىراق كۆيدۈ.

چىراق ئەمەس يارىنىڭ ئوتى،

باغرىم كۆيدۈ.

ئوي - ئويلايسەن، ئوي ئويلايسەن،

ئويچىمىدىڭ سەن.

تاغ باغرىدا ئۇخلاپ قاپسەن،

قويچىمىدىڭ سەن.

قويچى بولساڭ قويلرىڭنى،

بىللە باقايلى.

كونا يارنىڭ يۈرىكىگە،
ئوتنى ياقايلى.

بارما دەيدۇ، تۇرما دەيدۇ،
مەيلىم ئۆزەمنىڭ.
سەكسەن قامچا ئۇرغان بىلەن،
يارىم ئۆزەمنىڭ.

VII يۈمۈلۈك جۇگان ناخشىسى

1 - ئۆزگەرىش تېكىستى

كۆڭلىڭىزنى بەردىڭىز،
نەمدەپ تاشلاپ ئاتتىڭىز.
مېنى مۇنچە قاخىشتىپ،
يوقىمىدى خۇدايىڭىز.

ئاققۇناقنى ئورشاندا،
كەپتەرگە يەملىك ئەپقۇياي.
ئۆز ۋەدەڭدە چىڭ تۇرساڭ،
ھەر ۋاقىت يوقلاپ تۇراي.

ئۆيلەرنى يورۇق قىلغان،
تۈنۈك بىلەن چىراقتۇر.
خىيال قىلىپ ئولتۇرسام،
يارنىڭ ئۆيى يىراقتۇر.

يار بېخدا چىنەستە،
تۈگمىسۇن يېمەستە.
بارسام بىللە ئوينايلى.
خەقلەر كۆرسۇن ھەۋەستە.

يۇمۇلاق جۇگان ناخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگىرىش تېكىستى:

چاقىدا گۇنا يوقتۇر،
ئانىسى بۇزۇقتۇر.
قىزىدا گۇنا يوقتۇر،
ئانىسى بۇزۇقتۇر.

قىز دەيدۇ، جۇگان دەيدۇ،
يۇمۇلاق چوكانى.
پۇتا سېلىپ كەلتۈرۈڭلار،
قىيا باققانى.

ئاقبوز ئېتىم سەمرىمەيدۇ،
ئېڭىز ئوتىدا.
يۈرەك باغرىم كاۋاپ بولدى،
يارنىڭ ئوتىدا.

ئالتۇن تارتقان تارازاڭدا،
ياھبۇ تاتايىمۇ؟
پۇتا سالسام كەلگىنىڭگە،
جاننى ساتايىمۇ؟

يۇمۇلاق جۇگان ناخشىسىنىڭ 3 - ئۆزگىرىش تېكىستى:

سېرىق فۇشقاچ ئۇچار بولسا،
ئىگىز تاغ باشىنى كۆزلەر.
يېڭىت - قىزلار توپىنى قىلسا،
ۋىسال باغنى كۆزلەر.

تاغدا كەكلىك، باغدا پاختەك،
ئۇچۇپ يايىراپ يۈرگىدەك.
چىن سەدەپتەك جېنىم يارىم،
سېغىز چايناپ يۈرگىدەك.

پىخانلار كەلدى جانىمغا،
ئۇ يانىمدىن - بۇ يانىمغا.
ئۆتەرەنمۇ ھەسرەتتە،
يىغلايمەن خۇدايىمغا.

جاھانغا پاتىمىغان سەكە،
قازانغا قانداق پاتار.
قازانغا پاتىسىمۇ پاتار،
تۇۋاقنى قانداق ياپار.

ئالا ئاتنىڭ تاقىمىدىن،
چاپاننىڭ ياقىمىدىن،
شەرىمدىن كېتەي دەيمەن،
بىۋاپاننىڭ چاپاسىدىن.

چەشمە، (سەشەمە) يار ناخشىسى

1 - ئۆزگەرىش تېكىستى:

ئۇنچىنى تىزغان ئىدىم،
 چىن سەدەپ بولغايمۇ دەپ.
 كۆڭلۈمنى بەرگەن ئىدىم،
 مېھرىبان بولغايمۇ دەپ.

كېتەر چاغدا خوشلاشام،
 پېشىمگە ئېسىلار دەيدىڭمۇ!
 قاشنى ئوينۇتۇپ كۈلەم،
 مەڭزىمنى چىشلەر دەيدىڭمۇ؟

قار چۈجەمنىڭ شاخنى،
 ئاق چۈجەمگە ئۇلالماسەن.
 بىۋاپا نادان يارنى،
 مەن قەدىرلەپ سۆيەلمەسمەن.

چىللاڭ خورۇزۇم چىللاڭ،
 چىنارنىڭ شېخى سۇنۇسۇن.
 يار ئايرىلىمەن دەيدۇ،
 ئايرىلىپ كۆڭلى تىنىسۇن.

چەشمە يار ناخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگەرىش تېكىستى:

سۇ باشلىسام ئېتىزغا،
 كۆچەتلىرىم سۇ ئىچەر.

بىۋاپا ئادان يارىنىڭ،

قىلغىنى ئەلدى يېتەر.

بەشبالىقنىڭ يوللىرى،

ئالتى داۋان، يەتتى خادا.

سەن يارىمنىڭ دەردىدە،

مەيدەمدە بار مۇشتەك گادا.

مېنىڭ يارىم شۈگىلىك ①،

كېتىپ بارىدۇ تۈگىلىك.

بولسا ئويناپ يۈرگىلىك،

بولمىسا شۇنداق يۈرگىلىك.

داپنى چالمسام ياخشى،

چالمسام ئېيتىمەن ياخشى.

فاخشا ئېيتقانغا يار كەلمەس،

ئۇ ئەسلى كۆڭۈل خوشى.

چەشە يار ناخشمەنىڭ 3 - ئۆزگىرىش تېكىستى:

مەڭنىڭ بولۇپ كۆرۈنگەن،

باغدا ئاناردۇر.

چىشلىرىڭنىڭ ئاقلدى

ئۇنچە سانادۇر.

① شۈكە -- شۈكە مەلىسى. شۈكە نۆزى چۈشۈرگە سۆزىنىڭ بەرلىك
تىلدا تەلەپپۇز قىلىنىش شەكلى

قازى بولۇپ قاشلىرىنىڭ،

يۇرتنى سورايدۇ.

قىيا بىقىپ كۆزلىرىنىڭ،

جانى ئالادۇر.

ئىگىز تاققا چىققا يارىم،

كۆرۈشتى دەيدۇ.

تال بويۇڭنى ئەگمە يارىم،

سۈيۈشتى دەيدۇ.

ئىگىز تاغقا چىققان بىلەن،

كۆرۈشكەن ئەمەس.

تال بويۇڭنى ئەگكەن بىلەن،

سۈيۈشكەن ئەمەس.

IX ئاللاھ بىر قەدە مەي ئىچمىدىم (ئاللاھ بىر قەدەم) ناخشىسى

بىر قەدە مەي ئىچمىدىم،

مەندە يوق قىلچە گۇنا.

بولسا گۇناھ مەنلا تاتسام،

تاتىمىنا ساقى گۇنا.

قاپاغىم تاتتى مېنىڭ،

ئاستانىدىن يارىم كېلۇر.

كەلمىسە يارىم ئۆزى،

خوشخەۋەر نامى كېلۇر.

قاش ئاتارىم كېلىدۇ،
كىرپىك قاقارىم كېلىدۇ.
دىلنى ئەيلەپ مەھلىيا،
ئوت ياقارىم كېلىدۇ.

قاشلىرىنىڭ قارىسى،
زەردە باسقان گۈلچە بار.
يارىمنىڭ خۇلقى نازى،
ئۈنلىكەن قۇرغۇيچە بار.

ئا لاھ بىر قەدەھ مەي ئىچتىم ناخىسەنىڭ 2 - ئۆزگىرىش

تېكىستى:

ئاتلار ئورۇق، يوللار يىراق،
گوۋى ئەمەسمۇ.
چۆللۈكتىكى شول يارىمغا،
ئۇۋال ئەمەسمۇ!

ئۇگال بولسا ماڭا بولسۇن،
يارغا بولمىسۇن.
سەبدە گۈلنىڭ گۈللىرىدەك،
ساغرىپ قالمىسۇن.

قارچوغامنى قۇشلاتمىغان،
چايلار قالمىدى.

قۇتۇلدۇردۇم سەن يارىمىنى،
 ئارمان قالمدى.

ئاسماندىكى بوز تۇرغاي،
 قەپەزدە بولغاي.
 چۈگانلارنى سەن ئالساڭ،
 قىز ماڭا قالغاي.

ئاللاھ بىر قەدەر مەي ئۈچمەيدىم ناخىشەنەنەك 3 - ئۆزگىرىش

تېكىمىتى:

ئاق كۆينەك، يېشىل جەيمەك:
 — مەن قاۋۇل چۇگان،— دەيدۇ.
 — ئۆيىڭىز قايان دېسەم؟
 — ئامانشا سايان،— دەيدۇ.

— چىگدە كۈتىمكى نەدە؟
 — يىلىم كولىغان يەردە.
 — بىزنىڭ يارلار نەدە،
 — كۆڭلى خالىغان يەردە.

ئىلىغا چىتىپ كەتتى،
 يول بىلىمەيدىغان بالىلار.
 سودىنى قىتلامدۇ،
 چىگدە ساتمىغان بالىلار.

قاشىڭ ئەسلا قارادۇر،
كۆرسەم يۈرەك سالادۇر.
خۇدا ئالمىغان جاننى،
بەندە قانداق ئالادۇر.

باغچىلارغۇ - باغچىلار،
گۈل ئېچىلغان باغچىلار.
ئەي يارىم قۇلاق سالغىن،
ساڭا ئېيتقان ناخشىلار.

X گۈلبىار ناخشىسى

1. ئۆزگىرىش تېكىستى:

تاغ تۈۋىدە يولۇم بار.
تاختا پەرلىك ئۆيۈم بار.
ماڭا ھەمرا بولسىڭىز،
سىزگە دەستە گۈلۈم بار.

شۇنچە ئۆيىلەر ئاراسىدا،
ئىگىز دالان تېز كۆرىنەر.
شۇنچە خەقلەر ئاراسىدا،
مېنىڭ يارىم قىز كۆرىنەر.

بۇ مېلىس، مېلىس بولماس،
بىزنىڭ يارىنى چىللەماي.

يېشىلمەيدۇ خۇمارىم،
يار بىلەن پۇتا ئوينىماي.

ئىدىقۇتتېشى تۇمانسىز،
كۆيۈپ قالدىم تۇيمايسىز.
مېنى سىزگە قوشمىغان،
قايسى بۇزۇق ئىمانسىز؟!.....

گۈلىيار ناخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگىرىش تېكىستى:

گۈلىيار - گۈلىيار -
يارنىڭ ئۆيى خاھاندا.
گۈلىيار - گۈلىيار -
ئوت قالايدۇ ساماندا.

گۈلىيار - گۈلىيار
يەتسەم مىرادىمغا.
گۈلىيار - گۈلىيار -
قالمايمەنمۇ ئارماندا.

گۈلىيار - گۈلىيار -
گۈل شاخى ئىمغاڭلايدۇ.
گۈلىيار - گۈلىيار -
گۈلنىڭ يېنىدا كىم بار؟

گۈلىيار - گۈلىيار -
تاپقاندا ئۆز يارىنى.

گۈليار - گۈليار -
ياتنىڭ قېشىدا نىم بار؟

گۈليار ناخىسىمىنىڭ 3 - ئۆزگىرىش تېكىستى:

كالتا - كالتا ماڭىسەن،
دەرياغا كۆرۈك سالىسەن.
بىر قاراپ، بىر قارماي،
ئىچىمگە ئوتنى سالىسەن.

يارىم ئۆقتى يېنىمدىن،
كۆيۈك ئۆقتى جېنىمدىن.
ئايىرىلماسەن ئۆلكىچە،
چاندىن ئەزىز يارىمدىن.

يار بېقىمدا ئېچىلغان،
ئانار گۈلىنىڭ نارىمەن.
كېچە - كۈندۈز ئايىرىلماس،
كۆڭلىدىكى يارىمەن.

شاخلايدىيۇ شاخلايدۇ،
باغدا ئانار شاخلايدۇ.
باغدا ئانار تۇۋىدە،
يارىم ھېنى ساقلايدۇ.

XI ئۇي بالا يارەي ناخشەسى

1. ئۆزگەرش تېكىستى:

ئۇزۇن سايىنى يول قىلدۇق،

ئاتنى مېنىپ تاي قىلدۇق.

ماقتاپ ئاشۇ يارىمنى،

ئاسماندىكى ئاي قىلدۇق.

ئاسماندىكى ئۈچ يۇلتۇز،

قاراپ باقسام تارازا.

ھېچ كىشىگە كۆيمىگەن،

ساغا كۆيدۈم بالاڭزا.

ئىشەكچى دېمەك بىزنى،

مورۇي يولىدا كارۋان.

سارغايىدى دېمەك بىزنى،

دەردىڭىزدە سارغايغان.

بىر قاراپ قويۇك ماڭا،

زەپىرەڭدەك چىرايىم.

رەھمەتلىك ئامرىڭم.

قانچە بولسا گۇنايم.

ئۇي بالا يارەي ناخشەسىنىڭ 2 - ئۆزگەرش تېكىستى:

يار بولسا تۈزۈك بولسا،

قولىدا ئۈزۈك بولسا.

تەلمۈرۈپ سۆيۈپ قويسا،
ئون كۈنلىك ئوزۇق بولسا.

يار بولسا دىلدار بولسا،
ناز بىلەن كۈلۈپ تۇرسا،
كۆڭۈل تاغىدەك ئۆسمەمدۇ،
بىر ئىللىق كۈتۈپ تۇرسا.

ئاسماندىكى ئايىم يوق،
كۆڭلۈمدىكى يارىم يوق.
دەدلەرنى تولا تارتقاچ،
ئەۋۋەلقىدەك ھالىم يوق.

يار قېشىمدا ئولتۇرسا،
گۈل تېزىپ مۇنار قىلسام.
يار ئىچىدە بىلەمدۇ،
ھەر قانچە گۇنا قىلسام.

ئەي بالا يارەي ناخشىسىنىڭ 3 - ئۆزگىرىش تېكىستى:

باغئارامنىڭ يولىدا،
باغ ئالىمى مەن بولمەن.
ئالسا يارىم يادىغا،
دىلپارىسى مەن بولمەن.

ياد ئەيلەيمەن يارىمنى،
كۆڭۈلدىكى ئايىمنى.

گۈدەكلىكتە تۇتقان يار،
بىلمەمدىكىن ھالىمنى.

دۇتتار چالسا قولغا،
ئالتۇن ئۈزۈك سەپ قويماي.
سۆيۈم دەسە قىزىرىپ،
يوللىرىغا گۈل تېراي.

باغقا كىرسەم كېچىلەپ،
شۇ يارىمنى يېتىلەپ.
قالماس يارىم كەينىدە،
يول تاپالماي تەمتىرەپ.

XII زىلۋا يار ناخشىسى

خەرىدارنىڭ بولمىسا،
زىلۋالىغىڭ نە كېرەك.
ئېتىۋارىڭ بولمىسا،
ئاشنالىغىڭ نە كېرەك.

تەكتەكچى زامانىدا،
كۆرۈشكىلى بولمايدۇ.
تال بويۇغىنى ئەگمە يار،
شۆيۈشكىلى بولمايدۇ.

دۇتتارنى سەز قىلغان،
تارى بىلەن خەردىكى.

بىز ئىككىمىز تەقدىرداش،
بىر پەلەكنىڭ خەمىكى.

ئىلمىچە تۇماغىنىڭ،
گۈلىنى بۇزىۋەتمە،
ھەر قانچە بولغان بىلەن،
ئۈمىدەتنى ئۈزىۋەتمە.

زىلۋا يار ناخىسىنىڭ 2 - ئۆزگىرىش تېكىستى:

ئۈرىكۈمۈ ئۈرىكىم،
باغدا پىشقان ئۈرىكۈم.
سەن يارىمنى كۆرمىسەم،
چىدىمايدۇ يۈرىكۈم.

ئىشىكىڭدىن ئۆتمىسەم،
سېنىڭ كۆڭلىڭ ئۇنارمۇ؟
ئاڭلىمىساڭ ناخىشامنى،
سېنىڭ كۆڭلىڭ تېنارمۇ؟

يۇغرىلماس خېمىرمۇ،
ئۇن بىلەن تۇز بولمىسا.
بولماس ئىدى كۈندۈزمۇ،
شۇ قارا تۇن بولمىسا.

باراڭغا قاراپ باقسام،
تېكى بارۇ ئۈزۈم يوق.

سەن يارىمدىن باشقىغا،
قارايدىغان كۆزۈم يوق.

زىلۋا يار ناخىسىنىڭ 3 - ئۆزگەرتىش تېكىستى:

يارىم مېنىڭ قەلەمقاشلىق،
مېھرىبان ئاتلىق.
كالا - مۇللا ۋارىغىدەك،
قايغى قاتلىق.

تۇرقى ئۇنىڭ گۈلدىن زىلۋا،
خۇيلىرى ئىللىق.
گۈلسورۇقنىڭ غۇنچىسىدەك،
نازلىق، چىرايلىق.

دورا دەيدۇ، دورا دەيدۇ،
گۈلزەپەرنى.
شىپا تاپتىم ھىدلاپ - ھىدلاپ،
يارنىڭ ھىدىنى.

بۇ مېلىسلار تۈگەپ قالسا،
نەدە ئوينايمىز.
جانان يارىم سۇغا چىقسا،
شەدە ئوينايمىز.

XIII ئالمىخان ناخشىسى

ئالمىخاننىڭ ئانىسى،
سۇرتىمۇ تىتى چىلەكنى.
ئالمىخاننى سۆيگەنلەر،
ھەرگىز سۆيمەس بىلەكنى.

ئالمىخاننىڭ مېڭىشى،
ياڭ بىلەن ياڭزا بىلەن.
ئالمىخانغا دوست بولساڭ،
باقىدۇ ساڭزا بىلەن.

ئالمىخان، - دەپ ئاڭلىدىم،
بىلىمنى مەھكەم باغلىدىم.
ئالمىخان سەن يار ئۇچۇن،
چېنىمنى قۇربان ئەيلىدىم.

باققا كىردىم كېچىلەپ،
ئالمىخاننى يېتىلەپ.
ئارقىمدا قالماستىن ئالمىخان،
يول تاپالماي تەمتىرەپ.

ئالمىخان ناخشىسىنىڭ 2 - ئۆزگەرتىش تېكىستى:

ئالمىخان قانداق كىنە،
مېنىڭكىلى تايدەك كىنە.

ئالمىخانىنى كۆرگەنلەر،
كۆكتىكى ئايدەككىنە.

داھىكالى ئاتسام، داھىكالى ئاتسام،
تاشنى ئاتقان ئالمىخان.
قاشنى ئېتىپ، كۆزنى سۆزۈپ،
جاننى ئالغان ئالمىخان.

ئالمىخاننىڭ ئېرىقى،
شەر ئىچىگە ئۇلاغلىق.
ئالمىخاننىڭ دەردىدە،
ھەر يىمىكتەر سۇلاغلىق.

ئالمىخاننى كۆرمىگەن،
يۇرتلاردا تامبال قالمىدى.
ئالمىخانغا بەرمىگەن،
كۆتلەردە تامبال قالمىدى.

ئېرىق باغرىدا پىلەك،
بىر پىلەكتە مىڭ خەمەك.
يېنىڭدا قاپتو پېچىغىم،
يېيىشىم ئاچچىق خەمەك.

ئىزاھات:

مېلىس ناخشىلىرى پىچان ناھىيىسىدە كەڭ - كۆلەمدە تارقالغان تىۋى ناخشىلىرىنىڭ تۈرى بولۇپ، ئۇنىڭ تارىخىي ئىنتايىن ئۇزۇن ①. ناخشا ئاھاڭلىرى خىلمۇ - خىل، تېكىستلىرى رەڭگا - رەڭ بولۇپ، بۇ قېتىم تۈپلەپ، رەتلىگىچە، بىز ئۇچراشقان كىشىلەرنىڭ ئېيتىپ بەرگەنلىرىنى ئاساس قىلىپ، مەزكۇر توپلامنى تۈزدۇق. مېلىس ناخشىلىرىنىڭ تېكىستلىرى مۇشۇ توپلامدىكى تېكىستلەر بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ. بىلگۈچىلەرنىڭ بىز بىلەن داۋاملىق ھەمكارلىشىپ، خەلقىمىزنىڭ بۇ مەنەۋى بايلىقىنى ساقلاپ قېلىشىمىز ئۈچۈن يار يۆلەكتە بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

بۇ توپلامنى تۈزگىچە تۆمۈر ئەخمەت (پىچان يېڭىيەر مەھەلسىدىن)، توختى ئاكا (تەنەك توپالغارسى مەھەلسىدىن)، مەت نىياز ئاكا (شەپلەڭزە قۇم تۈۋى مەھەلسىدىن) سىراجىدىن سىنتىياز، ئىبراھىم ئاكا، ئەخمەت ئاكا (لوتو) يۇقىرىقى 3 نەپەر كىشى چوقۇتام مەھەلسىدىن، ئەۋەيدۇللا لىتىپ (پىچان بازىرىدىن)، ئىلىنىياز (شاڭجاڭ)، ئابدۇرازاق ھامۇت، نىياز لېتىپ، (يۇقىرىقى 3 كىشى تورپالغارسى مەھەلسىدىن)، شىرىپ ئاكا (سىركىپ مەھەلسىدىن) ئاۋۇت ئاكا (تۆۋەن مەھەلسىدىن) قاتارلىق نۇرغۇن كىشىلەر قىزغىنلىق بىلەن ياردەم بەردى. بۇ كىشىلەرگە ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمىز.

① مېلىس ناخشىلىرىنىڭ تارىخىنى بىلىمەكچى بولسىڭىز پىچان ناھىيەلىك سىياسى كېڭەش تارىخ - تەزكىرە كومىتېتى تۈزگەن 4 - كىتابتىكى «پىچان ئەلنەغمىلىرىگە مۇقەددىمە» دىگەن ماقالىنى ئوقۇغايىمىز.

پەنجان تارىخىي ماتېرىياللىرى (6)

پەنجان ناھىيەلىك سىياسىي كېڭەش تارىخىي

ماتېرىياللار كومىتېتى تۈزگەن

بىخەتەر باسقۇچتا تۈزۈلۈپ بېرىلدى

باھاسى: 8.00 يۈەن